XENOPHON.

ANABASIS OF TOCHT VAN CYRUS.

UIT HET GRIEKSCH

DOOR

DR H. C. MULLER.

DERDE DRUK

ZUTPHEN — W. J. THIEME & CIE

Prijs f 2.90, geb. f 3.90

XENOPHON'S ANABASIS.

XENOPHON'S ANABASIS

OF

TOCHT VAN CYRUS.

UIT HET GRIEKSCH,

MET INLEIDING EN KORTE AANTEEKENINGEN

DOOR

DR H. C. MULLER

DERDE DRUK

ZUTPHEN — W. J. THIEME & CIE — MCMXXIX

INLEIDING.

Het geboortejaar van Xenophon kent men niet, maar op goede gronden kan men aannemen dat hij omstreeks 430 v. C., althans niet vroeger, te Athene geboren is [1]). Als jongmensch werd hij waarschijnlijk bij de verovering van Oropus (411) door de Boeotiërs gevangen genomen, en sloot toen te Thebe vriendschap met den ongeveer even ouden Proxenus. Zijn vader Gryllus kocht hem los, hij keerde toen naar Athene terug, en werd bevriend met Socrates, hetgeen op zijn levensrichting van grooten invloed is geworden.

In 401 ging Xenophon, overgehaald door Proxenus, naar Sardes, en maakte als vrijwilliger den tocht mede, dien de jongere Cyrus tegen zijn broeder, Koning Artaxerxes Mnemon, ondernam. Zoo woonde hij den slag bij Cynaxa bij. De dood van Cyrus en daarna de moord, aan de Grieksche bevelhebbers door de Perzen begaan, brachten de overgeblevenen aan den rand des ondergangs. Toen verhief zich de jonge Xenophon en, hoewel niet in naam tot opperbevelhebber gekozen, was hij het toch, aan wien de tienduizend Grieken hunne redding te danken hadden. Aan zijn beleid gelukte het, hen midden uit het vijandelijke land, onder vele moeiten en gevaren, naar de Zwarte Zee terug te voeren. [2])

Maar zijn roem kostte hem zijn vaderland. Xenophon, die het leger en Azië ook na het voorjaar van 399 nog niet

---

1) vgl. S. A. Naber, Vier Tijdgenooten, blz. 254.

2) Zie v. d. Es, Letterk. blz. 90 vlg., Doorenbos Letterk. blz. 77 vlg.

had verlaten, werd door zijn vaderstad Athene (Pausanias spreekt het vermoeden uit dat het was, omdat hij had deel genomen aan den oorlog tegen den Koning der Perzen, toenmaals den vriend der Atheners) verbannen. Hij bleef nu in Azië bij den Spartaanschen veldheer Dercyllidas, en later, in 396, bij Agesilaus, die het grootsche plan in zich omdroeg, het wankelende rijk der Perzen te vernietigen. Deze Spartaansche koning maakte zulk een indruk op den Athener Xenophon, dat hij voor hem het ideaal van een Helleensch held was en bleef. Toen Agesilaus van zijn overwinnende loopbaan was teruggeroepen, keerde ook Xenophon, in 394, naar Europa terug, en in den slag bij Coronea stond hij gewapend tegenover de Thebanen en zijn eigen stadgenooten. Na het sluiten van den vrede waren Agesilaus en de Spartanen dankbaar voor zijn aanhankelijkheid, en gaven aan Xenophon een landgoed bij Scillus, niet ver van Olympia, ten geschenke, dat zij aan de Eleërs hadden ontnomen. Hier leefde onze held het leven van een grondbezitter — volgens hem zelf het gelukkigste — ongeveer 17 jaar lang, het laatst met zijne beide in Sparta opgevoede zonen Diodorus en Gryllus, de Dioscuren, zooals zij werden genoemd wegens hun kennis van paarden, ook den vader niet vreemd [1]). Maar toen in 371 Epaminondas bij Leuctra de macht van Sparta vernietigde, namen de Eleërs Scillus weer terug, en Xenophon moest vluchten. Hij ging naar Corinthe tot zijn familie. Ondertusschen was zijn verbanning te Athene opgeheven, en kon hij daarheen terugkeeren; Xenophon ging echter niet zelf, doch stuurde zijne zonen er heen tot den laatsten strijd tegen Thebe en voor Sparta, waarin, bij Mantinea 362, Gryllus sneuvelde. Het verhaal luidt dat Xenophon juist wilde offeren, toen hij het doodsbericht ontving. Eerst nam de grijsaard geroerd den krans van het hoofd, maar toen hij hoorde dat zijn zoon met eere gevallen was,

---

[1]) Zie blz. 8, noot.

zette hij dien weer op, en sprak de bekende woorden: „Ik wist, dat ik een sterveling ter wereld heb gebracht!" De oude man bleef nu verder te Corinthe wonen, en stierf hoogbejaard (naar Lucianus vertelt), ongeveer in 353 v. C. Zijn dood werd herdacht in talrijke epigrammen, ons bewaard door zijn levensbeschrijver, Diogenes van Laerte.

Vooral te Scillus heeft de veelzijdige Xenophon den vrijen tijd, hem door landbouw, jacht en paardenfokkerij overgelaten, tot het vervaardigen van geschriften gebezigd. Eenige zijn wellicht reeds eerder, andere waarschijnlijk na 370 in Corinthe geschreven. Van zijn geschiedkundige werken staat het hoogste 1. de *Anabasis*, waarover wij straks handelen; 2. de *Grieksche Geschiedenis* (*Hellenica*), in zeven boeken, 48 jaar omvattende, een voortzetting der geschiedenis van Thucydides, van 411 tot aan den slag bij Mantinea, 362. Dit is een der laatste werken van onzen geschiedschrijver, rijk aan stof, maar ongelijkmatig bewerkt, ook niet onpartijdig geschreven, misschien een schets, die hij niet voltooid heeft; 3. de *Opvoeding van Cyrus* (*Cyropaedia*) in acht boeken, geen zuivere geschiedenis, maar een geschied- en opvoedkundige roman, waarin Xenophon den geïdealiseerden ouderen Cyrus tot drager maakt van zijn eigen staatkundig en krijgskundig stelsel; Perzische geschiedenis is hier slechts de inkleeding, het Spartaansche wezen vormt den kern.

Van zijn wijsgeerige geschriften geven ons drie een vrij getrouw beeld van zijn dierbaren leeraar Socrates, vooral wat zijn practische theorieën van zedelijkheid betreft, namelijk: 1. de *De Gedenkwaardigheden van Socrates* (Apomnemoneumata of Memorabilia) in vier boeken, een rij van gesprekken, die Socrates tevens tegen de aanklacht van goddeloosheid en verleiding der jeugd moesten verdedigen; 2. de *Verdedigingsrede van Socrates* (Apologia), die het denkbeeld ontwikkelt, dat Socrates den dood meer verlangde dan vreesde, en 3. het *Gastmaal* (Symposion),

dat in boeienden vorm Socrates' denkbeelden over liefde en vriendschap bevat.

Van minder beteekenis, en gedeeltelijk voor onecht gehouden, zijn de volgende half wijsgeerige, half staatkundige werken: *Hiero*, een gesprek tusschen Hiero en Simonides over de middelen om een land goed te regeeren. Over de *staatsregeling* der Atheners en Lacedaemoniërs, een Lofrede op *Agesilaus*, e.a. — Eindelijk staan nog op Xenophon's naam de volgende boeken van verschillenden aard: de *Oeconomicus* (staathuishoudkunde), over de *rijkunst* [1]), over de *jacht*, over de *Plichten van den Ruiterijoverste* (Hipparchicus), over de *finantiën* van Athene, enz.

Xenophon is geen talent van den eersten rang, ook is hij van bekrompenheid niet vrij te pleiten en toont hij in zijne geschriften eene vrij ergerlijke partijdigheid voor Sparta. Hij bereikt niet de hoogte van den stylist Thucydides, maar niettegenstaande dat alles werd zijn wijze van uitdrukken en zijn voorstelling reeds in de oudheid algemeen geprezen. Men bewonderde zijn gelijkmatigheid, zijn eenvoud en helderheid, zijn welluidend en zuiver Atticisme, de liefelijkheid zijner taal, die alle buitengewone praal veracht, en vandaar, dat hij reeds ten tijde der ouden *de Attische bij* werd genoemd. Quintilianus zegt van hem dat op zijn lippen, evenals bij Pericles, de godin der overreding troonde, en dat de Bevalligheden zelf zijne taal hadden gevormd.

De *Anabasis* of *Tocht van Cyrus*, die ons thans bezig houdt, is vóór alles een verhaal van lotgevallen, die hij zelf heeft bijgewoond, en munt uit door de grootste nauwkeurigheid en uitvoerigheid in bijzonderheden. Waarschijnlijk ontstond zij uit korte aanteekeningen, die Xenophon reeds gedurende den veldtocht maakte. Dit fraaie werk

---

[1]) Paardrijden. Een handleiding voor den ruiter. Naar het Gr. van Xen. door C. A. van Woelderen, Kapitein der Infanterie. 's-Gravenhage 1915. 8°. 85 blz.

schildert ons in zeven boeken, op eenvoudige, doch te gelijkertijd levendige wijze, hoe 10000 Grieken met een laf barbarenleger tot in het hart van het groote rijk der Perzen doordringen, hoe zij bij Cynaxa honderdduizend vijanden op de vlucht slaan, en hoe dan hunne aanvoerders, in de eerste plaats de dappere Clearchus, in de val gelokt en vermoord worden. Daarna lezen wij hoe de jeugdige Xenophon, alleen vertrouwende op zijn rijp oordeel, zonder uitdrukkelijk daartoe verkozen te zijn, de leiding van den terugtocht op zich neemt. Men trekt over den Tigris, en de barbaren houden eindelijk op met hunne vervolgingen. Doch nu dreigen nieuwe gevaren: gebergten, bewoond door krijgshaftige stammen, vooral de dappere Cardoechen, staan hun in den weg. Met het zwaard in de vuist, dikwijls ook met list, breekt men zich baan. Vermoeidheid, sneeuw, honger, aanval der vijanden vellen menigeen ter neder. Maar de meerderheid bereikt ongedeerd een berg, vanwaar men eindelijk de reddende Zwarte Zee in 't oog krijgt, en allen onder het luide geroep van Thálassa! — de zee! de zee! — vreugdedronken elkaar in de armen vallen. [1]) Eindelijk trekt men, deels te water, deels te land, langs de kust tot aan het Grieksche Byzantium.

In dit werk, terecht door de Hellenisten geprezen als een eeuwige getuigenis van de meerderheid der beschaving tegenover de barbaarschheid, is alles frisch en levendig voorgesteld. Land en landschap, steden en dorpen, moeielijke marschen en veldslagen en gevechten, zeden van menschen en volksstammen, alles is hier zoo aanschouwelijk geschilderd, dat wij ongemerkt met de Hellenen meeleven, lief en leed ten volle met hen deelen. Met grooten takt treedt Xenophon zelf niet te veel in het verhaal op den voorgrond. Treffend (zegt Doorenbos) zijn de karakterschetsen der Grieksche veldheeren, uitnemend geschetst de verslagenheid der Grieken, nadat genen vermoord waren,

---

[1]) Heine heeft hierop een fraai gedicht gemaakt.

natuurlijk de overleggingen van Xenophon zelf, in den naren nacht, toen hij zijn moedig besluit nam. Het geheele tafereel, dat de schrijver ontvouwt, geeft zulk een getrouw beeld van het leven, dat het zonder twijfel tot een der schoonste gedenkschriften behoort, ooit door eenig veldheer van eenigen krijgstocht geschreven.

In de oudheid werd, zoo zeiden wij reeds, de Anabasis veel gelezen en bewonderd. Vol geestdrift spreekt van dit werk Dio Chrysostomus, en in de tweede eeuw na C. zegt Arrianus, die zelf een Anabasis of Tocht van Alexander vervaardigde, en ijverig Xenophon navolgde: „De tocht der tienduizend met Cyrus tegen Artaxerxes, het treurige lot van Clearchus en zijn medegevangenen, en hun terugtocht onder leiding van Xenophon, is door Xenophon veel beroemder in de wereld geworden, dan Alexander zelf en de daden van Alexander." [1])

Het vermaarde werk van den derden Griekschen geschiedschrijver heeft tot aan onze dagen toe zijn invloed en zijn populariteit niet verloren, talloos zijn de uitgaven ervan sedert de editio prima completa, die met een voorrede van Ph. Melanchthon het licht zag (Hal. Suev. 1540), de vertalingen, kommentaren en verhandelingen.

De Anabasis van Xenophon is, evenals zijn Cyropaedie en de Apomnemoneumata, een eeuw geleden door Prof. J. ten Brink in onze taal overgebracht. Aan de navolgende eenigzins vrije vertaling ligt vooral de uitgave van onzen grooten Hellenist Cobet ten grondslag, en ten deele de gangbare Duitsche tekstuitgave, benevens enkele tekstverbeteringen, door Nederlandsche geleerden in dit veelgelezen schoolboek aangebracht. [2]) Het hoofddoel van den vertaler was echter eene leesbare vertaling voor het groote publiek

[1]) Zie Xenophon's Anabasis von M. Oberbreyer, Leipzig, Reclam (Einleitung).

[2]) Voor kleine philologische bijzonderheden verwijzen wij naar Cobet's Prosopographia Xenophontea (1836), zijne artikelen in de Mnemosyne en tekstuitgave der Anabasis, naar Prof. Hartman's Analecta Xenophontea en

te leveren, en aan dit doel is zeer vaak de letterlijke vertolking ten offer gebracht. Men verlieze dit niet uit het oog bij de beoordeeling van het werkje.

Analecta Xenophontea Nova, en naar Prof. S. A. Naber's artikel in de Mnemosyne van 1893. — Wat het letterkundige betreft, naar van den Es, Letterkunde der Gr. en Rom. blz. 90 en vlg., naar Doorenbos, Gesch. d. letterkunde, blz. 77 der 2e uitgave, naar het in het Grieksch geschreven werk van K. Eustathopulos, Grieksche Letterkunde, 3e uitgave, Athene 1895, blz. 134—137, en andere dergelijke boeken.

XENOPHON'S ANABASIS.

EERSTE BOEK.

I.

Van Darius en Parysatis stammen twee zonen af; de oudste (heette) Artaxerxes, de jongste Cyrus. Toen nu Darius ziek werd en zijn einde voelde naderen, wenschte hij zijne beide zonen bij zich te hebben. De oudste was juist tegenwoordig; Cyrus liet hij echter uit de provincie terugkomen, waarover hij hem het opperbevel gegeven had, evenals over de troepen, die zich gewoonlijk bij de vlakte van Kastolos verzamelden. Cyrus reisde dus naar zijnen vader, vergezeld van Tissaphernes, zijnen vriend in schijn, en van driehonderd Grieksche hoplieten [1]) onder aanvoering van Xenias uit Parrhasia. Nadat Darius gestorven was en Artaxerxes den troon beklommen had, maakte Tissaphernes Cyrus bij zijn broeder verdacht, als zou hij gevaarlijke aanslagen tegen hem beramen. De koning liet zich overhalen om zijn broeder gevangen te zetten, met het doel hem ter dood te brengen. Zijne moeder bevrijdde hem echter door hare smeekbeden, en liet hem weder naar zijne provincie teruggaan. Door het gevaar dat hem bedreigd, en de schande die hij ondervonden had, kwam hij op het denkbeeld zich aan de heerschappij van zijnen broeder te onttrekken en in diens plaats koning te worden.

---

[1]) Zwaar gewapenden; *PELTASTEN* = lichtgewapenden.

Parysatis ondersteunde hem hierbij in 't geheim, want zij hield meer van hem dan van Artaxerxes. Allen, die de koning naar hem toezond, behandelde Cyrus zoo, dat hij hunne genegenheid in hoogere mate verwierf dan de koning die bezat; hij trachtte zijne onderdanen tot flinke soldaten te vormen en hunne liefde te winnen. Vervolgens bracht hij zoo geheim mogelijk een Helleensch leger bijeen om den koning geheel onverwachts aan te vallen, en legde dit plan op de volgende wijze ten uitvoer.

Den bevelhebbers van alle bezettingen, die hij in de steden had, gaf hij de opdracht zoo velen van de dapperste Peloponnesiërs aan te werven als maar mogelijk was, onder voorwendsel, dat Tissaphernes het plan had die plaatsen aan zich te onderwerpen. De koning had namelijk indertijd Tissaphernes het bevel over de Ionische steden gegeven, later waren zij echter alle, behalve Milete, tot Cyrus overgegaan. Toen Tissaphernes bemerkte, dat men het er in Milete op toelegde hetzelfde te doen, liet hij eenige burgers ombrengen en andere werden verbannen. Cyrus nam de bannelingen op, bracht een leger bijeen, belegerde Milete te water en te land, en trachtte de bannelingen weder in de stad te brengen. Hierdoor had hij een tweede voorwendsel om troepen te verzamelen. Den koning liet hij door een gezant smeeken, toch liever aan hem, zijnen broeder, dan aan Tissaphernes het bevel over deze steden te geven. Zijn moeder hielp hem deze zaak in orde brengen, zoodat de koning de strikken niet zag, die hem gespannen werden, doch geloofde dat de toerustingen van Cyrus slechts maatregelen waren tegen Tissaphernes; en daarin zag hij geen bezwaar, omdat zijn broeder hem de verschuldigde belasting van de steden overdroeg, die vroeger onder Tissaphernes gestaan hadden. Nog een leger verzamelde Cyrus voor zich op den Chersonesus, tegenover Abydus, op de volgende wijze. Hij leerde een verbannen Lacedaemoniër, Clearchus genaamd, kennen, kreeg groote achting voor hem en gaf hem tienduizend

darieken. [1]) Clearchus nu wierf voor dat geld een leger, waarmede hij van den Chersonesus uit de Thraciërs beoorloogde, die aan de andere zijde van den Hellespont woonden, en waardoor hij den Hellenen voordeelen bezorgde: zoodat de steden aan den Hellespont vrijwillig bijdragen zonden voor het onderhoud der troepen. Zoo werd nu ook dit leger heimelijk voor Cyrus op de been gehouden. Zijn gastvriend Aristippus uit Thessalië, die door de tegenpartij in zijn vaderland in het nauw werd gebracht, kwam daarop tot hem en vroeg om tweeduizend huurlingen en drie maanden soldij, waarmee hij het overwicht op zijne vijanden hoopte te verkrijgen. Cyrus gaf hem vierduizend man en voor zes maanden soldij, en kwam tevens met hem overeen, dat hij zich niet eerder met zijne tegenstanders zou verzoenen, voordat hij daarover met hem zou beraadslaagd hebben. Zoo werden nu ook in Thessalië heimelijk troepen voor hem bijeengebracht. Aan zijn vriend Proxenus, een Boeotiër, gaf hij de opdracht met een zoo groot mogelijk aantal manschappen tot hem te komen om, naar hij voorgaf, de Pisidiërs te kunnen aanvallen, die zijn gebied verontrustten. Den Stymphaliër Sophaenetus en den Achaeër Socrates, die evenzeer zijne gastvrienden waren, droeg hij hetzelfde op, onder voorwendsel gemeenschappelijk met de verdreven Milesiërs Tissaphernes aan te vallen; en ook dezen gaven hieraan gehoor.

---

[1]) Perzische goudstukken, naar Darius genoemd. Zie een afbeelding en beschrijving bij Rich, Dictionnaire des antiquités romaines et grecques, Paris 1859, blz. 221.

II.

Toen Cyrus nu reeds voornemens was zijnen tocht naar het Oosten te beginnen, gaf hij als reden op, dat hij de Pisidiërs uit zijn gebied wilde verjagen. Onder dit voorwendsel bracht hij de Helleensche en Perzische troepen samen, ontbood Clearchus om zich met zijn geheele leger bij hem te voegen, en Aristippus om zich met zijne tegenstanders te verzoenen en hem het troepenkorps te zenden; terwijl hij den Arkadiër Xenias, die het kommando voor hem over de huurtroepen in de steden voerde, beval in de vestingen een voldoende bezetting te laten en zich met de overige manschappen bij hem te voegen. Hij trok ook het belegeringsleger van Milete bij het zijne, wekte de bannelingen op om met hem den veldtocht te maken, en beloofde, wanneer de oorlog goed afliep, niet eerder te zullen rusten, voordat hij hen weder in hun vaderstad hersteld zou hebben. Dezen, die vol vertrouwen op hem waren, namen zijn voorstel gaarne aan, grepen de wapenen en gingen naar Sardes. Daarheen kwam ook Xenias met ongeveer vierduizend hoplieten, die hij uit de steden bijeengebracht had, dan nog Proxenus met vijftienhonderd hoplieten en vijfhonderd lichtgewapenden; Sophaenetus de Stymphaliër met duizend hoplieten, Socrates uit Achaje met vijfhonderd hoplieten en Pasion uit Megara met driehonderd zwaar- en driehonderd lichtgewapenden. De beide laatsten waren tevens bij de belegering van Milete geweest. Allen voegden zich nu bij Cyrus in Sardes. Tissaphernes echter, die een oog in het zeil hield en zeer goed inzag, dat deze toebereidselen te groot waren voor een oorlog tegen de Pisidiërs, spoedde zich zoo snel hij kon met vijfhonderd ruiters naar den koning. Toen deze het

bericht kreeg dat zijn broeder zich in beweging stelde, maakte hij zich tot tegenstand gereed.

Cyrus brak nu met de reeds genoemde troepen uit Sardes op en rukte door Lydië in drie dagmarschen, twee-en-twintig parasangen [1]), tot aan den Maeander voort. Over dezen stroom, die twee plethren [2]) breed is, lag een brug, samengesteld uit zeven vaartuigen. Cyrus trok er over heen en rukte in Phrygië één dagmarsch en acht parasangen voort tot naar Colossae, een groote, rijke stad. Hier bleef hij zeven dagen, en Menon uit Thessalië voegde zich bij hem met duizend hoplieten en vijfhonderd peltasten, die uit Dolopiërs, Aenianiërs en Olynthiërs bestonden. Van hieruit maakte hij drie dagmarschen, tezamen twintig parasangen, tot aan Celaenae, een groote, rijke stad in Phrygië. Hier had Cyrus een paleis en een uitgestrekt park vol wilde dieren, waarop hij te paard jacht maakte, wanneer hij zich zelf en zijne paarden wilde oefenen. Midden door het park loopt de Maeander, welks bronnen in het paleis zijn; ook door Celaenae stroomt hij. In deze stad heeft de groote koning ook een versterkt paleis aan de bronnen van den Marsyas, onder de vesting; ook deze rivier stroomt door de stad, en valt in den Maeander; hij is vijf-en-twintig voet breed. Hier zegt men dat Apollo aan Marsyas, van wien hij den wedstrijd in muzikale vaardigheid won, de huid afgetrokken heeft, en deze in de grot, waar de bronnen ontspringen, opgehangen heeft; en daarnaar draagt de rivier den naam Marsyas.

Het paleis en de sterkte van Celaenae werden volgens het verhaal door Xerxes gebouwd, toen hij verslagen uit Griekenland vluchtte. Cyrus bleef hier dertig dagen. Intusschen voegde zich Clearchus, de verdreven Lacedaemoniër, bij hem met duizend hoplieten, achthonderd Thra-

---

[1]) Parasang, Pers. woord, = ongeveer 3/4 van een geographische mijl (uit pers. farsang).

[2]) 100 Grieksche of 104 Romeinsche voeten.

cische peltasten en tweehonderd boogschutters van Creta. Tegelijk met hem kwam ook de Syracusaan Sosis met driehonderd, en de Arcadiër Sophaenetus met duizend hoplieten. Cyrus monsterde en telde de troepen daar in het park, en 't aantal beliep elfduizend hoplieten en ongeveer tweeduizend peltasten. Van hier marcheerde hij in twee dagmarschen tien parasangen tot Peltae, eene volkrijke stad, waar hij drie dagen bleef. Ondertusschen vierde de Arcadiër Xenias het Lycaeische feest [1]) met offers en kampspelen, en loofde gouden roskammen als prijzen uit. Cyrus zelf was daarbij toeschouwer. Hierop marcheerde hij in twee dagmarschen twaalf parasangen tot Ceramoon Agora, eene plaats aan de uiterste grens van Mysië. Van hier rukte hij in drie dagmarschen dertig parasangen voort tot in de vlakte van den Cayster, waar hij vijf dagen bleef. De soldaten, wien hij de soldij van drie maanden en nog langer schuldig was, kwamen dikwijls voor zijne tent om betaling te eischen. Hij paaide hen echter met beloften en scheen zeer in 't nauw gebracht te zijn, want het lag niet in zijn karakter om iets, wat hij beloofd had, achter te houden, wanneer hij het geven kon.

Ondertusschen kwam Epyaxa, de gemalin van Syennesis, koning van Cilicië, tot hem en bracht hem, naar men zeide, groote sommen gelds; toen liet hij aan 't leger vier maanden soldij uitbetalen. De Cilicische koningin had ook een wacht van Ciliciërs en Aspendiërs bij zich; Cyrus heeft, naar men zeide, met haar geleefd.

In de twee volgende marschen werden tien parasangen afgelegd tot aan Thymbrion, een volkrijke stad. Hier waren aan de zijde van den straatweg de zoogenaamde bronnen van Midas, koning van Phrygië, die, volgens de

---

[1]) Een feest ter eere van Zeus Lycaeon, (naar Lycaeon, een berg in Arcadië).

sage, ze met wijn vermengd had en er den sater [1]) gevangen genomen heeft. Van hier trok hij in twee marschen, waarin hij tien parasangen aflegde, tot Tyriaeon, en bleef daar drie dagen. De Cilicische koningin verzocht Cyrus, zooals men vertelt, haar het leger gedurende eene parade te toonen. Hij willigde haar verzoek in en hield een parade van het Helleensche en Perzische leger op de vlakte. Den eersten beval hij zich volgens hun gebruik in slagorde te stellen, en iederen aanvoerder, zijne soldaten te scharen. Zij stelden zich vier man diep, den rechter vleugel onder bevel van Menon en de zijnen, den linker onder dat van Clearchus, en de overige aanvoerders stonden in 't midden. Het eerst hield Cyrus een parade van de vreemde troepen, die in eskadrons en rotten voorbij marcheerden. Daarna monsterde hij het Helleensche leger, voor welks front hij in een open wagen, in gezelschap der Cilicische koningin, in een dichten wagen gezeten, voorbij reed. Alle Hellenen droegen stalen helmen, purperroode rokken, beenharnassen en gepoetste schilden. Nadat hij allen voorbijgereden was, liet hij den wagen vóór de slagorde stilhouden en door den tolk Pigres aan de aanvoerders der Hellenen zeggen: dat het geheele leger met vooruitgehouden schild oprukken moest. Deze deelden het den soldaten mede, de trompet gaf het teeken, en nu ging het in de voorgeschreven houding voorwaarts.

Toen hierop hun marsch, waarbij zij het krijgsgeschreeuw aanhieven, sneller werd, ging hij vanzelf in vollen ren over en richtte zich naar de tenten. De barbaren schrikten hiervan zeer, de Cilicische koningin vluchtte uit haar wagen, de zoetelaars lieten hunne waren in den steek en liepen weg, en de Hellenen keerden lachend naar het leger terug. De koningin bewonderde den glans en de orde van het leger; Cyrus echter verheugde zich op 't gezicht van den

---

[1]) Silenus. Zie over de sage van Midas en Silenos: Lübker, Reallexikon, art. Midas.

schrik, dien de barbaren bij den aanblik der Hellenen kregen.

Van hieruit legde hij drie marschen twintig parasangen af tot aan Iconium, een grensstad van Phrygië, en rustte daar drie dagen. Daarna maakte hij door Lycaonië vijf marschen, en vorderde dertig parasangen. Deze landstreek gaf hij den Hellenen verlof om te plunderen, omdat zij vijandig was. Van hier uit liet Cyrus de koningin langs den kortsten weg naar Cilicië brengen, en gaf haar den Thessaliër Menon en diens troepen tot bescherming mee. Met het overige leger marcheerde hij door Cappadocië in vier marschen, waarin hij vijf-en-twintig parasangen aflegde, tot Dana, een volkrijke, groote en rijke stad, en bleef daar drie dagen.

In dien tusschentijd liet hij den Pers Megaphernes, een koninklijk ambtenaar, die voor de purperkleederen van het hof moest zorg dragen, en een anderen oppersatraap, dien hij van verraad tegen hem beschuldigde, ter dood brengen.

Van hieruit beproefde hij in Cilicië binnen te dringen. De pas was echter slechts voor één wagen breed genoeg, buitengewoon steil en, wanneer hij verdedigd werd, ontoegankelijk voor het leger; ook was, zooals men zeide, Syennesis op de hoogten, om den toegang te bewaken; daarom bleef hij één dag in de vlakte. Den volgenden dag bracht een bode de tijding dat Syennesis, getroffen door de waarneming dat het korps van Menon zich reeds in Cilicië, binnen de bergen, bevond en het bericht dat een vloot, die gedeeltelijk aan de Lacedaemoniërs, gedeeltelijk aan Cyrus toebehoorde, onder kommando van Tamos van Ionië naar Cilicië zeilde, van de hoogten teruggetrokken was. Cyrus marcheerde dus zonder hindernis de bergen op, zag de tenten, waar de Ciliciërs de wacht hielden, en trok naar beneden naar de vlakte. Deze is fraai, groot en waterrijk en vol van allerlei soort van boomen en wijnstokken; ook vindt men er veel sesamplanten, gierst, boekweit en tarwe.

Een steil, hoog gebergte omgeeft het land aan de eene grens der zee tot aan de andere. Door deze vlakte marcheerde hij in vier marschen en vorderde hij vijf-en-twintig parasangen tot Tarsus, een groote, welvarende stad in Cilicië. Dit was de residentie van Syennesis, koning van Cilicië. Midden door de stad loopt de Cydnus, die twee plethren breed is. De inwoners verlieten de stad en vluchtten met hunnen koning naar eene sterke plaats op het gebergte, behalve de herbergiers en zij, die aan de zee in Soli en Issi woonden. Epyaxa, de gamalin van Syennesis, was vijf dagen voor Cyrus te Tarsus aangekomen. Toen zij met haar geleide de bergen tegen de vlakte aan beklom, gingen twee compagnieën van Menons troepen verloren. Zij werden volgens sommigen bij het plunderen door de Ciliciërs neergehouwen, volgens anderen waren zij teruggebleven, konden noch hun korps, noch den weg meer vinden, en kwamen aldus dwalende om; het waren wel een honderd hoplieten. De overige troepen kwamen naar Tarsus en plunderden, woedend over den dood van hunne wapenbroeders, de stad en het koninklijk slot. Toen Cyrus in de stad was gekomen, liet hij Syennesis tot zich roepen. Deze echter verzekerde dat hij zich nog nooit aan een machtiger vorst dan hij zelf was, overgeleverd had, en nu ook niet naar Cyrus zou komen. Doch op aandringen van zijne gemalin en eerst nadat Cyrus hem beloofde dat hij veilig bij hem was, kwamen zij bij elkaar. Syennesis gaf Cyrus een groote som voor zijn leger en kreeg daarvoor geschenken, die bij een koning in hooge waarde staan: een paard met gouden toom, een gouden ketting, armbanden, een gouden sabel, en een Perzisch kleed; tevens gaf Cyrus de verzekering dat hij zijn land niet meer zou plunderen, en verlof om, wanneer hij hier of daar geroofde slaven mocht aantreffen, ze weer terug te nemen.

III.

Hier bleef Cyrus met zijn leger twintig dagen; want de soldaten weigerden den tocht voort te zetten, daar zij achterdocht kregen en vermoedden, dat Cyrus tegen den koning wilde optrekken; en daarvoor (zeiden zij) waren zij niet gehuurd. In het begin wilde Clearchus zijne soldaten tot marcheeren dwingen, doch toen hij begon uit te rukken wierpen zij hem en zijne pakpaarden met steenen en met groote moeite ontkwam hij aan de steeniging. Later, toen hij de onmogelijkheid inzag met geweld iets ten uitvoer te brengen, liet hij zijne soldaten te zamen komen en stond eerst langen tijd weenend vóór hen; zij waren daarover zeer verwonderd en zwegen, en daarna sprak hij hen aldus aan: „Verwondert u niet, soldaten, dat ik ontevreden ben over de tegenwoordige omstandigheden. Cyrus immers werd mijn gastvriend; mij, die uit mijn vaderland verdreven werd, behandelde hij met eere en hij gaf mij daarenboven tienduizend darieken, die ik niet als mijn eigendom beschouwde, niet voor mijn genoegen besteedde, maar voor ù gebruikte. Eerst beoorloogde ik de Thraciërs en wreekte mij met u op hen daardoor, dat ik diegenen, die de Hellenen verdrijven wilden, zelf uit den Chersonesus verdreef. Nu riep Cyrus mij en ik begon met u den marsch, om hem voor de bewezen diensten, als hij soms mijne hulp noodig mocht hebben, nuttig te kunnen zijn. Daar gij nu echter weigert mij te volgen, ben ik genoodzaakt òf u te verlaten en Cyrus' vriendschap boven u te verkiezen òf trouweloos tegenover hem, bij u te blijven; of ik in beide gevallen goed handel, laat ik hier in 't midden. Ik kies echter het laatste en wil met

u alles verdragen, en niemand zal ooit kunnen zeggen dat ik de Hellenen, die mij in 't buitenland volgden, verraden heb om de vriendschap van vreemden te verkrijgen. Veel liever wil ik, daar gij mij niet toegeven en volgen wilt, u volgen en elk lot met u dragen; want ù beschouw ik als mijn vaderland, vrienden en krijgsmakkers, en ik ben er trotsch op, waar 't ook zij, bij u te zijn; maar als gij mij verlaat, geloof ik noch den vriend te kunnen helpen, noch den vijand weerstand te kunnen bieden. Weest dus overtuigd, dat ik u, waarheen het ook zijn moge, zal volgen."

Aldus sprak hij. Zijne soldaten en het overige gedeelte van het leger prezen zijn besluit niet tegen den koning te willen optrekken, en van de troepen van Xenias en Pasion gingen er ongeveer tweeduizend man met wapens en pakkage tot Clearchus over.

Cyrus, die nu ongerust werd en spijt had, liet Clearchus tot zich roepen. Deze wilde wel is waar niet komen, maar in 't geheim zond hij een bode uit zijn soldaten naar hem toe, die hem gerust moest stellen en hem zeggen, dat alles nog heel goed zou gaan; hij moest hem maar weer ontbieden, daar hij niet uit eigen beweging zou komen. Hierop liet hij zijn eigen soldaten, benevens die, welke zich onder zijn kommando hadden begeven, en anderen die nu nog onder hem dienen wilden, te zamen komen, en sprak hen aldus aan:

„Soldaten! Openlijk staat Cyrus nu in dezelfde verhouding tegenover ons, als wij tegenover hem. Want daar wij hem niet meer volgen, zijn wij niet meer zijne huurlingen, en hij niet meer onze soldij-gever. — Dat hij zich door ons beleedigd acht, dat weet ik; ik wil ook, wanneer hij mij laat roepen, niet bij hem komen, voornamelijk daarom, omdat ik mij bewust ben hem in alles te hebben teleurgesteld en mij daarover schaam, maar ook omdat ik vrees, dat hij mij rekenschap zal vragen over datgene, waarin hij zich door mij beleedigd acht. Naar mijne meening is

't dus nu niet de tijd om te slapen of zorgeloos te zijn, er moeten maatregelen voor de toekomst genomen worden. Willen wij hier blijven, dan houd ik het voor noodig te zorgen, dat ons verblijf zoo veilig mogelijk wordt. Nemen wij echter het besluit af te trekken, dan moeten wij ook den veiligsten aftocht zoeken, en zien hoe wij aan levensmiddelen komen; want zonder deze kan noch veldheer noch soldaat iets ten uitvoer brengen. Cyrus is een onschatbare vriend voor zijne vrienden, maar ook de hevigste vijand voor zijne vijanden. Bovendien bezit hij een menigte voetvolk, ruiterij en schepen, zooals wij allen weten en kunnen zien, want wij zijn immers dicht genoeg bij hem; het wordt dus tijd, dat ieder den raad geeft, die hem de beste schijnt."

Bij deze woorden hield hij op; en daarop kwamen eenigen naar voren, die uit eigen beweging hunne meening zeiden; anderen, op aanstoken van Clearchus, toonden aan, hoe moeielijk het was, zoowel te blijven als af te trekken, zonder aan Cyrus verlof te vragen. Een onder hen, die zeer veel haast scheen te hebben om naar Griekenland terug te keeren, zeide: „Wanneer Clearchus den terugtocht niet kommandeeren wilde, dan moest men in allerijl andere aanvoerders kiezen, levensmiddelen inkoopen, (de markt was echter in 't Perzische leger) en zich tot den aftocht gereed maken. Daarna moest men Cyrus om schepen voor de terugreis verzoeken, en wanneer hij deze weigerde, om een wegwijzer, onder wiens leiding zij door bevriende streken konden terugtrekken. Als hij ook dezen niet gaf, dan moest men zich zoo spoedig mogelijk strijdvaardig maken en te voren door eenige troepen de hoogten laten innemen, opdat niet Cyrus en de Ciliciërs, van welke wij zooveel slaven en buit geroofd hebben, hen hierin vóór zouden komen."

Na hem sprak Clearchus: „Ik hoop dat geen van u het voorstel zal doen, mij het kommando van dezen terugmarsch op te dragen; want verscheidene oorzaken dwingen

mij het niet aan te nemen: maar hem, dien gij daartoe zult uitkiezen, zal ik stipt gehoorzamen, opdat gij weet, dat ik, zoo goed als eenig mensch, heb geleerd bevelen op te volgen."

Toen kwam weer een ander, die het dwaze aantoonde in het voorstel om schepen te verzoeken; hij toonde verder aan, hoe onzinnig het was, een wegwijzer aan hem te vragen, wiens plannen zij in duigen wierpen. „Wanneer wij ons," ging hij voort, „willen toevertrouwen aan iemand, die ons den weg wijst en dien Cyrus ons zendt, dan zie ik niet in, waarom wij Cyrus niet zouden verzoeken in ons belang vooraf de hoogten te bezetten. Ik zou ten minste niet op zijne schepen willen gaan, uit vrees, dat hij ons met de schepen zou laten zinken. Ook den persoon, dien hij ons geven zou om ons den weg te wijzen, zou ik uit angst niet volgen, omdat hij ons wel eens op eene plaats zou kunnen brengen, waar wij geen uitweg meer wisten. Het beste zou wel zijn, zonder dat Cyrus er iets van weet weg te trekken. Daar dit echter onmogelijk is, beschouw ik al deze raadgevingen als leuterpraat. Naar mijne meening moest men eenige geschikte mannen in gezelschap van Clearchus naar Cyrus zenden, om hem te vragen voor welke onderneming hij ons denkt te gebruiken. Is zij dezelfde als de vorige, waarvoor hij huurtroepen gebruikte, laten wij hem dan ook volgen en allen, die hem vóór ons op zijne tochten naar Azië vergezelden, aan flinkheid niets toegeven; vinden wij de onderneming grooter, moeielijker en gevaarlijker, laten wij hem dan verzoeken òf ons voor onze diensten aannemelijke voorwaarden te stellen òf ons een vriendschappelijken aftocht toe te staan; want zoo zullen wij in het eerste geval met dienstvaardigheid en ijver volgen, in het andere een veiligen terugtocht hebben. Het bericht van zijn antwoord moeten wij hier weder afwachten, en dan kunnen wij onze maatregelen daarna nemen."

Dit voorstel vond bijval. Men koos mannen uit en zond

ze met Clearchus naar Cyrus, om zijn antwoord op het besluit der troepen te hooren. Het luidde: Cyrus had vernomen, dat zijn vijand Abrocomas zich aan den Euphraat, twaalf marschen van hem af, bevond; tegen dezen zou hij optrekken, om hem, wanneer hij hem daar trof, te tuchtigen; als hij gevlucht was, dan zou hij daar met hen verder alles bespreken. Dit antwoord brachten de afgezanten aan de troepen terug, die niettegenstaande hun achterdocht, dat zij toch tegen den koning op moesten trekken, besloten hem te volgen. Toen zij tevens om verhooging van soldij vroegen, beloofde Cyrus hun die met de helft te vermeerderen, zoodat nu elk soldaat, inplaats van één, anderhalven dariek in de maand kreeg. Dat hij hen echter tegen den koning aanvoerde, daarvan hoorde men ook toen nog niet tenminste openlijk spreken.

IV.

Daarop trok Cyrus in twee marschen, waarin hij tien parasangen vorderde, tot aan den Psarus, die drie plethren breed was; vandaar marcheerde hij vijf parasangen tot den Pyramus, die een stadium breed was. Van hier legde hij weer in twee marschen vijftien parasangen af en kwam naar Issi, op de uiterste grens van Cilicië; het ligt aan de zee en is groot en bloeiend. Daar bleef hij drie dagen; ondertusschen kwamen de vijf-en-dertig schepen uit de Peloponnesus aan, die onder bevel van den Lacedaemoniër Pythagoras stonden. De Egyptenaar Tamos had deze schepen met nog eene andere vloot van Cyrus, die vijf-en-twintig zeilen sterk was, en waarmee hij Milete (dat met Tissaphernes verbonden was) had belegerd, van

Ephesus aangevoerd. Op deze vloot bevond zich ook de Lacedaemoniër Chirisophus, dien Cyrus had laten komen; hij geleidde vierhonderd Helleensche hoplieten, waarover hij bij Cyrus het bevel voerde. De schepen legden bij de tent van den laatste aan. Hier kwamen vierhonderd Helleensche hoplieten, die van Abrocomas, wiens huurlingen zij geweest waren, afgevallen waren, zich onder Cyrus schaarden en diens tocht tegen den koning meemaakten.

Daarop maakte hij een marsch van vijf parasangen tot aan de passen van Cilicië en Syrië. Dit waren twee muren; den binnenmuur, aan deze zijde van Cilicië, had Syennesis met de Ciliciërs bezet; de buitenmuur, aan de andere zijde van Syrië, werd, zooals het heette, door koninklijke troepen beschermd. Midden tusschen deze beiden stroomt de Carsus, een plethron breed. De geheele afstand tusschen deze muren bedroeg drie stadiën. Er met geweld door te dringen was niet mogelijk; want de doorgang was nauw en de muren strekten zich tot de zee uit, er boven waren ontoegankelijke rotsen, en op beide muren waren torens gebouwd. Juist om deze bergengte had Cyrus zijne schepen laten komen, ten einde binnen en buiten de muren hoplieten aan wal te zetten, om den vijand, wanneer hij den Syrischen pas bezet hield, te verdrijven en zoo den doortocht vrij te maken. Want Cyrus dacht dat Abrocomas, die een groot leger had, dit zou doen. Deze verliet echter op het bericht, dat Cyrus in Cilicië was, Phoenicië en trok naar den koning met een leger, zooals het heette van driemaal honderdduizend man. Van hier uit maakte Cyrus door Syrië een marsch van vijf parasangen tot Myriandrus, een zeestad door Phoeniciërs bewoond, een stapelplaats, waar toen ter tijd vele vrachtschepen voor anker lagen. Het leger bleef daar zeven dagen.

Ondertusschen gingen de legeraanvoerders Xenias uit Arcadië en Pasion uit Megara op een schip, en namen

al wat van waarde was mee. De meesten schreven het aan hun gekrenkten trots toe, omdat Cyrus de soldaten, die van hen, om naar huis en niet naar den koning te trekken, tot Clearchus overgegaan waren, onder diens kommando gelaten had. Toen men hen miste, heette het, dat Cyrus hen met zijne galeien achtervolgde: sommigen wenschten dat hij deze trouwelooze mannen in zou halen; anderen toonden medelijden, in geval hij hen bereiken zou. Cyrus echter liet de aanvoerders bijeenkomen en sprak tot hen: „Xenias en Pasion hebben ons verlaten; zij moeten echter toch inzien, dat hunne vlucht niet verborgen kan blijven en eindelijk een eind moet nemen, want ik ken hun weg en heb galeien genoeg om hun vaartuig te achterhalen; maar, bij de goden, ik wil ze niet vervolgen en niemand zal kunnen zeggen, dat ik, zoolang iemand bij mij is, mij van hem bedienen wil, doch dat ik hem terughaal, wanneer hij weg wil gaan, of hem dan slecht behandel en van zijne goederen beroof. Zij kunnen integendeel weggaan met het bewustzijn, dat zij slechter tegen ons, dan wij tegen hen gehandeld hebben. Want ik zal hun ook hunne vrouwen en kinderen, die in Tralles onder mijne hoede zijn, niet ontnemen, maar ze hun voor hun vroeger bewezen diensten teruggeven." Zoo sprak hij, en was er ook al een onder de Hellenen, die niet veel lust in den veldtocht had, dan maakte hij nu, de edelmoedigheid van Cyrus hoorende, gaarne en met meer ijver den tocht mee.

Hierop marcheerde Cyrus in vier marschen twintig parasangen tot den Chalus, wiens breedte een plethron bedroeg. Hij is vol groote, tamme visschen, die bij de Syriërs goddelijke eer genieten en evenals de duiven onschendbaar zijn. De dorpen, waarin het leger gekampeerd lag, waren Parysatis als speldengeld toegewezen. [1])

[1]) letterlijk: „ten gordel." — Aan de Perzische vorstinnen werden voor elk deel harer kleeding gepaalde steden of dorpen ten geschenke gegeven.

Van hier rukte hij in vijf marschen dertig parasangen tot de bronnen van den Dardes, wiens breedte een plethron bedroeg. Hier was het slot van Belesys, stadhouder van Syrië, en een zeer groote en schoone tuin, waarin vruchten van elk jaargetijde waren. Cyrus liet hem verwoesten en het slot verbranden. Daarop marcheerde hij in drie marschen vijftien parasangen tot aan den Euphraat, die vier stadiën breed was. In Thapsacus, een groote, rijke stad, waar men nu aankwam, bleef het leger vijf dagen. Nu verzamelde Cyrus de Helleensche aanvoerders en zeide tot hen: men zou tegen den koning optrekken en naar Babylon gaan; dat moesten zij den soldaten meedeelen, en hen voor den tocht bereidvaardig maken. Zij maakten het dientengevolge aan het verzamelde leger bekend. De soldaten, boos op hunne officieren, beschuldigden hen er van, dat zij dit al lang geweten en het hun verzwegen hadden. „En wij gaan niet verder," gingen zij voort, „wanneer wij niet dezelfde soldij krijgen, die zij gehad hebben, welke Cyrus naar zijnen vader begeleidden; te meer, daar dezen niet ten strijde gingen, maar omdat Cyrus alleen voldeed aan de opdracht van zijn vader." De veldheeren brachten deze boodschap over en Cyrus beloofde, zoodra zij in Babylon kwamen, elk man vijf minen zilver en de volle soldij te geven, tot hij de Hellenen weder naar Ionië zou gebracht hebben. Daardoor kreeg hij een groot deel der Hellenen op zijn hand. Menon liet echter, voordat bepaald was, welk besluit het overige gedeelte van het leger nemen zou, zijne manschappen afzonderlijk samenkomen, en sprak hen op de volgende wijze aan: „Soldaten! Wanneer gij mijn voorstel aanneemt zult gij zonder gevaar, zonder moeite onder uwe wapenbroeders, de grootste eer bij Cyrus kunnen verkrijgen. Immers wat raad ik u te doen? Cyrus verlangt thans van de Hellenen, dat zij met hem tegen den koning zullen trekken: volgens mijn raad trekt gij, eer nog de andere Hellenen hun besluit

aan hem meegedeeld hebben, over den Euphraat. Besluiten zij hem te volgen, dan zult gij als de oorzaak daarvan beschouwd worden, en wijl gij een begin hebt gemaakt met de rivier over te trekken, zal Cyrus zich tegenover u bijzonder dankbaar toonen; want van hem kan men dit meer dan van een ander verwachten. Besluit het leger er echter niet toe, dan keeren wij wel is waar allen terug, doch Cyrus zal u dan, omdat gij er bereid toe waart, als de meest betrouwbare personen, tot kommandanten en kapiteins aanstellen, en in elk ander geval kunt gij u dan, dat weet ik, als vriend tot hem wenden."

De soldaten waren het hiermede eens en trokken over de rivier, eer de anderen nog hun plan medegedeeld hadden. Cyrus verheugde zich, toen hij dat vernam, en zijn tolk Glus moest uit zijnen naam aan de troepen zeggen: „Nu, mannen, hebt ge mijne goedkeuring reeds verworven, maar ik wil ook de uwe verkrijgen, of mijn naam is geen Cyrus meer." De soldaten, vol blijde verwachtingen, wenschten hem heil en geluk, en Menon kreeg ook, naar men vertelde, prachtige geschenken van hem. Hierop trok hij over de rivier, en het geheele overige leger volgde hem. Het water ging niet verder dan hunne borst. De Thapsaceniërs zeiden dat men deze rivier nog nooit te voet overgetrokken was, maar altijd op vaartuigen: deze had Abrocomas, toen hij vooruit marcheerde, verbrand om Cyrus den overtocht te belemmeren. Men hield dit dus voor een goddelijken wenk, en geloofde dat de stroom oogenschijnlijk voor Cyrus, als toekomstig koning, was teruggeweken. — Van hier rukte hij door Syrië, en legde tot aan den Araxes in negen marschen vijftig parasangen af. Daar waren vele dorpen vol eetwaren en wijn; het leger bleef er drie dagen en voorzag zich van levensmiddelen.

V.

Van hier marcheerde hij, met den Euphraat rechts, door Arabië en legde in vijf marschen, door woeste streken, vijf-en-dertig parasangen af. In deze streek was de bodem evenals een zee, glad en vol alsemkruiden; wanneer men er ook soms andere planten, zooals struiken of riet, vond, alles had een gekruiden geur; boomen vond men er echter in 't geheel niet. Wat de dieren betreft, vond men hier wilde ezels, wier getal zeer groot was, een menigte groote struisvogels, ook trapganzen en reeën. Op deze dieren maakten de ruiters soms jacht. De wilde ezels liepen, wanneer zij vervolgd werden, ver vooruit, hielden dan stil — want zij liepen veel sneller dan een paard — en wanneer het paard nader kwam, deden zij weer hetzelfde; men kon ze dus niet vangen, wanneer de ruiters zich niet zoo posteerden, dat de een de dieren naar den ander toedreef. Hun vleesch gelijkt op hertevleesch, doch is nog malscher. Struisvogels ving men in het geheel niet; de ruiters, die nog beproefden op hen jacht te maken, lieten dit voornemen spoedig varen, want al vluchtende kwamen zij op een grooten afstand, en vereenigden de snelheid hunner pooten met die hunner vleugels, die zij als zeilen gebruikten. De trapganzen kon men vangen, als men ze plotseling opjoeg, want hunne vlucht is kort, evenals die der patrijzen, en zij worden spoedig vermoeid; hun vleesch is zeer zoetachtig.

Door deze vlakte marcheerde het leger en kwam tot aan de rivier Masca, die een plethron breed was. Hier lag Korsote, een groote, eenzame stad, waar de Masca in een kring omheen loopt. Het leger bleef er drie dagen en voorzag zich van levensmiddelen. Daarna marcheerde

het verder aan de linkerzijde van den Euphraat, door woeste streken, en legde in dertien marschen negentig parasangen af tot aan Pylae. Op dezen marsch kwam er veel trekvee van honger om; want men trof noch weiden noch boomen aan, en de geheele streek was kaal. De bewoners leven van de opbrengst van molensteenen, die zij langs de rivier uitgraven, en die zij naar Babylon brengen om er levensmiddelen voor in te ruilen. Het leger had geen voorraad meer en nergens was er iets te koopen, behalve op de Lydische markt in het Perzische leger van Cyrus, waar de kapithe weite- of gerstemeel op vier siglen kwam. Een siglus is zeven en een half Attische obool [1]), en eene kapithe is twee Attische choenix [2]).

De soldaten aten dus voortdurend vleesch. Eenige der laatste marschen waren zeer lang, omdat Cyrus dikwijls maar voort wilde trekken, tot hij water of weiden aantrof. Eens konden de wagens, toen zij in eene bergengte op een kleiachtigen grond waren, niet vooruitkomen; dadelijk bleef Cyrus met de voornaamste en rijkste Perzen, die in zijn gevolg waren, stil staan, en beval aan Glus en Pigres met behulp van Perzische soldaten de wagens er mee uit te helpen. Daar het echter niet vlug genoeg naar zijn zin ging, beval hij op boozen toon aan de voornaamste Perzen van zijn gevolg de handen zelf aan 't werk te slaan. Hier zag men inderdaad geen gering voorbeeld van goede tucht; want elkeen wierp op de plaats waar hij stond zijn purperen gewaad weg, en rende, als gold het een overwinning, in zijn kostbare onderkleederen en bonte broek, de zeer steile hoogte af; eenigen van hen waren met halsketens en armbanden getooid. Daarmee uitgedost sprongen zij onmiddellijk in de klei en trokken, eer men er op bedacht was, de wagens er uit. In het algemeen zag men, dat Cyrus den geheelen marsch verhaastte en nergens stilhield dan daar,

---

[1]) Ongeveer 40 cent.

[2]) Ongeveer een half mud.

waar hij levensmiddelen of iets anders noodzakelijks noodig had; want hij geloofde, dat hoe spoediger hij voortrukte, des te ongewapender hij den koning zou overvallen, en omgekeerd weer een zooveel te sterker leger zou vinden, naarmate hij langzamer vooruitging. Voor iemand die oplette was het duidelijk te zien, dat de Perzische monarchie krachtig is door hare uitgestrektheid en hare groote bevolking, maar zwak door de lengte der wegen en de verspreide troepen, zoodra een vijand snel oorlog weet te voeren.

Aan de andere zijde van den Euphraat, naar den kant der woeste streken, lag Charmande, een bloeiende groote stad. Daar kochten de soldaten hunne levensmiddelen. De vaartuigen, waarmede zij overvoeren, vervaardigden zij op de volgende wijze: de huiden, die zij tot dekens gebruikten, vulden zij met licht hooi op, naaiden ze dan aan elkaar, zoodat het water er niet doordringen kon; zoo kwamen zij aan de overzijde en haalden levensmiddelen, namelijk palmwijn [1]) en brood van boekweit, hetgeen in deze streken ruimschoots te vinden was.

Toen een paar soldaten van de troepen van Menon en Clearchus over iets twist hadden, sloeg Clearchus den soldaat van Menon, dien hij voor den schuldige hield; deze ging naar zijne kameraden en vertelde hun het gebeurde; dit hoorende werden de soldaten woedend en hevig vertoornd op Clearchus. Denzelfden dag nog voer Clearchus over, en nadat hij de markt in oogenschouw genomen had, reed hij met een klein gevolg dwars door Menon's troepen weer naar zijn tent terug. Cyrus was er nog niet, doch in aantocht. Toen een van Menon's manschappen, die juist hout kloofde, Clearchus voorbij zag rijden, wierp hij zijn bijl naar hem toe, maar raakte hem niet; een tweede en derde wierpen hem met steenen, en toen er rumoer ontstond, deden velen hetzelfde. Hij vluchtte naar zijn legerplaats en liet dadelijk naar

[1]) Woordelijk: „wijn uit den eikel van den palmboom gemaakt."

de wapens grijpen. Den hoplieten beval hij daar te blijven, en de schilden bij de knie te plaatsen. Hijzelf trok met de Thraciërs en de ruiterij, die tot zijne troepen behoorde en die uit meer dan veertig man, grootendeels Thraciërs, bestond, tegen Menon's troepen op. Dezen en Menon zelf schrokken er van, een gedeelte greep de wapens, het andere stond stil en wist niet wat te doen. Proxenus echter, die met een rij hoplieten later aan kwam marcheeren, liet dit tusschen de twee partijen post vatten, zich slagvaardig houden, en smeekte Clearchus, niet zoo te handelen. Deze werd boos, dat de beleediging van bijna gesteenigd te zijn door den ander zoo onverschillig opgenomen werd, en beval hem door te marcheeren. Maar Cyrus, die ondertusschen aangekomen was, greep, zoodra het gebeurde hem ter oore kwam, de werpspietsen in de hand, reed met zijne aanwezige vertrouwelingen tusschen de troepen en sprak: „Clearchus en Proxenus en gij overige aanwezige Hellenen, gij weet niet wat gij doet. Want wanneer gij onder elkander wilt gaan vechten, weet dan, dat ik nog denzelfden dag — en gij allen niet veel later — neergehouwen zal worden. Immers al deze barbaren die gij ziet, zullen, wanneer wij in hachelijke omstandigheden verkeeren, nog vijandiger tegen ons gestemd zijn, dan de soldaten van den koning." Toen Clearchus dit hoorde, kwam hij tot inkeer; de twee partijen gaven toe en legden op de plaats zelf de wapenen neer.

VI.

Toen het leger van hieruit verder trok, zag men, naar de hoefslagen en de stofwolken te oordeelen, de sporen van tweeduizend ruiters ongeveer; dezen reden vooruit en verbrandden alles, wat de troepen van Cyrus hadden kunnen gebruiken. Orontas, een Pers en verwant aan den koning, en onder zijne landslieden bekend als een der beste krijgslieden, pleegde tegen Cyrus, met wien hij reeds vroeger gevochten had, verraad. Nu hij weder met hem verzoend was, beloofde hij, wanneer hem het kommando over duizend paarden gegeven werd, de vijandelijke ruiterij, die vóór hen uit zulke verwoestingen aanrichtte, òf uit een hinderlaag neer te houwen, òf er verscheidenen gevangen te nemen, de verwoestende rooftochten te doen ophouden en ze te verhinderen Cyrus' leger te zien en de tijding daarvan aan den koning te brengen. Cyrus vond dit voorstel nuttig en gaf Orontas volmacht, om zich door iederen veldheer een aantal ruiters te laten geven. Deze geloofde nu reeds het ruiterkorps in zijne macht te hebben, en schreef aan den koning een brief, dat hij met eene talrijke ruiterij zich bij hem zou voegen; hij moest dus maar aan zijn eigen ruiterij bevel geven hem als vriend op te nemen; in denzelfden brief herinnerde hij hem ook aan zijne vroegere trouw en aanhankelijkheid. Dezen brief gaf hij aan een volgens zijne meening vertrouwd persoon, die hem echter aan Cyrus bracht. Nadat Cyrus hem doorgelezen had, liet hij Orontas gevangen nemen, en beval aan zeven der voornaamste Perzen uit zijn gevolg in zijne tent te komen; den Helleenschen veldheeren droeg hij tevens op, met gewapende hoplieten de tent te omringen. Zij deden dit en kwamen met een drieduizend man.

Clearchus liet hij, om zijnen raad in te winnen, zelf binnenkomen, omdat het hem en anderen Perzen toescheen, dat hij onder de Hellenen in het hoogste aanzien stond. Toen hij weer buiten gekomen was, vertelde hij aan zijne vrienden het verhoor van Orontas, want de zaak was geen geheim. „Cyrus," zeide hij, begon aldus: „Ik heb u, mijne vrienden, laten roepen om met u te beraadslagen, wat ik op de voor goden en menschen rechtvaardigste manier met dezen Orontas doen moet. In 't begin heeft mijn vader hem aan mij als dienaar gegeven, en daarna nam hij op aanstoken van mijnen broeder, zooals hij zelf bekend heeft, de wapens tegen mij op, en nam de vesting Sardes in; ik dreef hem echter zoo in 't nauw, dat hij het beter oordeelde, de wapens tegen mij neer te leggen, en door een wederzijdschen handdruk den vrede te bekrachtigen. „Waardoor," ging hij vragend voort, „Orontas, heb ik u later beleedigd?" Orontas: „Door niets." „Hebt gij later niet, toen gij naar de Mysiërs overliept, zonder door mij, zooals gijzelf bekent, beleedigd te zijn, mijn gebied op alle mogelijke manieren vijandelijk behandeld?" Orontas: „Ja, dat heb ik." Cyrus: „Hebt gij niet, toen gij uwe onmacht inzaagt, bij het Artemis-altaar [1]) uw misstap vol berouw bekend en mij overgehaald weder den handdruk met u te wisselen?" Ook dit stemde Orontas toe. Cyrus: „Waardoor heb ik u dus beleedigd, dat gij nu reeds voor de derde maal den verrader tegenover mij speelt?" Orontas: „Gij hebt mij door niets beleedigd." Cyrus: „Dus gij bekent onrechtvaardig tegen mij gehandeld te hebben?" Orontas: „Ja, dat moet ik." Cyrus: „Zoudt gij dus nu nog vijandig tegen mijnen broeder, en voor mij een trouwe vriend kunnen worden?" Orontas: „Wanneer

---

[1]) De schuilplaats waarheen groote en kleine misdadigers vluchtten. (De Perzen vereenzelvigden hunne aan de Semieten ontleende godin Anaitis met de Artemis van Ephese).

ik het ook was, Cyrus, zoo zoudt gij mij toch nooit meer gelooven."

Hierop sprak Cyrus tot de vergadering: „Deze man heeft dus alles, wat hij misdaan heeft, bekend. Gij Clearchus, zeg het eerst uwe meening daarover." Clearchus zeide: „Mijn raad is, dezen man zoo spoedig mogelijk uit den weg te ruimen, opdat het niet meer noodig zij hem te bewaken, maar wij daardoor vrijen tijd krijgen om weldaden te bewijzen aan hen, die vrijwillig onze vrienden zijn." Deze meening vond, zooals Clearchus vertelde, bijval bij de anderen. Hierop stonden allen, ook de familie van Orontas, op, en grepen hem, op bevel van Cyrus, als teeken des doods, bij den gordel; en zij, aan wien het opgedragen was, geleidden hem naar buiten. Toen zijne vroegere ondergeschikten hem zagen, vielen zij ook daar nog voor hem te voet, ofschoon zij wisten, dat hij ter dood veroordeeld was. Nadat men hem in de tent van Artapatas, die onder de schepterdragers van Cyrus de meest vertrouwde was, gebracht had, werd hij later nooit meer, noch levend noch dood, gezien, en de wijze, waarop hij ter dood gebracht werd, iets waarover de meeningen zeer verschillend zijn, bleef even zoo onbekend als zijn graf [1]).

[1]) Waarschijnlijk werd Orontas in de tent van Artapatas levend begraven, eene wijze van ter dood brengen, die niet zelden voorkwam, zooals Herodotus uitdrukkelijk vermeldt.

VII.

Van hier rukte Cyrus door Babylonië, en legde in drie marschen twaalf parasangen af. Na den derden marsch monsterde hij de Hellenen en Perzen ongeveer te middernacht op de vlakte, — want hij geloofde, dat de koning bij het aanbreken van den dag zou aanrukken om een slag te leveren — en beval Clearchus den rechter-, en Menon den linkervleugel aan te voeren; zijn eigen manschappen plaatste hij zelf in slagorde. Na de parade kwamen bij 't aanbreken van den dag overloopers van den koning en brachten Cyrus berichten van 't vijandelijke leger. Cyrus liet de opper- en onderbevelhebbers der Hellenen bij zich komen, beraadslaagde met hen over de regeling van den slag, en sprak hun zelf op de volgende wijze moed in: „Helleensche mannen, niet bij gebrek aan vaderlandsche troepen heb ik u tot bondgenooten gekozen, maar omdat ik u hooger schat dan vele barbaren. Toont u nu de vrijheid waardig, die gij bezit, en om welke ik u gelukkig reken. Weest immers overtuigd dat ik de vrijheid boven vele goederen, die ik bezit, verkies. Om u echter van den strijd, die u te wachten staat, een begrip te vormen, moet gij weten, dat een talrijke massa u met groot geschreeuw zal aanvallen; gij moet dit zien te verdragen, en wat dan het overige betreft, schaam ik mij als ik er aan denk, hoe gij onze binnenlandsche troepen vinden zult. Wanneer gij u als mannen gedraagt, wanneer gij met heldenmoed strijdt, dan zal ik hem, die naar zijn vaderland terugkeeren wil, bij zijn vertrek zoozeer bevoordeelen, dat zijne medeburgers hem zullen benijden. Ik hoop zelfs te bewerken, dat velen het verblijf bij mij boven dat in hun vaderland zullen kiezen."

Hierop trad Gaulites, een banneling van Samos en een trouw aanhanger van Cyrus, naar voren en sprak: „Maar Cyrus, sommigen zeggen, dat gij deze groote beloften alleen doet naar aanleiding van het hachelijke gevaar, waarin gij u thans bevindt; maar dat gij, als het goed afloopt, er niet meer aan denkt. Anderen meenen, dat het u wellicht niet aan geheugen en goeden wil, maar toch aan vermogen ontbreken zou om alles na te komen, wat gij belooft." Cyrus hernam hierop: „Mijn vaderlijk rijk, mannen, strekt zich naar het Zuiden uit tot daarheen, waar door de hitte de menschen hunne woningen ontvluchten; in de richting van het Noorden doet de koude hetzelfde; alles, wat in het midden ligt, wordt door satrapen beheerscht, die mijn broeder trouw zijn. Wanneer wij overwinnen, dan moeten wij deze landen in de macht van onze getrouwen brengen. Daarom vrees ik niet, wanneer het geluk ons begunstigt, dat ik geen vermogen genoeg voor mijne vrienden, maar wel, dat ik voor al mijn vermogen geen vrienden genoeg zal hebben. Ieder van u, Hellenen, zal ik daarenboven eene gouden krans geven."

Toen zij dit hoorden, werden zij zelf veel bereidwilliger en maakten het ook aan hunne wapenbroeders bekend. Er waren ondertusschen, behalve de aanvoerders, nog eenige andere Hellenen bij hem gekomen, om te vernemen, wat zij te verwachten hadden, wanneer zij de overwinning behaalden; Cyrus vervulde allen met groote verwachting en liet hen toen gaan. Allen, die een onderhoud met hem hadden, maanden hem aan niet zelf te vechten, maar zich achter het front te plaatsen. Clearchus vroeg hem bij deze gelegenheid, of hij dan dacht dat zijn broeder met hem vechten zou? „Bij de goden," antwoordde Cyrus, „zoo waar als hij de zoon van Darius en Parysatis is, zal ik mij niet van deze landen meester maken zonder strijd."

Hierop werd het leger, terwijl het zich wapende, geteld. Het Helleensche leger bestond uit tienduizend vierhonderd hoplieten en uit tweeduizend vijfhonderd peltasten; de

Perzische troepen onder kommando van Cyrus waren honderdduizend man sterk, en hadden ongeveer twintig met zeisen voorziene strijdwagens. Het getal der vijanden daarentegen beliep, naar men zeide, 1.200.000 man en 200 zeiswagens. Hierbij kwam nog een korps van zesduizend man ruiterij, dat onder bevel van Artagerses en in slagorde vóór den koning stond. Over het koninklijke leger kommandeerden vier opperbevelhebbers, Abrocomas, Tissaphernes, Gobryas [1]) en Arbaces; elk van hen voerde driehonderdduizend man aan. Van deze krijgsmacht namen negenhonderdduizend man met honderdvijftig zeiswagens aan den slag deel; want Abrocomas kwam van zijnen tocht naar Phoenicië pas vijf dagen na den slag aan. Dit bericht brachten de overloopers van het leger van den grooten koning aan Cyrus vóór den slag, en na den slag vernam men hetzelfde van de gevangenen, die men buit gemaakt had.

Van hieruit maakte Cyrus een marsch van drie parasangen en liet het geheele leger, Hellenen en Perzen, in slagorde voorttrekken, omdat hij geloofde, dat de koning nog denzelfden dag met hem slaags wilde raken; want op de helft van dezen marsch stootte men op eene diepe uitgegraven gracht, die vijf vademen breed en drie vademen diep was. Zij liep landwaarts in over de vlakte tot aan den Medischen muur [2]), en was twaalf parasangen lang. Hier zijn ook de kanalen, die uit den Tigris komen; er zijn er vier, een plethron breed, zeer diep, en waarop schepen voeren, met graan beladen. Zij komen in den Euphraat uit, loopen een parasang van elkander af en zijn van bruggen voorzien.

Aan den Euphraat was een smalle doorgang tusschen

---

[1]) Gobryas, oudperzisch: Gaubar' uvra (Spiegel, Altpers. Keilinschriften).

[2]) Deze muur was een bolwerk tusschen den Euphraat en den Tigris, ongeveer in 580 v. C. door de Babyloniërs tegen de invallen der Mediërs opgericht. Hij bestaat nu nog, onder den naam Sidd-Nimrud.

den stroom en de gracht, ongeveer twintig voet breed. Deze gracht had de groote koning laten graven op het bericht van Cyrus' aantocht, om haar als schutsmuur te gebruiken; Cyrus trok met zijn leger door dezen pas en liet de gracht achter zich. Op dien dag wilde de koning niet slaags raken, en men zag aan de talrijke voetstappen van paarden en menschen, dat hij zich terugtrok. Nu liet Cyrus den waarzegger Silanus uit Ambracia tot zich komen en gaf hem drieduizend darieken, omdat deze hem elf dagen te voren bij 't offeren gezegd had, dat de koning binnen tien dagen nog geen slag zou leveren. Cyrus had hem geantwoord: „dan zal hij in 't geheel niet meer slaags raken, als hij het binnen die dagen niet doet; als gij waarheid spreekt, beloof ik u tien talenten." Deze som betaalde hij hem, nu de tien dagen verloopen waren. Daar de koning het leger van Cyrus niet verhinderd had over de gracht te trekken, geloofde nu Cyrus en alle anderen, dat hij een slag wilde vermijden. Dit had ten gevolge, dat Cyrus den dag daarop met grootere zorgeloosheid marcheerde. Den derden dag liet hij zich zelfs op den marsch rijden, en slechts weinige manschappen trokken in slagorde voor hem uit; het grootste gedeelte liep in wanorde door elkander, en vele wapenen werden door de soldaten op de wagens en de lastdieren meegevoerd.

VIII.

Reeds was het omstreeks den tijd, dat de markt vol wordt [1]) en was men de legerplaats, waar halt gemaakt zou worden, genaderd, toen Pategyas, een Pers en vertrouweling van Cyrus, met alle kracht op een met zweet bedekt paard kwam aanrennen, en allen, die hij ontmoette, in het Perzisch en Helleensch toeriep: „De koning rukt met een groot leger in slagorde aan." Toen ontstond er een geweldig rumoer, want Hellenen en Perzen verwachtten nu, dat zij dadelijk ongewapend door hem op het lijf gevallen zouden worden. Cyrus sprong van den wagen, trok zijn harnas aan, steeg te paard, greep de werpspietsen, en beval dat ieder zich moest gaan wapenen en op zijn post moest gaan staan.

Dit geschiedde met groote snelheid. Clearchus nam zijn post op den rechtervleugel aan den Euphraat in, bij hem sloot zich Proxenus, en bij dezen de overige aanvoerders aan; Menon vormde met zijn korps den linkervleugel van het Helleensche leger. Van de Perzische troepen stonden ongeveer duizend Paphlagonische ruiters op den rechtervleugel bij Clearchus, waarbij zich ook de Helleensche peltasten opgesteld hadden. De linkervleugel werd gevormd door Ariaeus, onderbevelhebber van Cyrus, met de andere vreemde troepen. In 't midden bevond Cyrus zich met omstreeks zeshonderd ruiters, die allen van groote pantsers, beenharnassen en helmen voorzien waren. Cyrus alleen maakte een uitzondering, want hij wachtte den strijd af,

---

[1]) d.w.z. omstreeks den middag (volgens de gewoonte der oude Hellenen). Men leze over den slag bij Cynaxa (Koenaxa) nog: Plutarchus, Leven van Artaxerxes, hoofdstuk VIII en vlg.

zonder zijn hoofd met een helm te beschutten, zooals bovendien de Perzen meestal met onbedekt hoofd ten strijde gaan [1]). Alle paarden bij het leger van Cyrus hadden hoofd- en borstschilden, en de ruiters droegen ook Helleensche zwaarden.

Reeds was het middag en de vijand had zich nog niet laten zien. 's Namiddags echter zag men stofwolken, die er wit uitzagen, spoedig donker werden, en de geheele vlakte innamen. Toen zij naderbij kwamen, zag men het metaal schitteren, en men kon duidelijk de werpspietsen en de afdeelingen van den vijand herkennen. Op den linkervleugel kwam de ruiterij aanrukken met witte harnassen, en zooals men zeide, door Tissaphernes aangevoerd; bij hem sloten zich troepen met gevlochten schilden aan; naast hem marcheerde zwaar gewapend voetvolk met houten schilden, die tot aan de voeten reikten, volgens 't zeggen Egyptenaren; nog andere troepen, gedeeltelijk ruiterij, gedeeltelijk boogschutters. Deze allen rukten op, naar stammen verdeeld, en vormden aldus een vierhoek, vol van menschen. Vóór het front reden strijdwagens, op grooten afstand van elkander, de zoogenaamde zeiswagens. De zeisen liepen dwars van de assen uit en waren onder de banken naar den grond gebogen, om alles, wat zij bereikten, stuk te snijden. Men was voornemens om door middel hiervan de rijen der Hellenen te verbreken.

Wat Cyrus echter gezegd had, toen hij de Hellenen riep en hun aanried het geschreeuw der barbaren kalm uit te houden, daarin vergiste hij zich, want zij rukten in de grootst mogelijke stilte voort, en kwamen met gelijkmatige en langzame schreden nader. Nu reed Cyrus met den tolk Pigres en drie of vier anderen voorbij, en riep Clearchus toe, dat hij met het leger naar het centrum

---

[1]) Dat wil zeggen, zij dragen, zooals Cyrus, in plaats van eenen helm, een tulband. Geheel blootshoofds is de Oosterling nooit.

(De bijzin in den tekst schijnt een invoegsel van later tijd).

van de vijanden moest trekken, omdat aldaar zich de koning bevond. Hebben wij dat gedeelte overwonnen, voegde hij er bij, dan is de overwinning aan onze zijde." — Clearchus zag nu wel is waar de vijandelijke massa's in het centrum en hoorde ook van Cyrus, dat de koning ver buiten den linkervleugel van het Helleensche leger stond, want Artaxerxes overtrof Cyrus zoozeer in getalsterkte, dat hij in het centrum van zijn leger reeds de linkerflank van hem overvleugelde, — maar toch wilde Clearchus, niettegenstaande dat alles, den rechtervleugel niet van den stroom aftrekken, uit angst van beide zijden ingesloten te zullen worden; hij antwoordde dus aan Cyrus er voor te zullen zorgen, dat alles goed ging.

Ondertusschen marcheerde 't vijandelijk leger in eene rechte lijn op hen aan, maar het Helleensche bleef staan en werd nog voortdurend aangevuld door naderende troepen. Cyrus, die op tamelijk verren afstand van zijne linie kwam aanrijden, beschouwde beurtelings de beide legers. Toen Xenophon de Athener hem van uit de Hellenen zag, reed hij naar hem toe om hem te ontmoeten, en vroeg of hij nog iets te bevelen had. Cyrus hield stil en gaf hem bevel allen aan te kondigen, dat de offers een gelukkigen uitslag beloofden. Dit zeggende hoorde hij een gemompel door de gelederen gaan en vroeg naar de reden daarvan. Xenophon zeide hem dat het parool voor de tweede maal rondging [1]. Cyrus verwonderde zich wie het wachtwoord gaf, en vroeg hoe het luidde: „Zeus Redder en Overwinning," gaf hij ten antwoord. „Welaan," zeide Cyrus, „ik neem het aan, en dit zij het wachtwoord," en met die woorden reed hij naar zijn post terug. Nauwelijks waren de beide legers drie of vier stadiën van elkander verwijderd, of de Hellenen hieven hun krijgsgezang aan en stormden op den vijand

[1]) Het parool of wachtwoord bestond uit godennamen of gelukvoorspellende uitdrukkingen (zie de schooluitgave der Anabasis door F. Vollbrecht, 1886, Inleiding § 53).

los. Door het snelle vooruitdringen van een deel hunner linie kwam er een zwenking, zoodat de anderen in draf moesten loopen. Tegelijk hiermee hieven zij een geschreeuw aan, gebruikelijk bij het aanroepen van Enyalios [1]), en allen liepen in stormpas. Eer echter een pijl hen kon bereiken, maakte het vijandelijke leger rechtsomkeer en vluchtte. De Hellenen vervolgden hen zoo snel zij konden en waarschuwden elkander, niet in stormpas te loopen, maar in slagorde te volgen. De strijdwagens echter, van hunne koetsiers beroofd, gingen gedeeltelijk door het vijandelijk leger, gedeeltelijk door de Hellenen heen. Zij, die ze zagen aankomen, openden nu de rijen; menigeen werd daarbij wel is waar, evenals op de renbaan, geraakt en van zijn plaats gedrongen, maar men heeft niet gehoord, dat er één gekwetst werd. Bovendien werd er in dit gevecht geen enkele Helleen gedeerd, behalve een enkele op den linkervleugel, die, naar men vertelt, door een pijl geraakt werd. [2])

Cyrus merkte met blijdschap de overwinning der Hellenen en de vervolging van hunne vijanden op, en werd door zijne begeleiders reeds op Perzische wijze aangebeden. Ondertusschen vond hij het toch niet raadzaam hen zelf te vervolgen, maar hield het korps, dat hem vergezelde en dat uit zeshonderd ruiters bestond, bijeen, en wachtte de maatregelen van den koning af; immers hij wist, dat deze het middelpunt van het Perzische leger uitmaakte. Ook de overige Perzische veldheeren stonden in het midden van hunne manschappen omdat zij de standplaats, waar zij op beide zijden door hunne troepen gedekt waren, voor de veiligste hielden, en omdat hun korps van daar uit in den kortst mogelijken tijd de noodige bevelen kon ontvangen. De koning nu, zooals reeds gezegd is, stond

---

[1]) = Ares, de krijgsgod.

[2]) Volgens Arrianus, Taktische Kunst XIX, waren deze strijdwagens het eerst, sedert Cyrus, door de Perzen in Azië ingevoerd.

met het centrum van zijn leger toch reeds buiten de linkerflank van Cyrus. En toen hij geen vijand voor zich zag, die hem van voren aangreep, maakte hij een draai om den vijand in te sluiten. Cyrus, die nu bevreesd was dat de koning, doordat hij de Hellenen in den rug aanviel, hen overhoop zou steken, reed hem tegemoet, greep met zijn zeshonderd man de ruiterij aan, die vóór den koning geschaard stond, en sloeg ze op de vlucht; hij doodde den aanvoerder van hen, Artagerses, naar verteld wordt, met eigen hand. Toen zij nu begonnen te vluchten, werden ook de zeshonderd man van Cyrus verstrooid, die met alle kracht aan het vervolgen waren, en slechts zeer weinige vrienden, ongeveer degenen, die men zijne dischgenooten noemde, bleven bij hem. In hun gezelschap zijnde, ontdekte hij den koning en de mannen die hem omstuwden, en nu werd hij door niets meer teruggehouden, maar sprong met de woorden: „Ik zie hem," op hem toe, en verwondde hem door een stoot op de borst door het harnas heen, zooals de arts Ctesias verzekert, die ook zegt zelf de wond genezen te hebben. Ondertusschen wierp een ander met kracht Cyrus zijn speer onder tegen het oog aan. Hoe velen, in dezen strijd der beide broeders en van hunne wederzijdsche lijfwacht, van den kant des konings gesneuveld zijn, moge Ctesias zeggen, die zich bij den koning bevond [1]). Cyrus zelf echter sneuvelde en acht van zijne dapperste begeleiders lagen op zijn lijk. Artapates, zijn trouwste dienaar onder de schepterdragers [2]), wierp zich — zoo wordt verteld — toen hij zag dat Cyrus neerstortte, met één sprong van zijn paard, en over hem heen. Sommigen vertellen, dat de koning bevel gaf hem op het lijk van Cyrus te dooden, anderen dat hij zijn kromzwaard trok en zich zelf van kant maakte [3]).

---

[1]) Over dezen Ctesias vgl. men Plutarchus, Leven van Artaxerxes, XIV vlg.
[2]) Perzische hovelingen.
[3]) Hij droeg een gouden sabel, een ketting, armbanden en dergelijke ver

IX.

Zoo eindigde dan nu Cyrus, een man die volgens 't eenparig oordeel van allen, die met hem hebben omgegaan, onder de Perzen, welke na den ouderen Cyrus geleefd hebben, 't meest geschikt en 't meest waardig was koning genoemd te worden. Reeds van zijne vroegste jeugd af aan, toen hij met zijn broeder en andere knapen opgevoed werd, muntte hij in alles het meest boven de anderen uit. Want de kinderen van de Perzische edelen worden allen aan het hof opgevoed, waar iemand gelegenheid heeft veel ingetogenheid te leeren, en waar men niets onbehoorlijks hooren of zien kan. De knapen zien daar door den koning sommigen geëerd en anderen geminacht; zij leeren dus reeds als kinderen te bevelen en bevolen te worden. Hier scheen Cyrus ten eerste van al zijne makkers de bescheidenste te zijn, en was voor de oudere personen zelfs gehoorzamer dan de mindere knapen. Hij hield zich ook gaarne met paarden bezig, kon zeer goed met die dieren omgaan, en evenzeer oordeelde men, dat hij in oorlogszaken en in het hanteeren van pijl en boog het leergierigst en het oplettendst was. In den bloei zijner jeugd was hij een hartstochtelijk liefhebber van de jacht, en tegenover wilde dieren zocht hij bij voorkeur het gevaar op. Eens, toen er een beer op hem afkwam, werd hij niet bevreesd; en ofschoon de beer hem van het paard trok en hem eenige wonden toebracht, waarvan hij ook de litteekens

---

sierselen meer, zooals de voornaamste Perzen; want wegens zijn aanhankelijkheid en trouw was hij zeer geëerd bij Cyrus. (Deze zin, dien wij in een noot weergeven, staat wel is waar in den tekst, maar komt ons voor een vrij mat bijvoegsel te zijn).

droeg, velde hij hem toch eindelijk neer. Dengene, die hem het eerst hierbij te hulp was gekomen, maakte hij door geschenken gelukkig boven velen.

Toen hij door zijnen vader aangesteld was tot satraap van Lydië, Groot-Phrygië en Cappadocië, en tot opperbevelhebber van alle troepen, die zich in de vlakte bij Castolus verzamelen moesten, [1]) bewees hij in de eerste plaats, dat hij het op den hoogsten prijs stelde bij verbonden, verdragen of beloften, iemand in niets te kort te doen. Daarom vertrouwden hem ook de van hem afhankelijke steden, evenzeer als de burgers, ja zelfs zijn vijand wantrouwde volstrekt niet dat hem iets tegen het verdrag in zou geschieden, wanneer hij eenmaal een overeenkomst met Cyrus gesloten had. In den oorlog tegen Tissaphernes kozen daarom alle steden vrijwillig de partij van Cyrus, behalve de Milesiërs; dezen vreesden hem, omdat hij de bannelingen niet prijs wilde geven. Want hij verklaarde en bevestigde het hier met de daad, dat hij hen, met wie hij eens bevriend was, nooit in den steek zou laten, al was hun getal nòg kleiner en hun toestand nòg slechter. Zoowel boven hem, die hem weldaden bewees, als boven hem, die hem beleedigd had, trachtte hij uit te munten, zooals men duidelijk kon zien; en hij uitte eens den wensch, naar men vertelt, zoolang te mogen leven, tot hij vrienden en vijanden in wedervergelding overtroffen had. In onzen tijd is hij de eenige man, aan wien een aantal menschen hunne schatten, hunne steden en hun eigen lichaam toevertrouwden. Toch zou men ook niet kunnen zeggen, dat hij zich door slechte, onrechtvaardige menschen liet bespotten, maar die allen strafte hij, zonder hen eenigszins te sparen. Langs de groote wegen kon men dikwijls menschen zien, die van handen, voeten of oogen beroofd

---

[1]) Nl. wat wij tegenwoordig „loopplaats" plegen te noemen.

waren [1]), zoodat in het gebied van Cyrus ieder Helleen of vreemdeling, wanneer hij zelf niets slechts deed, met have en goed zonder angst kon reizen, waarhèen hij wilde. Aan in den oorlog dappere mannen gaf hij, zooals ook algemeen erkend werd, de grootste onderscheidingen. Zijn eerste veldtocht was tegen de Pisidiërs en de Mysiërs gericht; en daar hij dezen zelf meemaakte, had hij gelegenheid diegenen, die bij gewaagde ondernemingen moed toonden, op te merken, en maakte ze òf tot stadhouders over de veroverde landen, òf hij eerde hen met andere geschenken. Het geluk nu, dat dappere mannen te beurt viel, en de minachting waarmede lafaards behandeld werden, maakte, dat het hem nooit aan mannen ontbrak, die daar, waar zij door Cyrus geloofden opgemerkt te worden, gevaarlijke ondernemingen gewillig op zich namen. Leerde hij een man kennen, die door rechtvaardigheid wilde uitmunten, dan stelde hij alle moeite in het werk zulke menschen rijker te maken dan hen, die zich door ongeoorloofde middelen zochten te verrijken. Maar ook vele andere zaken werden rechtvaardig door hem behandeld, en hij had een leger, dat in waarheid dien naam dragen mocht. Strategen en lochagen [2]) kwamen over zee tot hem, niet om geld, maar omdat zij wisten, dat het voordeeliger was goed onder Cyrus te dienen, dan maandelijks soldij te trekken. Want als iemand hem goed diende, dan liet hij die bereidwilligheid nooit onbeloond voorbijgaan. Dit is de reden, waarom men zeide, dat Cyrus bij elke onderneming de beste dienaren had.

---

[1]) Dit was een straf bij de Perzen (voornamelijk tegen roovers), zooals uit verhalen van de geschiedschrijvers Diodorus Siculus en Curtius blijkt. Zie F. Spiegel, Die altpers. Keilinschriften, Leipz. 1862, blz 21: „Ich schnitt ihm Nase, Ohren und Zunge ab . . . . alles Volk sah ihn."

[2]) Hoofdaanvoerders en onderaanvoerders (van afdeelingen van 100 man). Het Gr. woord lochaag (lochagós) is, evenals de meeste militaire termen, weer bij de hedendaagsche Hellenen ingevoerd. Het beteekent nu „chef de bataillon" (zie het woordenboek van E. Legrand).

Als hij iemand opmerkte, die goed wist huis te houden op billijke wijze, en het gebied waarover hij heerschte regelde, en inkomsten wist te scheppen, dan nam hij een zoodanig man nooit iets af, maar gaf hem altijd meer; daarom werkte men gaarne, had ongevreesd bezittingen en allerminst verborg men Cyrus wat men bezat. Immers hij bleek niet afgunstig te zijn op de als rijk bekende personen, maar trachtte zich van hen, die het niet verborgen hielden, nuttig te bedienen. Den vrienden, die hij maakte, en die hij welwillend bevond en geschikt om mee te werken tot de zaken die hij op touw zette, is hij, volgens de eenstemmige verklaring van allen, in elk opzicht ten dienste geweest. Dezelfde reden immers waarom hij zelf vrienden meende noodig te hebben, was het ook, die hem bewoog om de beste medewerker te zijn in datgene, wat hij zag dat zijne vrienden begeerden. Hij was, meen ik, de man, die van alle tijdgenooten de meeste geschenken ontving om velerlei redenen, en ook degeen, die daarvan het meest aan zijne vrienden mee gaf, waarbij hij altijd lette op ieders karakter en op hetgeen hij zag dat iemand het meest noodig had. De lijfsieraden die hem gezonden werden, hetzij voor gebruik in den oorlog, hetzij eenvoudig tot pronk, daaromtrent beweert men dat hij het volgende gezegd heeft: „men kan zijn lichaam toch met al die zaken niet opsieren, maar goedverzorgde vrienden zie ik voor het beste sieraad van een man aan." [1]) Dat hij in weldaden tegenover zijn vrienden ieder overtrof, is volstrekt niet te verwonderen, daar hij immers ook meer vermocht dan anderen; maar dat hij ook in zorg boven zijn vrienden uitmuntte en in lust om een ander genoegens te doen, die karaktertrekken schijnen mij althans meer bewonderenswaardig toe.

---

[1]) X. gebruikt hier als woordspeling het woord „kósmos", dat zoowel „sieraad" als „orde" en „regeling" en „wereld" beteekent, in het Nederl. gaat dit eenigszins verloren.

Dikwijls toch zond Cyrus halve vaatjes wijn, als hij een zeer lekkere soort had ontvangen, met de bijvoeging dat hij in langen tijd geen fijneren wijn aangetroffen had; dien stuurde hij u dan en verzocht u, hem heden op te drinken, met uwe beste vrienden. Vaak zond hij ook een halven gans, een half brood, en andere dergelijke dingen meer, en gaf dan aan den brenger de boodschap mee: „Cyrus heeft hiervan genoten, nu wil hij, dat gij het óók eens proeft." Als er ergens gebrek aan voer was, en hij zelf het zich gemakkelijk kon verschaffen, omdat hij vele bedienden had en goede zorg voor alles, dan zond hij overal van zijn eigen voer heen, en liet zijn vrienden zeggen, dat zij dat moesten geven aan de paarden, die hen droegen, opdat geen hongerige dieren dragers van zijn vrienden zouden zijn. En wanneer hij ergens heen reisde en velen hem dus zouden zien, dan riep hij zijne vrienden tot zich en hield met hen ernstige gesprekken, om in 't openbaar te toonen voor welke menschen hij achting gevoelde.

Hieruit volgt dat, naar ik gehoord heb, geen enkel persoon ooit meer bemind is geweest, zoowel van den kant der Hellenen als van vreemden. Ook dit is een bewijs daarvan: van Cyrus, die ook onderdaan was, liep niemand over tot den koning, alleen Orontas beproefde dit; en toch bevond de koning dat deze man, dien hij meende dat hem getrouw was, meer genegenheid voor Cyrus dan voor hem koesterde. Daarentegen liepen van den kant des konings velen tot Cyrus over, toen de twee broeders elkaars vijanden geworden waren, en dat nog wel zij, die bij den koning in de grootste gunst stonden, daar zij meenden dat hun, wanneer zij Cyrus trouw dienden, nog grootere eer bij hem dan bij den vorst te beurt zou vallen. Ook hetgeen hem bij zijn sterven gebeurde is een groot bewijs, dat hij zelf een edel man is geweest, en dat hij zeer goed trouwe, welwillende en standvastige mannen kon onderscheiden. Want toen hij sneuvelde, vielen ook al zijn vrienden en dischgenooten strijdend om hem heen,

uitgezonderd Ariaeus; deze was als bevelhebber der ruiterij aan den linkervleugel geplaatst, en toen hij bemerkte, dat Cyrus gesneuveld was, vluchtte hij met het geheele legerkorps, waarover hij bevel voerde.

X.

Hierop werd Cyrus het hoofd en de rechterhand afgehouwen. Onder het vervolgen drong de koning met de zijnen tot het legerkamp van Cyrus door, terwijl Ariaeus en zijn soldaten niet meer stand hielden, maar door hun kamp heen vluchtten tot aan de standplaats, vanwaar zij opgerukt waren. Deze weg was, naar men zeide, vier parasangen lang. 's Konings troepen maakten, behalve veel andere zaken, ook de bijzit van Cyrus buit, een vrouw uit Phocaea, wier schoonheid en verstand werd geprezen. Een andere jongere vrouw uit Milete werd gevangen genomen door het gevolg van den koning, maar ontvluchtte naakt naar de Hellenen, die gewapend bij de bagage stonden; dezen stelden zich in slagorde en doodden velen der vervolgers, terwijl er ook enkelen aan hunnen kant sneuvelden; toch weken zij niet, maar redden deze vrouw en alles wat binnen hun bereik was, voorwerpen zoowel als personen.

De koning en de Hellenen waren nu ongeveer 30 stadiën van elkander verwijderd, laatstgenoemden vervolgden hen, die in hunne nabijheid waren, 's konings troepen plunderden alsof hun overwinning volkomen ware [1]).

---

[1]) Deze plaats komt mij corrupt voor, immers de tegenstelling die X. bedoelt, is niet duidelijk in den tekst uitgedrukt. De bedoeling zal toch wel zijn: „Les uns poursuivant ce qui était devant eux comme s'ils avaient tout vaincu, les autres pillant comme s'ils étaient tous vainqueurs". (Vertaling van C. Rousset in de Bibl. de l'armée francaise, Paris, Hachette).

Toen nu de Hellenen bemerkten, dat de vorst met zijn leger dicht bij hun bagage was, en wederkeerig de koning van Tissaphernes vernam, dat de Hellenen op hun vleugel de zege hadden behaald en al vervolgende voorwaarts rukten, verzamelde Artaxerxes zijn manschappen en stelde ze in slagorde op. Clearchus liet ondertusschen Proxenus, die vlak bij hem stond, tot zich roepen en overlegde met hem, of hij slechts met ééne afdeeling dan wel met de geheele macht het leger te hulp zou komen.

Middelerwijl zag men den koning weder aanrukken, en wel zooals het scheen tegen de achterhoede; de Hellenen maakten dus front en hielden zich gereed om hem ook aan die zijde af te wachten. De vorst nam deze richting echter niet, maar langs denzelfden weg waarop hij, buiten den linkervleugel van Cyrus' leger [1]) voortgerukt was, trok hij ook weer terug, nadat hij hen, die in den slag tot de Hellenen overgeloopen waren, zoowel als Tissaphernes en de zijnen, weer bij zijn leger gevoegd had. Want Tissaphernes was bij den eersten aanval niet gevlucht, maar had langs de rivier de Helleensche peltasten aangevallen; bij dien aanval sneuvelde echter niemand, want de Hellenen openden hunne rijen en grepen den vijand van dichtbij en van uit de verte met werpspietsen aan. Episthenes, uit Amphipolis, voerde ze aan, en men zeide, dat hij zich daarbij met beleid gedroeg. Tissaphernes, die zich nu terugtrekken moest en het onderspit dolf, kwam in het Helleensche legerkamp; hier trof hij den koning aan, en zoo marcheerden zij, nadat zij zich vereenigd hadden, in slagorde af. Toen zij nu op den linkervleugel der Hellenen aanhielden, vreesden dezen tegelijkertijd in de flank en in den rug aangegrepen en vernietigd te zullen worden, en besloten dus dezen vleugel te verbreeden en zoo op te stellen, dat men de rivier achter zich had.

[1]) Misschien een invoegsel van een lateren afschrijver.

Terwijl zij daarover beraadslaagden, hield de koning tegenover de Hellenen stand, en wel in dezelfde slagorde, waarin hij den eersten aanval had gedaan. Toen de Hellenen de vijanden slagvaardig en reeds in de nabijheid zagen, hieven zij weder hun krijgslied [1]) aan, en marcheerden nog veel moediger dan den eersten keer op hen los. De vreemdelingen echter wachtten den aanval niet af, maar op nog grooter afstand dan de eerste maal reeds gingen zij op de vlucht; de Hellenen vervolgden hen tot aan een dorp, waar zij halt maakten; want aan de andere zijde van het dorp was een heuvel, waar zich het leger des konings weer verzamelde. Het bestond niet meer uit voetvolk, maar alleen uit ruiterij die de geheele hoogte innam, zoodat men niet kon gadeslaan wat er voorviel. Eenigen zeiden, dat zij wel het koninklijke veldteeken konden onderscheiden, een gouden adelaar op een schild, met de vleugels uitgespreid.

Toen nu de Hellenen ook hierheen vooruit rukten, verliet de ruiterij den heuvel, en niet aaneengesloten, maar de een hierheen, de ander daarheen, zoodat de hoogte langzamerhand geheel ontruimd werd. Clearchus rukte niet naar boven, maar liet de troepen aan den voet halt houden, en zond den Syracusaan Lycius met nog een ander de hoogte op, om te zien wat daar achter gebeurde en dat te berichten. Lycius reed naar boven en bracht de boodschap, dat de vijand uit alle macht vluchtte. Ongeveer terzelfder tijd, dat dit gebeurde, ging de zon onder.

Nu hielden de Hellenen stand, legden de wapens neer en rustten uit. [2]) Ondertusschen verwonderden zij zich, dat noch Cyrus, noch iemand van zijnentwege zich liet

---

[1]) De „Paean", hier een krijgslied, in 't algemeen een lied ter eere van Apollo, naar het refrein zoo genoemd.

[2]) De Gr. uitdrukking: *tithesthee ta ópla* heeft verschillende beteekenissen, waarop o.a. Cobet heeft gewezen, en waarover men de woordenboeken raadplege.

zien, want zij wisten niet, dat hij gesneuveld was, doch vermoedden, dat hij door vervolging, of om de eene of ander positie in te nemen, vooruit gerukt was. Van hunnen kant overlegden zij dus of 't beter ware, hier te blijven en de bagage hierheen te laten brengen, dan wel of zij naar de legerplaats terug zouden marcheeren. Zij besloten af te trekken en kwamen tegen den avondmaaltijd in de tenten terug. Dit was het einde van dien dag.

In het kamp bemerkten zij, dat behalve het grootste deel der bagage ook alle eet- en drinkwaren geplunderd waren. Ook de wagens, met meel en wijn gevuld, die Cyrus voor het geval van hongersnood mede genomen had, om ze onder de Hellenen te verdeelen, (dit waren, volgens het zeggen, wel een vierhonderd wagens), waren alle geplunderd door 's konings troepen. Het gevolg hiervan was, dat de meeste Hellenen geen middagmaal kregen, en evenmin hadden zij iets ontbeten, want vóórdat het leger aan het ontbijt had kunnen gaan, was de koning reeds verschenen. In dezen toestand brachten zij dien nacht door.

TWEEDE BOEK. [1])

I.

Hoe Cyrus met het doel om zijnen broeder Artaxerxes te beoorlogen, het Helleensche leger bijeenbracht, de geschiedenis van den marsch, de gebeurtenissen van den slag, de val van Cyrus, hoe verder de Hellenen, in den waan, dat de overwinning geheel aan hunne zijde en Cyrus nog in leven was, na hunnen terugtocht in de legerplaats den nacht doorbrachten, dit alles vormde den inhoud van het vorige boek.

Toen nu bij het aanbreken van den dag de legeraanvoerders samenkwamen, verwonderden zij zich, dat Cyrus noch zelf verscheen, noch een bode met bevelen zond. Zij besloten daarom zich te wapenen en met de overgebleven bagage voort te rukken, om zich met Cyrus te vereenigen. Reeds waren zij bezig op te breken en ging de zon op, toen Procles, heerscher van Teuthrania [2]), een nakomeling van den Lacedaemoniër Damaratus, en Glus, de zoon van Tamos, aankwamen. Dezen brachten de tijding: dat Cyrus gesneuveld was en Ariaeus, gevlucht, zich op de standplaats bevond, vanwaar het leger den vorigen dag vertrokken was. Tegelijk deelden zij het besluit van Ariaeus mede, dezen dag op hen te wachten, ingeval zij zich met hem wilden vereenigen; den volgenden dag zou hij echter

---

[1]) De korte inhoudsopgave van het vorige boek, die telkens het begin van een nieuw boek voorafgaat, is waarschijnlijk niet van X.'s hand, en door Cobet niet in zijn teksteditie opgenomen.

[2]) In westelijk Klein-Azië, aan de rivier de Caïcus.

genoodzaakt zijn den terugtocht naar Ionië te aanvaarden. Deze tijding maakte op de veldheeren en op het geheele leger een diepen indruk. Clearchus nam toen het woord: „Och, leefde Cyrus toch nog maar! Doch nu hij dood is, zegt aan Ariaeus, dat wij de overwinning op den koning behaald hebben, en dat, zooals gij ziet, niemand meer tegen ons vecht, en als gij nu niet gekomen waart, dan ging onze tocht verder tegen den koning. Zegt verder aan Ariaeus, dat wij hem, wanneer hij zich met ons vereenigt, op den koninklijken troon zullen zetten; want wie den slag wint, heeft ook het recht te heerschen." Met deze opdracht liet hij de gezanten gaan, en zond den Lacedaemoniër Chirisophus en den Thessaliër Menon met hen mee, die, als vriend en gast van Ariaeus, zelf mee wilde gaan. Zij vertrokken, en Clearchus bleef.

De troepen voedden zich nu, zoo goed en zoo kwaad als het ging, doordat zij van de lastdieren de ossen en de ezels slachtten. Om vuur aan te maken, haalden zij van het slagveld, op een kleinen afstand van het front, pijlen, die in groote menigte voorhanden waren, — de overloopers van het leger des konings hadden de hunne, op bevel der Hellenen, moeten wegwerpen — gevlochten schilden, houten Egyptische schilden, ook vele andere schilden en wagens, en van dit alles maakten zij gebruik om hun vleesch te koken.

's Middags kwamen herauten van den koning en Tissaphernes, waarbij slechts één Helleen was, Phalinus genaamd [1]). Deze had zijn verblijf bij Tissaphernes, bij wien hij in hoog aanzien stond, want hij gaf zich in de taktiek en den wapenhandel voor een kenner uit. Toen zij genaderd waren, riepen zij de Helleensche legeraanvoerders, en zeiden: „Daar de koning den slag gewonnen en Cyrus gedood heeft, beveelt hij de Hellenen de wapens neer te

---

[1]) Prof. Naber leest hier in plaats van één *Helleen*, een *Cephalloniër*, omdat andere schrijvers berichten, dat Phalinus uit Cephallonië afkomstig was.

leggen, in zijn hoofdkwartier te komen en zijne gunst af te smeeken". Dit voorstel der herauten hoorden de Hellenen met boosheid aan; alleen zeide Clearchus: „Het past niet aan de overwinnaars de wapens neer te leggen. Ondertusschen", voegde hij er bij, „kunt gij, legeraanvoerders, hun antwoorden, zooals naar uwe overtuiging de eer en het belang het vorderen; spoedig zal ik weer hier zijn." Hij werd namelijk juist, omdat hij bezig was te offeren, door een der offerdienaars geroepen, om de ingewanden te beschouwen. Hierop antwoordde de Arcadiër Cleanor, als de oudste: „De Hellenen willen liever sterven dan de wapens afgeven". „Wat mij betreft, Phalinus", zeide Proxenus uit Thebe, „ik wensch te weten, of de koning de wapens als overwinnaar van overwonnenen, of als vriend van vrienden verlangt. Doet hij het als overwinnaar, wat moet hij dan vragen, en waarom haalt hij ze niet? Wil hij ze door overreding krijgen, laat hij dan zeggen wat er met de soldaten gebeurt, als zij hem dien dienst bewijzen." „De koning," hernam Phalinus, „gelooft, dat hij overwinnaar is, omdat hij Cyrus gedood heeft, want wie zal hem nu nog de heerschappij betwisten? Ook ù gelooft hij in zijne macht te hebben, omdat gij midden in zijne landen, aan deze zijde van ondoorwaadbare stroomen zijt, en omdat hij zulk eene groote macht tegenover u plaatsen kan, dat uwe krachten uitgeput zouden raken, zelfs wanneer hij het aan uwe willekeur overliet om ze te vernietigen." Hierop sprak de Athener Xenophon: [1]) „Nu, Phalinus, hebben wij, zooals gij ziet, geen andere schatten dan wapens en dapperheid; in het bezit van de eerste, willen wij ook de laatste niet verloochenen, want leveren wij ze uit, dan geven wij ook ons leven prijs. Verwacht dus niet, dat wij de eenige hulpmiddelen, die wij over hebben, aan u weg zullen geven, daarmede willen wij

---

[1]) De tekst zegt hier: *Theópompos* d.i. godsgezant, waarmede men aanneemt, dat X. zelf bedoeld wordt (ook Prof. Naber is deze meening toegedaan).

liever om uwe bezittingen vechten." Lachend hernam Phalinus: „Wel, wel, jonge man, gij schijnt een wijsgeer te zijn, en spreekt niet onaardig. Doch geloof maar, gij zijt een dwaas als gij meent, dat uwe dapperheid het leger des konings kan overwinnen." Eenige andere toonden, zooals het heette, meer toegevendheid in hun antwoord: zij hadden Cyrus trouw gediend en zouden ook den koning, wanneer hij hun vriend wilde worden, of bij een tocht naar Egypte, of in eenige andere onderneming, de gewichtigste diensten kunnen bewijzen. Daarop kwam Clearchus en vroeg of men reeds geantwoord had. „De meeningen," hernam Phalinus, „loopen hier zeer uiteen; zeg gij toch de uwe, Clearchus." „Met genoegen, Phalinus", antwoordde deze, „zag ik u komen, en ik geloof van allen hier tegenwoordig hetzelfde te kunnen zeggen. Want gij zijt een Helleen, en wij allen, die gij hier ziet, zijn het ook. In dezen toestand vragen wij u ook, wat is er in deze zaak te doen? Geef gij nu, bij de goden, geef gij ons den raad, die volgens uwe overtuiging de eervolste en de beste is, en die u ook later, wanneer men vertelt, dat Phalinus hem eens aan de Hellenen gaf, ofschoon hij door den koning gezonden was om hen er toe aan te sporen de wapens neer te leggen, nog tot eer kan strekken. Want natuurlijk zal men, zooals gij weet, in Hellas over den raad spreken, dien gij ons geven zult." Clearchus zeide dit met listige bedoeling, om den afgezant des konings zelf tot het voorstel te brengen, de wapens niet neer te leggen, opdat de Hellenen meer moed zouden krijgen. Phalinus echter ontweek dit, en antwoordde tegen zijne verwachting: „Hebt gij van duizend verwachtingen er nu nog maar één over, namelijk om u met geweld van wapenen te redden, dan raad ik u aan deze niet neer te leggen; ligt echter uw lot in de handen van den koning, redt u dan zoo goed gij kunt." — „Dat zou dus uw raad zijn," hernam Clearchus; „neem dan van ons het antwoord mee: wij zijn van meening, dat in geval

van een verbond het voor den koning, en in geval van vijandelijkheid het voor ons voordeeliger is, wanneer wij de wapens behouden." — „Deze tijding," zeide Phalinus op zijn beurt, „zullen wij aan den koning brengen. Ondertusschen hebben wij de opdracht u te melden, dat de koning u, wanneer gij hier blijft, een verdrag aanbiedt; wanneer gij echter voor- of achteruit marcheert, dan is het oorlog. Zegt mij dus ook hierover uw besluit." —

„Antwoord dan", sprak Clearchus, „dat wij het daarin met den koning eens zijn." Phalinus: „Welke meening dus?" Clearchus: „Een verbond, wanneer wij blijven, oorlog, wanneer wij opmarcheeren." Phalinus: „Moet ik dus een verbond of oorlog aankondigen?" Clearchus herhaalde echter wederom zijn gezegde; maar wat hij doen zou, deelde hij niet duidelijk mee.

II

Phalinus vertrok hierop met zijne begeleiders; Procles en Chirisophus kwamen nu van Ariaeus terug, want Menon was bij hem gebleven. Zij brachten het volgende antwoord mede: „Er waren vele Perzen, die de voorkeur boven hem moesten genieten en die het ook niet zouden verdragen, als hij tot koning gemaakt werd. Wilden de Hellenen echter mee wegtrekken, dan moesten zij nog dien zelfden nacht komen; zoo niet, dan zou hij den volgenden morgen den terugtocht aanvaarden." Clearchus antwoordde: „Ja, zoo moeten wij doen, wanneer wij komen; komen wij niet, handelt dan zooals u het best dunkt, in overeenstemming met uwe belangen". Aan dezen deelde hij evenmin zijn besluit mede. Hierop liet hij, daar

de zon reeds onderging, de opper- en onderbevelhebbers samenkomen, en sprak als volgt:

„Toen ik, mannen, vóór den marsch tegen den koning offerde, waren de voorteekens niet gelukkig, en konden het ook niet zijn natuurlijk, want zooals ik thans hoor, stroomt tusschen ons en den koning de bevaarbare Tigris, waarover wij zonder vaartuigen niet kunnen komen; en die hebben wij niet. Wij kunnen evenmin hier blijven, want wij hebben ook geen levensmiddelen. Maar voor eene vereeniging met het leger van Cyrus gaf het offer de gelukkigste voorteekens. Wij moeten dus de volgende maatregelen nemen: Gaat thans heen en eet datgene wat gij in uw bezit hebt, en wanneer met den hoorn het teeken gegeven wordt om te rusten, dan moet gij u klaar maken, bij het tweede sein moet gij de lastdieren beladen, en bij het derde moet gij uwen aanvoerder volgen. Laat het vee aan den kant der rivier loopen, en houdt de gewapende lieden aan de flanken."

Hierop verlieten hem de legeraanvoerders en de hoofdlieden, en volgden zijn voorschrift op. Ook in 't vervolg gehoorzaamden zij hem als opperveldheer, zonder hem daartoe gekozen te hebben, maar omdat zij in hem alleen de eigenschappen van een goed veldheer vereenigd zagen, terwijl de anderen onervaren waren. De lengte van den weg, dien de Hellenen van Ephesus in Ionië tot aan het slagveld afgelegd hadden, bedroeg drie-en-negentig marschen, 535 parasangen, 16,050 stadiën. De afstand echter van het slagveld naar Babylon bedroeg, zooals het heette, 360 stadiën [1]).

Toen de duisternis inviel, liep de Thraciër Miltocythes met zijne ongeveer veertig man sterke ruiterij en driehonderd man Thracisch voetvolk naar den koning over. De overige troepen begonnen onder aanvoering van Clearchus den terugtocht, zooals afgesproken was en

---

[1]) Deze geheele zin is door Cobet niet in den tekst opgenomen.

bereikten hun eerste halte bij Ariaeus en zijn leger, tegen middernacht. De legeraanvoerders en hoofdlieden der Hellenen verzamelden zich, nadat zij in slagorde stand hadden laten houden, bij Ariaeus, en nu verbonden zij zich met hem en de voornaamsten, die bij hem waren, door een wederzijdschen eed, elkander niet te verraden, maar in het vervolg bondgenooten te zijn. Bovendien zwoeren de barbaren den marsch zonder bedrog te zullen leiden. Deze eed had plaats door het slachten van een stier, een everzwijn en een ram, waarbij de Hellenen een zwaard en de barbaren een lans doopten in een met offerbloed gevuld schild.

Nadat het verbond gesloten was, zeide Clearchus: „Daar wij nu, Ariaeus, den terugtocht gezamenlijk zullen doen, zeg mij nu eens uwe meening over de richting daarvan. Willen wij denzelfden weg weer nemen, dien wij gekomen zijn, of gelooft gij een beteren gevonden te hebben?" „Wanneer wij," antwoordde deze, „denzelfden weg als vroeger teruggaan, dan moeten wij allen van honger sterven, want wij hebben immers nu geen levensmiddelen meer. Op de eerstvolgende zeventien marschen van hier uit bood ons onderweg het land niets aan, en was er iets voorhanden, dan hebben wij het bij het doortrekken reeds gebruikt. De weg echter, dien we nu nemen zullen, is wel langer, maar wij zullen dan ook geen gebrek lijden. Alleen moeten wij de allereerste marschen zoo groot mogelijk nemen, om van het koninklijke leger zoo ver mogelijk te worden verwijderd. Want wanneer wij maar eens twee of drie marschen vooruit zijn, kan de koning ons niet meer inhalen; met een klein leger zal hij de vervolging niet wagen, en met een groote legermacht zal hij niet snel voort kunnen rukken, terwijl hij misschien ook gebrek aan levensmiddelen krijgen zal. Dat is (zeide hij) mijne meening hierover."

Men had met dit plan geen andere bedoeling dan door de vlucht aan de vijanden te ontkomen. Het geluk gaf

echter een beter plan aan de hand. Bij 't aanbreken van den dag begonnen zij, de zon rechts boven zich hebbende, den marsch, berekenende, dat zij tegen zonsondergang Babylonische dorpen zouden bereiken. En hierin bedrogen zij zich niet. In den vooravond meende men echter vijandelijke ruiters te ontdekken; de Hellenen, die juist niet in het gelid marcheerden, ijlden op hunne plaats terug, en Ariaeus, die zich, omdat hij gewond was, in een gesloten wagen liet rijden, steeg af en trok, evenals zijn gevolg, het harnas aan. Gedurende het wapenen brachten de vooruitgezonden spionnen de tijding, dat het geen ruiterij, maar grazend trekvee was. Daaruit maakte men terstond op, dat de koning ergens in de nabijheid moest kampeeren, te meer, daar men ook uit naastbijliggende dorpen rook zag opstijgen. Clearchus liet nu wel is waar zijne manschappen niet op den vijand afgaan, — want hij wist, dat zij vermoeid waren en nog niets gegeten hadden, terwijl het daarenboven laat op den dag was — maar toch gaf hij, om den schijn van vlucht te vermijden, aan zijn marsch ook geen andere richting, doch trok recht vooruit en rukte bij zonsondergang aan het hoofd van de eerste legerbende de naastbijliggende dorpen binnen, waar de koninklijke troepen zelfs het houtwerk van de huizen geroofd hadden. De eerstaangekomenen sloegen hun kamp op zoo goed en zoo kwaad als het ging; de laatste troepen evenwel, die bij het begin van den nacht aanrukten, overnachtten zooals het toeval het wilde, en maakten door elkander toe te roepen zulk een geweld, dat zelfs de vijanden het konden hooren; zoodat zij, die 't dichtst in de nabijheid waren, uit hunne tenten vluchtten. Dit merkte men den volgenden morgen pas, toen er geen vee, geen leger en geen rook meer van nabij te zien was. Zelfs de koning scheen over de aankomst van het leger ontsteld te zijn, hetgeen bleek uit de maatregelen, die hij den volgenden dag nam. Ondertusschen greep bij 't naderen van den nacht de schrik ook de Hellenen aan, en er

ontstond een gedruisch en gedreun, zooals gewoonlijk wanneer vrees de menschen overvalt. Clearchus, die juist den Eleër Tolmides, den besten heraut van zijn tijd, bij zich had, beval dezen stilte te gebieden en bekend te maken, dat hij, die op kon geven, wie den ezel in het leger had laten loopen, een talent zilver tot belooning zou ontvangen. [1]) Toen dit bekend werd gemaakt, zagen de Hellenen in, dat het een ongegronde schrik was geweest en dat hunne aanvoerders ongedeerd waren. Zoodra het schemerde, liet Clearchus de Hellenen in het gelid treden, zooals zij tijdens den slag gestaan hadden.

III.

Hetgeen ik hierboven schreef, dat de koning over het aanrukken der Hellenen ontsteld was, blijkt uit het volgende. Niettegenstaande hij nog den dag te voren het uitleveren der wapenen had laten eischen, stuurde hij nu in den vroegen morgen herauten om hun een verbond aan te bieden. De voorposten meldden hun verlangen om met de legeraanvoerders te spreken, en kregen van Clearchus, die juist bezig was de troepen te monsteren, het antwoord mede, dat zij moesten wachten totdat hij vrijen tijd had. Nadat hij de troepen zoo geplaatst had, dat zij in een dichte phalanx saamgedrongen stonden, en geen enkele ongewapende te zien was, liet hij de boden tot zich roepen, en kwam zelf te voorschijn aan het hoofd van eenige der bestgewapende manschappen, die er het flinkst uitzagen, hetgeen op zijn bevel ook de overige legeraanvoerders

[1]) Een handig uitvindsel van den kommandant.

deden. Zoodra hij bij de herauten was, vroeg hij wat zij wenschten. Dezen antwoordden, dat er vanwege den koning geschikte personen zouden komen om zoowel zijne voorwaarden aan de Hellenen, als die der Hellenen aan hem over te brengen. „Nu, zegt hem dan," antwoordde Clearchus, „dat wij beginnen moeten met te vechten, want dat wij niets te ontbijten hebben, en zonder dat daarvoor gezorgd is, zal het wel niemand wagen, den Hellenen van wapenstilstand te spreken." Na dit antwoord reden de herauten weg, en bij hunne terugkomst, die spoedig daarna plaats had, en waaruit men kon opmaken, dat de koning of een andere persoon, wien dit opgedragen was, zich in de nabijheid bevond, zeiden zij: dat de koning hunne opmerking billijk vond, en dat zij gidsen brachten om hun, wanneer het tot een verdrag kwam, een plaats vol levensmiddelen aan te wijzen. Clearchus vroeg verder: of zich de wapenstilstand alleen bepaalde tot hen, die er over onderhandelden of ook tot allen. „Tot allen," antwoordden zij, „zoo lang tot de koning uwe voorwaarden gehoord heeft." Hierop liet Clearchus hen verwijderen, en belegde een krijgsraad. Men besloot het verbond dadelijk te sluiten, om zonder moeilijkheden levensmiddelen te krijgen. „Ook ik," zeide Clearchus, „ben deze meening toegedaan; ondertusschen wil ik niet gaarne terstond mijn besluit zeggen, maar eerst een poos wachten, totdat de herauten ongerust zullen worden of wij soms den wapenstilstand niet aannemen. Ja, ik geloof dat onze soldaten zelf daar ook vrees voor zullen hebben." Toen het hem tijd scheen te worden, maakte hij bekend, dat hij het verdrag aannam, en verlangde, dat de gezanten dadelijk den weg zouden wijzen, waar men levensmiddelen kon krijgen. Dit gebeurde en Clearchus liet nu, hoewel het verbond gesloten was, het leger, welks achterhoede hij zelf aanvoerde, in gesloten gelederen op marsch gaan. Daar men op dezen weg slooten en kanalen aantrof, die vol water waren en welke men zonder bruggen niet over

kon gaan, werd de overtocht daardoor bewerkstelligd, dat men palmboomen, die er gedeeltelijk reeds lagen, gedeeltelijk eerst nu gekapt werden, er overheen wierp. Bij deze gelegenheid kon men Clearchus als legeraanvoerder leeren kennen; in zijn linkerhand droeg hij de lans, en in zijn rechter een stok, en wanneer hij onder de soldaten, die dit werk moesten verrichten, er een bemerkte, die traag was, dan koos hij een ander, flink soldaat uit, en sloeg er soms met den stok op los, terwijl hij ook zelf, wanneer hij door de klei baggeren moest, de handen aan het werk sloeg. Zoo wekte de schaamte er allen toe op denzelfden ijver te toonen. Eigenlijk waren voor dit werk slechts soldaten tot een leeftijd van dertig jaar aangewezen; toen echter de ouderen Clearchus zoo bezig zagen, namen zij ook deel aan den arbeid. Clearchus haastte zich nu des te meer, omdat hij vermoedde, dat de slooten niet altijd zoo vol water waren, maar dat de koning, door ze vol water te laten loopen, hetgeen in dit jaargetijde anders nooit het geval was, den Hellenen een bewijs had willen geven hoeveel moeilijkheden zij op hunnen verderen tocht zouden ontmoeten. Zij zetten aldus hun tocht voort en kwamen in dorpen aan, waar volgens de verklaring van de wegwijzers levensmiddelen waren. Men vond er veel graan, palmwijn en azijn, uit de vrucht van den palmboom toebereid. De dadels, zoo groot als die, welke men in Hellas ziet, werden voor de ondergeschikten bewaard, de uitgezochte echter, van bewonderenswaardige grootte en schoonheid, wier kleur niets van barnsteen verschilde, waren voor de voorname lieden bestemd. Sommigen droogden ze om ze voor lekkernij te gebruiken [1]). Ook de drank, er van gebeid, smaakte lekker, doch veroorzaakte hoofdpijn. Hier aten de soldaten ook voor de eerste

---

[1]) Als dessert, tragimata, Fransch „dragées". — Het woord trágima, tragímata is nog in het Oosten met dezelfde beteekenis in algemeen gebruik.

maal merg van den palmboom, en de meesten waren verwonderd over den eigenaardigen en lekkeren smaak. Ook dat echter veroorzaakte zwaren hoofdpijn. De palmboom, waaruit het merg genomen was, verdorde geheel en al.

Gedurende het verblijf aldaar, dat drie dagen duurde, kwam Tissaphernes van wege den grooten koning, benevens de broeder der koningin en nog drie andere Perzen, met een groot gevolg van slaven, tot hen. De Helleensche legeraanvoerders waren hun tegemoet gegaan, en daarop hield Tissaphernes het eerst de volgende toespraak door middel van een tolk:

„Daar ik, Hellenen, als buurman bij Hellas wonende, zag in welken ongelukkigen, reddeloozen toestand gij u bevindt, hield ik het voor een onverwacht geluk, als het mij zou gelukken van den koning verlof te krijgen, u behouden in uw vaderland terug te brengen; want voor dezen dienst geloof ik toch op uwen dank en op dien van geheel Hellas te kunnen rekenen. Dit overdenkende, verzocht ik het den koning, en bouwde daarop mijne aanspraken op zijne inwilliging, dat ik hem het eerst van den legertocht van Cyrus onderrichtte, en met deze tijding tegelijk ook hulptroepen meebracht; terwijl ik, van al de Perzische veldheeren, die tegenover de Hellenen geschaard waren, de eenige was, die niet vluchtte, maar er zich door heensloeg, en zich met den koning in uw legerkamp vereenigde. Eindelijk vervolgde ik de vreemde troepen van Cyrus met het korps, dat ik thans bij mij heb, en dat uit de trouwste manschappen des konings bestaat. De koning beloofde mij de zaak in beraad te nemen, tevens droeg hij mij op u te vragen, waarom gij tegen hem zijt opgetrokken? Ik geef u den raad gematigd te antwoorden, opdat het voor mij gemakkelijker zij, zoo mogelijk bij den koning iets goeds voor u te bewerken."

Hierop verwijderden zich de Hellenen om te beraadslagen, en brachten het volgende antwoord terug, bij

monde van Clearchus: „Noch toen onze troepen verzameld werden, noch later op marsch waren wij van plan tegen den koning te vechten. Maar Cyrus vond, zooals ook gij heel goed weet, allerlei voorwendsels èn om ons hierheen te brengen èn om u geheel onvoorbereid aan te vallen. Daar wij zijn plan eerst hoorden, toen hij zich reeds in gevaarlijken toestand bevond, bracht de angst voor goden en menschen er ons toe een man, door wien wij ons te voren weldaden hadden laten bewijzen, niet te verraden. Nu echter Cyrus dood is, betwisten wij den koning zijn regeering niet, en er is geen reden waarom wij zijne landen zouden willen verwoesten; integendeel zouden wij gaarne, als niemand ons hinderde, naar ons vaderland terug trekken. Tegen hem echter, die ons aanvalt, zullen wij ons met hulp der goden trachten te verdedigen; maar behandelt men ons vriendschappelijk, dan zullen wij al het mogelijke doen om ons ook hierin niet te laten overtreffen."

„Deze verklaring," zeide Tissaphernes, „zal ik den koning overbrengen, en u zijn antwoord bekend maken. Totdat ik terugkom dure de wapenstilstand voort, en wij zullen u levensmiddelen verschaffen." Den volgenden dag kwam hij echter niet, en de Hellenen begonnen reeds bezorgd te worden. Maar den derden dag kwam hij en zeide, dat hij van den koning de toezegging gekregen had, de Hellenen behouden terug te geleiden, ofschoon velen daarin tegen hem waren, op grond dat het den koning onwaardig was zijne vijanden zoo rustig weg te laten trekken. „En nu," zeide hij tenslotte, „kunt gij u van ons de verzekering laten geven, dat wij u in een bevriend land zullen brengen, levensmiddelen verschaffen, en een veilig geleide naar Hellas zullen bezorgen. Daar, waar wij niets kunnen koopen, zullen wij u uit de omliggende streek datgene laten nemen, wat gij noodig hebt. Gij moet ons van uwen kant zweren, vreedzaam door ons land te trekken, en waar wij u geen

markt verschaffen, alleen eten en drinken te nemen; daar echter, waar zich een markt bevindt, de levensmiddelen te koopen."

Dit werd goedgekeurd en met eed en handdruk bezworen, tusschen Tissaphernes en den broeder der koningin aan den eenen, en de Helleensche legeraanvoerders en hoofdmannen aan den anderen kant. Hierop zeide Tissaphernes: „Nu ga ik weder naar den koning; en als ik het noodige volvoerd heb, kom ik marschvaardig terug om u naar Hellas te brengen, en zelf naar mijne provincie terug te keeren."

IV.

De Hellenen en Ariaeus, die zich dicht naast elkander gelegerd hadden, wachtten nu meer dan twintig dagen op Tissaphernes. Gedurende dezen tijd kreeg Ariaeus bezoek van zijne broeders en van andere verwanten, en bij zijne troepen kwam een aantal Perzen, die hun gedeeltelijk goede hoop gaven, gedeeltelijk zelfs in naam van den koning de verzekering, dat hij hun noch voor den krijgstocht, met Cyrus ondernomen, noch voor eene andere fout, die zij vroeger begaan hadden, zou straffen. Na dit voorval was het duidelijk, dat Ariaeus en zijn leger zich minder om de Hellenen bekommerden. Aan verschillenden van hen beviel dit volstrekt niet, zij gingen naar Clearchus, en zeiden tot hem en tot de overige aanvoerders:

„Waarom blijven wij hier? Is het ons onbekend, dat de koning niets liever zou doen dan ons te vernietigen, om ook de andere Hellenen van krijgstochten tegen hem af te schrikken? Hij houdt ons nu met opzet hier op, omdat zijne troepen verstrooid zijn; zoodra hij echter

weder zijn leger verzameld heeft, kan hem niets meer weerhouden om ons aan te vallen. Misschien maakt hij ook ergens grachten of werpt hij verschansingen op, om onzen terugtocht onmogelijk te maken. Want goedschiks zal hij ons wel niet de tijding naar Hellas laten brengen, dat wij, zulk een klein troepje, de legermacht van den koning in de nabijheid van zijn eigen paleis versloegen, en daarna lachend aftrokken."

Clearchus antwoordde hun, die zoo spraken, het volgende: „Ook ik bedenk dit alles, maar aan den anderen kant begrijp ik dat wij ons, wanneer wij nu wegtrekken, aan het schijnbare verwijt blootstellen het verdrag verbroken en de vijandelijkheden vernieuwd te hebben. Daarenboven zal ons ten eerste niemand eene markt aanwijzen, of een middel om ons levensmiddelen te bezorgen. Ook zal er niemand zijn om ons den weg te wijzen. Zoodra wij dezen stap doen, zal Ariaeus ons dadelijk afvallen, en dan hebben wij niet alleen geen enkelen vriend meer over, maar hebben ook hen, die vroeger vrienden waren, tot vijanden gemaakt. Of wij, behalve over den Euphraat, ook nog over andere rivieren trekken moeten, weet ik niet; dat echter de overtocht over den Euphraat, wanneer de vijanden het beletten, onmogelijk is, dat weten wij. Ook hebben wij, wanneer het tot een slag komt, geen ruiterij tot ondersteuning, die van den vijand daarentegen is zeer talrijk en voortreffelijk. Welken vijand zouden wij dus dooden, gesteld dat wij de overwinning behaalden? Als wij daarentegen verslagen werden, zou geen man van ons kunnen ontkomen. Waarom zou de koning derhalve, wien zoo vele hulpbronnen ten dienste staan, wanneer hij ons in het verderf wil storten, het eerst noodig geoordeeld hebben, ons door eed en handdruk veiligheid te verzekeren, om daarna de goden door een meineed te vertoornen en de beloften, aan Hellenen en barbaren gegeven, weer ongedaan te maken?"

Deze en meer dergelijke opmerkingen maakte Clearchus.

Ondertusschen kwam Tissaphernes, om zooals het scheen naar zijne provincie te vertrekken, en Orontas [1]), ieder met zijn korps. De laatste voerde de dochter van den koning als bruid mede. Het leger trok nu, onder leiding van Tissaphernes, die tegelijkertijd levensmiddelen verschafte, verder. Ariaeus, die het leger der barbaren van Cyrus aanvoerde, marcheerde in verbinding met Tissaphernes en Orontas, en sloeg zijne legerplaats bij hen op. De Hellenen echter, die hen wantrouwden, marcheerden door eigen wegwijzers geleid afzonderlijk, en maakten hunne legerplaats altijd op eenigen afstand van hen, die een parasang en nooit minder bedroeg. Beide partijen sloegen elkaar gade alsof het vijanden waren, en dat gaf terstond wantrouwen. Wanneer nu en dan soldaten, die voor hout en voeder en dergelijke zaken uitgingen, op een zelfde plaats elkander aantroffen, ontstonden er vechtpartijen, hetgeen evenzeer onderlinge vijandschap veroorzaakte. Na drie standplaatsen gepasseerd te zijn, kwamen zij bij den zoogenaamden Medischen muur, en zetten nu aan de binnenzijde daarvan hun marsch voort. Deze is gebouwd van baksteenen, die met asphalt verbonden zijn, twintig voet breed en honderd voet hoog; zijn lengte bedraagt, naar men zeide, twintig parasangen. Hij is niet ver van Babylon verwijderd. — Hierop marcheerden zij in twee dagen acht parasangen, en trokken over twee kanalen, over het eene op een brug, over het andere op zeven vaartuigen. De kanalen komen uit den Tigris, en hiervan uit liepen slooten over het geheele land, de eerste groot, daarna kleinere, en eindelijk zeer kleine, zooals men ze in Hellas op de boekweitvelden ziet. Zoo kwam men aan den Tigris, waar Sittake, eene groote, volkrijke stad, vijftien stadiën van den stroom verwijderd ligt. Hier legerden zich de Hellenen in de nabijheid van een schoonen, grooten tuin, met boomen van allerlei soort dicht begroeid.

---

[1]) Stadhouder van Armenië.

De vreemdelingen echter, die over den Tigris gegaan waren, waren niet meer zichtbaar.

Na het avondeten gingen Proxenus en Xenophon voor de legerplaats wandelen; toen kwam er een man bij de voorposten, en vroeg waar hij Proxenus of Clearchus kon vinden. Naar Menon vroeg hij niet, ofschoon hij van Ariaeus, den gastvriend van Menon, kwam. Na de verklaring van Proxenus, dat hij degene was, dien hij zocht, zeide de man het volgende: „Ariaeus en Artaozus, aanhangers van Cyrus en uwe vrienden, laten u door mij weten, dat gij voor een vijandelijke overrompeling dezen nacht op uwe hoede moet zijn. Want in den tuin hier in de nabijheid ligt een talrijke legermacht. Zij raden u verder aan de brug over den Tigris te bezetten, omdat Tissaphernes plan heeft die in dezen nacht zoo mogelijk af te breken, opdat gij dan niet in staat zijt den stroom over te trekken, maar midden in de vlakte tusschen de rivier en het kanaal kunt worden overvallen." Na deze verklaring brachten zij hem bij Clearchus, met de tijding van hetgeen door hem meegedeeld werd en, toen Clearchus het hoorde, geraakte hij in geen geringe ontsteltenis. Een jonge man [1]) onder de aanwezige personen, die de zaak overwogen had, maakte de opmerking: dat het afbreken der brug met het plan om de Hellenen te overvallen niet klopte. Want het is duidelijk (zeide hij) dat zij, als zij ons aanvallen, òf overwinnen òf overwonnen worden. Als zij winnen, waarom moeten zij dan de brug afbreken? Want zelfs al waren er veel bruggen, toch zouden wij bij een nederlaag en vlucht ons niet kunnen redden. En als *wij* overwinnen, dan zullen *zij* bij een afgebroken brug niet weten waarheen te vluchten; en al zijn er veel troepen aan den overkant, niemand zal hen kunnen helpen, als de brug vernield is." — Toen Clearchus dit hoorde, vroeg hij den bode hoe groot het land was tusschen den

---

[1]) Misschien Xenophon zelf, die zich uit bescheidenheid niet noemt.

Tigris en het kanaal. Deze antwoordde dat het groot was en dat er vele groote dorpen en steden in waren. Toen zag men wel in, dat de barbaren den man in 't geheim gestuurd hadden, uit vrees dat de Hellenen de brug zouden afbreken en op het eiland zouden blijven, als bolwerk bezittende aan den eenen kant den Tigris, aan den anderen kant het kanaal; dat zij zich dan levensmiddelen zouden verschaffen uit het in het midden gelegen land, dat groot en vruchtbaar was en waar het aan arbeiders niet ontbrak; en dat het, ten slotte, een schuilplaats zou worden voor iemand, die den koning zou willen aanvallen.

Men rustte nu uit, maar zond toch een wacht naar de brug; doch niemand deed een aanval en geen vijand naderde de brug, zooals de wacht meldde. Toen de dag aanbrak, gingen zij over de brug, die door zeven en dertig booten verbonden was, zoo voorzichtig mogelijk; want eenigen der Hellenen, die bij Tissaphernes waren, berichtten, dat men hen zou aanvallen, als zij overtrokken. Maar dit was een valsche tijding; wel verscheen, toen zij overtrokken, Glus met eenige anderen om te zien of zij over de rivier zouden gaan; en toen hij het gezien had, reed hij snel weg.

Van den Tigris trokken zij langs vier standplaatsen [1]) en twintig parasangen tot aan de rivier den Physeus, een plethron breed; er was een brug over. Daar bevond zich een groote stad, Opis genaamd; op deze plaats kwam de onechte broeder van Cyrus en Artaxerxes den Hellenen tegemoet, die uit Susa en Ekbatana met een groot leger den koning te hulp kwam. Hij liet zijne troepen stand houden, en bekeek de voorbijtrekkende Hellenen. Clearchus liet de mannen twee aan twee marcheeren, en nu eens hier en dan weer elders stilstaan. Zoolang als dus de voorhoede halt maakte, zoolang duurde ook de stilstand van het heele leger,

[1]) Stathmós, d.i. standplaats, ook wel: dagmarsch, gewoonlijk van 3 tot 5 parasangen. De Boer vertaalt het in zijn Woordenboek als: halte, station, de afstand tusschen twee stations, dagreis (blz. 101).

zoodat het zelfs aan de Hellenen toescheen, dat hun macht zeer talrijk was, en de Pers, die het zag, verbaasd stond. [1])

Vandaar trok men door Medië vier dagmarschen, door onbewoonde streken, en dertig parasangen, tot aan de dorpen van Parysatis, de moeder van Cyrus en den koning. Om Cyrus te bespotten stond Tissaphernes den Hellenen toe deze te plunderen, maar zonder slaven te maken. Er was veel graan, vee en andere dingen. Van hier uit gingen zij verder door onbewoonde landen, vier dagmarschen en twintig parasangen, met de rivier den Tigris links; op den eersten dagmarsch, aan de overzijde der rivier, troffen zij een groote welvarende stad aan, Caenae genaamd, waaruit de vreemdelingen, op leeren schuitjes, hun brood, kaas en wijn brachten.

V.

Daarna kwamen zij aan de rivier Zapatas, vier plethren breed. Zij bleven daar drie dagen, gedurende welke er wel vermoedens ontstonden, maar geen hinderlaag bemerkt werd. Clearchus besloot nu met Tissaphernes te overleggen, of het mogelijk was den argwaan te doen ophouden voordat daaruit een oorlog ontstond, en hij zond iemand om te zeggen, dat hij een gesprek met hem verlangde. Tissaphernes liet hem bereidwillig komen. Toen zij samengekomen, waren sprak Clearchus: „Ik weet, Tissaphernes, dat wij met eed en handdruk beloofd hebben elkaar geen kwaad te doen, en toch zie ik, dat gij u

---

[1]) De la Luzerne vermoedt dat de tekst hier corrupt is, omdat deze manoeuvre al te kinderachtig schijnt (blz. 78 der Fransche uitgave).

tegenover ons in acht neemt, als waren wij vijanden, en wij, dit ziende, zijn evenzeer op onze hoede. Nu ik echter niet kan ontdekken, dat gij ons kwaad tracht te doen, en zeker weet, dat wij daar zelfs niet aan denken, besloot ik eens met u te spreken, om te zien of wij elkanders wantrouwen kunnen opheffen. Immers ik weet dat menschen, die door laster of wantrouwen elkaar vreesden, en wilden voorkomen dat er iets kwaads gebeurde, onherstelbaar ongeluk hebben gebracht over lieden, die zich daar niets van bewust waren. In de meening, dat zulke misverstanden het best door een samenkomst kunnen worden uit den weg geruimd kom ik hier, en wil u aantoonen, dat gij ons ten onrechte wantrouwt. Want — het eerste en gewichtigste — de eeden, bij de goden gezworen, verhinderen ons elkaars vijand te zijn; wie zich bewust is dezen te hebben geschonden, dien man kan ik nooit meer gelukkig noemen; [1]) in oorlog met de goden, weet ik niet met welke snelheid hij zou moeten ontvluchten, naar welke duisternis hij zou moeten ontloopen, in welke sterkte hij zich zou moeten verbergen. [2]) Overal toch is alles den goden onderworpen, en alom heerschen de goden gelijkelijk over alles. Over de goden en de eeden denk ik dus zoo, bij welke wij onze vriendschap bezworen hebben; maar van de menschelijke zaken houd ik ù op het oogenblik voor het grootste goed, dat wij bezitten. Want met ù is elke weg voor ons gebaand, elke rivier doorwaadbaar, en bestaat er geen gebrek aan levensmiddelen; zonder ù is elke weg in 't duister, elke stroom onoverkomelijk, elke troep menschen schrikaanjagend, maar het vreeselijkste de eenzaamheid. Deze laatste immers brengt ons in de grootste verlegenheid. Als wij zoo krankzinnig waren ù te dooden,

---

[1]) Euphemistisch voor: „dat is de rampzaligste van alle stervelingen."

[2]) In de Duitsche uitgaven wordt deze plaats passend vergeleken met de woorden van Psalm 139, vs. 7 vlg. — De kalme welsprekendheid van Clearchus is reeds in de oudheid, o.a. door Aristides, bewonderd.

zouden wij daarmee niet onzen weldoener ombrengen en den strijd aanbinden met den grootsten worstelaar, den koning? [1]) Ik zal u zeggen aan welke verwachtingen ik den bodem zou inslaan, wanneer ik ù kwaad trachtte te doen. Ik heb gestreefd naar Cyrus' vriendschap, in de meening, dat niemand meer dan hij in dien tijd zijn vrienden van nut kon zijn; nu zie ik, dat gij Cyrus' macht en land bezit, uw eigen gebied behoudt, en 's konings macht tot bondgenoot hebt, waar Cyrus vijandig tegenover stond. Wie is in deze omstandigheden zoo krankzinnig, dat hij geen vriend met u wil zijn? — Ook zal ik u zeggen, waarom ik hoop voed, dat gij niet minder een vriendschappelijke verhouding met ons zult begeeren. Het is mij bekend, dat de Mysiërs u lastig zijn, welnu, met de legermacht, die onder mij staat, meen ik ze aan u te kunnen onderwerpen. Dit weet ik ook van de Pisidiërs, en ik hoor dat er zoo nog vele andere stammen zijn, die ik zou kunnen beletten telkens uw welvaart te verontrusten. Wat de Egyptenaren betreft, op wie ik u het meest verbitterd zie — ik zie niet in met welke macht als bondgenoot gij ze beter zult kunnen straffen, dan met die, welke ik thans bezit. Ten slotte, wat de volken in uwe omgeving betreft, als gij iemands vriend zoudt willen zijn, dan zoudt gij de grootste vriend kunnen wezen, wanneer gij ons tot helpers hadt; en als iemand u beleedigde, gij zoudt hem evenals een heerscher ten onder kunnen brengen met hulp van ons — ons, die u niet alleen zouden dienen om loon, maar uit dank, dien wij wegens onze redding aan u verplicht zijn. Als ik dit alles overdenk, is het mij onbegrijpelijk, dat gij ons zoudt wantrouwen, en gaarne wenschte ik den naam van den

---

[1]) X. gebruikt hier, met zijn woord éphedros, een beeld aan het worstelperk ontleend. Het woord beteekent eigenlijk: „iemand, die er bij zit, die zijn gelegenheid afwacht, die op de loer ligt." (de Boer, Woordenboek blz. 194—5).

welsprekenden redenaar te hooren, die ù zou kunnen overtuigen, dat wij een aanslag tegen u beramen."

Zoo sprak Clearchus, en Tissaphernes antwoordde hierop als volgt:

„Het verheugt mij, Clearchus, verstandige taal van u te hooren; want als gij, volgens die gedachte, tegen mij iets kwaads beraamdet, dunkt het mij, dat gij ook u zelf ongeluk berokkent. Luister nu op uwe beurt, om te leeren dat uw wantrouwen tegen den koning en mij niet gerechtvaardigd is. Als wij u wilden vernietigen, gelooft gij, dat het ons aan ruitermacht, of voetvolk of wapening zou ontbreken, zóó dat wij u schade konden toebrengen zonder zelf eenig gevaar te loopen? Meent gij, dat wij geen geschikte positiën hebben om u aan te vallen? Hebben wij niet zoovele vlakten, die gij nu reeds met veel moeite doormarcheert, terwijl het een bevriend land is — zoovele bergen ziet gij, welke gij nog bestijgen moet, en die wij vooruit kunnen bezetten om ze voor u ontoegankelijk te maken — zoovele rivieren, waarop wij naar goeddunken met zoovele lieden van uwen kant kunnen strijden, als wij maar willen! Er zijn er onder, die gij heelemaal niet zoudt kunnen overgaan, tenzij wij u overzetten!"

„En als wij bij dit alles de nederlaag lijden, dan is toch het vuur nog machtiger dan de vrucht der aarde, die wij zouden kunnen verbranden om tegenover u den honger te stellen, iets waartegen gij met al uwe dapperheid niet opgewassen zijt. Hoe zouden wij dus, die zooveel middelen hebben om u te beoorlogen, en geen van die alle gevaarlijk voor ons, uit dat groote aantal juist die manier verkiezen, die alleen tegenover de goden zondig, tegenover de menschen schadelijk is? Het is geheel en al een werk van radelooze lieden, die onhandig en door nood gedreven, en daarenboven slecht zijn, om door middel van eedbreuk tegenover de goden en meineed in 't aangezicht der menschen, de eene of andere zaak te verrichten. Wij

althans zijn niet zoo onbedachtzaam en onnoozel, Clearchus! Waarom dan zijn wij u niet komen vernietigen, terwijl 't in onze macht stond? Weet dan, dat mijn groote begeerte om aan de Hellenen trouw te zijn daarvan de oorzaak is, mijn verlangen om het leger, waarop Cyrus vertrouwde, omdat hij er soldij aan betaalde, dat leger terug te voeren, innig aan mij verknocht door mijn weldaden. De voordeelen, die gij ons aanbrengt, hebt gij reeds genoemd, dit is echter naar mijn weten het grootste: alleen aan den koning is het geoorloofd zijn tulband rechtop te dragen, [1]) maar naast hem zou een ander die ook wel in zijn hart kunnen dragen, gerugsteund door uwe tegenwoordigheid."

Toen hij zich aldus uitliet, kwam het Clearchus voor, dat hij waarheid sprak, en hij hernam: „Nu wij zulk een reden tot vriendschap hebben, dunkt het u niet dat zij, die ons door laster tot elkaars vijanden zouden maken, de zwaarste straf verdienen?" — „Als gij", zeide Tissaphernes, „zoowel strategen als lochagen, openlijk tot mij wilt komen, zal ik degenen aanwijzen, die zeggen dat gij het op mij en mijn leger gemunt hebt." — „Ik zal allen meebrengen," sprak Clearchus, „en u op mijn beurt bekend maken vanwaar het gerucht tegen u afkomstig is." —

Na deze samenspraak onthaalde Tissaphernes hem, liet hem blijven en noodigde hem aan zijn tafel. Den volgenden dag ging Clearchus naar het kamp, was blijkbaar in de meening, dat hij met Tissaphernes op zeer goeden voet stond, en bracht diens woorden over. Hij noemde eenigen, die hij zeide dat naar Tissaphernes moesten gaan, en als zij van kwaadsprekerij overtuigd werden, dan moesten zij als verraders en kwaadwilligen tegenover de Hellenen gestraft worden. Hij vermoedde,

---

[1]) De tiaras of tulband der Perzen; die van den koning liep puntig toe, en was met wit en blauw omwoeld, (vgl. târak, la sommitâ. il vertice del capo, Pizzi, Lingua Persiana p. 342). Zie verder: Plutarchus, Leven van Artaxerxes, XXVI.

dat Menon de lasteraar was, wetende dat deze met Ariaeus tot Tissaphernes was gegaan, en dat hij tegen hem op wilde staan en hem lagen legde, om 't geheele leger op zijn hand te krijgen en zoo met den laatstgenoemde bevriend te worden. Van zijn kant wilde evenzeer Clearchus 't geheele leger onder zich houden, en zich ontdoen van degenen, die hem hinderden. — Enkele soldaten verklaarden zich tegen het voorstel van Clearchus, dat alle strategen en lochagen zouden gaan, en zeiden, dat men Tissaphernes niet vertrouwen moest. Maar Clearchus drong heftig aan, totdat hij verkregen had, dat er vijf strategen en twintig lochagen meegingen; onder het voorwendsel van zich levensmiddelen te verschaffen volgden hen een tweehonderdtal soldaten.

Toen zij in 't hoofdkwartier van Tissaphernes waren aangekomen, werden de strategen binnengeroepen, namelijk Proxenus uit Boeotië, Menon uit Thessalië, Agias uit Arcadië, Clearchus uit Lacedaemon, en Socrates uit Achaja; terwijl de lochagen vóór de deur bleven. Korten tijd daarna, op één zelfde gegeven teeken, werden de personen, die binnen waren, gevangen genomen, en die buiten stonden neergehouwen. Daarop reden eenige Perzische ruiters door de vlakte en doodden alle Hellenen, vrij of slaaf, die zij ontmoetten. De Hellenen, die van hun kamp uit toeschouwers waren, verwonderden zich over dat gerij, en wisten niet wat te doen, totdat de Arcadiër Nicarchus aankwam: hij was gevlucht met een wond in den buik, en nog met zijn ingewanden in de handen verhaalde hij alles wat er gebeurd was. Verschrikt liepen de Hellenen allen te wapen, in de meening, dat de vijanden weldra naar 't kamp zouden komen. Zij kwamen echter niet allen, alleen Ariaeus, Artaozus en Mithridates verschenen, groote vertrouwelingen van Cyrus; de tolk der Hellenen zeide, dat hij ook den broeder van Tissaphernes bij hen zag, en hem herkende. Zij hadden een lijfwacht van ongeveer driehonderd geharnaste Perzen.

Dezen naderden en riepen, dat er een strateeg of lochaag der Hellenen moest verschijnen, opdat zij hem de bevelen des konings zouden overbrengen. — Hierop verlieten met voorzichtigheid het kamp de Helleensche strategen Cleanor van Orchomenus en Sophaenetus van Stymphale, begeleid door den Athener Xenophon, om bericht van Proxenus en de zijnen te ontvangen. Chirisophus was toevallig afwezig, daar hij met anderen in een dorp aan het fourageeren was. Toen zij nu op gehoors afstand stonden, zeide Ariaeus: „Hellenen! Clearchus is gestraft, daar zijn meineed bleek en hij de verdragen schond, maar Proxenus en Menon zijn in groote eere, omdat zij zijne verraderij aan het licht hebben gebracht. Wat u betreft, de koning eischt uwe wapenen op, hij zegt, dat zij zijn eigendom zijn, daar zij hebben toebehoord aan zijn slaaf Cyrus." — De Hellenen gaven hierop, bij monde van Cleanor uit Orchomenus, het volgende antwoord: „Gij slechtaard Ariaeus en gij anderen die vroeger Cyrus' vrienden waart, schaamt gij u niet voor goden en menschen, gij die gezworen hebt dezelfde vrienden en vijanden te zullen hebben als wij, maar thans ons verraadt met dien goddeloozen en misdadigen Tissaphernes, de mannen met wie gij den eed hebt gedaan in het verderf hebt gestort, en om ons óók te verraden nu met vijandelijke bedoelingen tot ons komt?" — Ariaeus hernam: „Het bleek reeds lang, dat Clearchus verraad in den zin had tegen Tissaphernes en Orontas, en tegen ons, hun gevolg." — Daarop zeide Xenophon weer: „Dan heeft Clearchus zijn loon, als hij tegen de eeden in den wapenstilstand heeft verbroken; maar zendt ons Proxenus en Menon terug, uwe weldoeners en onze strategen; het is zeker, dat zij u zoowel als ons welgezind zijn en zullen trachten aan beide partijen het beste te raden."

De vreemdelingen hielden daarop een lang gesprek met elkander, maar verwijderden zich eindelijk zonder antwoord te geven.

VI.

Zoo werden de veldheeren gevangen genomen, naar den koning gebracht en onthoofd. Onder hen maakte Clearchus ongetwijfeld op allen, die hem goed kenden, den indruk van een hartstochtelijk en ervaren krijgsman. Zoolang de oorlog der Lacedaemoniërs tegen de Atheners duurde, bleef hij in Hellas; toen de vrede gesloten was, overtuigde hij zijn medeburgers, dat de Thraciërs den Hellenen onrecht aandeden, wist de Ephoren [1]) zooveel mogelijk voor zijn plannen te winnen, en zeilde uit om de Thraciërs, die ten Noorden van de Chersonesus en Perinthus woonden, te beoorlogen. De Ephoren kwamen, toen hij reeds onder zeil was, op hun plan terug en trachtten hem nog van den Isthmus uit terug te laten komen; hij echter gehoorzaamde niet, maar voer naar den Hellespont. Daarom werd hij als weerspannige door de overheid in Sparta ter dood veroordeeld. Als banneling dus kwam hij tot Cyrus, en door welke woorden hij diens vertrouwen verwierf, staat elders geschreven. Cyrus gaf hem tienduizend darieken [2]), maar toen hij ze had, gaf hij zich niet over aan genotzucht, doch wierf voor dat geld een leger waarmede hij de Thraciërs beoorloogde. Hij overwon hen, plunderde hun land en zette den oorlog tegen hen voort, totdat Cyrus het leger noodig had; toen trok hij af om met dezen een nieuwen veldtocht te ondernemen.

Dat schijnen mij wel daden toe van een echt soldaat, die, terwijl het hem vrij staat zonder schande en schade

---

[1]) De Ephoren of Opzichters, het hoogste regeeringscollege in Sparta en andere Dorische staten (naast de Koningen geplaatst).

[2]) Zie blz. 15.

in vrede te leven, den oorlog voortrekt; die genot kan hebben, maar liever de inspanning van den oorlog verkiest; die zonder gevaar geld kan bezitten, maar liever zich in den krijg aan het verliezen daarvan blootstelt. Hij wilde geld besteden voor den oorlog, zooals een ander het uitgeeft aan zinnelijk genot of aan eenig ander genoegen. Dat alles is een bewijs van zijn hartstocht voor den oorlog; zijn talent daarin blijkt uit het volgende.

Het gevaar zocht hij op, nacht en dag, hij voerde de zijnen tegen den vijand aan, en was in hachelijke omstandigheden bedachtzaam, zooals alle ooggetuigen verzekerden. Zoo was hij naar vermogen een geschikt aanvoerder, [1]) en meer dan eenig ander in staat er voor te zorgen, dat zijn leger levensmiddelen kreeg, en dat alles in orde te maken. Hij wist zijn soldaten te overtuigen, dat men Clearchus gehoorzamen moest. Dit alles bereikte hij door zijn gestrengheid, want zijn uiterlijk was barsch, zijn stem hard, en hij strafte altijd streng, somtijds zelfs in drift, zoodat hij er zelf nu en dan berouw over had. Het was ook uit beginsel dat hij strafte, want een tuchteloos leger hield hij voor geheel onbruikbaar. Men beweert ook van hem dat hij zeide, dat de soldaat meer zijn veldheer dan de vijanden moet vreezen, hetzij hij zijn post moet bewaken of een bevriend land moet sparen of zonder tegenstribbeling op de vijanden los moet gaan. In tijden van gevaar wilden de krijgslieden dus gaarne naar hem luisteren, en zouden zij nooit een ander gekozen hebben: want zij zeiden, dat zijn stugheid dan ophelderde, en dat zijn barschheid dan kracht tegenover den vijand scheen, zoodat zijn lastigheid juist hun behoud werd. Maar was er geen gevaar en mocht men naar een anderen veldheer trekken, dan verlieten hem velen; want hij had niets minzaams, doch was steeds norsch en ruw,

---

[1]) De bijzin, die hierop in den tekst volgt, komt mij voor een later invoegsel te zijn.

zoodat de verhouding der soldaten tot hem die was van kinderen tegenover den meester [1]). Nooit had hij lieden, die hem uit vriendschap of welwillendheid volgden, maar hen, die hun vaderstad, of de nood, of eenige andere dringende oorzaak onder zijne rangen schaarde, die maakte hij stipt gehoorzaam. Als men begonnen was onder zijn bevel te overwinnen, waren er twee groote middelen, die zijn soldaten bruikbaar maakten: onverschrokkenheid tegen den vijand was reeds bij hem aanwezig, en uit de vrees voor zijn straf volgde de tucht. Zoo was hij in het bevelvoeren; maar door anderen gekommandeerd te worden, daarvan (zeide men) hield hij niet erg. Toen hij stierf, had hij ongeveer den leeftijd van vijftig jaren bereikt.

Proxenus uit Boeotië wilde reeds als kind een man worden, geschikt tot groote dingen, daarom liet hij zich voor geld onderwijzen door Georgias uit Leontium [2]). Na dit onderwijs achtte hij zich reeds geschikt om bevel te voeren, en als vriend van de voornaamsten niet onder te doen in weldaden; zoo kwam hij er toe met Cyrus te onderhandelen. Immers hij meende daardoor grooten naam en macht en veel geld te zullen erlangen; maar bij die begeerte sprong het toch zeer in 't oog, dat hij niets daarvan op onrechtmatige wijze wilde verkrijgen, maar overtuigd was dat hij het met recht en billijkheid moest doen, en niet anders. Hij was in staat over rechtschapen menschen te heerschen [3]), niet om eerbied of vrees aan zijne soldaten in te boezemen. Ja zelfs, hij ontzag meer zijn soldaten dan dezen hem, en 't was duidelijk, dat hij meer vreesde zich bij zijne krijgslieden gehaat te maken, dan de laatsten,

---

[1]) Dit is het beeld van den ouderwetschen tuchtmeester, den plagosus Orbilius van Horatius; men vergete niet, dat X. Spartaansche harde tucht boven de losse Atheensche vrijheid voortrok.

[2]) Een der eerste en meest talentvolle sophisten, over wien men Plato's dialoog Gorgias, uitgeg. door Deuschle—Cron, Einleitung, vergelijke.

[3]) Het Grieksche kalós kagathós, dat Xen. hier gebruikt, is slechts onvolkomen in onze taal uit te drukken.

hem ongehoorzaam te zijn. Om een goed veldheer te zijn en te schijnen, achtte hij het voldoende hem, die goed handelde, te prijzen, en te zwijgen over hem, die onrecht deed. Dientengevolge waren de edelsten in zijn omgeving hem welgezind, maar de slechten trachtten hem te verschalken, daar hij goedig was. Toen hij stierf, was hij ongeveer dertig jaar [1]).

Menon de Thessaliër verheelde zijn zucht naar rijkdom niet, zijn heerschzucht om altijd meer te krijgen en zijn eerzucht om maar winst te behalen; hij wilde een vriend van de machtigen der aarde zijn, om geen straf voor zijne euveldaden te beloopen. Den kortsten weg om te bereiken wat hij wilde, meende hij dat gelegen was in meineed, liegen en bedriegen; eenvoud en waarheidsliefde stelde hij gelijk met domheid. Blijkbaar hield hij van niemand, en hem, dien hij zijn vriend noemde, bedroog hij in 't openbaar. Een vijand bespotte hij nooit, maar degenen met wie hij omging, lachte hij steeds uit [2]). Op het goed van zijne vijanden had hij het niet voorzien, want hij vond het moeilijk menschen te berooven, die op hun hoede waren; maar de bezittingen zijner vrienden, onbewaakt als zij waren, die achtte hij gemakkelijk te plunderen. Als hij meineedigen en valschaards bemerkte, vreesde hij ze als goedgewapenden, maar eerlijke en waarheidslievende personen trachtte hij te behandelen als lafaards. Evenals een ander zich verheft op godsvrucht, waarheid en rechtvaardigheid, zoo pronkte Menon er mee, dat hij bedriegen kon, valsche berichten verzinnen en zijn vrienden bespotten, en wie niet misdadig was, dien hield hij steeds voor onopge-

---

[1]) Men lette op de meesterlijke wijze, waarop X. bij de karakterbeschrijving van al deze veldheeren telkens het goede en het kwade op den voorgrond laat treden, en toch er in slaagt van ieder een duidelijk en afgerond beeld te ontwerpen. Alleen Menon's karakterschets nadert eenigszins een charge.

[2]) Volgens mijne emendatie van deze plaats in het tijdschrift Hellas, IV jaargang, blz. 186.

voed. Als hij bij menschen in de hoogste gunst wilde komen, lasterde hij de besten en meende zoo zijn doel te kunnen bereiken [1]). De gehoorzaamheid zijner soldaten wist hij te krijgen door met hen gemeenzaam te zijn in slechte dingen; hij wilde geëerd en gediend worden door in het openbaar te toonen, dat hij meer dan een ander kwaad doen kon en wilde. En als iemand hem in den steek liet, dan rekende hij het zich als een weldaad toe hem niet in het verderf gestort te hebben, toen hij nog met hem omging.

Men kan zich bedriegen in dingen die onbekend zijn, maar het volgende is iets dat allen weten. Terwijl hij nog een jonge knaap was, wist hij van Aristippus het kommando over een vreemdelingenleger te verkrijgen. Met Ariaeus, een barbaar, ging hij reeds in zijn jeugd zeer vertrouwelijk om, doordat deze veel van mooie knapen hield; en op een leeftijd, toen hij nog geen baard droeg, had hij als lieveling een zekeren Tharypas, die reeds manbaar was [2]). — Toen nu zijne medeveldheeren ter dood werden gebracht, omdat zij met Cyrus tegen den koning waren opgetrokken, stierf hij dien dood niet, hoewel hij hetzelfde gedaan had; maar na den moord der anderen werd hij gestraft door den koning en stierf, niet zooals Clearchus en de overige strategen door onthoofding, hetgeen voor de snelste wijze van sterven geldt [3]), doch levend werd hij een jaar lang gemarteld

---

[1]) Deze plaats komt mij eenigszins corrupt voor.

[2]) Zie over deze groote schaduwzijde der oud-helleensche beschaving: W.A. Becker, Charikles. Bilder altgriechischer Sitte. 2r Bd. Berlin, 1877, blz. 266.

[3]) Volgens de editie van Cobet, anderen lezen „de eervolste wijze". De marteldood van M. bestond, volgens sommigen, daarin, dat hem de voeten of de handen werden afgehouwen.

Over gruwelijke martelingen bij de oude Perzen zie men Plutarchus, Leven van Artaxerxes, XVI.

als een misdadiger, en zóó zegt men, dat hij zijn einde vond.

Ook Agias de Arcadiër en Socrates de Achaeër vonden den dood. Deze beiden heeft nooit iemand bespot als lafhartigen in den krijg, noch op hunne vriendschap eenige aanmerking gemaakt. Beiden waren op den leeftijd van ongeveer vijf-en-dertig jaren.

DERDE BOEK.

I.

Wat de Hellenen hebben gedaan bij den tocht van Cyrus tot aan den slag, en wat er voorviel na den dood van Cyrus en op den terugtocht der Hellenen, toen zij zich met Tissaphernes verbonden hadden, dat alles is in het vorige boek beschreven [1]).

De gevangenschap der veldheeren en de terechtstelling der hoofdmannen en soldaten, die hen begeleid hadden, bracht de Hellenen in de grootste verlegenheid, omdat zij overwogen, dat zij in de nabijheid waren der koninklijke hoofdstad, in een kring van alle kanten omgeven door vijandige volkeren en steden, en dat niemand hun meer levensmiddelen zou willen bezorgen, terwijl zij meer dan tienduizend stadiën van Hellas verwijderd waren; dat zij zonder geleider midden op de terugreis door rivieren tegengehouden werden, waar men niet overheen kon trekken; dat ook de met Cyrus opgetrokken barbaren hen verraden hadden; dat zij wegens volslagen gebrek aan ruiterij tot bondgenoot in den toestand waren gekomen geen enkelen vijand te kunnen dooden, ingeval zij de overwinning behaalden, terwijl in geval van eene nederlaag er zelfs niet één van hen gered zou kunnen worden. Dit alles overpeinzende en ontmoedigd proefden er maar weinigen tegen den avond van het eten, slechts enkelen staken een vuur aan, en velen kwamen dezen nacht in het geheel niet in de legerplaats; zij legden

[1]) Zie de aanteek. bij het begin van het IIe boek.

zich neder, waar het toeval wilde, maar konden niet slapen door zorgen en verlangen naar hun vaderland, hunne ouders, vrouwen en kinderen, die zij nooit meer geloofden te zullen weerzien. In deze stemming brachten zij allen den nacht door.

Er bevond zich in het leger een zekere Xenophon uit Athene, die noch als strateeg, noch als lochaag, noch als soldaat den tocht meemaakte, maar dien Proxenus, zijn oude gastvriend, had weten over te halen zijn vaderland te verlaten door de belofte hem, wanneer hij mede wilde trekken, de vriendschap van Cyrus te zullen verschaffen, van wien Proxenus zelf meer verwachtingen dan van zijn vaderland koesterde. Toen nu Xenophon den brief van Proxenus gelezen had, maakte hij den Athener Socrates met den inhoud ervan bekend, om zijne meening over den tocht te hooren. Socrates, die vreesde, dat de vriendschap van Cyrus Xenophon bij zijne medeburgers nadeel kon veroorzaken — want Cyrus scheen met de Lacedaemoniërs in den oorlog tegen Athene bereidwillig te hebben meegevochten — gaf hem den raad naar Delphi te reizen en den god over zijn voornemen te raadplegen. Na zijne aankomst vroeg Xenophon aan Apollo aan welken god hij een offer en beloften brengen zou om de reis, die hij voornemens was te doen, op de beste wijze te doen slagen en gelukkig terug te keeren. Het orakel antwoordde hem, aan welke goden hij moest offeren. Bij zijne terugkomst deelde hij de uitspraak van het orakel aan Socrates mede. Deze echter berispte hem, omdat hij niet eerst gevraagd had of het beter voor hem was de reis te doen of thuis te blijven, maar zelf beslist had dat hij gaan moest, en daarna de vraag had gesteld, hoe hij het best den tocht kon volbrengen, „Doch," voegde hij er bij, „daar gij 't nu eenmaal zoo gevraagd hebt, moet gij doen wat de godheid u bevolen heeft." Nadat nu Xenophon aan de goden, die door het orakel aangegeven waren, geofferd had, zeilde hij weg, trof in Sardes Proxenus

en Cyrus, die reeds van plan waren den marsch naar het Oosten te beginnen, en werd toen aan Cyrus voorgesteld. Proxenus drong bij hem aan te blijven en werd hierin door Cyrus ondersteund, die er nog de verzekering bijvoegde hem na 't eindigen van den toch, dadelijk te zullen laten vertrekken. Deze veldtocht was volgens het zeggen, tegen de Pisidiërs gericht. Aldus misleid — niet door Proxenus, want noch aan dezen, noch aan eenigen anderen Helleen, behalve Clearchus, was het bekend, dat de veldtocht den koning gold — werd hij deelgenoot aan de onderneming; maar eerst toen zij in Cilicië waren, scheen het allen duidelijk te zijn, dat de marsch tegen den koning bestemd was. Hoezeer nu ook de meesten zulk een moeielijken tocht vreesden en onwillig waren, gingen zij toch mee uit schaamtegevoel, zoowel tegenover elkander als tegenover Cyrus, en onder dat getal bevond zich ook Xenophon. In dien moeilijken toestand nu werd hij, evenals de overigen, door zorg gekweld en kon niet slapen. Eindelijk viel hij in een korten slaap, en zag toen een droomgezicht. Het scheen hem toe, dat de bliksem, vergezeld van een donderslag, in zijn vaderlijk huis was geslagen en dat het geheel in een vuurgloed stond. Van schrik werd hij dadelijk wakker, en hij oordeelde den droom gedeeltelijk gelukaanbrengend, omdat hij in gevaar en nood een groot licht van Zeus' wege meende te ontwaren; gedeeltelijk ook was hij bevreesd, omdat de droom hem toescheen van Zeus, als koning der goden, te komen [1]), en het huis door vlammen in een kring omgeven scheen te zijn, om hem daarin het voorteeken te laten zien, dat hij overal door hindernissen omringd zou worden, en in de landen van den koning geen uitweg zou vinden. Wat echter zulk een droom te beteekenen heeft, kan men zien

---

[1]) Hierin ligt de vrees opgesloten, dat ook de koning der Perzen onder bescherming van Zeus zou staan.

uit hetgeen daarna gebeurde; namelijk het volgende: Xenophon dacht, zoodra hij wakker werd: „Waarom lig ik hier eigenlijk? De nacht gaat voorbij, en als de dag aanbreekt, is het waarschijnlijk dat de vijand zal naderen. Wanneer ons de koning in zijne macht heeft, wat belet hem dan ons, na de verschrikkelijkste tooneelen en onder het gruwelijkste lijden, een smadelijken dood te laten sterven? Zonder voor verdediging toebereidselen te maken, ja zelfs zonder er over natedenken, liggen wij hier, alsof het ons vrijstond ons leven in rust te slijten. Welken legeraanvoerder, uit welke stad, verwacht ik dat dit zal doen? Welken leeftijd zal ik afwachten? Ik word er niet ouder door, wanneer ik mij heden aan den vijand overlever." — Daarna stond hij op en riep het eerst de hoofdmannen van Proxenus te zamen. Toen dezen bijeengekomen waren sprak hij als volgt:

„Lochagen [1], ik kan niet slapen, evenmin als gij natuurlijk, noch langer blijven liggen, als ik naga in welken toestand wij ons bevinden. De vijanden hebben ons, zooals ge ziet, niet eerder den oorlog verklaard, dan nadat zij zelf geloofden in de gunstigste omstandigheden te verkeeren. Bij ons denkt echter niemand aan middelen om zoo roemrijk mogelijk den strijd te volbrengen. En toch, wat zal ons lot zijn, wanneer wij ons overgeven en in handen van den koning vallen? Van een koning, die zijn eigen broeder, toen hij reeds dood was, het hoofd en de hand liet afhouwen en die aan het kruis liet slaan? Wij echter, die geen voorspraak hebben, wij, die tegen hem zijn opgetrokken om hem van koning tot slaaf te maken, wij, die zelfs van plan waren hem te dooden als wij maar konden, wat zullen wij te lijden hebben? Zal hij niet alles aanwenden om door de gruwelen, die hij

---

[1]) *Strategen* waren hoofdofficieren; *lochagen* gewone officieren, bevelhebbers over een *lochos* (van 100 man). Vgl. over bijzonderheden hieromtrent X. Anabasis door F. Volbrecht. Inleiding § 12.

tegen ons zal plegen, alle menschen ervan af te schrikken ooit weer eene dergelijke onderneming tegen hem te wagen? — Wij moeten dus al onze krachten inspannen, ten einde niet in zijne macht te geraken. Gedurende den wapenstilstand heb ik niet opgehouden ons lot te betreuren, en den koning en zijne manschappen gelukkig te noemen, daar ik naging hoeveel groot en prachtig land, welk een overvloed van levensmiddelen, welke een talrijke schare van dienaren, welk een rijkdom aan vee, goud en kleeding zij bezitten. Wanneer ik dan weer overdacht wat onze soldaten hebben, en tot de ontdekking kwam, dat ons van al deze goederen niets toebehoort, als wij het niet gaan koopen, dat er maar een gering aantal onder ons in staat is zich iets voor geld te verschaffen, en dat ons bovendien de gezworen eeden er van terughouden op eene andere wijze dan door aankoop ons van levensmiddelen te voorzien; als ik dat alles berekende, dan scheen mij het verbond soms vreeselijker dan nu de oorlog. Thans hebben zij zelf het verdrag verbroken en daarmede, geloof ik, is tegelijkertijd hun overmoed tegen ons en onze argwaan tegen hen ontketend. Want nu liggen alle goede dingen als kampprijzen in het midden van ons beiden, bestemd voor het leger, dat het moedigste strijden zal. Kamprechters zullen de goden zijn, die naar recht en billijkheid òns zullen bijstaan. Zij immers zijn meineedig tegen de goden geweest, wij daarentegen, omdat wij onzen eed getrouw zijn gebleven, hebben ons standvastig onthouden om van al den overvloed, dien wij zagen, ons iets toe te eigenen; zoo kunnen wij dan ook met grooter moed dan zij ten strijde gaan. Bovendien is ons lichaam tegen hitte, koude en arbeid meer gehard dan het hunne, en ook onze ziel is, met behulp der goden, dapperder dan die van hen. Hunne soldaten zijn lichter te verwonden en te dooden dan de onze, wanneer ons de goden, evenals den eersten keer, de overwinning verschaffen. — Doch misschien hebben ook anderen ditzelfde reeds bedacht. Bij

de goden, laat ons dan niet op die anderen wachten om door hen tot schitterende daden aangespoord te worden; laat ons zelf een aanvang er mee maken om ook de overigen tot dapperheid op te wekken! — Betoont u van de hoofdofficieren de dapperste, en zorgt dat gij den titel van strateeg waardiger zijt dan degenen, die hem dragen. Als gij zelf daartoe de anderen wilt opwekken, dan wil ik u volgen; als gij mij echter tot aanvoerder kiest, dan zal ik volstrekt niet mijn jeugdigen leeftijd als verontschuldiging aanvoeren, maar ik geloof zelfs krachtig genoeg te zijn om de gevaren van den oorlog af te wenden."

Na deze redevoering riepen de lochagen hem eenparig toe het kommando over te nemen, behalve een zekere Apollonides, die zich van den Boeotischen tongval bediende; deze verklaarde iedereen voor een praatjesmaker, die zeide, dat men anders gered kon worden dan door den koning genade te vragen, en tegelijkertijd begon hij de bestaande moeilijkheden op te sommen. Xenophon echter viel hem in de rede met de woorden: „O allerwonderlijkste man! Gij zijt ziende blind, en hoorende doof. Gij zijt toch even als wij er bij tegenwoordig geweest, toen de koning, door den val van Cyrus trotsch geworden, van ons door herauten de wapens opeischte! Toen hij echter zag dat wij, in plaats van de wapens af te geven, gewapend aanrukten en onze legerplaats in de nabijheid van de zijne opsloegen, gaf hij zich toen niet alle mogelijke moeite om, door het zenden van gezanten en door het leveren van levensmiddelen, ons tot een verdrag over te halen, totdat wij zijn voorstel aannamen? Eindelijk gingen de legeraanvoerders en hoofdmannen, evenals gij ook aanraadt, zonder wapenen tot onderhandelingen over, vertrouwende op het verdrag; en bedenk nu eens, hoezeer deze arme menschen, geslagen, gestooten, beschimpt, naar den dood verlangen, daar niet eens het sterven hun vrijstaat! Dit alles weet gij, en toch noemt gij de mannen, die tot tegenstand aansporen, praatjesmakers, en raadt ons nogmaals zulk een verzoek

om genade aan! Mannen, het komt mij het best voor dezen man niet langer in ons midden te dulden, maar hem de waardigheid van hoofdman te ontnemen, hem pakkage op te leggen, en daarvoor te gebruiken; want hij onteert zijn vaderland en geheel Hellas, daar hij, een Helleen, zich zoodanig gedraagt!" — „O, dezen man," riep toen de Stymphaliër Agasias uit, „gaat noch Boeotië, noch in 't algemeen Griekenland iets aan, want ik heb gemerkt dat bij hem, evenals bij een Lydiër, beide ooren doorboord zijn [1]). Dit werd bevestigd, en hij werd weggejaagd. De anderen echter liepen langs de gelederen en riepen de nog levende hoofdmannen en legeraanvoerders nijeen; en daar, waar de laatste ontbrak, den onderbevelhebber er bij. Toen zij zich allen, legeraanvoerders en hoofdmannen, te zamen ongeveer honderd personen, verzameld hadden, zetten zij zich neder voor het front van de legerplaats. Het was bijna middernacht, toen dit geschiedde. Toen nam Hieronymus uit Elis, de oudste van Proxenus' lochagen, het woord:

„Legeraanvoerders en hoofdmannen, door het gezicht van onzen tegenwoordigen toestand kwamen wij op het denkbeeld samen te komen en ook u er bij te vragen, om, zoo mogelijk, een nuttig besluit te nemen. Xenophon, vertel nu aan allen hetzelfde, dat gij ons medegedeeld hebt."

Hierop sprak Xenophon: „Het is ons allen bekend, dat de koning en Tissaphernes zoo velen van ons, als zij maar konden, gevangen genomen hebben, en dat zij op de overigen loeren om ze, zoo mogelijk, in het verderf te storten. Wij moeten dus, mijns inziens, alle krachten inspannen, om den barbaren niet in handen te vallen, maar liever hen zelf in onze macht te krijgen. Bedenkt dus wel, dat gij allen, die hier in zoo grooten getale verzameld zijt, thans daarvoor de beste gelegenheid hebt.

[1]) De barbaren droegen vaak oorringen; Apollonides was waarschijnlijk een Lydiër.

Alle soldaten hebben de blikken op u gevestigd, en als zij u moedeloos vinden, verliezen ook zij den moed; wekt gij hen echter door hen toe te spreken en door uw voorbeeld op, zich tegen den vijand te wapenen, weest dan verzekerd, dat zij u zullen volgen en zullen trachten u na te doen. Doch het is misschien zelfs billijk dat gijlieden boven hen uitmunt; want gij zijt de aanvoerders, gij zijt de onderbevelhebbers en hoofdmannen [1]). Toen het nog vrede was, stondt gij in vermogen en rang boven hen; nu in den oorlog moet gij zelf verlangen beter te zijn dan de groote menigte, en, waar de omstandigheden dat eischen, met raad en daad hun voorgaan. Uwe eerste en naar mijn oordeel nuttigste zorg voor het leger moet dus zijn, in de plaats der ter dood gebrachte legeraanvoerders en hoofdmannen zoo spoedig mogelijk andere te laten kiezen. Want zonder aanvoerders kan in geen enkele omstandigheid, het minst in den oorlog, iets groots en nuttigs ten uitvoer worden gebracht; de tucht redt, volgens de algemeene opvatting, de manschappen, maar de tuchteloosheid heeft reeds velen ten verderve gevoerd. Na het kiezen van het behoorlijke aantal aanvoerders hebt gij, geloof ik, niets beters meer te doen dan uwe soldaten te verzamelen en hun moed in te spreken. Want gij hebt zelf zeker de opmerking reeds gemaakt, hoe moedeloos zij onder de wapens kwamen, en hoe terneergeslagen zij de wacht hebben betrokken; in dezen toestand zouden zij, geloof ik, noch bij nacht, noch bij dag tot eene onderneming gebruikt kunnen worden. Wanneer iemand echter hunne stemming tracht te veranderen, zoodat zij niet alleen overdenken wat hun lot zal zijn, maar ook zich herinneren wat hun te doen staat, dan zullen zij veel moediger worden. Want niet de menigte, niet de kracht

---

[1]) X. zegt hier: *Strategen, taxiarchen* en *lochagen* (zie boven), welke termen in het Nederl. slechts gebrekkig weergegeven kunnen worden. Ik heb dus de voorkeur gegeven aan eene afwisselende vertaling.

is het, zooals gij wel weet, die in den oorlog de overwinningen doet behalen; maar wie, met hoogeren moed en vertrouwende op de goden, den slag begint, dien wacht de vijand gewoonlijk niet af. Ook kwam de gedachte bij mij op, mannen, dat menschen, die in den oorlog met alle middelen slechts hun leven trachten te redden, door hunne lafheid en laagheid gewoonlijk den dood vinden; maar dat krijgslieden, die zich overtuigen, dat de dood voor alle menschen gemeen en noodzakelijk is, en die alleen strijden om een roemvollen dood te bereiken, dikwijls een hoogeren ouderdom dan zij bereiken, en zoolang zij leven, een gelukkiger bestaan doorbrengen. Hiervan doordrongen moet gij, zooals de tegenwoordige toestand vereischt, u zelven dappere mannen betoonen en ook de anderen daartoe opwekken." Met deze woorden besloot hij.

Hierop sprak Chirisophus: „Xenophon, vroeger kende ik u niet anders dan dat ik u een Athener hoorde noemen: nu echter prijs ik u ook om hetgeen gij zegt en doet, en ik wenschte, voor ons gemeenschappelijk welzijn, dat wij meer zulke mannen hadden. Laten wij nu niet talmen, mannen, maar gaat heen, kiest de ontbrekende aanvoerders, en komt met hen in het midden van de legerplaats; wij zullen daar dan het geheele overige leger verzamelen. Tolmides, de heraut, moet er ook bij zijn!" Met deze woorden stond hij op om zonder vertraging het noodige te regelen. Hierop werden tot aanvoerders gekozen: in plaats van Clearchus Timasion uit Dardanus, in plaats van Socrates Xanthicles uit Achaja, in plaats van Agias Cleanor uit Orchomenus, in plaats van Menon Philesius uit Achaja, en in plaats van Proxenus Xenophon uit Athene.

II.

Toen zij gekozen waren begon de dag bijna aan te breken, en kwamen de aanvoerders in het midden van de legerplaats te zamen. Zij besloten voorposten uit te zetten en de soldaten te verzamelen. Toen ook de overige krijgslieden bijeen waren gekomen, stond het eerst de Lacedaemoniër Chirisophus op en sprak: „Soldaten! Moeilijk zijn de omstandigheden; het verlies van onze dappere legeraanvoerders, hoofdmannen en soldaten is immers een groot ongeluk voor ons, en daarenboven hebben de mannen van Ariaeus, die te voren onze bondgenooten waren, ons in den steek gelaten. Maar toch moeten wij, zonder den moed te verliezen, ons uit dezen toestand redden, en door eene eervolle overwinning onze redding zoeken te bewerkstelligen; mislukt ons dat, laten wij dan, om niet levend in de handen der vijanden te vallen, liever een roemvollen dood sterven. Want als wij in de macht van onze tegenstanders geraken, dan zouden wij, geloof ik, een lot ondervinden, dat liever de goden aan hunne vijanden mogen aandoen!"

Na hem stond Cleanor uit Orchomenus op en sprak: „Soldaten, gij ziet de goddeloosheid en den meineed des konings, gij aanschouwt de trouweloosheid van Tissaphernes. Dezelfde man, die zich Griekenlands nabuur noemde, en die het zich tot het grootste genoegen rekende ons naar het vaderland terug te geleiden, die onze deze belofte met handdruk en eed bekrachtigde, juist deze man heeft ons nu bedrogen en onze legeraanvoerders gevangen genomen. Ja zelfs niet voor Zeus, den beschermer der gastvrijheid, schaamde hij zich, maar hij noodigde Clearchus aan zijn disch en stortte juist door dat bedrog de mannen in het

verderf. Ariaeus, dien wij tot koning hebben willen maken, met wien wij de plechtige belofte hebben bezworen elkander niet te zullen verraden, ook deze heeft zich thans zonder vrees voor de goden, zonder eerbied voor den gevallen Cyrus, die hem toch zoozeer bij zijn leven eerde, met de bitterste vijanden van dezen vereenigd, en tracht ons, de trouwe aanhangers van Cyrus, kwaad te doen. Doch laten wij de wraak voor deze misdaden aan de goden overlaten, terwijl wij zelf, die dit alles aanschouwen, niet langer door hen bedrogen moeten worden, maar zoo dapper als wij kunnen moeten strijden, om eindelijk het lot te ondergaan, dat de goden zullen besluiten."

Daarna stond Xenophon op, die als ware het voor een oorlog zoo zorgvuldig mogelijk uitgedost was; want, meende hij, verleenen de goden de zege, dan zijn de schoonste sieraden voor den overwinnaar de meest passende; wacht ons echter de dood, dan is het billijk dat degene, die zich eene schoone uitrusting waard rekent, ook daarin zijn leven eindige. Hij begon aldus te spreken: „Van den meineed der Perzen en hunne trouweloosheid, een zaak, die u bovendien genoeg bekend is, heeft Cleanor reeds gesproken. Wanneer wij hen weder als onze vrienden zouden willen beschouwen, dan zou de gedachte aan het lot onzer veldheeren, die zich vol vertrouwen aan hen overgaven, noodzakelijk bij ons een groote moedeloosheid veroorzaken. Als wij daarentegen besluiten gewapenderhand hen te straffen, en hen van nu af aan met inspanning van alle krachten te bestrijden, dan bestaat er voor ons, met hulp der goden, een schoon vooruitzicht om gered te worden."

Toen hij dit zeide, nieste er juist iemand, en alle soldaten baden de godheid, als op één ingeving, aan [1]). Xenophon

---

[1]) Dit bijgeloof, nog thans geldig, bestond in hooge mate bij de oude Hellenen, en vooral bij de Romeinen. Catullus heeft er een aardig minneliedje op gemaakt (45e Carmen.)

sprak hierop: „Mannen! Nu er van Zeus, den Redder, juist toen wij van onze redding spraken, een gelukkig voorteeken verscheen, stel ik u voor aan dezen god een dankoffer te brengen, zoodra wij een bevriend land zullen betreden. Laten wij ook aan de andere goden de gelofte doen hun naar ons vermogen offers te brengen; wie met mij instemt, steke de hand op." Allen hieven de handen op, spraken de gelofte en zongen den paean.

Na dezen plicht tegenover de goden, ging Xenophon voort: „Ik sprak daareven van vele schoone vooruitzichten op redding; want ten eerste doen wij onzen eeden tegenover de goden gestand, de vijanden daarentegen hebben trouweloos het verbond en den eed geschonden; en zoo is het dan ook natuurlijk, dat de goden zelf ons tegen den vijand zullen bijstaan, zij die, wanneer zij willen, machtig genoeg zijn om de grooten spoedig te vernederen en de geringen gemakkelijk uit den grootsten nood te redden. Verder herinner ik u aan de gevaren van onze voorouders, opdat gij moogt weten, dat het u evenzeer past dapper te wezen, en dat de moedigen met hulp der goden zelfs uit het grootste gevaar worden gered. Toen immers de Perzen en hunne bondgenooten in grooten getale aanrukten om Athene te vernietigen, durfden de Atheners zich tegen hen te verzetten, en overwonnen hen. Zij beloofden daarop aan Artemis zoovele geiten te offeren, als zij vijanden gedood hadden; daar zij echter het voldoende getal niet konden bijeenbrengen, besloten zij er jaarlijks vijfhonderd te offeren, en tegenwoordig nog gaan zij door met dat offer te brengen. Toen later Xerxes met zijn onnoemelijk groot leger Griekenland aanviel, ook toen overwonnen onze voorouders de voorzaten van deze menschen, zoowel te water als te land. Als bewijs daarvan zijn nog de zegeteekenen te zien; het gewichtigste gedenkteeken echter is de vrijheid der steden, waarin gij geboren en opgevoed zijt: want gij aanbidt geen menschelijken heerscher, doch alleen de

goden. — Van zulke voorouders stamt gij af. Ik zeg dit niet, alsof uw gedrag hun aandenken onteerde; immers het is nog niet veel dagen geleden, dat gij u tegen die mannen in slagorde hebt geschaard, en door de hulp der goden een veel grooter getal van hen hebt overwonnen. En toen hebt gij u nog wel als dappere mannen gedragen, met het doel Cyrus tot koning te maken. Thans echter geldt de strijd uw eigen redding, en daarom moet gij nog veel moediger en dapperder zijn. Men kan ook terecht meer moed van u verwachten; want waart gij den eersten keer moedig genoeg om tegen een vijand, dien gij nog niet kendet, die in onmetelijken getale voor u stond, met voorvaderlijken moed op te rukken, waarom zoudt gij dan ook nu, terwijl gij uit ervaring weet dat zij, hoewel veel sterker in getal, uwen aanval niet uithouden, nog vreesachtig zijn? Gelooft ook niet door het afvallen der troepen van Cyrus, die te voren aan uwe zijde stonden, zoo veel verloren te hebben, die zijn immers nog veel laffer dan de door u overwonnen vijanden, want zij hebben u verlaten, om tot dezen over te loopen; en het is veel beter menschen, die terstond beginnen te vluchten, aan de zijde des vijands, dan in uwe gelederen te zien. Wanneer sommigen onder u zich bezorgd maken, dat wij geen ruiterij hebben, maar de vijand een talrijke cavalerie bezit, bedenkt dan toch dat tienduizend ruiters slechts tienduizend menschen zijn; want nog nooit is iemand in den slag door een paard doodgebeten of doodgeslagen; alles wat in den veldslag gebeurt, wordt door menschen gedaan. Verder bevinden wij ons op een veel beter voertuig dan de ruiters, want dezen houden zich krampachtig vast aan den hals van het paard, niet alleen bevreesd voor ons, maar ook voor het van het paard vallen; [1]) wij echter staan op vasten

[1]) Zie Prof. S. A. Naber bij van Woelderen, Paardrijden, naar het Gr. van Xenophon. 's Gravenh. 1915, blz. 63.

grond en zullen den vijand veel juister treffen als hij ons nadert, en veel meer bereiken wat wij willen. Het eenige voordeel, dat ruiterij boven ons heeft, is dat het voor hen minder gevaarlijk is te vluchten, dan voor ons. — Als gij niet bevreesd voor veldslagen zijt, maar u alleen daarover bezorgd maakt, dat Tissaphernes ons niet meer aanvoeren en de koning ons niet meer van levensmiddelen zal voorzien, overlegt dan of het beter is Tissaphernes, een zoo alom bekenden verrader, tot aanvoerder te hebben dan wel lieden, die wij tot wegwijzers kiezen, en die overtuigd zijn dat de misdaad hun eigen lichaam en ziel geldt, wanneer zij tegen ons verraad plegen. Bedenkt of het verstandiger is onze levensmiddelen op de markt der Perzen in geringe hoeveelheid voor veel geld te koopen, terwijl wij zelfs het geld er voor niet meer bezitten, òf ze in geval van overwinning in zoo groote hoeveelheid te nemen, als ieder dat maar wil. Wanneer gij het met mij eens zijt, dat deze redeneering beter is, doch meent, dat de rivieren een beletsel zijn, en dat gij u door er over te trekken de grootste schade berokkent, overweegt dan, of niet juist dit de grootste fout was, die de vijanden begingen; want alle rivieren, al zijn zij ook ver van de bron ontoegankelijk, worden dicht bij de bronnen doorwaadbaar, zoodat men zelfs de knieën niet nat maakt. Doch al zijn de stroomen ontoegankelijk en al zal er ook geen gids zich voor ons opdoen, ook dan mogen wij nog niet wanhopen. Wij weten immers, dat de Mysiërs, die wij niet gelooven dat ons in dapperheid overtreffen, in het gebied van den koning vele groote en bloeiende steden bewonen. Dit weten wij evenzeer van de Pisidiërs. En dat de Lycaoniërs, nadat zij zich van de vaste plaatsen in het vlakke land meester hebben gemaakt, in het gebied van den koning plunderen, daarvan waren wij ooggetuigen. Ik zou u dus ook wel den raad willen geven nog niet op in het oog vallende wijze naar uw vaderland terug te keeren, maar alles zoo in te richten, alsof wij ons hier in het

land ergens neer wilden zetten; want ik weet, dat de koning aan de Mysiërs vele wegwijzers zou willen geven, en voor de zekerheid van een veiligen aftocht hun vele gijzelaars zou willen leveren, ja hij zou voor hen wel een weg willen banen, zelfs wanneer zij met vierspannen verlangden van hier te vertrekken. En hetzelfde, geloof ik, zou hij driedubbel graag voor ons doen, wanneer hij onze aanstalten zag om te blijven. Alleen vrees ik, dat wanneer wij eens geleerd hebben lui te leven en in overvloed te baden, en met de groote, schoone vrouwen en meisjes van de Meden en Perzen te verkeeren, wij evenals de Lotoseters [1]) den terugkeer naar huis zouden vergeten. Ik houd daarom de poging voor billijk eerst naar Hellas en naar onze bloedverwanten terug te keeren, en aan de Hellenen te toonen, dat zij door eigen schuld arm zijn, daar het hun toch vrij stond diegenen hunner medeburgers, die nu in hun vaderland armoedig leven, hierheen te brengen en rijk te laten worden; want al deze goederen, soldaten, zijn zonder twijfel de buit van overwinnaars. — Nog moeten wij nu over de veiligste schikking van onzen marsch spreken, en over de beste maatregelen voor een slag, als die soms noodig mocht blijken te zijn. Ten eerste dus stel ik voor de wagens, die wij hebben te verbranden, opdat de lastdieren niet onze aanvoerders worden, maar wij onzen marsch zoo voordeelig mogelijk voor het leger kunnen inrichten. Laten wij de tenten tegelijkertijd verbranden, zij verschaffen ons last om ze mee te nemen, en hebben geen nut voor den slag noch voor de levensmiddelen. Daarenboven moeten wij van de andere gereedschappen al het overbodige wegdoen, behalve hetgeen wij bezitten ten behoeve van den oorlog of voor spijze of drank, opdat een zoo klein mogelijke afdeeling voor de pakkage hebbe

[1]) Toespeling op het bekende verhaal in het 9e Boek van Homerus' Odyssee. (Zie de vertaling van Vosmaer, vs. 84 vlg.)

te zorgen, terwijl zooveel mogelijk manschappen onder de wapenen zijn; want het goed van de overwonnenen komt immers toch, zooals gij weet, in vreemde handen, maar als wij overwinnen, dan moeten wij de vijanden zelfs als onze lastdragers beschouwen. Eindelijk moet ik nog van iets spreken, dat volgens mijn denkbeeld het allergewichtigste is. De vijanden waagden het, zooals gij ziet, niet eerder tegen ons den oorlog te beginnen voordat zij zich van onze legeraanvoerders meester hadden gemaakt, daar zij ons, gehoorzamende aan goede bevelhebbers, voor sterk genoeg hielden om de overwinning te behalen; door het gevangennemen onzer veldheeren meenden zij ons derhalve in verwarring en door wanorde in 't verderf te storten. De tegenwoordige bevelhebbers moeten daarom nog veel nauwgezetter zijn dan hunne voorgangers, evenals het ook de plicht der ondergeschikten is, zich thans veel ordelijker en gehoorzamer te gedragen dan te voren. Als er iemand onder u ongehoorzaam mocht zijn, maakt dan een bepaling, dat telkens diegene, die er toevallig bij is, te zamen met den veldheer de straf oplegt, op die manier zullen de vijanden het meest bedrogen uitkomen."

„Op zulk een dag immers zullen zij in plaats van één Clearchus tienduizend vóór zich zien staan, die niemand veroorloven zich wanordelijk te gedragen. Doch het is tijd te handelen, want misschien zullen de vijanden terstond komen opdagen. Bevestigt dus zoo snel mogelijk de voorstellen, waarmede gij ingenomen zijt, opdat zij metterdaad kunnen worden uitgevoerd. Weet echter iemand, al is 't ook een soldaat, een beteren raad te geven dan dezen, laat hij dan den moed hebben ons te overtuigen, want wij hebben allen gemeenschappelijk behoefte aan redding uit het gevaar."

Hierop zeide Chirisophus: „Wanneer er nog iets, behalve 't geen Xenophon voorgesteld heeft, noodig mocht zijn, dan kunnen wij immers op 't oogenblik zelf handelen; wat betreft hetgeen hij nu gezegd heeft, komt het mij

het best voor zoo spoedig mogelijk een besluit te nemen. Wie er evenzoo over denkt, steke de hand op." Allen staken de hand op.

Xenophon stond weder op en zeide: „Hoort nu, mannen, waarop wij mijns inziens nog bedacht moeten zijn. Natuurlijk moeten wij onzen marsch daarheen richten waar wij levensmiddelen zullen vinden. Nu hoor ik, dat niet verder dan twintig stadiën van hier schoone dorpen liggen. En ik zou mij niet verwonderen wanneer de vijanden, gelijk vreesachtige honden, die de voorbijgangers naspringen en hen zoo mogelijk bijten, voor diegenen echter vluchten die ze naloopen, evenzoo ook ons bij onzen aftocht vervolgden. Het zal dus misschien voor ons veiliger zijn in een vierhoek te marcheeren, om de bagage en den legertros beter te kunnen dekken. Als wij nu dadelijk bepalen, wie als opperbevelhebber het carré, wie de voorste gelederen, wie de flanken, en wie de achterhoede kommandeeren moet, dan behoeven wij niet meer te beraadslagen als de vijanden komen, maar kunnen dadelijk de troepen, in slagorde geschaard, gebruiken. Behoudens het beter inzicht van een ander stel ik dus voor, aan Chirisophus, daar hij Lacedaemoniër is, het opperbevel, het kommando der twee flanken aan de twee oudste strategen, en de achterhoede aan de twee jongsten te geven, namelijk aan mij en aan Timasion. Overigens kunnen wij altijd, wanneer wij deze marschregeling beproefd hebben, de maatregelen nemen, die in de gegeven omstandigheden het meest geschikt zijn. Als iemand iets beters weet, hij zegge het." Toen nu niemand tegensprak, ging hij voort: „Wie op mijn voorstel ingaat, steke de hand op." Het voorstel werd aangenomen. „Laten wij derhalve," sprak hij nu, „opbreken en onze besluiten ten uitvoer brengen. Wie onder u de zijnen wenscht weer te zien, die zij indachtig een dapper soldaat te zijn, want op een andere wijze kan men dat doel niet bereiken. Wie zijn leven liefheeft, die trachte de overwinning te behalen, want den overwonnene

treft de dood door de hand van den overwinnaar. Wenscht iemand rijkdommen te bezitten, dan trachte hij deze te verkrijgen in den strijd: want alleen den overwinnaars komt het toe hun eigen goed te redden en het eigendom van de overwonnenen te bemachtigen."

III.

Na deze woorden stonden zij op, gingen uit elkaar en staken de proviandwagens en de tenten in brand, de gereedschappen, die zij niet noodig hadden, wierpen zij in het vuur, nadat zij daarvan elkander het noodigste meegedeeld hadden. Hierop gebruikten zij hun ontbijt. Gedurende het ontbijt kwam Mithridates met ongeveer driehonderd man ruiterij, liet de aanvoerders op gehoorsafstand roepen, en zeide: „Hellenen, gij weet het, ik was trouw aan Cyrus en ook mijne tegenwoordige gezindheid tegenover u is vriendschappelijk; en groote vrees vervult mij, nu ik mij op deze plaats bevind. Wanneer ik nu wist, dat gij een voordeelig plan ontworpen hadt, dan zou ik met al mijne ondergeschikten tot u overgaan. Deelt dus aan mij, als aan een welwillenden vriend, die met u den tocht wenscht mede te maken, uwe plannen mee." De legeraanvoerders kwamen overeen het volgende antwoord te geven, en Chirisophus voerde het woord: „Wij hebben besloten, wanneer men ons rustig naar huis laat trekken, op onzen marsch het land zoo weinig mogelijk schade te bezorgen; dengene echter, die ons op onzen weg hinderpalen berokkent, zullen wij met alle kracht bestrijden." Hierop zocht Mithridates aan te toonen, dat zonder den wil des konings geen redding mogelijk was.

Men zag toen in, dat hij door dezen in 't geheim afgezonden was, en zooveel te meer, daar ook een van de vertrouwelingen van Tissaphernes bij hem was, ten einde hem in het oog te houden. En nu geloofden de legeraanvoerders geen beter besluit te kunnen nemen dan den oorlog onafgebroken voort te zetten, zoolang zij zich op vijandelijken bodem bevonden, ook omdat deze onderhandelaars naar de soldaten gingen en hen trachtten op te stoken. Een zekeren Nicarchus uit Arcadië, een lochaag, hadden zij werkelijk reeds omgekocht, want hij vluchtte 's nachts met ongeveer twintig man.

Na het ontbijt trokken zij over den Zapatas. Zij marcheerden in slagorde en hadden de lastdieren en de legeraanvoerders in het midden genomen. Echter waren zij nog niet ver voortgerukt, toen Mithridates zich weder liet zien, aan het hoofd van nagenoeg tweehonderd ruiters en ongeveer vierhonderd boogschutters en slingeraars, zeer marschvaardige en lichtbewegelijke mannen; zooals het scheen, naderde hij met vreedzame bedoelingen de Hellenen. Toen hij echter dichtbij was, begonnen zijne troepen te paard en te voet op eens te schieten en te werpen. De Helleensche achterhoede leed een groot verlies, zonder er iets tegen te kunnen doen; want de Cretenzers schoten korter dan de Perzische boogschutters, en trokken zich dadelijk, daar zij niet geharnast waren, achter de hoplieten terug; ook met werpspietsen kon men de slingeraars niet bereiken. Nu liet Xenophon, die een aanval noodig vond, de hoplieten en peltasten, die hij in de achterhoede bij zich had, op den vijand losgaan. Maar bij dien aanval konden zij zelfs niet één van de vijanden gevangen nemen, want de Hellenen hadden geen ruiterij, en het voetvolk kon de voor hen uit vluchtende voetknechten van den vijand op een kleinen afstand niet inhalen, vooral daar het hen, om zich niet te zeer van het hoofdleger te verwijderen, niet ver vervolgen kon. De Perzische ruiterij bracht ook in de vlucht zijn vijand

nog wonden toe, door naar achteren van het paard af te schieten [1]); de Hellenen daarentegen moesten telkens vechtende zoover terugtrekken als zij hun aanval hadden gedaan. Het gevolg van dit alles was, dat zij den geheelen dag niet meer dan vijf en twintig stadiën aflegden en eerst tegen den avond de dorpen bereikten. Hier ontstond alweer groote moedeloosheid, en Chirisophus en de oudere legeraanvoerders deden Xenophon verwijten, dat hij zich door de vervolging, zoo ver van de slagorde af, aan gevaar blootgesteld had, zonder den vijand eenigszins meer afbreuk te kunnen doen. Xenophon antwoordde hierop: dat zij hem terecht beschuldigden, en dat de zaak zelf voor hen pleitte. „Maar (zeide hij) toen ik het verlies zag, dat wij op onze posten leden, zonder van onzen kant iets te kunnen doen, was ik wel genoodzaakt aan te vallen. Wat gij daarvan zegt, toen de aanval begonnen was, dat is waar: zonder den vijand afbreuk te hebben gedaan, moesten wij ons met gevaar terugtrekken. Maar den goden zij dank, dat hij ons slechts met weinige mannen en niet met groote macht naderde! Want zoo hebben wij zonder groot verlies geleerd, waaraan het ons ontbreekt. De vijanden namelijk schieten en werpen thans zoo ver, dat zij door onze Cretenzers en slingeraars niet meer bereikt kunnen worden. En wanneer wij hen vervolgen, mogen wij ons niet ver van 't leger verwijderen, en aldus kan een voetknecht van ons, ook wanneer hij behendig is, den Perzischen, die op een afstand van een werpspiets voor hem uitvlucht, niet inhalen. Om ons dus er voor te vrijwaren, dat de vijand ons op den marsch meer nadeel zou kunnen berokkenen, hebben wij zoo spoedig mogelijk slingeraars en ruiters noodig. Nu hoor ik, dat wij in ons leger Rhodiërs hebben, die grootendeels verstand

---

[1]) Een wijze van vechten, ook bij de Assyriërs, later bij de Parthen en Hunnen in gebruik. Nog heden is zij bij de Perzen algemeen (volgens Vollbrecht, Anhang.).

van slingeren hebben, en dat hun schot dubbel zoo ver reikt als dat der Perzische slingeraars. Want de laatsten gebruiken steenen, die een hand vullen, en dus slechts op een geringen afstand treffen. De Rhodiërs daarentegen weten ook stukken lood te gebruiken. Wanneer wij nu eens nagaan wie van hen slingers bezitten en hun wat geld geven, en tevens geld betalen aan hen, die slingers willen maken, en hun, die zelf als slingeraars willen optreden, een andere vergoeding schenken, dan zouden er zich misschien verscheidenen opdoen, die in staat zijn ons te helpen. Ook hebben wij nog paarden in het leger, zooals ik zie; eenige zijn bij mij, de andere heeft Clearchus achtergelaten, en nog andere hebben wij op den vijand veroverd, en die dragen onze bagage. Als wij nu de meest bruikbare daarvan uitkozen, in hunne plaats vee gebruikten, en de paarden geschikt tot rijden maakten, zouden misschien ook deze den vluchtenden vijand afbreuk kunnen doen." Dit voorstel werd aangenomen; men kreeg in dezen nacht ongeveer tweehonderd slingeraars bij elkaar, en den volgenden dag werden er omstreeks vijftig paarden en ruiters uitgekozen. Aan hen allen werden lederen pantsers en harnassen verschaft, en Lycius, de zoon van Polystratus, een Athener, werd tot bevelhebber der ruiterij gekozen.

IV.

Nadat het leger in de dorpen een dag gebleven was, brak het den volgenden dag zeer vroeg op, want het moest een hollen weg passeeren, bij het doortrekken waarvan een vijandelijke aanval te vreezen was.

De Hellenen hadden den pas reeds achter zich, toen

Mithridates weder aan het hoofd van tweeduizend ruiters en ongeveer vierduizend boogschutters en slingeraars verscheen. Hij had dit korps op zijn verzoek van Tissaphernes gekregen en beloofd, daarmede de Hellenen tot onderwerping te zullen dwingen; hij had namelijk van hen reeds een lagen dunk gekregen, omdat hij bij den eersten aanval, toen hij slechts een klein korps kommandeerde, den Hellenen, zonder zelfs er iets bij te verliezen, veel afbreuk geloofde te hebben gedaan. Dezen hadden reeds acht stadiën van den hollen weg afgelegd, toen Mithridates er voorbijkwam. Er werd eene afdeeling van peltasten en hoplieten bestemd om hen te achtervolgen, en de ruiterij er op gewezen, dat zij maar onverschrokken moesten aangrijpen, zij zouden door eene voldoende macht ondersteund worden. Toen nu de vijand zoo nabij was, dat men hem met slingers en bogen kon bereiken, drongen, op het teeken der trompet, de daartoe bestemde troepen, benevens de ruiterij, op eens snel op hem aan; hij wachtte echter hun aanval niet af, maar vluchtte naar den hollen weg terug. Op deze vlucht verloren de Perzen veel voetvolk, en in den hollen weg werden achttien van hunne ruiters gevangen genomen. De Hellenen verminkten de gesneuvelden uit eigen beweging, om den Perzen een afschrikwekkend schouwspel te leveren. Na dit verlies trok de vijand zich terug; de Hellenen marcheerden rustig den ganschen dag door en kwamen bij den Tigris aan. Hier lag een groote, onbewoonde stad, Larisa genaamd; oudtijds hebben haar Mediërs bewoond [1]). De breedte van den muur bedroeg vijf-en-twintig voet, de hoogte honderd voet, de omtrek twee parasangen, hij was van tichelsteenen gebouwd en had een twintig voet hoogen steengrond. In den tijd,

---

[1]) Larisa is misschien de oud-Assyrische stad Resen, die met een Chaldeeuwschen genitief Leresen heet. Hier zijn door Layard groote opgravingen gedaan. (Vollbrecht). Vgl. Kiepert, Lehrbuch d. alten Geographie, blz. 152.

toen de Perzen den Mediërs de opperheerschappij ontnamen, belegerde de vorst der Perzen [1]) deze stad en kon haar, niettegenstaande alle pogingen, niet eerder innemen, dan toen de inwoners, door eene wolk, die de zon allengs geheel verduisterde, den moed verloren. Bij deze stad stond een steenen piramide, een plethon breed en twee plethra hoog; hierop waren vele inwoners der omliggende dorpen gevlucht. Van hier uit maakten de Hellenen een marsch van zes parasangen tot aan een grooten, verlaten muur. De naam dezer stad was Mespila, zij had eertijds Medische bewoners gehad [2]). De grond van den stadsmuur bestond uit marmer met versteende schelpen, en was vijftig voet breed en hoog. Op deze steenmassa stond de muur zelf, van baksteen, zoo breed als deze en honderd voet hoog; de omtrek bedroeg zes parasangen. Hierheen vluchtte, volgens 't verhaal, de gemalin van den Medischen koning, toen de Perzen de Medische heerschappij ten onder brachten. De koning der Perzen belegerde de stad, zonder ze echter hetzij door blokkade, hetzij door geweld te kunnen innemen; doch Zeus bracht door onweer een schrik over de inwoners, en aldus werd zij veroverd.

Van hier uit rukten de Hellenen vier parasangen voort tot de naaste standplaats. Op dezen marsch verscheen Tissaphernes aan het hoofd van een zeer groot leger, dat uit zijne ruiterij, uit het korps van den koninklijken schoonzoon Orontas, uit het vroegere leger van Cyrus, uit het hulpleger van den koninklijken broeder, en nog uit andere troepen, die de koning hem meegegeven had, bestond. Hij was nu genaderd en stelde eenige troepen achter de gelederen en andere aan de flanken op [3]),

---

[1]) Nl. Cyrus de oudere.

[2]) Mespila (volgens Vollbrecht) waarschijnlijk het inheemsche Maschpil, d.i. verwoest, (nl. de ruïnes van Ninive, oudtijds Assyrische residentie). — Volgens Kiepert, t.a.p. blz 152 is *Mespila* misschien door X. verkeerd van den tolk verstaan, in plaats van mappela = ruïne.

[3]) Het leger marcheerde dus in deze positie: (Vollbrecht).

waagde echter toch geen aanval, om niet aan gevaar blootgesteld te zijn, en gaf slechts bevel te slingeren en te schieten. Toen echter de hier en daar opgestelde Rhodiërs slingerden en de Cretenzische boogschutters hunne pijlen afschoten en geen enkelen keer misten — want dat zou, ook wanneer men gewild had, niet goed mogelijk geweest zijn — toen trok zich Tissaphernes spoedig uit het bereik der werptuigen terug, en de andere troepen volgden zijn voorbeeld. Nu marcheerden de Hellenen het verdere gedeelte van den dag door, en de Perzen volgden hen, zonder hun echter verder afbreuk te doen, want de Rhodiërs en Cretenzers raakten veel verder dan de slingeraars en schutters der Perzen. Ook de Perzische bogen zijn groot; vandaar dat de Cretenzers alle vijandelijke pijlen, die zij buit maakten, konden gebruiken: dat deden zij ook gestadig en oefenden zich in het ver schieten, door den pijl naar boven te richten. In de dorpen vond men ook eene menigte pezen en lood, waarvan men voor de slingers gebruik maakte. De schermutseling op dezen dag was voor de vijanden ongunstig uitgevallen en zij trokken zich ook terug, zoodra de Hellenen bij hunne aankomst in de dorpen halt maakten. Den volgenden dag rustten de Hellenen om zich van levensmiddelen te voorzien, die overvloedig in de dorpen voorhanden waren; daarop marcheerden zij onder de aanvallen van Tissaphernes, die hen volgde, over de vlakte. Hier kwam men tot de ontdekking, dat de carré-vormige slagorde in 't geval, dat de vijand op den voet volgt, eene nadeelige stelling is. Want wanneer smalle wegen of bergstreken of bruggen de vleugels van den vierhoek dwingen zich samen te trekken, dan worden de hoplieten weggedrongen, het samendrukken en de verwarring daaruit ontstaan hindert hen in den marsch, en door deze wanorde zijn zij onbruikbaar. Wanneer de vleugels weer uit elkander gaan, dan is daarvan het noodzakelijk gevolg, dat de naar buiten gedrongen soldaten gescheiden worden, dat er midden tusschen de

vleugels een opening ontstaat, en degenen, die dit lot treft, terwijl de vijand hun op de hielen zit, den moed verliezen. Moesten zij over een brug gaan, of door een anderen nauwen doorgang, dan deed ieder zijn best om het eerst vooruit te komen; en dit maakte den vijand zijn aanval gemakkelijk. — Na deze overwegingen stelden de legeraanvoerders zes afdeelingen in, waarvan elk honderd man sterk was en uit een hoofdman benevens onderbevelhebbers, zoowel over afdeelingen van 50 als van 25 man, bestond. Wanneer zich nu de vleugels moesten samentrekken, bleven deze hoofdmannen achter, zoodat zij niet lastig voor de vleugels waren, en lieten daarna hun soldaten voorbijmarcheeren. Als zich echter de flanken van het carré weder uitbreidden, dan namen dezen de opene plaatsen in, de kleinere met heele, de grootere met halve, de zeer groote met vierde deelen van de bovenbedoelde afdeelingen; en zoo werd het midden altijd goed gevuld. Was er nu ergens een smal pad of een brug over te trekken, dan gebeurde dit zonder wanorde en de hoofdlieden marcheerden achter elkander; en was ergens de slagorde niet voltallig, dan waren dezen er om de opengevallen ruimte te vullen. Op deze wijze maakten zij vier marschen.

Op den vijfden dagmarsch ontwaarden zij een koninklijk slot, omringd door vele dorpen; de weg daarheen leidde over hooge heuvels, die van een berg uitliepen, aan welks voet een dorp lag. Daar deze hoogten slechts met vijandelijke ruiterij bezet waren, was dat voor de Hellenen natuurlijk een aangenaam gezicht. Toen zij intusschen van de vlakte uit den eersten heuvel beklommen hadden en nu afdaalden om den tweeden te beklimmen, grepen de vijanden, door den geesel gedreven [1]), hen aan en slingerden en wierpen en schoten van boven af. Zij verwondden velen

[1]) Dat de Perzische soldaten, door geeselslagen gedreven, (mástix, d.i. geesel, roede) op den vijand aanvielen, wordt dikwijls verteld.

en noodzaakten de lichte troepen zich binnen de slagorde terug te trekken, zoodat dus de slingeraars en boogschutters op dezen dag bij den legertrein bleven en voor het gevecht geheel onbruikbaar waren. De Hellenen, door den vijand in het nauw gebracht, deden nu een aanval op hen, en, zwaar gewapend als zij waren, beklommen zij met moeite den heuvel; de vijanden echter trokken zich snel terug. En toen zij nu, om weder bij het hoofdleger te komen, den heuvel afgingen, werden zij in den rug aangevallen. Evenzoo ging het bij de andere heuvels. Nu werd er besloten op de derde hoogte de troepen niet te laten oprukken, vóórdat men van den rechter vleugel van den vierhoek de peltasten den berg op geleid had. Toen nu dezen hunne standplaatsen tegenover den vijand bereikt hadden, waagde deze het niet meer de Hellenen, die naar beneden trokken, aan te vallen, uit vrees van afgesneden en van twee zijden aangegrepen te zullen worden. De Hellenen zetten nu, zoolang 't nog dag was, gedeeltelijk over de heuvels, gedeeltelijk over den berg, hun marsch voort en bereikten de dorpen, waar zij acht geneesheeren benoemden, want er waren vele gewonden.

Hier bleven zij drie dagen, zoowel wegens de gewonden, als ook omdat zij hier eene menigte levensmiddelen vonden, die de satraap van dit landschap bijeen gebracht had, zooals meel, wijn en gerst, dat voor de paarden der ruiterij opgestapeld was. Op den vierden dag trokken zij de vlakte in. Toen Tissaphernes hen met zijn leger weer ingehaald had, gebood hun de noodzakelijkheid, gedurende een gevecht niet verder te marcheeren, maar bij het eerste dorp, dat zij bereikten, zich te legeren; want een groot aantal soldaten, de gewonden, hunne dragers en zij die weer de wapens van dezen droegen, waren buiten gevecht gesteld. Zij legerden zich dus; de vijand rukte naar het dorp en deed een aanval, maar hier hadden de Hellenen de overhand; want het was veel gemakkelijker door een uitval uit de legerplaats den vijand terug te drijven, dan

op den marsch zich tegen hem te verdedigen. Toen het nu reeds avond begon te worden, was dat voor den vijand het teeken tot den terugtocht; want nooit legerden de barbaren zich dichter dan zestig stadiën van het Helleensche leger, uit vrees voor een nachtelijken aanval. Wat den nacht betreft, is de Perzische legerplaats slecht ingericht; de paarden worden vastgebonden en grootendeels nog van voetstrikken voorzien, opdat zij niet kunnen wegloopen [1]). Wanneer hij gerucht hoort, moet de Pers zijn paard zadelen en toomen, en geharnast te paard stijgen. Dit alles geeft des nachts in oorlogsrumoer groote moeielijkheden, en daarom kozen zij hunne legerplaats zoo ver van die der Hellenen af.

Dezen merkten nu door het geroep der vijanden dat zij zich tot den aftocht gereed maakten, en nu gaven zij ook, zóó dat de Perzen het konden hooren, het teeken om op te breken. De laatsten draalden nog een oogenblik eer zij zich op marsch begaven; eindelijk echter, toen het reeds laat werd, braken zij op: want zij hielden het niet voor voordeelig 's nachts te marcheeren en een legerplaats op te slaan. Toen nu de Hellenen zagen, dat zij zich werkelijk op marsch begaven, braken ook zij op en legden ongeveer zestig stadiën af. Daardoor kwamen zij den Perzen zooveel voor, dat op den tweeden en derden dag geen vijand meer te zien was. Den vierden dag echter namen de Perzen, nadat zij 's nachts vooruitgerukt waren, een zeer voordeelige stelling in op een bergtop, dien de Hellenen voorbij moesten trekken en waarover de weg naar de vlakte liep. Zoodra Chirisophus zag, dat de top bezet was, liet hij Xenophon van de achterhoede roepen, met het bevel de peltasten dadelijk vooruit te laten komen. Xenophon, zonder de peltasten, (want hij had Tissaphernes reeds met zijne

---

[1]) Vgl. over deze Perzische gewoonte Xen. Cyr. III, 3, 27. Oudtijds heerschte zij ook bij de Hellenen, vgl. Hom. Il. XIII 36. — Nog heden bestaat zij bij de Bedoeïenen en andere Oostersche volken (V.)

geheele macht ontdekt), kwam aanrijden en vroeg naar de oorzaak van de oproeping. „Die kunt gij zien," zeide Chirisophus, „de hoogte, waarover onze weg naar de vlakte loopt, is vooruit ingenomen, en wij kunnen niet eer verder, dan na den vijand verdreven te hebben; maar waarom brengt gij de peltasten niet mede?" „Ik vond het minder goed, antwoordde Xenophon, de achterhoede open te laten, wanneer de vijand zich laat zien. Doch het is tijd om te beraadslagen, hoe men den vijand van de hoogte verjaagt." Xenophon maakte de opmerking, dat juist boven het Helleensche leger de berg het steilst naar boven ging, dat van dien top uit een weg voerde naar de hoogte, nu door den vijand bezet, en zeide: „Het beste dat wij kunnen doen, Chirsophus, is zoo spoedig mogelijk den bergtop te beklimmen, want hebben wij dezen in bezit, dan kunnen zij hunne stelling op gindsche hoogte niet behouden. Blijft gij, zoo ge wilt, bij het leger, dan zal ik gaan, of omgekeerd." — „Ik laat u de keus," zeide Chirisophus. — „Nu, daar ik jonger ben, zal ik er heen gaan," en tegelijk eischte Xenophon manschappen uit de voorhoede, omdat de weg voor de achterhoede te lang werd. Chirisophus gaf hem de peltasten van het front en uit 't midden van het carré, benevens het uitgelezen korps van driehonderd man, dat hij zelf bij de voorhoede had. Nu spoedden zij zich zoo snel zij konden heen. Zoodra de vijand dit van den heuvel af zag, haastte ook hij zich om den bergtop nog eerder te bereiken. Het Helleensche leger en het leger van Tissaphernes riep elk de zijnen toe, om ze aan te vuren, en het geschreeuw van beide zijden was groot. Xenophon riep, te paard voorbij rijdende, den troepen toe: „Mannen, wedijvert nu als ware Hellas het doel, als streedt gij voor uwe kinderen en vrouwen; [1]) spoedig, na geringe

[1]) Volgens Helleensche begrippen is de beteekenis van het kind, dat den naam en het geslacht bewaart, grooter dan die van de vrouw. Wij zeggen gewoonlijk: „vrouw en kinderen".

inspanning, zullen wij het overige gedeelte van den marsch zonder slag of stoot kunnen afleggen."

Een zekere Soteridas uit Sicyon zeide hierop: „Wij staan niet gelijk, Xenophon: gij immers rijdt te paard, maar ik span mij vreeselijk in door het dragen van mijn schild." Toen hij dit hoorde, sprong Xenophon van zijn paard, stootte den soldaat uit het gelid, nam hem zijn schild af en marcheerde, zoo snel hij maar kon, voorwaarts. Ofschoon zijn ruiterharnas hem bovendien zwaar zat, riep hij toch de eerste rijen toe, zich voort te spoeden, en de laatste, die nauwelijks meegaan konden, hem snel te volgen. De andere soldaten sloegen, wierpen en scholden Soteridas zoo lang, tot hij gedwongen het schild weer opnam en meeliep. Xenophon voerde nu weer te paard de troepen aan, zoo lang de weg het gedoogde; daarna steeg hij van het paard af en snelde te voet den berg op. Het gevolg van dit alles was, dat de Hellenen eerder op den top waren, dan de vijanden.

V.

Dezen vluchtten nu zoo hard zij konden, en de Hellenen hielden den bergtop bezet. Het leger van Tissaphernes en Ariaeus sloeg een anderen weg in; Chirisophus echter trok met zijne troepen de vlakte in en sloeg de legerplaats in een dorp op, waar men een overvloed van levensmiddelen vond. Ook nog andere dorpen, met goederen van allerlei soort rijk voorzien, lagen in deze vlakte aan den Tigris. 's Avonds liet zich opeens de vijand zien en enkele Hellenen, die zich verstrooid hadden, omdat zij aan 't plunderen waren, en vele kudden hadden buit gemaakt, welke over den stroom waren gedreven, werden neergehouwen.

Daarna beproefde Tissaphernes met de zijnen de dorpen in brand te steken; de gedachte, dat onder deze omstandigheden geen levensmiddelen meer te krijgen zouden zijn, maakte sommige Hellenen zeer moedeloos. Xenophon was nu de vlakte ingetrokken, toen Chirisophus met zijne manschappen, die den in 't nauw gebrachten Hellenen te hulp gekomen waren, juist terugkeerden; hij reed naar hen toe en zeide: „Nu ziet gij, mannen, dat de vijand deze landstreek reeds aan u overlaat, want hij maakte de voorwaarde, dat wij dit gebied niet in brand zouden steken, en thans doet hij het zelf, als ware het vreemd land. Doch wanneer zij ergens voor zichzelf levensmiddelen overlaten, dan zullen wij zien, dat ook wij den weg daarheen weten te vinden. Ik zou raden, Chirisophus, dat wij de brandstichters dwingen hun werk te staken, alsof het ons eigendom geldt." — „Juist niet," antwoordde deze, „laten wij liever óók den brand er in steken, zooveel te spoediger zullen zij daarginds ophouden."

Toen zij in de tenten aangekomen waren, hielden zich de andere Hellenen met de levensmiddelen bezig, maar de strategen en lochagen verzamelden zich. Hun toestand was toen zeer hachelijk; aan de eene zijde immers waren zeer hooge bergen, aan de andere was de rivier zoo diep, dat men die met lansen niet peilen kon. Terwijl men in verlegenheid zat, kwam er een Rhodiër aan, die zeide: „Mannen, ik wil u telkens met vierduizend hoplieten tegelijk over de rivier zetten, wanneer gij er mij het noodige voor geeft, en een talent tot belooning." Op de vraag, wat hij er dan voor noodig had, antwoordde hij: „Tweeduizend zakken; ik zie hier een menigte schapen, geiten, ossen en ezels, als wij daarvan het vel aftrekken en het opblazen, dan kunnen wij daarmee gemakkelijk den overtocht bewerkstelligen; ook heb ik hiervoor strikken noodig, zooals gij ze bij het trekvee gebruikt: daarmee bind ik de zakken bij elkaar, bevestig er steenen aan, die tot ankers dienen, dan breng ik de zakken in het water,

bevestig ze aan beide oevers, en bedek ze met hout en aarde. Gij zult spoedig zien, dat zij niet zinken, want één zak kan, zonder de diepte in te gaan, twee man houden, en voor het uitglijden beschutten ons het hout en de aarde." — De aanvoerders vonden deze uitvinding wel aardig, maar onuitvoerbaar, want aan de overzijde van de rivier stond een talrijke ruiterij, die dadelijk de eerste poging om dat werk tot stand te brengen zou verijdelen.

Den volgenden dag marcheerde het leger in de richting van Babylon terug naar de nog niet verbrande dorpen, nadat zij die, welke zij verlieten, in brand gestoken hadden. Daarom kwam de vijand niet naderbij, maar zag alleen toe en scheen verwonderd af te wachten, waarheen de Hellenen zouden trekken en wat zij beoogden.

Terwijl de soldaten bezig waren voor levensmiddelen te zorgen, kwamen de strategen en lochagen weder bijeen, lieten de gevangenen voorbrengen en ondervroegen hen naar al het land, dat om hen heen lag. Hun antwoord was: dat de weg naar 't zuiden naar Babylon en Medië voerde, vanwaar de Hellenen kwamen; die naar 't oosten naar Susa en Ekbatana [1]), waar de koning, naar men verhaalt, het voorjaar en den zomer doorbrengt; aan de andere zijde van de rivier naar 't westen kwam men naar Lydië en Ionië; naar het noorden over het gebergte bij de Kardoechen. „Dit volk", zeiden zij, „bewoont het gebergte, is oorlogzuchtig en luistert niet naar den koning. Eens viel een koninklijk leger van honderd-twintig-duizend man hen aan, en hiervan kwam niet één man terug. [2]) „Wanneer zij echter", gingen zij voort, „met de satrapen

---

[1]) De Perzische koningen leefden 4 wintermaanden in Babylon, 3 lentemaanden in Susa (aram. hebr. Schûschân, assyr. Susan), en 2 zomermaanden in Ekbatana (Agbatana, modern: Hamadân.) — Vgl. in het algemeen: Media, Babylon and Persia, by Z. A. Ragozin. London, 1889.

[2]) De Kardoechen zijn de stamvaders der hedendaagsche Koerden, die in alles op hunne voorouders gelijken. Vgl. hierover de berichten van von Moltke, in de uitgave van Vollbrecht (Anhang, blz. 210) medegedeeld.

in de vlakte een verdrag gesloten hebben, heeft er tusschen de beide landen een druk verkeer plaats." Na deze tijding hielden de legeraanvoerders diegenen, die verzekerden al deze streken te kennen, afzonderlijk, zonder te laten merken waarheen men ging. Zij vonden het echter noodzakelijk over de bergen het Kardoechische gebied binnen te rukken, want daarachter kwam men, zooals de gevangenen zeiden, naar Armenië, een groot, rijk land, waar Orontas heerschte; en vandaar uit, verzekerden zij, kon men zonder moeilijkheden overal heenkomen, waar men wilde. — Hierop offerden zij om, zoodra het tijd was, op te kunnen breken, want men vreesde dat de vijand de bergtoppen zou bezetten. Den soldaten werd bevolen, na den maaltijd alles te pakken en zich ter ruste te begeven, om zoodra het teeken gegeven werd den marsch te beginnen.

VIERDE BOEK

I.

Wat er op den tocht tot aan den slag, en hierna gedurende den wapenstilstand voorviel, dien de koning met de Helleensche huurtroepen van Cyrus gesloten had, hoe daarop de koning en Tissaphernes het verbond schonden en met het Perzische leger het Helleensche vijandelijk achtervolgden — is in het vorige boek verhaald.[1])

Toen zich nu het leger in eene streek bevond, waar de Tigris wegens zijne breedte en diepte geheel ontoegankelijk was, en waar men evenmin langs de oevers marcheeren kon, omdat de steile Kardoechische bergen zelfs over de rivier hingen, besloten de legeraanvoerders dat men over de bergen heen moest trekken. Van de gevangenen hadden zij gehoord dat zij, na door het land der Kardoechen te zijn getrokken, in Armenië de bronnen van den Tigris zouden vinden, waar zij dan weer naar verkiezing òf zich over de rivier konden laten zetten, òf om de bronnen heen konden gaan. Zij verzekerden ook, dat niet ver van den Tigris de Euphraat ontsprong, en het was zooals zij gezegd hadden. Bij het trekken door het Kardoechische gebied zochten de Hellenen zich zoowel aan de opmerkzaamheid van den vijand te onttrekken als hem in het bezetten der bergtoppen vóór te zijn.[2])

---

[1]) Zie de inhoudsopgave der vorige boeken.

[2]) Al het vorige is door de nieuwere uitgevers, ook door Cobet, niet in hunne tekstuitgave opgenomen; het ontbreekt ook in verschillende handschriften, en is waarschijnlijk niet van de hand van Xenophon.

Omstreeks de laatste nachtwake dus, toen men tot het einde van den nacht nog tijd genoeg had om in 't donker door de vlakte te trekken, braken de Hellenen op volgens het ontvangen bevel, en bereikten bij 't aanbreken van den dag het gebergte. Chirisophus trok nu met zijn korps en alle lichte troepen vooruit, Xenophon geleidde echter de achterhoede, die alleen uit hoplieten bestond; want er scheen volstrekt geen gevaar te bestaan van achteren aangevallen te worden, terwijl men naar boven op marcheerde. Chirisophus bereikte den top eer de vijand er iets van vermoedde; daarna trok hij verder en het leger volgde hem, langzamerhand over de toppen trekkende naar de dorpen, die in de dalen en de krommingen der bergen lagen. De Kardoechen verlieten hunne woningen, namen vrouwen en kinderen mede en vluchtten op de bergen. Men vond daar vele levensmiddelen, en de huizen waren van een groote menigte koperen huisraad voorzien; daarvan namen de Hellenen niets weg, ook vervolgden zij de bewoners niet en behandelden ze zacht, in de hoop dat de Kardoechen, die vijanden van den koning waren, hen misschien vreedzaam door hun land zouden laten trekken; levensmiddelen namen zij echter waar zij die vonden, want de nood dwong hen er toe. De Kardoechen luisterden echter niet, als men hen toeriep, en gaven ook geen ander teeken van goedgezindheid. Reeds was het donker toen de laatste Helleensche troepen van de hoogte naar de dorpen trokken, — want wegens de smalle wegen had men met het op- en afklimmen tot aan de dorpen den geheelen dag noodig gehad — toen op eens verzamelden zich eenige Kardoechen, grepen de achterhoede aan, doodden eenige manschappen en verwondden anderen met steenen en pijlen; het waren er echter slechts enkelen, want de Hellenen hadden hen onverwachts overvallen. Als zij toen in grooteren getale bijeengekomen waren, zou men in gevaar hebben verkeerd een groot deel van het leger te verliezen. De Hellenen brachten nu dezen nacht aldus in

de dorpen door; de Kardoechen echter maakten op de bergen in den omtrek talrijke vuren aan en gaven elkander teekens. [1])

Bij 't aanbreken van den dag kwamen de strategen en lochagen der Hellenen te zamen en besloten van het trekvee alleen het noodigste en sterkste mee te nemen, en ook alle krijgsgevangenen, die men in den laatsten tijd gemaakt had, vrij te laten; want dit alles belemmerde den marsch, de sterke bedekking kon men voor het gevecht niet gebruiken, en bij het groote aantal personen moest men nog dubbel proviand aanschaffen en meenemen. Dit besluit werd openlijk bekend gemaakt. Na het ontbijt werd de tocht voortgezet, en de aanvoerders stonden stil op een smallen weg, waar zij alles, dat niet volgens het bevel achter gelaten was, wegnamen. De soldaten waren hun gehoorzaam, slechts hier en daar hadden sommigen een schoonen knaap of een mooie vrouw uit begeerte achtergehouden. Op den marsch gedurende dien dag had men nu eens een gevecht, dan weder rust. Den volgenden dag kwam er veel storm en onweer, toch moest de marsch wegens gebrek aan levensmiddelen voortgezet worden. Chirisophus voerde aan, en Xenophon had het bevel over de achterhoede. De vijanden brachten de troepen zeer in 't nauw, en daar de passen eng waren, wierpen en slingerden zij van dichtbij; de Hellenen, genoodzaakt op hen los te gaan en dan weder zich terug te trekken, konden slechts langzaam voortrukken, en dikwijls moest Xenophon, wanneer de vijand hem sterk opdrong, het leger laten stilstaan. [2]) Chirisophus, die anders altijd halt maakte, wanneer het verlangd werd, deed het ditmaal niet, maar rukte snel vooruit en kommandeerde hem te

---

[1]) Deze vuursignalen zijn bij bergvolken algemeen in gebruik.

[2]) Men vgl. over dezen geheelen tocht de opmerkingen van von Moltke en anderen, medegedeeld in Vollbrecht's Anabasis. Deel II, Anhang blz. 195—196.

volgen, waaruit men besluiten kon, dat de eene of andere dringende onstandigheid hem daartoe noodzaakte: men had echter geen tijd om de oorzaak dezer haast te bemerken, en zoo maakte de achterhoede den indruk van op de vlucht te zijn. Bij deze gelegenheid sneuvelt de dappere Cleonymus uit Laconië, wien door schild en wambuis heen een pijl in de ribben gedrongen, en de Arcadiër Basias, die in het hoofd geschoten was. Bij de aankomst in het nachtkwartier ging Xenophon oogenblikkelijk, zooals hij was, naar Chirisophus en beklaagde zich, dat hij door zijne haast hen genoodzaakt had vluchtend te vechten.

„Nu hebben wij," ging hij voort, „twee flinke mannen verloren, die wij noch medenemen, noch begraven kunnen." [1]) „Kijk eens," antwoordde Chirisophus, „naar gindsche bergen, en zie hoe ontoegankelijk ze alle zijn, de steile weg, dien gij hier ontwaart, is de eenige, en deze is, zooals gij kunt zien, door een menigte manschappen bezet, die den toegang tot den top bewaken. Daarom wachtte ik niet op u, maar haastte mij om zoo mogelijk den vijanden voor te zijn in het bezetten van de bergtoppen, want de wegwijzers, die wij hebben, verzekeren, dat er geen andere weg is." „Ik heb echter twee mannen bij mij," zeide Xenophon, „want daar de vijanden ons zeer opdrongen, maakten wij een hinderlaag, die ons wat lucht gaf; eenigen van hen doodden wij, anderen trachtten wij juist, om hen als wegwijzers te gebruiken, daar zij met het land bekend zijn, levend in handen te krijgen."

De bedoelde mannen werden dadelijk te voorschijn gebracht en ieder afzonderlijk gevraagd of er niet nog een andere weg was dan die openlijk daar vóór hen lag. De een zeide, niettegenstaande alle bedreigingen, waarmede men hem bang wilde maken, van neen; en daar hij ten

---

[1]) Het verwaarloozen van dezen plicht werd, volgens het geloof der Hellenen, door de goden gestraft, vgl. Hom. Odyssee XI 71 vgl., de Antigone-sage, de gebeurtenissen te Athene na den slag bij de Arginusen, enz. enz.

slotte niets bruikbaars zeide, werd hij voor de oogen van den ander neergehouwen. De laatste bekende nu, dat zijn makker zich zoo onwetend had gehouden, omdat hij daar eene getrouwde dochter had; hij zelf zou hun echter een weg wijzen, waar het trekvee zelfs door kon. Op de vraag of deze weg hier en daar ook moeilijk te begaan was, antwoordde hij, dat men op eene hoogte zou komen, die men bepaald bezetten moest om er voorbij te kunnen komen. Er werd hierop besloten de officieren der peltasten en hoplieten te verzamelen, den tegenwoordigen toestand te schilderen en hun te vragen, wie hunner moedig genoeg was om aan deze onderneming vrijwillig deel te nemen. Van de hoplieten meldden zich twee aan, Aristonymus uit Methydrion en Agasias uit Stymphalos. Dit wekte den naijver op van Callimachus uit Parrhasia. „Ik zal," zeide deze, „met de vrijwilligers uit het geheele leger, die mij willen volgen, er heen marcheeren. En ik weet zeker dat vele jonge mannen zullen volgen, wanneer ik ze aanvoer." De aanvoerders vroegen nu, of een van de bevelhebbers der lichtgewapende troepen den tocht wenschte mee te maken. Daarop bood zich Aristeas uit Chios aan, een man, die bij zulke gelegenheden het leger dikwijls zeer groote diensten bewees.

II. [1]

Reeds was het avond geworden en de troepen kregen bevel zich met het eten te haasten en dan dadelijk op te breken. Tegelijkertijd gaf men hun den wegwijzer geboeid

[1] Vgl. ook voor dit geheele hoofdstuk Vollbrecht's uitgave, Deel II, Anhang blz. 196 vlg., en de aldaar bijgevoegde terreinkaart.

over, en sprak met hen af dat zij, als zij den bovengenoemden top ingenomen hadden, dien gedurende den nacht bezet zouden houden, dadelijk echter bij het aanbreken van den dag met de trompet een teeken zouden geven, om den vijand, die den toegang aan deze zijde bewaakte, aan te vallen. De overige troepen zouden dan met de grootste snelheid tegen de hoogte optrekken, en hun te hulp komen. Na deze afspraak marcheerde het korps, ongeveer tweeduizend man sterk, onder een hevige regenbui weg. Xenophon echter voerde de achterhoede tegen den weg aan deze zijde van den berg op, opdat de vijand ook aan dien kant alle oplettendheid zou hebben, en zij, die den berg omtrokken niet in het oog zouden vallen.

Toen de achterhoede aankwam bij den bergpas, dien men eerst door moest gaan om den weg zelf te kunnen bestijgen, rolden de vijanden rotsblokken, groot genoeg om een wagen te vullen, en groote en kleine steenen naar beneden, die, wanneer zij tegen de steilte aansloegen, naar alle kanten heen en weer geslingerd werden. Daardoor kon men zelfs den ingang volstrekt niet naderen. Toen het langs dezen weg niet mogelijk was, beproefden eenige lochagen op andere plaatsen vooruit te dringen, en deze pogingen zetten zij voort, totdat de duisternis aanbrak. Zoodra zij nu geloofden bij den aftocht door den vijand niet meer opgemerkt te zullen worden, trokken zij zich terug om hun avondmaaltijd te gebruiken; want menig soldaat van de achterhoede had den geheelen dag nog geen ontbijt gehad. De vijand wierp, 't geen men uit het gedreun kon opmaken, den geheelen nacht door onophoudelijk steenen naar beneden. — De troepen, die onder leiding van den wegwijzer om den berg heengingen, troffen wachters aan, die bij 't vuur zaten; zij velden enkelen er van neer, de rest joegen zij op de vlucht en bleven toen zelf op die plaats, in de meening den top in bezit te hebben. Zij vergisten zich echter; de bergtop was nog boven hen, en de weg, dien deze wachters bezet

hadden, liep er voorbij, doch van hier uit had men een vrijen pas naar den vijand heen, die dien open bergweg bewaakte. Gedurende den nacht hielden zij zich daar rustig. Toen de dag aanbrak rukten zij zwijgend in slagorde tegen den vijand op en naderden hem, daar er juist een dikke nevel hing, zonder bemerkt te worden. Opeens zagen zij elkaar, de trompet weerklonk en met krijgsgeschreeuw vielen de Hellenen op den vijand aan. Deze wachtte hun aanval niet af, maar verliet den berg en vluchtte; doch wijl de barbaren vlug ter been waren [1]), sneuvelden er slechts weinigen. Toen de troepen van Chirisophus het trompetgeschal hoorden, rukten zij dadelijk den zichtbaren bergweg op, de andere legeraanvoerders drongen met de hunnen langs ongebaande wegen, waar men maar stond, vooruit, en zij hielpen elkander zelfs met lansen de hoogte in. Dezen vereenigden zich het eerst met het korps, dat reeds boven was. Xenophon echter sloeg met de helft van de achterhoede den weg in, dien de gids met de zijnen ook gegaan waren, — want deze was voor de lastdieren het beste — de andere helft van zijne manschappen plaatste hij achter het trekvee. Onder 't voorttrekken kwamen zij aan eene hoogte, die den weg beheerschte en door de vijanden bezet was, welke zij, om niet van het overige gedeelte des legers afgesneden te worden, moesten verjagen. Zij hadden wel is waar den weg der andere Hellenen kunnen inslaan, maar alleen op dezen weg, die voor hen lag, kon het vee vooruitkomen. Zij spraken dus elkander moed in en grepen den heuvel in compagniecolonnes aan, [2]) doch niet aan alle zijden, om den vijand, wanneer hij zou willen vluchten, een aftocht te laten. In het begin schoot en wierp de vijand naar de

[1]) Woordelijk: „goed geschort", van mannen, die den chiton (onderkleed), hooger opgebonden, opgeschort hebben, om zich vlugger te kunnen bewegen.
[2]) Kunstterm der taktiek, nl. terwijl de lochen, in een colonne van 6 man front bij 16 man diepte, op afstand van elkaar marcheeren.

Hellenen, die zoo goed zij konden naar boven klommen; maar toen zij naderden verliet hij de plaats en vluchtte. Na dezen heuvel geforceerd te hebben, ontdekten de Hellenen een nieuwe hoogte, die de vijand bezet had, en zij besloten ook deze in te nemen. De vrees, dat de vijand den verlaten heuvel, wanneer men hem geheel ontblootte, weder zou innemen en dan op de lastdieren zou aanvallen, die door de smalte van den weg een langen trein vormden, deed Xenophon besluiten de lochagen Cephisodorus, den zoon van Cephisophon, en Amphicrates, den zoon van Amphidemus, beiden uit Athene, benevens Archagoras, een verdreven Argiver, met hunne manschappen op den heuvel achter te laten. Hij zelf ging met de overige troepen naar de tweede hoogte, en nam die op dezelfde wijze in. Nog bleef er echter een derde bergtop over, en wel op verre na de steilste, juist die, aan welks voet het Helleensche korps 's nachts den vijandelijken wachtpost overrompeld had. Bij het naderen der Hellenen echter verlieten de barbaren, tot algemeene verwondering, den heuvel zonder gevecht. Men vermoedde dat de vrees van ingesloten te worden hen daartoe gebracht had; maar zij vielen allen op de Helleensche achterhoede aan, omdat zij van de hoogte af gezien hadden, wat achter hen gebeurde.

Xenophon trok nu met de jongste manschappen de hoogte op, en gaf aan de overigen bevel langzaam te marcheeren, opdat de achterste afdeelingen zich met hen konden vereenigen om dan op den weg voort te rukken, en te zamen in de vlakte halt te maken. Ondertusschen kwam de Argiver Archagoras, die gevlucht was en de tijding bracht, dat de vijand hen van den eersten heuvel verdreven had en dat Cephisodorus, Amphicrates en anderen, die zich niet door een sprong van de rotsen gered en met de achterhoede vereenigd hadden, gesneuveld waren. Na deze daad bezetten de vijanden de hoogte, die tegenover dien bergtop gelegen was, en

Xenophon liet hun door den tolk een verdrag aanbieden en de dooden opeischen. Zij beloofden ze uit te leveren, onder voorwaarde, dat de huizen niet in brand gestoken zouden worden. Dit stemde Xenophon toe. Terwijl dit onderhoud duurde, waren de overige troepen voorbijgemarcheerd en trokken zich alle vijanden uit de streek op die hoogte terug. Toen nu Xenophon den bergtop verliet om zich met de andere troepen, die halt gemaakt hadden, te vereenigen, kwamen de vijanden in grooten getale en met groot rumoer naderbij, bezetten den top, dien Xenophon verlaten had, en rolden rotsblokken naar beneden, die één soldaat het been verbrijzelden. Xenophon had zijn wapendrager met het schild niet bij zich, maar Eurylochus, uit Lusi in Arcadië, een hopliet, kwam haastig aanloopen en dekte hem en zichzelf met het schild, en zoo kwamen zij bij de in slagorde staande troepen aan. Het Helleensche leger was nu weder geheel vereenigd en men sloeg het kamp op in vele zeer schoone huizen, rijk aan levensmiddelen; wijn bijvoorbeeld was in grooten voorraad voorhanden, dien de inwoners in regenbakken, die met kalk aangestreken waren, bewaarden. [1]) Xenophon en Chirisophus wisten het zoover te brengen, dat de vijand hun voor de uitlevering van den wegwijzer de dooden teruggaf. Deze werden toen, zooals het dapperen soldaten toekomt, met alle eerbewijzen, die de omstandigheden veroorloofden, begraven. Den volgenden dag marcheerden de Hellenen dus zonder wegwijzer. De vijand trachtte echter nu eens door aan te vallen, dan weder door het bezetten der passen, den doortocht te belemmeren.

Zoo dikwijls hij nu de voorhoede tegenhield, beklom Xenophon met de achterhoede de bergen, en maakte daardoor, dat hij de hoogten boven de vijandelijke troepen, die den marsch belemmerden, trachtte in te nemen, den

---

[1]) Nog tegenwoordig wordt in het Oosten vaak de wijn in onderaardsche vaten (Kuptschinen) bewaard.

doortocht vrij voor de voorhoede. Werd echter de achterhoede aangevallen, dan klom Chirisophus naar boven, om den vijand de hoogte af te nemen, en maakte zoo dat de achterhoede vrij kon doortrekken. Aldus hielpen zij elkander altijd wederzijds en met de grootste zorg. Maar ook aan de troepen, die de hoogte beklommen, maakten de vijanden het bij het naar beneden gaan soms heel lastig, want slechts met bogen en slingers gewapend waren zij zoo vlug, dat zij dicht in de nabijheid der Hellenen kwamen, en hun dan weer ontliepen. Daarbij waren zij voortreffelijke boogschutters, en hunne bogen waren bijna drie, hunne pijlen meer dan twee ellen lang. Bij het afschieten trokken zij de pees, die zij met den linkervoet spanden, tot aan den ondersten rand van den boog [1]). De pijlen drongen door schild en harnas, en die, welke den Hellenen in handen vielen, werden door hen van riemen voorzien, en als werpspietsen gebruikt. In deze streken deden de Cretenzers zeer goede diensten. Hun aanvoerder was Stratocles uit Creta.

III.

Dezen dag kampeerden de Hellenen in de dorpen der vlakte, waarlangs de Centrites heenloopt, een rivier, die twee plethren breed is en het land der Kardoechen van Armenië scheidt, en rustten daar wat uit. Van het gebergte tot aan de rivier had men nog zes of zeven

---

[1]) Over de wijze van boogschieten vgl. men de opmerkingen van W. Mangelsdorf, bij Vollbrecht, t.a.p. blz. 198.

stadiën [1]). Hier legerden zich de Hellenen gaarne, daar zij de vlakte zagen, levensmiddelen hadden, en zich dikwijls het doorgestane gevaar herinnerden. Nu zij zeven dagen achtereen, zoo lang hun marsch door het Kardoechische land duurde, hadden moeten vechten, en nog wel met een verlies, dat grooter was dan al het nadeel, hetwelk de koning en Tissaphernes hun berokkend hadden, gaven zij zich thans in de hoop dit lijden te boven te zijn, aan zoete rust over.

Bij het aanbreken van den dag zagen zij aan de andere zijde van de rivier gewapende ruiterij, die aanstalten maakte om hun den overtocht te belemmeren, en op de hoogten boven hen stond voetvolk in slagorde, om hun den intocht in Armenië te beletten. Het waren huurtroepen van Orontas en Artoechas, Armeniërs, Marden en Chaldaeërs. Deze laatsten, volgens het zeggen een onafhankelijk en strijdlustig volk, droegen lange gevlochten schilden en lansen. De hoogten, waarop de troepen stonden, waren drie of vier plethren van de rivier verwijderd. Slechts één enkelen weg zag men, die door menschenhanden gemaakt scheen en naar boven leidde. Langs dezen weg beproefden de Hellenen den doortocht. Het water kwam hun echter tot boven de borst; groote, gladde steenen maakten de rivier moeilijk doorwaadbaar, in het water kon men wegens de sterke strooming de wapens niet vasthouden, en hij, die ze op 't hoofd droeg, stelde zich aan pijlen en ander geschut bloot. Zij trokken zich dus terug, en sloegen langs den oever der rivier hunne legerplaats op. In de streek van 't gebergte, waar zij den vorigen nacht doorbrachten, ontwaarden zij nu een menigte mannen, die zich gewapend verzameld hadden. De Hellenen werden bij dezen aanblik zeer moedeloos, want vóór zich zagen zij de moeilijk te doorwaden rivier en den vijand om hun dien doortocht te belemmeren, en

[1]) De Centrites is de tegenwoordige Bohtântschai.

achter zich ontwaarden zij de Kardoechen, gereed om hen bij 't overtrekken in den rug aan te vallen. Zij bleven dus dien dag en nacht in de grootste verlegenheid op dezelfde plaats.

Toen had Xenophon een droom: het scheen hem of hij in boeien geklonken was; deze braken echter van zelf in tweeën, en zonder ketenen ging hij nu waarheen hij wilde. In den morgenstond ging hij naar Chirisophus, uitte de hoop, dat alles goed zou gaan, en vertelde zijn droom. Chirisophus verheugde zich, en alle aanwezige veldheeren offerden terstond terwijl de dag aanbrak. De offers beloofden dadelijk van het begin af aan een goeden uitslag, en de strategen en lochagen gaven onmiddellijk daarop aan het leger bevel het ontbijt gereed te maken. Xenophon gebruikte dit juist, toen twee jongelingen tot hem kwamen; want het was aan iedereen bekend, dat hij te allen tijde, hetzij hij zijn vóór- of namiddagmaaltijd hield of sliep, te wekken en te spreken was, wanneer men hem iets betreffende den oorlog te zeggen had. Zij vertelden, dat zij juist er mede bezig waren geweest rijshout voor een vuur bij elkaar te zoeken, toen zij tusschen de rotsen, die zich aan de andere zijde van de rivier uitstrekten, een ouden man, een vrouw en meisjes hadden gezien, die bundels kleedingstukken in de rotsholte neerlegden. Zij kregen een vermoeden, dat men hier wellicht veilig den stroom kon overtrekken, want voor de vijandelijke ruiterij was die plaats ontoegankelijk. Daarom kleedden zij zich uit, en gingen met het voornemen om te zwemmen met hun dolken de rivier in, maar zij bereikten den overkant, voordat hun schaamdeelen nat werden; zij namen de kleedingstukken mee en kwamen terug.

Dadelijk plengde Xenophon zelf voor de goden, beval den jongelingen in te schenken, en de goden, de gevers van droomen en van de doorwaadbare plaatsen in de rivier, om hun verderen bijstand te smeeken. Na het dankoffer geleidde hij hen beiden terstond naar Chirisophus,

waar zij hunne vertelling herhaalden. Ook Chirisophus plengde hierop wijn, daarna gaven zij bevel zich gereed tot den marsch te houden, riepen de strategen te zamen en beraadslaagden, hoe zij 't beste den overtocht konden bewerkstelligen, om zoowel den vijand te overwinnen, die voor hen stond, als zich in den rug tegen de Kardoechen te dekken. Men kwam tot het besluit, dat Chirisophus als aanvoerder met de eene helft van het leger naar de overzijde zou gaan, en Xenophon met de andere helft achter zou blijven, terwijl de lastdieren en de bagage het midden zouden uitmaken.

Na deze regeling gingen zij onder het geleide der jongelingen op marsch, met de rivier aan hunne linkerzijde, en liepen ongeveer vier stadiën door tot aan de doorwaadbare plaats. Aan den overkant trokken de vijandelijke ruiters insgelijks langs den oever. Toen zij aan de doorwaadbare plaats gekomen waren, hielden de Hellenen halt, en Chirisophus was de eerste, die den krans aandeed [1]), zich tot den overtocht ontkleedde, en naar de wapens greep. Nadat hij aan allen bevolen had hetzelfde te doen, droeg hij den lochagen op gedeeltelijk ter rechter, gedeeltelijk ter linkerzijde de troepen in compagniecolonnes te laten voorttrekken. De zieners offerden nu en lieten het bloed in de rivier loopen; terwijl de vijanden schoten en slingerden, zonder echter te raken. Daar het offer een gelukkige uitkomst voorspelde, hieven alle soldaten het oorlogslied aan en riepen elkaar het krijgsgeschreeuw toe, en alle vrouwen — want er waren vele vriendinnen in het leger [2]) — schreeuwden mee. Chirisophus ging nu met zijn afdeeling de rivier in, Xenophon spoedde zich echter aan het hoofd van de vlugste troepen der achterhoede naar den oever terug, die tegenover den weg lag, welke naar de Armenische bergen leidde, om den schijn te geven,

---

[1]) Eene Spartaansche gewoonte, wanneer zij ten strijde gingen.

[2]) De Fransche vertaling (in de Bibliothèque de l'Armée Française) zegt hier het duidelijkst: „Car beaucoup de soldats avaient leurs maîtresses."

alsof hij hier de rivier wilde overtrekken en de ruiterij, die daar geposteerd was, den weg wilde afsnijden. De vijanden, die op 't gezicht van den gemakkelijken overtocht der troepen van Chirisophus en van den snellen terugmarsch van Xenophon, vreesden van de anderen gescheiden te zullen worden, vluchtten uit alle macht naar den weg, die van de rivier af naar boven leidde, en trokken zich op de hoogte terug. Toen Lycius, de aanvoerder van het ruiterkorps, en Aeschines, die de peltasten van Chirisophus aanvoerde, hunne overhaaste vlucht zagen, achtervolgden zij hen. De soldaten riepen elkander toe, dat zij niet achterblijven, maar met hen den berg moesten beklimmen. Chirisophus echter vervolgde, nadat hij de rivier overgetrokken was, de vijandelijke ruiterij niet, maar besteeg dadelijk de aan den oever grenzende hoogten, om de vijanden aan te vallen, die daar geposteerd waren. Dezen verlieten echter de heuvels, toen zij hunne vluchtende ruiterij en de hoplieten zagen, die tegen hen oprukten.

Zoodra Xenophon de vorderingen der Hellenen aan de overzijde der rivier bemerkte, keerde hij zoo spoedig mogelijk naar de troepen terug, die de rivier overtrokken; want men zag reeds hoe de Kardoechen naar de vlakte trokken, om de achterhoede in den rug aan te vallen. Chirisophus hield de hoogten bezet, en Lycius, die met weinig manschappen den vijand nazette, maakte de achterste bagagewagens buit, waarop mooie kleedingstukken en drinkbekers waren. Juist trok de Helleensche legertrein de rivier over, toen Xenophon zich omkeerde en zich tegenover de Kardoechen plaatste. Hij gaf den lochagen bevel iedere compagnie in vier deelen van 25 man te verdeelen, die dan links te laten keeren, en front te laten maken. De kommandanten en onderkommandanten van elk vierde gedeelte moesten op de Kardoechen afgaan, en de aanvoerders van de achterhoede moesten zich aan den oever posteeren. Toen nu de Kardoechen bemerkten, dat

de bedekking van de bagage zwakker werd en nog slechts uit weinig manschappen bestond, rukten zij, onder het aanheffen van een soort liederen, met groote snelheid aan. Chirisophus, die met de zijnen reeds in veiligheid was, zond de peltasten, de slingeraars en de boogschutters naar Xenophon, met de boodschap, de bevelen van dezen op te volgen. Toen Xenophon hen de hoogte zag afgaan, liet hij hun zeggen aan de andere zijde van den oever te blijven staan: zoodra hij zich zelf met zijn korps gereed maakte de rivier over te trekken, moesten zij hem aan beide zijden met gevelde werpspiets [1]) en gespannen boog tegemoet komen, doch zonder geheel de rivier door te gaan. Aan zijne manschappen beval hij om, zoodra hunne schilden van het werpen der slingers zouden kletteren, onder het aanheffen van het krijgsgeschreeuw snel op den vijand aan te rukken. Wanneer deze zich om zou keeren, en de trompetter van de rivier uit het teeken tot den aanval zou geven, dan moesten zij rechtsomkeert maken, de achterhoede moest voorhoede worden, en allen moesten zoo snel mogelijk, ieder op zijne plaats, opdat zij elkaar niet zouden hinderen, over de rivier trekken. Wie het eerst aan de overzijde was, zou de flinkste zijn.

Toen de Kardoechen zagen, dat slechts een klein gedeelte van de troepen aan deze zijde stond — want ook velen van hen, die bevel hadden gekregen te blijven, waren naar den overkant gegaan om gedeeltelijk voor het vee en de bagage, gedeeltelijk voor de vrouwen in het leger te zorgen — vielen zij met slingers en bogen de Hellenen moedig aan. Dezen hieven hun krijgsgeschreeuw aan, en renden hun te gemoet. Doch de vijanden wachtten den aanval niet af, want als bergbewoners waren zij wel is

---

[1]) Over het vellen van de speer zijn de geleerden het, evenals meestal het geval is, oneens; vgl. de opvattingen van Köchly en van Bötticher in de voorrede van Vollbrecht's Anabasis, I blz. 6—7.

waar genoeg gewapend tot aanvallen en vluchten, doch niet voldoende voor een gevecht van man tegen man. Ondertusschen weerklonk de trompet, en de vijand vluchtte nog sneller; de Hellenen keerden zich om, en trokken zoo haastig mogelijk over de rivier. Eenige van de vijanden, die dit bemerkten, keerden weder naar den stroom terug, en verwondden enkelen met pijlschoten: men zag het grootste gedeelte van hen nog vluchten, toen de Hellenen reeds over de rivier getrokken waren. Degenen, die hun van den anderen oever tegemoet kwamen, lieten zich door hun moed er toe brengen verder vooruit te dringen dan noodig was; zij gingen eerst, nadat Xenophon aan den overkant was, weder terug de rivier over, en eenigen van hen werden hierbij gewond.

IV.

Na den overtocht, die tegen den middag geëindigd was, stelden zich de Hellenen in slagorde, en maakten nu in Armenië over 't vlakke land en kleine heuvels een marsch van niet minder dan vijf parasangen; want in de nabijheid van de rivier waren, wegens de oorlogen met de Kardoechen, geen dorpen. Het dorp, waar zij aankwamen, was groot, bezat een paleis voor den satraap, en op de meeste huizen waren torens [1]). Levensmiddelen vond men er in overvloed. Van hier uit rukten zij in twee marschen

[1]) Deze torens worden door de Armeniërs Dschihan-Nüma, d.w.z. „Blik der Wereld" genoemd. Meer hieromtrent deelt v. Molkte mee, bij Vollbrecht, t.a.p. bladz. 199.

tien parasangen verder, tot over de bronnen van den Tigris. In de volgende drie marschen legden zij tot aan den Teleboas vijftien parasangen af. Die rivier is wel is waar niet groot, maar liefelijk, en vele dorpen liggen aan den oever. Deze streek heet Westelijk Armenië, en de stadhouder was Tiribazus, een gunsteling van den koning; wanneer hij er bij was, mocht geen ander den vorst op het paard helpen. [1]) Hij kwam nu met ruiterij aanrukken en zond een tolk vooruit, die den aanvoerders zijn wensch te kennen gaf, met hen te spreken. Zij besloten hem aan te hooren, gingen hem zoover te gemoet, dat zij hem verstaan konden, en vroegen hem wat hij verlangde. De satraap gaf den wensch te kennen met hen een verdrag te sluiten, dat hem verplichtte, den Hellenen geen nadeel te berokkenen, en den Hellenen de verplichting oplegde, de woningen niet in brand te steken, en slechts zooveel levensmiddelen te nemen, als zij noodig hadden. De aanvoerders namen dit voorstel aan, en sloten het verdrag.

Nu rukten zij in drie marschen onder begeleiding van Tiribazus, die met zijne troepen volgde op een afstand van ongeveer tien stadiën, gedurende vijftien parasangen over de vlakte, en kwamen bij koninklijke paleizen, omgeven door dorpen, waar vele levensmiddelen gevonden werden. 's Nachts, toen zij in de legerplaats waren, viel er dikke sneeuw; er werd dus 's morgens besloten dat de troepen en hunne aanvoerders zich in de dorpen zouden verdeelen, want men zag geen vijand en meende door de vele sneeuw beveiligd te zijn. Men vond daar alle mogelijke goede dingen, vee, granen, oude welriekende wijnen, rozijnen, en peulvruchten van allerlei soort. Maar eenige soldaten, die zich van het leger verwijderd hadden, verzekerden, dat zij 's nachts verscheidene vuren gezien hadden. De aanvoerders vonden het daarom raadzaam

---

[1]) Zie: Xenophon. Paardrijden. Eene handleiding voor den ruiter, naar het Gr. door C. A. van Woelderen. 's Gravenh. 1915, blz. 24.

niet verspreid te kampeeren, maar de troepen samen te trekken; zij vereenigden zich dus dadelijk, en besloten onder den blooten hemel hunne legerplaats op te slaan. In den nacht echter, dien zij daar doorbrachten, viel zulk een groote hoeveelheid sneeuw, dat de wapens en de manschappen, die op den grond rustten, onder de sneeuw verborgen werden; ook het vee was er vast in beklemd geraakt. Men aarzelde zeer om op te staan; want zoo lang men nederlag en de sneeuw niet afviel, voelde men zich warm. Toen Xenophon zich evenwel vermande om ongekleed op te staan en hout te hakken, stond ook weldra een ander op, die hem het werk uit de handen nam; daarna volgden de overigen dit voorbeeld, maakten vuur aan en zalfden zich. Want men vond hier veel zalfolie, uit sesamkruid, bittere amandelen, en den terpentijnboom getrokken, en gebruikte die in plaats van gewone olie. Ook balsem, uit dezelfde stoffen vervaardigd, was hier te krijgen.

Nu besloot men weder in de dorpen 't kwartier op te slaan, en de soldaten spoedden zich onder vroolijke kreten naar de huizen en de levensmiddelen. Diegenen onder hen, die bij hun vorigen aftocht uit overmoed de woningen in brand gestoken hadden, boetten daar nu zwaar voor door eene ongemakkelijke ligplaats onder den blooten hemel. Hierop werd 's nachts Democrates de Temniet [1]) met eenige manschappen naar de bergen gezonden, waar de verspreide soldaten vuur gezien hadden; want deze man had den naam, dat hij reeds dikwijls in dergelijke gevallen juiste berichten had gegeven, het ware als waar en het onware als onwaar. Hij had wel, zooals hij bij zijne terugkomst vertelde, geen vuren gezien, doch bracht een gevangene mede, die met een Perzischen boog en pijlkoker en met een strijdbijl gewapend was, zooals de Amazonen ze dragen. Op de vraag, vanwaar hij kwam,

[1]) Uit de stad Temnos in Aeolis, of uit Temenion in Argolis.

antwoordde hij: uit Perzië; hij was van het leger van Tiribazus gekomen om levensmiddelen te halen. Men vroeg hem verder: hoe sterk het leger, en met welk doel het verzameld was? en hij antwoordde: dat Tiribazus behalve zijn eigen troepen nog Chalyben en Toachen bij zich had, die hij gehuurd had. Tiribazus, ging hij voort, houdt zich op de toppen der bergen slagvaardig, om in de bergpassen, die de Hellenen door moeten trekken, hen aan te vallen. — Op dit bericht besloten de veldheeren de troepen samen te trekken; terstond lieten zij onder bevel van den Stymphaliër Sophaenetus eene bezetting achter, en begaven zich onder geleide van den gevangene op marsch. Toen de heuvel beklommen was en de vooruittrekkende peltasten de vijandelijke legerplaats onder zich ontdekten, wachtten zij niet eerst op de hoplieten, maar vielen met alle macht op het kamp aan. De barbaren, het rumoer hoorende, hielden niet stand, maar vluchtten; eenigen van hen sneuvelden, en men maakte, behalve ongeveer twintig paarden, ook de tent van Tiribazus buit, waarin men bedden vond op zilveren pooten, en drinkbekers, en waar zich eenige personen bevonden, die zich voor bakkers en schenkers uitgaven. — Zoodra de aanvoerders der hoplieten dit alles vernomen hadden, besloten zij zoo spoedig mogelijk naar de legerplaats terug te keeren, opdat de vijand de achtergebleven bezetting niet zou overvallen. Dadelijk werd de terugtocht geblazen, en men bereikte nog denzelfden dag de legerplaats.

V.

Den volgenden dag besloot men zoo spoedig mogelijk verder te trekken, eer zich de vijanden weder verzamelden en de passen bezetten. Men brak dadelijk op, en de Hellenen marcheerden onder geleide van de gidsen door de diepe sneeuw, beklommen nog denzelfden dag de hoogte, waar Tiribazus hen had willen aanvallen, en sloegen daar de legerplaats op. Van hier uit maakten zij drie marschen door woeste streken tot aan den Euphraat, en trokken over deze rivier, die hun tot aan den navel ging; hare bronnen waren, naar men zeide, niet ver af. Hierop legden zij in drie marschen vijftien parasangen af over eene vlakte, die met een dikke laag sneeuw bedekt was. De derde marsch was moeilijk, want er woei een scherpe noordenwind, die alles deed bevriezen en verstijven. Een van de waarzeggers deed het voorstel, aan den wind te offeren [1]); dit gebeurde, en ieder meende nu duidelijk te voelen, dat de wind zijne scherpte verloren had. De sneeuw lag een vadem diep, zoodat ook veel trekvee, verscheidene slaven, en ongeveer dertig soldaten omkwamen. Den geheelen nacht werd het vuur aangehouden, want men vond veel hout in de legerplaats; doch voor hen, die 't laatst aankwamen, bleef geen hout meer over: zij, die er dus eerder waren en vuur brandden, lieten de later gekomenen niet tot het vuur toe, als zij hun daarvoor geen tarwe of andere eetwaren gaven. Zoo hielpen zij elkander met datgene wat ieder had. Waar het vuur

---

[1]) De winden zijn goden bij de oude Hellenen; aan Boreas (N. wind) waren hier en daar altaren gewijd.

brandde ontstonden door de gesmolten sneeuw diepe kuilen tot op den grond, en zoo kon men de hoogte van de sneeuw meten.

Van hier uit marcheerden zij den geheelen volgenden dag door de sneeuw, en verscheidene soldaten vielen om van den honger. Xenophon, die de achterhoede aanvoerde, kon zich, wanneer hij de de flauwgevallenen gadesloeg, hunne ziekte niet verklaren. Toen hem echter iemand, die verstand daarvan had, verzekerde, dat zij klaarblijkelijk den geeuwhonger [1]) hadden, en op zouden staan, wanneer men hun te eten gaf, ging hij naar de bagage en gaf hun de eetwaren, die hij vond, of zond ze door lieden, die spoedig naar hen toe konden loopen. Zoodra zij iets gegeten hadden, stonden zij op en marcheerden verder. — Tegen den avond bereikte Chirisophus een gehucht, en trof daar de vrouwen en meisjes van die plaats aan, die bij de bron vóór de verschansing water haalden. Op hare vraag wie zij waren, antwoordden de tolken in 't Perzisch, dat zij van den koning kwamen, en naar den satraap [2]) wilden gaan; de vrouwen antwoordden, dat die niet hier was, maar een parasang verder. Daar het reeds laat was, gingen zij met de waterdraagsters de verschansing binnen, en begaven zich naar het dorpshoofd. Chirisophus en alle troepen, die het gehucht bereiken konden, sloegen daar hun nachtkwartier op; de overige soldaten, die niet zoo ver konden komen, brachten den nacht zonder spijzen en vuur onderweg door, en eenigen kwamen daar om.

Ook hadden zich een aantal vijanden vereenigd, die het leger volgden en het vermoeide vee stalen, hetgeen onder hen zelf nog aanleiding tot twisten gaf. Verscheidene soldaten bleven achter, omdat zij door de sneeuw het

---

[1]) Bulimía of búlimos, vanwaar Fransch boulimie = faim maladive, accompagnée de défaillances. (Fr. vertaling).

[2]) *Satraap*, oud pers. *khshatrapâ* = verdediger van het rijk (of van het koningschap).

gezicht verloren hadden, of omdat door de koude hunne teenen afgevroren waren. Een hulpmiddel voor de oogen tegen de sneeuw was, wanneer men ze met iets zwarts bedekte, en voor de voeten, wanneer men niet rustte, maar steeds in beweging bleef, en 's nachts blootsvoets was. Wie echter met schoenen aan sliep, dien drongen de riemen in 't vleesch, en de schoenen bevroren rondom. Zij behoorden tot de soort, die men boerenschoenen [1]) noemt, en waren, omdat de oude schoenen versleten waren, uit versche ossenhuiden gemaakt. Door zulke wederwaardigheden bleven enkele soldaten achter, en daar zij eene plaats in de verte zagen, die zwart scheen te zijn, omdat daar geen sneeuw lag, meenden zij, dat die gesmolten was, en dit was werkelijk het geval, want dicht in de nabijheid in een bergkloof was eene warme bron [2]). Zij lieten den straatweg op zij liggen, legerden zich hier en zeiden, dat zij niet verder wilden marcheeren. Toen Xenophon, die de achterhoede aanvoerde, dit vernam, verzocht hij hun niet achter te blijven, en wendde, om hen over te halen, allerlei kunstgrepen aan. Hij zeide hun, dat de vijand in grooten getale hen achtervolgde. en werd eindelijk driftig. Zij antwoordden echter, dat hij hen maar dood moest slaan, want dat zij niet verder konden. Nu besloot hij maar den vijand, die hun op de hielen zat, zoo veel mogelijk schrik aan te jagen, opdat hij de vermoeide soldaten niet zou aanvallen. Het was reeds duister, en de vijanden kwamen met groot rumoer aanrukken, want zij hadden twist gekregen over hun buit. Alle soldaten van de achterhoede, die gezond waren, begaven zich nu op weg en vielen op de vijanden aan; de vermoeiden hieven

---

[1]) Een soort van boerenschoenen van ongelooid leder, Gr. *Karbatinae*, een woord dat door Pollux VII 83 van *Kar* (Kariër) wordt afgeleid. Zie ook De Boer, Woordenboek, i.v.

[2]) Over deze warme bron vgl. men de berichten der reizigers bij Vollbrecht, Anhang, blz. 200.

een geschreeuw aan, zoo luid zij slechts konden, en sloegen daarbij met de lansen op de schilden. De vijanden schrikten, spoedden zich door de sneeuw in het bosch terug, en men hoorde geen geluid meer van hen.

Xenophon en de zijnen trokken nu, nadat zij den zieken beloofd hadden den volgenden dag eenige soldaten naar hen toe te zenden, voorwaarts, doch stieten nog geen vier stadiën verder op soldaten, die zich dicht ingestopt hadden, en zonder een wacht uit te zetten in de sneeuw rustten. Men maakte ze wakker; zij zeiden echter, dat de voorste troepen halt hadden gemaakt. Xenophon ging verder en zond de krachtigste peltasten vooruit, om de oorzaak van het stilhouden op te sporen. Dezen brachten de tijding, dat het geheele leger op dezelfde wijze rustte. Nu hielden ook Xenophon's troepen stil en brachten daar, nadat zij zoo goed en zoo kwaad het ging posten uitgezet hadden, zonder vuur en eten den nacht door. Tegen den morgen zond Xenophon de jongste manschappen naar de vermoeiden terug met het bevel, hen tot opbreken aan te sporen. In dien tusschentijd kwamen soldaten van Chirisophus uit het dorp om bericht in te winnen, hoe het met de achterhoede ging. Zij waren hier zeer welkom en men gaf hun de vermoeiden mee om ze in de legerplaats te brengen. Na een marsch van nog geen twintig stadiën bereikte men het dorp, waar Chirisophus uitrustte. Toen zij zoo met elkander hereenigd waren, kwam men overeen de troepen in de dorpen te verdeelen. Chirisophus bleef waar hij was, de anderen echter lootten om de dorpen, die zij zagen, en marcheerden daarna naar de plaatsen, elk met zijn manschappen. De kapitein Polycrates uit Athene vroeg nu verlof om vooruit te trekken, koos een aantal lichte troepen uit, en spoedde zich aan het hoofd daarvan naar het dorp, dat voor Xenophon aangewezen was. Hier vond hij alle inwoners der plaats met hun dorpshoofd, bovendien nog zeventien veulens, die tot de schatting voor den koning behoorden, en de dochter van het dorpshoofd, die

juist dienzelfden dag gehuwd was [1]). Haar man was op de hazenjacht, en men trof hem nergens in de dorpen aan. De woningen waren onder den grond [2]), aan den ingang nauw, evenals bij een put, van onderen echter wijd. De ingangen voor het vee waren gegraven, maar de menschen daalden op ladders naar beneden. In deze woningen trof men geiten, schapen, runderen en pluimgedierte met jongen aan. Al het vee werd binnen met gras gevoerd. Ook vond men tarwe, gerst, peulvruchten en gerstebier in vaten. In deze vaten, waar het bier tot aan den rand stond, waren rieten halmen zonder knoopen geplaatst, grootere en kleinere. Wie nu dorst had, nam ze in den mond en zoog er aan [3]). Zonder bijvoeging van water was het een zeer sterke drank, en hij, die er aan gewend was, hield er veel van. Xenophon noodigde het dorpshoofd bij zich aan tafel, en zeide hem goeden moed te houden, want zijne kinderen zoude men hem niet ontnemen, en bij den aftocht zou men tot belooning het huis met levensmiddelen vullen, wanneer hij getoond had den Hellenen, tot aan hunne aankomst bij een ander volk, een dienst te hebben bewezen. De man beloofde dit, en om zijn goeden wil te bewijzen, wees hij hun de plaatsen aan, waar wijn begraven was. Zoo brachten nu de Hellenen in een goed kwartier en met overvloed van levensmiddelen den nacht door, hadden het dorpshoofd in verzekerde bewaring, en zijne kinderen in de onmiddellijke nabijheid. — Den volgenden dag begaf zich Xenophon met het dorpshoofd naar Chirisophus. Waar hij een dorp voorbijkwam, ging hij naar de daar ingekwartierde soldaten, en vond ze overal welgemoed met overvloed van spijzen en dranken. Nergens

---

[1]) Volgens eene tekstverbetering van Prof. Naber (in de HS. staat: *die eerst sedert negen dagen gehuwd was*).

[2]) Ook thans nog gebruiken de Armeniërs zulke onderaardsche woningen, waarover men de berichten zie van Moltke vgl. bij Vollbrecht, Anhang, blz. 200.

[3]) Ook deze gewoonte bestaat nog in Armenië en Arabië, volgens de berichten van Niebuhr, enz. Vgl. Vollbrecht, t.a.p.

liet men hen gaan, vóórdat men hun een ontbijt had voorgezet. Men trof er geen disch aan, die niet met lams-, geiten-, varkens- en kalfsvleesch, met gevogelte en veel tarwe en gerstebrood overladen was. Wanneer iemand met een ander drinken wilde en hem wilde onthalen, trok hij hem naar het mengvat, waarover hij zich bukken moest om er even als een koe uit te slurpen. Ook aan het dorpshoofd werd toegestaan te nemen wat hij wilde. Hij maakte er echter geen ander gebruik van, dan dat hij telkens, wanneer hij een familielid zag, dezen bij zich nam. Toen zij bij Chirisophus aankwamen, vonden zij ook hier de soldaten in hunne kwartieren aan tafel; zij waren met hooikransen getooid [1]), en werden door Armenische knapen in nationale kleederdracht bediend. Dezen laatsten gaf men, alsof het doofstommen waren, door gebaren te verstaan, wat men wenschte. Nadat zij elkander verwelkomd hadden, vroegen Chirisophus en Xenophon gemeenschappelijk bij monde van den tolk, die Perzisch sprak, hoe het land heette. „Armenië," zeide hij, „Voor wien," gingen zij voort, „worden deze paarden gefokt?" „Voor den koning," zeide hij, „als belasting." Het volgende land, vertelde hij verder, behoorde aan de Chalybers, en hij beschreef den weg daarheen. Hierop bracht Xenophon hem weder naar de zijnen terug en gaf hem een oud paard, dat men vroeger buit had gemaakt, ten geschenke, om het op te kweeken en later als offer te slachten — want hij had gehoord, dat dit dier aan de zon [2]) gewijd was, uit vrees dat het toch spoedig zou sterven, omdat het door den rit zeer was afgemat. Voor zich nam hij een van de jonge paarden, en schonk tevens één veulen aan elk van de

---

[1]) Bij drinkgelagen was de Helleen gewoon een krans om het hoofd te doen. Vgl. Plato's meesterstuk „Het Gastmaal."

[2]) De Perzen vereerden de Zon als god (Mithras), en offerden paarden ter eere van de Zon. (vgl. over deze plaats nog Hartman, Analecta Xenophontea, blz. 78).

strategen en lochagen. De paarden aldaar waren wel is waar kleiner dan de Perzische, maar zij liepen veel sneller. Hierop gaf het dorpshoofd hun den raad, den paarden en het trekvee zakjes [1]) om de pooten te binden, wanneer zij door de sneeuw moesten gaan, want zonder die zakten zij er tot aan den buik in.

VI.

Acht dagen later gaf Xenophon aan Chirisophus den gids mee, maar de huisgenooten van het dorpshoofd liet hij achter, behalve een zoon, die den jongelingsleeftijd bereikt had. Dezen zoon kreeg Episthenes uit Amphipolis in bewaring, opdat de vader, wanneer hij zijn plicht als wegwijzer goed vervuld had, hem weder mede terugnemen kon. Zijn huis werd, zoo goed zij het konden doen, met levensmiddelen gevuld, en daarna volgde de aftocht. Het dorpshoofd trok, zonder geboeid te zijn, door de sneeuw vooruit. Men was reeds op den derden marsch, toen Chirisophus vertoornd op hem werd, omdat hij het leger niet naar dorpen bracht. Op zijne verontschuldiging, dat er hier geen waren, sloeg Chirisophus hem, zonder hem te laten boeien; hierop liep de man des nachts weg, en liet zijn zoon achter. Dit was het eenige geval waarin Xenophon het met Chirisophus op den tocht oneens was, namelijk het gebrek aan zorg, en de mishandeling van den gids. Episthenes kreeg den zoon zeer lief, en nam hem mee naar huis, waar deze hem de grootste aanhankelijkheid bewees.

---

[1]) Een gebruik, thans nog algemeen in den Kaukasus. Vollbrecht t.a.p. vergelijkt daarmede de sneeuwschoenen in Noorwegen.

— Hierop legden zij zeven marschen af, vijf parasangen des daags, tot aan den Phasis, die een plethron breed was [1]). Nadat zij van hier uit in twee marschen tien parasangen gevorderd waren, plaatsten Chalyben, Toachen en Phasianen zich tegenover hen op een bergrug, waarover de weg liep, die naar de vlakte geleidde. Toen Chirisophus de vijanden op de hoogte gewaar werd, maakte hij op een afstand van ongeveer dertig stadiën halt, om hen niet te naderen terwijl het leger nog in lange colonnes marcheerde; hij beval dus den anderen aanvoerders de afdeelingen op te laten rukken, opdat het leger tegenover den vijand front zou kunnen maken. Toen de achterhoede nader kwam, liet hij de strategen en lochagen samenkomen, en sprak tot hen: „De vijanden hebben, zooals gij ziet, den bergrug bezet; het is dus tijd te beraadslagen, hoe wij zoo dapper mogelijk kunnen strijden. Ik geef in overweging de troepen het ontbijt te laten gebruiken, en ondertusschen te overleggen, of wij heden dan wel morgen den berg over zullen trekken." „Wat mij betreft", zeide Cleanor, „raad ik aan, dadelijk het ontbijt te nuttigen en dan den vijand aan te vallen. Want wanneer wij heden dralen, dan zullen de vijanden, die ons nù zien, meer moed krijgen, en in dit geval zullen zij natuurlijk in aantal toenemen."

Na hem sprak Xenophon: „Ik denk er zoo over: is het noodig te vechten, dan moeten wij maatregelen nemen om dat zoo dapper mogelijk te doen; willen wij echter gemakkelijk over den berg trekken, dan moeten wij er op letten, op welke wijze wij het minst gewond worden, en het minst soldaten verliezen. De bergrug, dien wij voor ons zien, strekt zich meer dan zestig stadiën uit, en nergens ontdekken wij vijandelijke troepen, die ons bespieden, dan in deze richting. Het is dus veel beter

---

[1]) Deze rivier heet nog tegenwoordig Pasin-Su. Vgl. over de route der Hellenen op dit tijdstip Vollbrecht, t.a.p. blz 201, en Kiepert, blz. 81—82.

aan hunne opmerkzaamheid te ontgaan en een onbewaakt gedeelte van den berg zoo mogelijk van te voren in te nemen, dan tegen een slagvaardigen vijand te strijden, die ons in eene sterke stelling opwacht. Want het is toch veel gemakkelijker hoogten te beklimmen zonder te moeten vechten, dan door vijanden omringd over eene vlakte te marcheeren. Ook ziet men 's nachts, wanneer men niet vecht, veel beter voor zich uit, dan overdag strijdende, en een ruwe weg is, wanneer men niet slaags raakt, minder vermoeiend voor de voeten, dan een vlakke weg, waar men zijn hoofd in gevaar stelt. Er echter ongemerkt door te komen, schijnt mij niet onmogelijk. Wij kunnen immers des nachts zóó marcheeren, dat zij ons niet zien, en wij kunnen zoo ver wegtrekken, dat zij ons spoor niet kunnen vinden."

„Als wij den vijand in den waan brengen, dat wij hem aan dezen kant zullen aanvallen, dan zullen wij, geloof ik, het overige gedeelte van den berg des te meer verlaten vinden, daar de vijand zich in dit geval liever hier verzamelen zal. Doch, Chirisophus, waarom begin ik met van doorsluipen te spreken? Omdat gij, Lacedaemoniërs, wanneer gij namelijk het volle burgerrecht bezit, u, naar ik hoor, van uwe prilste jeugd af aan in het stelen oefent, en het bij u niet alleen niet voor eene schande, maar voor iets goeds doorgaat, voor zooverre de wet niet uitdrukkelijk verbiedt iets te stelen. Om het stelen en de daarvoor noodige voorzichtigheid heel grondig te leeren, is het immers bij u een wet, dat hij gegeeseld wordt, die zich op heeter daad laat betrappen. Nu hebt ge eene uitstekende gelegenheid om uwe opvoeding aan ons te toonen, wanneer gij zoo voorzichtig zijt, dat wij bij de poging om hun den berg te ontnemen niet ontdekt worden, opdat wij geen slaag krijgen."

„Ik heb echter ook", antwoordde Chirisophus, „van u, Atheners, gehoord, dat gij, niettegenstaande alle gevaar, dat den dief bedreigt, de kas van den staat meesterlijk

weet te bestelen, en dat de aanzienlijken dit vooral verstaan, als ten minste bij u de aanzienlijken tot het bewind worden geroepen; zoodat ook gij nu eene goede gelegenheid hebt om ons ùwe opvoeding te toonen." „Nu, ik neem aan," zeide Xenophon, „na het eten met de achterhoede op weg te gaan, om den berg te bezetten. Ook heb ik gidsen, want onze lichtgewapende soldaten loerden op de dieven, die ons op den voet volgden, en namen eenigen van hen gevangen. Van dezen heb ik vernomen, dat de berg niet ontoegankelijk is, maar dat er geiten en rundvee weiden. Wanneer wij dus maar eenmaal de hoogte gedeeltelijk bezet hebben, dan zal zelfs ons trekvee eroverheen kunnen gaan. Ik hoop, dat de vijand, die het nu niet waagt zich met ons op de vlakte te meten, ook dan niet zal standhouden, wanneer hij ziet, dat wij op gelijke hoogte zijn." „Waartoe," zeide Chirisophus, „is het noodig dat gij er zelf heengaat, en uwen post bij de achterhoede verlaat? Stuur liever anderen, wanneer er geen vrijwilligers te vinden zijn." Nu meldde zich Aristonymus uit Methydrion met hoplieten, Aristeas uit Chios, en Nicomachus uit het Oeta-gebergte, beiden met lichtgewapenden, aan, en spraken af, dat zij hunne aankomst op de hoogte elkander door eene menigte vuren te kennen zouden geven. Na het ontbijt rukte Chirisophus met het geheele leger ongeveer tien stadiën voorwaarts op den vijand los, om hem een aanval aan deze zijde zeer waarschijnlijk te maken.

Toen het avondeten gedaan was en het donker geworden was, braken de hiervoor bestemde troepen op en namen de hoogte in; het overige deel van 't leger rustte beneden. Zoodra de vijanden de inname van den berg zagen, bleven zij wakker en hielden des nachts vele vuren aan. Bij 't aanbreken van den dag, nadat 't offer volbracht was, marcheerde Chirisophus naar den weg, die bezet was en over den berg leidde, terwijl de anderen, die reeds op den berg stonden, de toppen trachtten in te nemen.

Het vijandelijke leger bleef grootendeels op den bergweg staan, een deel echter ging den Hellenen op de toppen tegemoet. Voordat nog het talrijkst gedeelte van de troepen zich vereenigd had, kwam het tusschen de soldaten op de hoogten tot een gevecht. De Hellenen overwonnen en vervolgden den vijand. In dien tusschentijd vielen ook van de vlakte uit de peltasten in vollen ren op den tegenover hen staanden vijand aan, en Chirisophus volgde hen met de hoplieten in versnelden pas. Toen het vijandelijke leger, dat op den bergweg stond, zag, dat zijne troepen op de hoogten verslagen werden, nam het de vlucht met verlies van weinige manschappen. De Hellenen veroverden eene groote menigte gevlochten schilden en maakten ze door sabelhouwen onbruikbaar. Nadat de berg beklommen was, werd er geofferd en een zegeteeken opgericht, en nu marcheerden zij omlaag naar de vlakte, en kwamen in dorpen, die met allerlei levensmiddelen rijkelijk voorzien waren.

VII.

Hierop trokken zij het land der Taochen binnen, en legden in vijf marschen dertig parasangen af. [1]) Het ontbrak hun nu aan levensmiddelen, want de Taochen bewoonden vaste plaatsen, waarin zij met allen mondvoorraad gevlucht waren. Toen Chirisophus bij eene plaats aankwam, waar zich, zonder dat er zelfs eene

---

[1]) De naam der Taochen, door Xen. en later door Diodorus vermeld, wordt in verband gebracht met het hedendaagsche landschap Toas-Kari, en de stad Tausgerd, vgl. Vollbrecht, t.a.p. bl. 202. (Bij Kiepert: *Taoskari* en *Tawasgerd*).

stad of ook huizen waren, een aantal mannen en vrouwen en veel vee vereenigd hadden, viel hij hen dadelijk aan, en als het eerste gelid vermoeid was, deed het tweede een aanval, en dan weer een ander: omdat de plaats, die rondom steil was, niet door allen tegelijkertijd aangevallen kon worden. Nu kwam Xenophon met de achterhoede, die uit peltasten en hoplieten bestond, en Chirisophus ontving hem met de woorden: „Gij komt als geroepen, want deze plaats moeten wij innemen; als dat niet gebeurt, heeft het leger geen levensmiddelen." Zij kwamen nu bijeen om te beraadslagen, en Xenophon vroeg: „Wat verhindert ons 't binnentrekken?" „Deze toegang," antwoordde Chirisophus, „dien gij hier ziet, is de eenige. Wanneer hierlangs iemand beproeft naderbij te komen, dan rollen zij met steenen over deze vooruitstekende rots; en degene, die getroffen wordt, gaat 't dan zooals gij hier ziet." Met deze woorden wees hij op eenige menschen, wier beenen en ribben verpletterd waren. „Wanneer zij hunne steenen opgebruikt hebben," zeide Xenophon, „wat zal ons dan verhinderen binnen te dringen? Wij zien toch maar deze weinige mannen tegenover ons, waarvan er twee of drie gewapend zijn. De ruimte, die wij onder de naar beneden vallende steenen te doorloopen hebben, bedraagt, zooals gij ziet, ongeveer anderhalf plethron; twee derde van deze plaats is bij gedeelten met hooge dennen bedekt; wanneer onze mannen daaronder gaan staan, wat zullen zij dan nog van de naar beneden geworpen of gerolde steenen te vreezen hebben? Er blijft dan nog een half plethron over, dat wij door moeten gaan, wanneer de steenregen bedaart." „Dadelijk echter," antwoordde Chirisophus, wanneer wij ons naar den kant der boomen op weg begeven, zullen er eene menigte steenen naar beneden rollen." „Dat is juist wat wij noodig hebben," hernam Xenophon, „zooveel te spoediger is hun voorraad uitgeput. Laten wij dus nu op weg gaan, en wel naar een punt, dat het best te passeeren is, als wij kunnen,

en vanwaar wij het best kunnen terugtrekken, als wij willen."

Nu braken Chirisophus, Xenophon en de lochaag Callimachus uit Parrhasia op; want de laatste had onder de lochagen van de achterhoede op dien dag het bevel; de andere lochagen bleven echter op hunne veilige standplaats. Er trokken dus ongeveer zeventig mannen achter de boomen, niet op eens maar één voor één, met de grootste omzichtigheid. Agasias uit Stymphalus, en Aristonymus uit Methydrion, eveneens lochagen van de achterhoede, en anderen, bleven buiten 't boschje, want voor meer dan ééne afdeeling was het onder de boomen niet veilig. Opeens kreeg Callimachus den goeden inval om van den boom af, waaronder hij stond, twee of drie passen naar voren te doen, en dan, wanneer de steenen naar beneden rolden, zich snel weder terug te trekken: zoo gingen er iederen keer meer dan tien wagens met rotsblokken verloren. Toen Agasias zag wat Callimachus deed, en de oplettendheid van het geheele leger bemerkte, vreesde hij dat deze het eerst de plaats zou beklimmen, en zonder zijne vrienden Aristonymus, die 't dichtst bij hem was, Eurylochus uit Lusi, of een ander er bij te roepen, liep hij alleen weg, en kwam alleen voor. Zoodra Callimachus hem voorbij zag gaan, greep hij hem aan den rand van het schild vast. In dien tusschentijd liep Aristonymus uit Methydrion hen voorbij, en na hem Eurylochus uit Lusi. Zij streden op deze wijze allen om den prijs der dapperheid, en door hunnen wedijver veroverden zij de plaats, want zoodra er één binnengedrongen was, werd er geen enkele steen meer van boven geworpen.

Nu zag men echter een verschrikkelijk schouwspel: de vrouwen wierpen hare kinderen naar beneden, en dan sprongen zij, zoowel als de mannen, hen na. De lochaag Aeneas uit Stymphalus zag een schoon gekleed man loopen, die zich naar beneden wilde werpen; hij pakte hem beet om dit te verhinderen; doch deze trok hem met zich

mee, beiden stortten van de rotsen en vonden den dood. Zeer weinig menschen werden hier gevangen genomen; maar men maakte eene groote menigte runderen, ezels en schapen buit.

Hierop trok het leger door het land der Chalyben, en legde vijftig parasangen in zeven marschen af. Dit volk was onder allen, wier gebied zij doorgetrokken waren, het dapperste; en men werd terstond handgemeen. Zij droegen linnen harnassen tot aan het onderlijf; in plaats van verlengstukken gebruikten zij gedraaide touwen, die dicht aan elkander sloten. Ook hadden zij beenharnassen en helmen, en in den gordel een dolk, zooals de Laconische sabels. Hiermede sloegen zij de vijanden neer, die zij konden overweldigen, sneden hun het hoofd af en namen dit mee, en wanneer de vijand in het gezicht was, gingen zij dansen en zingen.

Zij droegen ook lansen, die bijna vijftien ellen lang waren en één punt hadden. In hunne kleine steden bleven zij zoolang, tot alle Hellenen voorbij gemarcheerd waren; en daarna volgden zij hen onder gedurig gevecht. Zij woonden in de verschansingen, waarheen zij ook hunne levensmiddelen gebracht hadden, zoodat de Hellenen in dit land in het geheel niets vonden, maar van het vee, dat zij bij de Taochen buit gemaakt hadden, moesten leven.

De Hellenen rukten nu voort tot aan den Harpasus, een rivier van vier plethren breedte. Van hier uit trokken zij in vier marschen twintig parasangen door het gebied der Scythinen over eene vlakte, bleven in de dorpen, die zij aantroffen, drie dagen, en voorzagen zich van levensmiddelen. Daana legden zij in vier marschen twintig parasangen af, en bereikten eene groote, rijke en bevolkte stad, Gymnias genaamd. [1]) De heerscher van dit land

---

[1]) Omtrent de ligging der stad, evenals omtrent de later vermelde Scythinen, en de bovengenoemde rivier Harpasus, zijn de aardrijkskundigen het niet eens; bijzonderheden hieromtrent bij Vollbrecht, t.a.p. blz. 202.

zond den Hellenen een gids, om hen door het gebied zijner vijanden te geleiden. Deze kwam en beloofde hun in vijf dagen naar eene streek te brengen, waar zij de zee konden zien; zoo niet, dan mochten zij hem ter dood brengen. Hij nam nu de leiding op zich, en nadat hij hen in het vijandelijke land gebracht had, spoorde hij hen aan de streek te vuur en te zwaard te verwoesten. Hierdoor werd het duidelijk, dat hij om die reden gekomen was, en niet uit welwillendheid jegens de Hellenen. Na vijf dagen kwamen zij bij den berg, Theches genaamd, aan, en toen de eersten den top beklommen hadden, en vandaaruit de zee zagen, hieven zij een luid geschreeuw aan. Xenophon en de achterhoede meenden nu, dat een ander vijandig korps het leger in het front aanviel, omdat de bewoners van het door vuur vernielde land hen tevens in den rug bedreigden. Eenige der laatsten waren door de troepen van de achterhoede, die hen van uit een hinderlaag aanvielen, gedeeltelijk neergehouwen, gedeeltelijk gevangen genomen, en men had bij deze gelegenheid ongeveer twintig gevlochten schilden, van ongelooid rundleder, buit gemaakt. Toen nu het rumoer heviger werd en nader kwam, en de aanrukkende troepen zich steeds naar de voorhoede spoedden, waar een onophoudelijk geschreeuw gehoord werd, en dat steeds zoo voortging, geloofde Xenophon het aan eene gewichtige oorzaak te moeten toeschrijven. Hij steeg dus te paard en reed, begeleid door Lycius en de ruiterij, er heen om hulp te verleenen. Nu hoorden zij dadelijk de soldaten schreeuwen, en elkaar toeroepen: „De zee, de zee!" [1] Toen ontstond er een algemeen geloop, ook bij de achterhoede; het trekvee en de paarden werden er eveneens heengedreven. Nadat nu allen den top beklommen hadden, omhelsden zij elkander, evenzeer als de strategen en de lochagen,

---

[1] Slechts hij, die in Griekenland geweest is en dit land, overal omspoeld door de zee, en zijne bewoners kent, zal ten volle dezen uitroep begrijpen.

met tranen in de oogen [1]). En dadelijk brachten de soldaten, ik weet niet op wiens bevel, steenen bijeen, maakten een grooten heuvel, en legden er eene menigte ruwe huiden en stokken en de veroverde gevlochten schilden op. De gids en anderen, die deze daartoe aanzette, hakten de schilden zelf aan stukken. Hierop lieten de Hellenen den gids vertrekken, nadat zij hem uit de algemeene bezittingen een paard, een zilveren schaal, een Perzisch kostuum en tien darieken gegeven hadden. Voornamelijk vroeg hij om ringen, en kreeg er vele van de soldaten. Nadat hij hun het dorp, waar zij moesten overnachten, en den weg naar het gebied der Macronen gewezen had, keerde hij 's nachts naar zijn geboorteland terug.

VIII.

Van hier uit trokken de Hellenen door het land der Macronen, [2]) en legden in drie marschen tien parasangen af. Op den eersten dag bereikten zij de rivier, die de grens vormt tusschen het gebied der Macronen en dat der Scythinen. De hoogere streek, die rechts ervan lag, was zeer woest, en links stroomde eene andere rivier, waarin de grensrivier, die zij over moesten trekken, zich uitstort. De oevers waren met boomen beplant, die niet dik waren, doch zeer dicht op elkander stonden. De Hellenen hakten ze in 't voorbijgaan om, en haastten

[1]) Vgl. eenige merkwaardige bijzonderheden hierover bij Vollbrecht, t.a.p. blz. 202—203.

[2]) Deze naam leeft misschien voort in het hedendaagsche gebergte Makur-Dagh, zie Vollbrecht, t.a.p. blz. 203.

zich om zoo spoedig mogelijk uit deze streek te komen. De Macronen, die gevlochten schilden, lansen, en haren kleederen droegen, stonden aan de andere zijde der rivier opgesteld, moedigden elkander aan en wierpen steenen in de rivier, zonder echter de Hellenen te raken of hun eenige schade te berokkenen. — Opeens kwam er een peltast, die volgens zijn zeggen in Athene slaaf geweest was, bij Xenophon, en zeide: „dat hij de taal dezer lieden verstond, en geloofde dat hier zijn vaderland was; wanneer men er niets tegen had, wilde hij met die menschen gaan spreken." „Niets verhindert u," antwoordde Xenophon, spreek met hen, en vraag eerst welk volk zij zijn." Zij antwoordden daarop: „Wij zijn Macronen." Hij vroeg hen nu op Xenophon's bevel verder: „Waarom plaatst gij u tegenover ons, en wilt ons vijandelijk behandelen?" „Omdat gij" antwoordden zij, „in ons land zijt gevallen." Daarop antwoordde hij hun op bevel van de strategen: „Wij komen niet hier om u op de eene of andere wijze nadeel te berokkenen, maar nu de oorlog tegen den koning afgeloopen is, keeren wij naar Hellas terug, en wenschen de zee te bereiken." „Wilt gij dat," vroegen de Macronen, „onder eede bevestigen?" „Ja," antwoordden de Hellenen; „wij wenschen eene wederzijdsche verzekering van vriendschap."

Hierop reikten de Macronen den Hellenen een hunner lansen over, en ontvingen van hen een Helleensche; want daarin bestond, zooals zij zeiden, bij hen het onder eede sluiten van een verdrag. Van beide zijden riep men tevens de goden tot getuige.

Nadat het verdrag gesloten was, hielpen de Macronen dadelijk de Hellenen, onder wie zij zich nu vol vertrouwen mengden, om boomen te vellen, den weg te banen om aan de overzijde te komen, brachten hun ook zoo goed zij konden levensmiddelen te koop, en strekten hun drie dagen tot geleide, tot zij met hen de Colchische grenzen bereikten. Hier was een groote toegankelijke berg, waarop

de Colchiërs gewapend stonden. In den aanvang marcheerden de Hellenen in dichte slagorde, om in deze stelling den berg aan te vallen: later vonden de veldheeren, die samengekomen, waren, het beter over de voordeeligste wijze, waarop men den berg zou aangrijpen, te beraadslagen. Xenophon nam het woord: „Ik raad aan, de dicht aaneengesloten stelling te wijzigen, en compagniecolonnes te formeeren. Want de phalanx zou, daar de paden over den berg zeker niet overal even begaanbaar zijn, toch spoedig uiteen moeten gaan; als de troepen zagen, dat zij de aaneengesloten stelling, waarin zij moesten aanrukken, niet konden handhaven, zouden zij terstond moedeloos worden."

„Verder, wanneer wij een smal front tegen den vijand opstellen, dan overvleugelt hij ons en kan zijn overmacht tot verschillende doeleinden gebruiken; breiden wij echter het front uit, dan zal natuurlijk de phalanx door de talrijke vijanden en werpschichten worden doorbroken. Dit zal, waar het ook gebeurt, op de geheele phalanx een nadeeligen invloed uitoefenen. Mijn raad is dus dat de afdeelingen in colonnes en door tusschenruimten gescheiden zich zoo ver uitbreiden, dat zij breeder zijn dan de vijandelijke vleugels: zoo zullen wij de phalanx der vijanden overvleugelen, de dappersten van ons zullen met hunne colonnes het eerst vooruitdringen, en iedere compagnie zal daar marcheeren, waar zij het best vooruit kan komen. De vijand zal niet licht in de tusschenruimten kunnen dringen, daar hij zich dan aan den aanval der compagnieën van beide zijden zou blootstellen, en eene compagnie, die in colonnes marcheert, door te breken, zou hem ook moeilijk vallen. Komt een colonne in gevaar, dan kan haar diegene helpen, die er het dichtst bij is, en als het een afdeeling gelukt tot op den top door te dringen, dan zal wel geen vijand meer stand houden."

Dit voorstel vond bijval, en er werden nu compagnie-

colonnes geformeerd. Xenophon, die zich thans van den rechtervleugel naar den linker begaf, hield de volgende toespraak tot de soldaten: „Soldaten, de vijanden dáár zijn nog de eenige hinderpaal, die ons van het doel verwijdert, waarnaar wij reeds zoo lang streven: dezen moeten wij, wanneer het eenigszins mogelijk is, met huid en haar opeten!" [1])

Toen nu na 't opstellen der colonnes allen op hunne plaats stonden, telde men tachtig afdeelingen hoplieten, ieder van ongeveer honderd man. De peltasten en boogschutters vormden drie afdeelingen, ieder van bijna zeshonderd man, waarvan er een buiten den linker, de andere buiten den rechtervleugel, en de derde in het centrum stond. Hierop gaven de veldheeren den raad de goden aan te roepen: dit gebeurde, en onder 't aanheffen van krijgsgeschreeuw begon de marsch. Chirisophus en Xenophon rukten aan het hoofd van de peltasten, buiten den vijandelijken vleugel, voorwaarts. Toen de vijanden hen zagen, volgden zij met spoed hunne bewegingen na, en verspreidden zich deels rechts, deels links, waardoor in hun midden een groote open plaats ontstond. En zoodra de Arcadische peltasten onder bevel van den Arcadiër Aeschines deze open ruimte zagen, dachten zij dat de vijand de vlucht nam, en gingen met alle kracht er op los. Zij beklommen het eerst den berg, en daarna volgden de Arcadische hoplieten, onder aanvoering van Cleanor uit Orchomenus. Toen de vijanden hun snellen loop zagen, hielden zij niet meer stand, maar vluchtten, de een hierheen, de ander daarheen. De Hellenen bereikten de hoogten en sloegen hun kwartier op in eene menigte dorpen, die rijkelijk van levensmiddelen voorzien waren. Deze streek leverde voor hen verder niets merkwaardigs op: alleen vond men hier vele bijenkorven, en alle soldaten, die van den honig aten, verloren hun bewustzijn, kregen brakingen

---

[1]) Spreekwoordelijke uitdrukking, ongeveer = in de pan hakken.

en buikloop, en geen enkel kon rechtop staan. [1]) Diegenen, die weinig gegeten hadden, geleken sterk op dronken menschen; anderen, die er veel van genuttigd hadden, geleken deels op krankzinnigen, òf schenen te zullen sterven. Er lagen zoo velen ziek, dat het was alsof men een nederlaag geleden had, en de moedeloosheid was zeer groot. Doch den volgenden morgen was er geen enkele gestorven, maar bijna op hetzelfde uur kregen zij het verstand terug; op den derden en vierden dag stonden zij op, alsof zij van een vergiftiging hersteld waren.

Hierop legden zij in twee marschen zeven parasangen af, en kwamen aan de zee bij Trapezus [2]); deze Helleensche stad ligt aan den Pontus Euxinus in het Colchische gebied, en is eene volksplanting van Sinope. Zij rustten hier op Colchisch grondgebied dertig dagen, en plunderden van daaruit het land der Colchiërs. De inwoners van Trapezus brachten in het leger levensmiddelen te koop, ontvingen de Hellenen als gasten, en gaven hun ossen, meel en wijn ten geschenke. Zij waren ook hun voorspraak bij de naburige Colchiërs, die meestal op het platteland woonden, en ook van dezen kwamen ossen ten geschenke. Hierop brachten zij het vroeger bepaalde offer. Ossen kregen zij in groote getale om den Redder Zeus en Heracles voor hun genadig geleide dankoffers te brengen, en ook tegenover de andere goden hunne geloften te volbrengen. Tevens hielden zij op den berg, waar zij gelegerd waren, gymnastische spelen, en kozen den Spartiaat Dracontius — die nog als knaap van huis gevlucht was, omdat hij een anderen knaap met een Laconisch zwaard zonder opzet gedood had, — om hem het bepalen der baan en het toe-

---

[1]) Over dezen giftigen honig, waaromtrent de reizigers en geleerden het zeer oneens zijn, vgl. men een aantal wetenswaardige bijzonderheden, bij Vollbrecht, t.a.p. blz. 203—204. En verder vooral de Geneesk. Ct. van Dr. Bollaan, Amst. 28 Mei 1910. (De uitgave van dit blad is, helaas, gestaakt.)

[2]) Het tegenwoordige *Trebizonde*, Gr. nog steeds *Trapezus*.

zicht over den strijd te geven. Na het offer gaven zij hem de huiden, met het verzoek hun de gemaakte baan te wijzen. Hij wees hun den heuvel, waarop zij stonden, en zeide: „deze hoogte is het best om te loopen, waar men ook maar wil." „Hoe echter," antwoordden zij, „kunnen de menschen hier worstelen, waar de grond zoo ruw en vol struiken is?" „Zooveel te beter," zeide hij, „zal degene die valt, het voelen."

In het stadion liepen de meeste gevangen knapen; den dolichos echter liepen meer dan zestig Cretenzers. Anderen hielden een worstelstrijd, een vuistgevecht en 't pankration [1]).

Het was een prettig schouwspel: want er kwamen velen uit, en daar hunne vrienden toeschouwers waren, steeg de onderlinge wedijver zeer hoog. Ook werden er wedrennen te paard gehouden; de deelnemers moesten bergaf tot aan de zee, en bergop tot aan het altaar teruggaan. Naar beneden ging 't zoo snel, dat zeer velen rolden; naar boven echter liepen de paarden, daar het steil was, slechts heel langzaam. Hieruit ontstond dan veel geschreeuw, gelach en onderling geroep.

---

[1]) Het *stádion* (het „vaststaande", de lengte van de renbaan) beteekent het hardloopen in een renbaan; de *dólichos* („lang", nl. de lange baan) is de lange renbaan, die 7 maal heen en weer geloopen moest worden; de *worstelstrijd* en het *vuistgevecht* zijn vrij algemeen bekend; het *pankrátion* („gemengde wedstrijd") was een verbinding van beide strijdsoorten. Meer bijzonderheden over dezen zeer ontwikkelden tak van het Helleensche sportleven vindt men o.a. bij Vollbrecht, t.a.p. blz. 204, en in handboeken zooals dat van Guhl und Koner, laatste uitg. door Engelmann, enz.

VIJFDE BOEK.

I.

Alwat de Hellenen deden bij hun tocht met Cyrus, en alwat zij volbrachten totdat zij de Zwarte Zee bereikten, hoe zij kwamen naar de Helleensche stad Trapezus, hoe zij het dankoffer brachten, dat zij beloofd hadden te zullen plengen, waar zij het eerst naar een bevriend land zouden komen, is in het vorige boek verteld[1]).

Hierop samenkomende, beraadslaagden zij over hunne verdere reis. Het eerst stond Antileon van Thurii[2]) op, en sprak aldus: „Ik voorwaar, kameraden, heb nu al genoeg van het inpakken en marcheeren en loopen en het dragen der wapenen en het in het gelid gaan en van het wachthouden en vechten, en ik verlang er thans naar van al deze vermoeienissen uit te rusten en, nu wij toch de zee bereikt hebben, den verderen tocht te water te maken, om zoodoende, evenals Odysseus neerliggende, al varende in Hellas aan te landen." Toen de soldaten deze taal hoorden, gaven zij hun bijval door luide teekenen te kennen, en een ander voerde hetzelfde aan, en deze meening werd door allen ondersteund. Toen stond Chirisophus op en zeide: „Anaxibius, die thans vlootvoogd is[3]),

---

[1]) Volgens Hartman, Anal. Xenoph. blz. 83—84, is de Anabasis in twee deelen te verdeelen, en boek 5—7 veel later uitgegeven dan de eerste.

[2]) Stad in Italië aan den Tarentijnschen golf.

[3]) In Sparta waren eigenlijk alleen de koningen opperbevelhebbers, maar in den Peloponnesischen oorlog werd het ambt der *nawarchen* („vlootvoogden") ingesteld, die door de volksvergadering of door de ephoren waarschijnlijk voor 1 jaar benoemd werden.

is een vriend van mij; indien gij mij nu een zending wilt opdragen tot hem, dan geloof ik wel dat hij komen zal met zijn drieriemsbooten en zeilvaartuigen, die u allen zullen overbrengen, en omdat gij nu voornemens zijt te varen, wacht dan totdat ik weerkom, hetgeen spoedig het geval zal zijn." De soldaten, dit hoorende, verheugden zich en besloten, dat Chirisophus ten spoedigste op weg moest gaan.

Na dezen stond Xenophon op en sprak aldus: „Chirisophus wordt dus naar de schepen gezonden, en wij zullen hem afwachten; nu ga ik u zeggen, op welke wijze wij ondertusschen ons den tijd ten nutte moeten maken. In de eerste plaats moeten wij onzen voorraad van levensbenoodigdheden uit het vijandelijke land zien te halen, want er is hier geen geschikte markt, waar wij kunnen koopen, tenzij misschien alleen voor eenige weinigen uit ons midden. Het land is vijandig gezind: er is dus gevaar dat velen zullen omkomen, indien gijlieden onbezorgd en zonder de uiterste behoedzaamheid op het koopen van levensmiddelen uitgaat. Beter schijnt het mij met de noodige fourageerende manschappen uwe proviand te bemachtigen, maar overigens niet hier en daar te dwalen, opdat gij uw leven behoudt," Aldus werd besloten. „Hoort nu verder ook het volgende. Eenigen van u zullen op buit uitgaan, en nu ben ik van gevoelen, dat het beste zal zijn als wij degenen, die ten buit zullen uitgaan, aanwijzen, met aanduiding der plaats werwaarts zij zich moeten begeven, opdat wij zoowel het aantal kennen van hen, die uittrekken, als van hen, die hier blijven, alsook een handje kunnen helpen om hen uit te rusten voor hun tocht, indien dit noodig mocht zijn; voorts opdat, indien het tijd wordt om eenigen der ten buit uitgezondenen te helpen, wij weten op welke plaats wij hen met de wapenen in de hand moeten ondersteunen; eindelijk opdat, wanneer een der minder ervarenen een tocht ergens heen mocht ondernemen, wij kunnen beraadslagen om de getalsterkte te

weten te komen, waarop deze met zijn mannen zou zijn gestuit."

Ook dit werd goedgevonden. — „En nu begrijpt gij verder ook wel," vervolgde Xenophon, „dat de vijanden alle mogelijke gelegenheid hebben om op hunne beurt ons uit te plunderen, en terecht hebben zij het op ons gemunt, want wij eigenen ons immers het hunne toe; en aan alle kanten omringen zij ons. Het komt mij dus voor, dat wij schildwachten rondom de legerplaats moeten uitzetten; immers wanneer wij den omtrek stuksgewijze bewaken en overzien, dan zullen de vijanden minder gemakkelijk jacht op ons kunnen maken. Vestigt uwe aandacht ook op het volgende. Indien wij met zekerheid wisten, dat Chirisophus tot ons terug zal keeren met voor den overtocht geschikte schepen, dan zou hetgeen ik nu ga zeggen volstrekt niet noodig zijn. Maar nu dit onzeker is, meen ik, dat wij onzerzijds moeten beproeven ook hier op de plaats vaartuigen voor den overtocht in gereedheid te brengen. Want indien Chirisophus met schepen terugkomt, terwijl wij die ook hier bij de hand hebben, dan zullen wij de vaart met des te grooter vloot kunnen ondernemen; maar als hij ons geen schepen brengt, welnu, dan zullen wij de vaartuigen van hier gebruiken. En ik zie dikwijls genoeg schepen hier langs het strand varen. Indien wij nu van de Trapezuntiërs [1]) lange schepen vragen en die hiernaar toe brengen, en zorgen, dat wij er de roeren uitnemen, opdat zij beter geschikt voor de vaart worden, dan zullen wij zeker niet te kort komen aan schepen voor den overtocht." Ook dit vond bijval. — „Verder begrijpt gij," zeide Xenophon, „dat het billijk is, dat wij uit onze

---

[1]) Trapezus was een groote handelstad (zie blz. 157). Over het tegenwoordige Pontische dialekt (waartoe dat van Trapezus behoort) vgl. men mijne Hist. Gramm, d. Hell. Sprache, II blz. 148 vlg. In de nieuwere gr. dialekten zijn slechts weinig sporen van de oudgriieksche bewaard.

gemeenschappelijke kas den mannen, die wij uit Trapezus mee zullen brengen, zoolang zij om onzentwille hier moeten blijven, den kost geven, en hun ook scheepsgage uitbetalen, opdat zij beloond worden voor den dienst, dien zij ons bewijzen." Aldus werd besloten. — „Nog moet ik opmerken," ging Xenophon voort, „dat indien wij deze zaak niet kunnen doorzetten, namelijk schepen genoeg te hebben, dat wij dan aan de langs de zee gelegen steden moeten opdragen de wegen, die men zegt dat in slechten toestand verkeeren, in goeden staat te brengen; en zij zullen hieraan wel gevolg geven, gedeeltelijk uit vrees, maar ook omdat zij ons kwijt willen zijn."

Doch toen riepen de manschappen uit, dat zij hier niets van wilden weten, en men de wegen niet moest gaan verbeteren.

Toen nu Xenophon hun onverstand bemerkte, liet hij de mannen niet stemmen, maar overreedde de steden gemakkelijk om de wegen te gaan verbeteren, zeggende dat zij des te spoediger van hen verlost zouden zijn, indien de wegen begaanbaar werden gemaakt. Ook kreeg men van de inwoners van Trapezus een lang vaartuig met vijftig roeiriemen, dat onder bevel werd gesteld van Dexippus, den Lacedaemonischen perioek [1]).

Maar deze, zich niet bekommerende over het verzamelen van meer schepen, begaf zich met zijn schip buiten naar de Zwarte Zee, en later kreeg hij zijn verdiende loon; want, terwijl hij in Thracië bij zekeren Seuthes bezig was zich met eens anders zaken te bemoeien, werd hij door den Lacedaemoniër Nicander gedood.

Ook ontving men een vaartuig met dertig roeiriemen, dat onder bevel werd gesteld van den Athener Polycrates, die al de vaartuigen die hij kon bemachtigen naar de

---

[1]) Perioeken (letterlijk: „omwoners") waren de oude bewoners van Sparta, die onder de Spartiaten stonden, en persoonlijk vrij waren, naar tegen bepaalde belasting het land bebouwden.

legerplaats bracht. Indien zij een lading inhadden, losten zij die en stelden haar onder bewaking van een wacht, opdat zij behouden bleef, en van de vaartuigen maakten zij gebruik om langs de kust te varen. Terwijl nu een en ander geschiedde, gingen de Hellenen op roof uit, en sommigen hunner maakten iets buit, anderen weer niet. Cleaenetus, die met zijne eigen compagnie en nog eene andere naar eene lastige landstreek was uitgerukt, kwam zelf om, en velen met hem.

II.

Toen het nu bleek, dat er geen middel was om zich de noodige levensmiddelen te verschaffen, en dat men denzelfden dag onverrichter zake naar de legerplaats moest terugkeeren, nam Xenophon gidsen aan uit de inwoners van Trapezus, voerde de helft van het leger tegen de Drilen [1]), en liet de wederhelft achter om de legerplaats te bewaken; want de Colchiërs schenen hunne huizen verlaten te hebben, waren in grooten getale en dicht in elkaar gedrongen op de bergtoppen aanwezig, en hielden die bezet. De Trapezuntiërs voerden de Hellenen niet naar die plaatsen, waar zij zich gemakkelijk levensmiddelen hadden kunnen verschaffen, want zij waren met de Colchiërs bevriend; doch gaarne voerden zij de Hellenen naar de Drilen, door wie zij kwalijk waren behandeld, en die een bergachtig en moeilijk begaanbaar land bewoonden, en den krijgshaftigsten stam aan den Pontus uitmaakten.

Terwijl nu de Hellenen op de bergruggen waren, liepen

[1]) Volksstam aan de Zwarte Zee.

zij de landen der Drilen, waarvan zij zich meester konden maken, af, en staken overal de huizen in brand; maar zij konden zich geen andere levensmiddelen verschaffen dan hier en daar een varken, of een koe of een ander stuk vee, dat aan het vuur was ontkomen. In één hunner landstreken was hun bakermat, en daarheen stroomden zij allen samen; dit middenpunt was omringd door een diepen bergstroom, en er waren moeilijke toegangswegen derwaarts. De lichtgewapenden, vijf of zes stadiën de zwaargewapenden vooruitloopende, gingen den bergstroom door, en toen zij vele kudden vee en andere rijkdommen gewaar werden, begaven zij zich naar dit middenpunt; vele lansdragers volgden hen, die op levensmiddelen uitgingen, zoodat de lieden die overtrokken meer dan tweeduizend man sterk waren. Toen zij nu strijdende deze versterkte hoofdplaats niet konden innemen, want er was een breede gracht omheen opgeworpen en er waren schanspalen op den opgeworpen rand der gracht opgericht, en dicht opeengeplaatste houten torens waren daarboven, trachtten zij den terugtocht te ondernemen, maar de vijanden loerden op hen. En daar zij niet snel konden wegloopen (want de tocht naar beneden moest man voor man geschieden), zonden zij naar Xenophon. Deze stond aan het hoofd der zwaargewapenden. De bode nu, die tot hem kwam, zeide: „de plaats is vol van geld en schatten, maar wij kunnen haar niet innemen, want zij is zeer versterkt; evenmin is de terugtocht gemakkelijk: want men moet al wegtrekkende vechten tegen de vijanden, en de weg naar beneden is lastig." Xenophon, dit vernomen hebbende, voerde de zwaargewapenden naar den bergstroom, gelastte hun de wapens af te zetten, en zelf met de hoofdlieden door den stroom trekkende, nam hij de plaatselijke gesteldheid in oogenschouw en onderzocht wat beter was, degenen die aan den overkant van den stroom waren terug te voeren, of wèl de zwaargewapenden ook over den stroom te doen gaan, met het plan om de plaats te ver-

overen. Het kwam hem voor, dat men den terugtocht niet kon ondernemen zonder veel dooden achter te laten, en ook de lochagen waren van oordeel, dat men de plaats kon innemen. Xenophon vereenigde zich met dit gevoelen, vertrouwende op de voorteekenen; want de waarzeggers hadden uit de offers opgemaakt, dat er gevochten moest worden, en dat het resultaat van het uitrukken gunstig zou zijn. Mitsdien zond hij de kapiteins af om de zwaargewapenden over den stroom te voeren, en zelf bleef hij bij de lichtgewapenden, die hij van de zwaargewapenden had afgezonderd, en stond hij aan niemand toe uit de verte pijlen op de vijanden af te schieten, of met lansen te werpen.

Toen nu de zwaargewapenden waren overgegaan, beval Xenophon aan de kapiteins hunne compagnieën, ieder zoo flink mogelijk, voor den strijd uit te rusten: immers waren de kapiteins toen bij elkander, die steeds elkaar in dapperheid trachtten te overschaduwen; deze order werd nu uitgevoerd, en Xenophon beval aan de met kleine schilden gewapenden hunne werpspietsen gereed te houden, opdat zij die bij het eerste teeken zouden kunnen werpen, en aan de boogschutters hunne pijlen op den boog te leggen, opdat zij dadelijk op het eerste bevel hunne bogen zouden kunnen afschieten, en voorts aan de lichtgewapenden hunne ransels vol steenen te houden; de mannen, die daarvoor geschikt waren, zond hij vooruit om voor een en ander te zorgen. Nadat nu alles in gereedheid was gebracht en de kapiteins en luitenants, en de anderen, die er zich op beroemden voor dezen in dapperheid niet onder te doen, allen in slagorde geschaard stonden, en elkander in oogenschouw namen — want de slagorde had den vorm eener halve maan — en toen nu de paean [1]) werd aangeheven en de krijgstrompet weerklonk, hieven de zwaargewapenden te zamen het krijgs-

[1]) Zie hierboven.

geschreeuw aan ter eere van den Oorlogsgod, en stormden in looppas vooruit, en tegelijk werden alle werpschichten afgeschoten, lansen, bogen, slingerwerptuigen, ja zelfs werden ook zeer vele steenen uit de hand geworpen; er waren er ook die vuur aanbrachten. Tengevolge nu der menigte werpspietsen ontruimden de vijanden de palissaden en de torens, zoodat Agasias van Stymphalus en Philoxenus van Pellene, hun wapens afleggende, enkel in hun onderkleed naar boven gingen; en de een trok den ander op, en anderen gingen ook naar boven, en aldus werd de plaats genomen, zooals het scheen. De zwaargewapenden zoowel als lichtgewapenden liepen de plaats binnen, en roofden wat ieder kon, maar Xenophon ging bij de poort staan, en belette de zwaargewapenden zooveel mogelijk binnen te komen: want andere vijanden verschenen op versterkte bergtoppen. Nadat er niet veel tijd verloopen was, hoorde men een geschreeuw van binnen, sommigen gingen op de vlucht en namen mede wat zij genomen hadden; hier en daar werd er de een of ander verwond, en er ontstond een gedrang bij de deuren der huizen. Degenen, die naar buiten kwamen, zeiden, toen zij er over werden ondervraagd, dat er daar binnen een sterkte was en dat er veel vijanden waren, die een uitval hadden gedaan en de mannen daarbinnen aangrepen. Daarop beval Xenophon aan Tolmidas, den heraut, af te roepen dat iedereen naar binnen kon gaan, die mee wilde plunderen; velen renden hierop naar binnen, en zij, die naar binnen drongen overwonnen hen, die den uitval deden, en sloten de vijanden weder in de burcht op. Alles nu wat zich rondom de burcht bevond werd uitgeplunderd, de Hellenen brachten den geroofden voorraad naar buiten, en de zwaargewapenden maakten thans halt, sommigen bij de verschansingen, anderen bij den weg, die naar de burcht voerde. Xenophon en de kapiteins zagen nu rond of het mogelijk was de burcht te nemen; immers indien dit uitvoerbaar ware, dan kon men verzekerd zijn van

behouden te worden, maar in het tegenovergestelde geval scheen de terugtocht in hooge mate bezwaarlijk. Doch na de plaatselijke gesteldheid van alle kanten in oogenschouw te hebben genomen, bleek het hun, dat de burcht ten eenenmale onneembaar was, en aanstonds maakten zij zich voor den terugtocht gereed. De pallissaden, die ieder soldaat om zich heen zag staan, maakten zij los, en de onbruikbare manschappen en de lastdragers zonden zij heen, en het gros der zwaargewapenden eveneens, terwijl de kapiteins ieder eenige der beste manschappen bij zich hielden. Toen zij nu den terugtocht begonnen, kwamen van de huizen uit vele vijanden met kleine schilden en lansen en beenstukken en Paphlagonische helmen op hen af, terwijl weder anderen op de huizen stegen, welke hier en daar langs den weg stonden, die naar de burcht voerde, met het gevolg, dat het ook niet veilig was hen te vervolgen door de poorten, welke naar de burcht leidden; want de vijanden wierpen groote stukken hout van boven naar beneden, zoodat zoowel het blijven als het wegtrekken gevaarlijk werd; en de donkere nacht ging middelerwijl aanbreken.

Maar ziet, terwijl zij aan het vechten waren en geen uitweg zagen, wees een god een weg tot behoud aan. Plotseling namelijk stond een der huizen aan de rechterzijde in brand, wie het dan ook had aangestoken, en toen dit huis inéén stortte, namen de inwoners der rechts gelegen huizen de vlucht. Xenophon, dit toevallig vernemende, beval nu ook de huizen aan de linkerhand, die van hout waren, in brand te steken, zoodat deze weldra in lichtelaaie vlam stonden, en ook de bewoners van die huizen de vlucht namen: nu belaagden nog slechts de vijanden, die vlak tegenover hen stonden, de Hellenen, en het was niet twijfelachtig, dat zij hen zouden aanvallen bij hun terugtocht, benedenwaarts door de straat. Xenophon beveelt nu aan de manschappen, die zich buiten het bereik der werptuigen bevonden, alle mogelijke houten voorwerpen,

die zij op den weg vonden liggen, bij elkaar te zoeken en op een hoop te leggen, tusschen henzelven en de vijanden in; toen men hiervan genoeg had, stak men het in brand, en ook stak men de huizen in brand, die zich onmiddellijk rondom de vijandelijke sterkte bevonden, met het doel, dat de vijanden aan het blusschen daarvan de handen vol zouden hebben. Zoo hadden zij het slechts aan het vuur, dat zij tusschen zich en de vijanden hadden ontstoken, te danken, dat zij den terugtocht konden ten einde brengen. De geheele stad brandde nu af, met al de torens en de palissaden, en al het overige met uitzondering van de burcht.

Den volgenden dag verlieten de Hellenen dit land met den voorraad levensmiddelen, die zij geroofd hadden, en omdat zij den afdalenden weg, die naar Trapezus voerde, niet vertrouwden, want die weg was steil en nauw, verzonnen zij een hinderlaag in schijn. Een zekere Mysiër, en zelf Mysos genaamd, nam tien Cretenzers en verschool zich met hen op een boschrijke en dicht met struikgewas begroeide plaats; hij stelde zich aan alsof hij zich voor de vijanden wilde verbergen, maar zorgde tevens, dat de koperen schilden zijner mannen van tijd tot tijd te voorschijn kwamen. De vijanden, dit ziende, vreesden dat zij in een hinderlaag zouden gelokt worden, en onder deze bedrijven ging het leger der Hellenen den berg af. Zoodra het oogenblik daar scheen om zich uit de voeten te maken, beval Xenophon aan Mysos zoo snel mogelijk op den loop te gaan; deze stond op, en vluchtte met de zijnen. De Cretenzers, uit vrees van in hun vlucht achterhaald te worden, verborgen zich in een bosch, dat langs den weg stond, en wisten zich te redden door zich langs de bergkloven in allerlei bochten voort te bewegen; maar Mysos zelf, die hun voorbeeld niet gevolgd had, doch op den weg voortliep, riep om hulp. Zij hielpen hem en namen hem gewond op, waarna zij zich samen uit de voeten maakten,

hoewel zij door de vijanden beschoten werden, en sommigen hunner met pijl en boog daarop antwoordden. Aldus kwamen zij allen behouden in de legerplaats aan.

III.

Toen nu Chirisophus niet terugkwam en er niet genoeg geschikte schepen voor den overtocht waren, terwijl men zich ook verder geen levensmiddelen kon verschaffen, besloot men tot een terugtocht te voet; en men deed de zieken, en hen die ouder dan 40 jaren waren, en de kinderen en vrouwen, in de schepen gaan, die men nog had, en laadde daarin ook het materiaal, hetwelk men op den marsch niet volstrekt noodig had; ook deed men de twee oudste bevelhebbers Philesius en Sophaenetus scheep gaan, met de opdracht voor hun reisgenooten zorg te dragen. De overige mannen aanvaardden den marsch, en de weg, waar men langs trok, was begaanbaar gemaakt. Na drie dagen kwam men te Cerasus, [1]) een Grieksche stad, die aan zee lag in Colchis, en die een volkplanting van de Sinopiërs was. Aldaar bleef men tien dagen, er werd een monstering gehouden van de manschappen in de wapenen, en het leger werd geteld, waarbij bleek, dat hun aantal acht-duizend-zes-honderd bedroeg; alleen dit

---

[1]) Cerasus heeft, volgens sommigen, zijn naam van de vele kerseboomen in de nabijheid der stad. — De stad heet thans Kiresun — De kersen (armenisch Keras) zou het eerst Lucullus in 73 v. C. naar Italië gebracht hebben, vgl. Hehn, Kulturpflanzen und Hausthiere, blz 327. — Volgens Vercoullie, Etym. Woordenb., is *Kers* echter niet van den naam der stad *Cerasos* in Pontus, maar afgeleid van Gr. *Kéras* (hoorn), wegens het hoornharde hout van den kerselaar (2e uitgave 1898).

aantal was behouden gebleven, en de overigen waren omgekomen, hetzij door 's vijands hand, hetzij door de sneeuw, een enkele ook door ziekte.

Daarop verdeelde men het geld, dat men op de krijgsgevangenen had buitgemaakt, en het tiende gedeelte daarvan, dat zij bestemden voor Apollo en voor de Artemis van Ephesus, namen de generaals onder hunne berusting, om het voor ieder der beide godheden te bewaren. En in plaats van Chirisophus belastte zich Neon van Asine met de bewaring van een dezer beide deelen, terwijl Xenophon uit het voor Apollo bestemd aandeel een wijgeschenk deed vervaardigen, en dit in den tempel van Apollo te Delphi plaatste onder de overige geschenken der Atheners, waarna hij zijn eigen naam en dien van Proxenus, die met Clearchus was omgekomen, er boven deed zetten; want hij was de gastvriend van Proxenus. Maar het aandeel der Artemis van Ephesus liet hij achter bij Megabyzus, den opzichter van haren tempel, toen hij met Agesilaus Azië verliet om den weg naar Boeotië in te slaan, daar hij wel begreep, dat hij een gevaarlijke reis ondernam. Hij droeg hem daarbij op dit geld terug te geven, indien hij er lijf en leven afbracht, doch indien hem iets overkwam, alsdan van dit geld iets te laten vervaardigen dat hij (Megabyzus) kon veronderstellen, dat der godin aangenaam zou zijn. Toen nu Xenophon de reis goed volbracht had en reeds te Scillos bij Olympia woonde, kwam Megabyzus hem te Olympia opzoeken, en overhandigde hem het geld, dat hij van hem in bewaring had genomen.

Hierop koopt Xenophon voor de godin Artemis een akker op de plaats, die de godin door een orakel had aangewezen, en het geval wilde, dat deze akker besproeid werd door de rivier Selinus, terwijl ook te Ephesus langs den oorspronkelijken tempel van Artemis een gelijknamige rivier Selinus stroomt, en beide rivieren vischrijk zijn, en ook in beide mosselen worden aangetroffen. Voorts vindt men in het bij Scillos aangekochte land alle soorten

van wilde dieren, die voor de jacht geschikt zijn. Uit hetgeen er, na den aankoop van den akker, van dit heilige geld overschoot, bouwde Xenophon een altaar en een tempel, en hij wijdde het tiende gedeelte van de opbrengst van dit landschap bij voortduring aan de godin, terwijl alle burgers en al het landvolk met hunne vrouwen aan het feest deelnamen. De godin gaf aan allen, die in de tenten nederlagen, gerstebrood en tarwebrood en wijn en kleingoed tot nagerecht, en een deel in de offerspijzen en in het gevangen wild: want voor dit feest waren op de jacht gegaan zoowel Xenophon als zijne zonen en de zonen der overige burgers, en verder alle volwassen mannen, die maar lust hadden, terwijl op deze jachtpartij niet slechts het wild der heilige boschgronden, maar ook dat van Pholoë [1]) gevangen werd, namelijk wilde zwijnen, gazellen en herten. Dit aan Artemis gewijde land is voor de reizigers uit Lacedaemon twintig stadiën ver, namelijk gerekend van den tempel van Zeus te Olympia. Deze heilige grond nu bevat ook weiland en met boomen begroeide bergen, en is derhalve ook in staat om varkens en geiten en runderen en paarden hun voedsel te doen vinden, zoodat zelfs de lastdieren en trekdieren der feestvierenden zich konden te goed doen. Onmiddellijk rondom den tempel zelven stond een gewijd bosch van aangekweekte en veredelde boomen, met allerlei ooft, dat heerlijk smaakt als het rijp is. Deze tempel van Artemis geleek in het klein op den grooten te Ephesus, en het houtwerk, van cypressenhout, geleek in den vorm op het gouden lofwerk en snijwerk van den Ephesischen tempel. Bij het heiligdom werd nu een zuil opgericht, het volgend opschrift voerende: *Deze plaats is aan Artemis gewijd, de gebruiker en inoogster der vruchten offere de tiende van ieder jaar aan haar. Van het overschot houde hij den tempel in stand. En indien iemand dit nalaat, straffe hem de godin.*

---

[1]) Pholoë was een woudgebergte op de grens van Arcadië en Elis.

IV.

Uit Cerasus de reis voortzettende, gingen degenen, die tot nog toe gevaren hadden, wederom scheep, terwijl de overigen over land hun reis vervolgden. Toen zij nu op de grenzen van het land der Mossynoeciërs waren aangekomen [1]), zonden zij tot hen Timesitheus van Trapezus, die een gastvriend der Mossynoeciërs was, en lieten hen vragen of zij wilden, dat de Hellenen als vrienden, dan wel als vijanden, door hun land zouden trekken. Hierop gaven zij ten antwoord, dat zij de Hellenen niet zouden laten doortrekken; want zij vertrouwden op hunne naburen; waarop Timesitheus te kennen gaf, dat die naburen aan den overkant van hun land hun vijandig gezind waren en de Hellenen besloten de Mossynoeciërs tot eene bijeenkomst uittenoodigen, ten einde te beproeven een bondgenootschap met hen aan te gaan. Timesitheus, die wederom tot hen gezonden was, kwam nu terug met hun overheidspersonen. Dezen vergaderden met de bevelhebbers der Hellenen, waarop Xenophon het woord nam en Timesitheus diens woorden vertolkte. Xenophon nu sprak aldus: „Mossynoecische mannen! wij willen te voet behouden in Hellas aankomen, want schepen hebben wij niet, doch de bergbewoners, die op uwe grenzen wonen, beletten ons dit.

Indien gijlieden nu wilt, kunt gij ons tot bondgenooten

---

[1]) De Mossynoecen of Mossynoeciërs, volgens de ouden zoo genoemd naar hun houten woningen, waren een stam van de Tsanen, en waarschijnlijk identiek met de Colchiërs, die ook de geneesheer Hippocrates als paalbewoners beschrijft, vgl. Vollbrecht, Anhang, t.a.p. blz. 206. — De etymologie der ouden wordt verworpen door Kiepert, t.a.p. blz. 95, die er op wijst, dat in de Assyrische gedenkteekenen reeds de vorm *Masnaka* voorkomt.

nemen en hen straffen, als zij eenig onrecht tegen u hebben begaan, en tevens gedaan krijgen, dat zij voortaan uwe onderdanen zijn; maar wanneer gij ons in den steek laat, ziet toe vanwaar gij ooit weer zulk een krijgsmacht zult vinden, om in stede van ons uwe bondgenooten te zijn." — Hierop antwoordde het hoofd der Mossynoeciërs, dat zij in dit voorstel wilden treden, en het bondgenootschap aanvaardden.

„Welaan dan," zeide weer Xenophon, waarmede kunnen wij u thans van dienst zijn, nu wij uwe bondgenooten zijn geworden, en wederkeerig op welke manier zult gij ons behulpzaam kunnen zijn bij den doortocht?" — Hierop verklaarden zij, dat zij hen konden helpen door een inval te doen in het land hunner naburen, die voortaan evengoed hun vijanden als die der Hellenen waren, en dat zij wederkeerig bereid waren om hun schepen en manschappen toe te zenden, die met hen samen zouden vechten en hun den weg zouden wijzen.

Nadat aldus de Mossynoeciërs met de Hellenen een verdrag van wederzijdsche trouw hadden gesloten, vertrokken zij en kwamen den volgenden dag terug met drie honderd schepen, die geheel van hout waren, en die elk met drie mannen bemand waren, waarvan er twee zich met hun wapens strijdvaardig in slagorde stelden, nadat zij het schip verlaten hadden, terwijl de derde in het schip bleef. Zij, die in de schepen gebleven waren, voeren weder weg, maar de mannen, die aan land gebleven waren, stelden zich op de volgende wijze op. Met gelederen van hoogstens honderd man gingen zij tegen elkander overstaan op de wijze van danskoren, allen gewapend met kleine ronde en ruwe schilden, die den vorm hadden van klimopbladeren, en in de rechterhand hielden zij lansen, die omstreeks zes voet lang en van voren van ijzeren punten voorzien waren, terwijl het hout aan het andere uiteinde dezer lansen kogelvormig was. Zij waren voorts gekleed in korte wapenrokken, die niet verder dan de knie reikten,

en even stevig waren als een linnen beddenzak; hun hoofd was bedekt met lederen helmen, zooals de Paphlagonische helmen waren, in het midden voorzien van een haarbundel, en die zeer veel geleken op de Perzische mutsen (tiaren). Eindelijk waren zij nog gewapend met ijzeren strijdbijlen. Eén hunner stelde zich aan hun hoofd, en de anderen marcheerden op en begonnen in de maat een krijgslied te zingen, en tusschen de gelederen en aan rotten geplaatste wapenen der Hellenen doorgaande, rukten zij aanstonds tegen de vijanden op, in de richting eener gemakkelijk in te nemen plaats. Deze plaats lag vóór de stad, welke zij hun hoofdstad noemden, en die op hun hoogsten bergtop gelegen was; en juist om haar bezit beoorloogden zij elkander, want zij, die haar altijd bewoond en bezeten hadden, stelden zich aan alsof zij daarom over de andere Mossynoeciërs mochten heerschen, terwijl dezen op hunne beurt beweerden, dat de anderen in strijd met het recht deze hoofdstad bezet hielden, en zich handhaafden in een bezit, dat aan allen gemeenschappelijk toekwam. Eenigen der Hellenen volgden deze schaar, niet in slagorde en onder aanvoering hunner veldoversten, maar slechts om te plunderen. De vijanden hielden zich eerst stil gedurende het oprukken hunner aanvallers, maar zoodra dezen de sterkte naderden, kwamen zij voor den dag, dreven hen op de vlucht en doodden velen, zoowel der barbaren als der Hellenen, die met dezen waren opgerukt, en vervolgden hen, totdat zij bemerkten dat de overige Hellenen hen gingen helpen; daarop gingen zij terug, hieuwen de hoofden der verslagenen af, vertoonden die aan de Hellenen en aan hunne vijandelijke stamgenooten, en begonnen tegelijkertijd een krijgsdans, die volgens een zekere zangwijze werd uitgevoerd. De Hellenen nu werden zeer vertoornd op hunne bondgenooten, vooreerst omdat zij de vijanden des te stoutmoediger hadden gemaakt, maar ook, omdat die Hellenen, die in vrij grooten getale uitgerukt waren, samen met hen de vlucht hadden genomen, hetgeen

zij in den geheelen veldtocht nog nimmer hadden gedaan. Daarom riep thans Xenophon de manschappen bijeen, en sprak hen als volgt toe: „Soldaten, laat u niet ontmoedigen door het voorgevallene; gij weet immers dat goed en kwaad elkaar afwisselen, voorts weet gij, dat zij, die ons verder den weg zullen wijzen, inderdaad vijanden zijn van hen, die ook wij nu genoodzaakt zijn als onze vijanden te beschouwen; en vervolgens hebben immers die Hellenen welke, onze krijgskunst minachtende, zich verbeelden in gezelschap van barbaren evenveel als met ons te kunnen uitrichten, hun verdiende loon gekregen, zoodat zij voortaan wel minder in onze slagorde zullen ontbreken. Maar gijlieden moet u nu ten strijde aangorden, opdat gij zoowel aan onze bondgenooten onder de barbaren doet zien, dat gij dapperder zijt dan zij, als aan den vijand toont, dat hij nu met andere mannen te doen heeft, dan toen hij te voren tegen ongeregelde benden vocht."

Nadat men nu dien dag had laten voorbijgaan, werd op den volgenden dag aan de goden geofferd, en toen de uitslag gunstig was en de manschappen hun ontbijt gebruikt hadden, rukte men in compagnie-colonnes op, terwijl de barbaren op den linkervleugel geplaatst werden en de boogschutters tusschen de compagniëen in marcheerden, op korten afstand van het front der zwaargewapenden; want de lichtgewapenden onder de vijanden liepen naar beneden, en wierpen met steenen. Dezen werden nu door de boogschutters en lichtgewapenden verjaagd, en de zwaargewapenden rukten in den pas op tegen de sterkte, waar den vorigen dag barbaren en Hellenen verdreven waren; want aldaar waren de vijanden in slagorde geschaard om hen af te wachten. De barbaren doorstonden den aanval der peltasten en streden tegen hen, maar toen zij de zwaargewapenden naderden, sloegen zij op de vlucht; en de peltasten vervolgden hen dadelijk den berg op, in de richting van de stad, terwijl de zwaargewapenden in slagorde volgden. Zoodra men nu boven was gekomen bij de huizen van

de hoofdstad, verweerden de vijanden zich allen te zamen en schoten hunne werpschichten af, en met gebruik van lange zware lansen, die moeilijk één man kon dragen, trachtten zij zich in de nabijheid te verdedigen. Toen nu de Hellenen het niet opgaven, maar er allen tegelijk op los gingen, namen de barbaren de vlucht en verlieten gezamenlijk het terrein; en hun koning, die in den houten toren, boven op den bergtop gebouwd, woonde, en dien dit volk op gezamenlijke kosten onderhield en bewaakte, wilde er niet uitkomen, evenmin als de andere koning, die op het zooeven genomen terrein woonde, maar beiden lieten zich met de door hen bewoonde torens verbranden. De Hellenen gingen nu aan het plunderen, en vonden in de huizen een voorraad tarwebrood opgestapeld van het vorige jaar, zooals de Mossynoeciërs zeiden, terwijl het versche graan nog in de halmen lag; dit koren bestond grootendeels uit maïs. Ook werden er stukken van ingemaakte dolphijnen in het vaatwerk gevonden, en daarbij talk, hetwelk de Mossynoeciërs gebruiken in plaats van olijfolie, die de Hellenen bezigen; wijders vond men op de bovenverdiepingen der huizen vele platte noten, zonder eenige spleet, die dit volk gekookt gebruikt, zooals zij ook meestal hun overig voedsel koken, terwijl zij hun brood bakken [1]). Tevens werd er ongemengde wijn gevonden, die vanwege zijn kracht een zuren smaak had, maar wanneer men hem met water vermengde, dan werd hij welriekend en heerlijk van smaak.

De Hellenen ontbeten nu, maakten zich op en trokken verder, het land overlatende aan hun bondgenooten uit de Mossynoeciërs; en van de verschillende landstreken, die zij doortrokken, waarvan de bewoners het met de vijanden hielden, verlieten sommigen hunner hun land, wanneer de toegang daartoe gemakkelijk was, en anderen

---

[1]) *Kastanjes*, Gr. *kárya*, volgens de lateren, o.a. Pollux; volgens Vollbrecht echter in zijn uitgave, Anhang blz. 206, een soort van hazelnoot.

gaven het vrijwillig over. De meeste dier landstreken waren bezet met steden, die om en nabij 80 stadiën van elkander af waren, en wanneer men van de eene stad uit begon te roepen, kon men het in de naastbijgelegen stad hooren: zoo hoog en hol was het land. — Toen eindelijk de Hellenen onder bevriende volkeren gekomen waren, toonde men hun kinderen der welgestelden, die gevoed waren met gekookte kastanjes. Deze kinderen waren zeer blank van vel en teer, en verschilden in lengte en breedte niet veel van elkander: hunne ruggen waren bont beschilderd, en het voorste deel van hun lichaam was geheel in bloemvorm getatoueerd. De mannen trachtten ook in het openbaar den bijslaap uit te oefenen met de vrouwen [1]), die de Hellenen met zich voerden, want dat behoorde tot hun zeden. Alle mannen en vrouwen waren blank, en de Hellenen, die dezen veldtocht hadden meegemaakt, vertelden naderhand, dat deze stam de meest barbaarsche was, dien zij op hunnen tocht ontmoet hadden, en het meest in zeden van hen afweek; want deze menschen deden in het openbaar wat anderen in de eenzaamheid verrichten, en indien zij alleen waren, deden zij hetzelfde, dat zij zooeven gedaan hadden, terwijl zij in elkanders gezelschap verkeerden, en zij spraken er met elkander over, en lachten er onderling om; ook begonnen zij te dansen, overal waar zij zich toevallig bevonden, alsof zij hunne danskunst aan anderen wilden laten zien.

---

[1]) Eigenlijk „hetaeren," of „vriendinnetjes", zie blz. 131.

V.

Na aldus acht stadiën voortgetrokken te zijn, zoowel door bevriende als door vijandelijk gezinde stammen, kwam men aan in het land der Chalybers: deze stam was weinig talrijk, zij waren onderdanen der Mossynoeciërs, en vonden meestal hun bestaan in de opbrengst der ijzermijnen [1]). Vandaar kwamen zij in het land der Tibarenen, wier streek veel vlakker was, en wier burchten aan zee gelegen en minder goed bevestigd waren. De bevelhebbers besloten zich derwaarts te begeven, en aan het leger een voordeeltje te bezorgen; daarom namen zij de hun aangeboden gastvriendschap niet aan, maar bevalen de Tibarenen te wachten, totdat zij er over beraadslaagd hadden, waarna zij aan de goden gingen offeren. En nadat men vele offerdieren geslacht had, gaven alle offerpriesters ten slotte als hun gevoelen te kennen, dat de goden allerminst den oorlog aanrieden. Daarom nam men thans de gastvriendschap der Tibarenen aan, en toen men twee dagreizen door dit nu bevriend land gedaan had, kwam men aan in de Helleensche stad Cotyora, een volkplanting der Sinopiërs, gelegen in het land der Tibarenen. Aldaar bleven de Hellenen 45 dagen, en zij begonnen met aan de goden te offeren, waarna men stamsgewijze feestelijke optochten en worstelstrijden hield; de levensmiddelen verschafte men zich gedeeltelijk uit Paphlagonië, en gedeeltelijk uit de landerijen der inwoners van Cotyora; want dezen verschaften hun geen markt, en ontvingen de zieken ook niet binnen hun muren.

---

[1]) Vandaar Gr. *chálybs* = staal; men vgl. over de Pontus-landen in het algemeen Kiepert, blz. 91—95.

Hierop kwamen er gezanten uit Sinope, want de Sinopiërs vreesden zoowel voor de stad Cotyora, omdat die hun toebehoorde en de bewoners hun cijnsplichtig waren, als voor de omliggende landerijen, daar zij vernomen hadden, dat die werden geplunderd. Aangekomen in het legerkamp der Hellenen, zeiden zij het volgende, en Hecatonymus, die geacht werd een groot redenaarstalent te bezitten, voerde daarbij het woord: „Soldaten, de stad Sinope heeft ons gezonden om u te prijzen, daar gij, die Hellenen zijt, de barbaren hebt overwonnen, en ook omdat zij blijdschap mèt u mede gevoelt, die vele en groote gevaren, naar wij vernemen, hebt doorworsteld, en eindelijk hier zijt gekomen; maar nu rekenen wij er dan ook op dat wij, die evenals gij Hellenen zijn, goed en niet kwalijk door u zullen worden behandeld, want wij zelven hebben u immers nooit eenig kwaad aangedaan. Deze Cotyorieten nu zijn onze volkplanters, en wij hebben hun dit land afgestaan, na het aan de barbaren te hebben ontnomen: daarom brengen zij ons ook een bepaalde schatting op, evenals de bewoners van Cerasus en Trapezus, met het gevolg dat, indien gij deze Cotyorieten kwalijk behandelt, de stad Sinope het er voor houdt, dat dit haar zelve wordt aangedaan. En nu vernemen wij, dat gijlieden met geweld de stad zijt binnengedrongen, en u bij sommige burgers hebt ingekwartierd, en op de akkers, zonder het te vragen, aan het rooven zijt wat van uw gading is. Dit nu kunnen wij ons niet laten welgevallen, en indien gij het blijft doen, dan zullen wij genoodzaakt zijn, met Corylas en de Paphlagoniërs, en met de eersten de besten, die wij vinden kunnen, een bondgenootschap aan te gaan."

Hierop stond Xenophon op en, voor de soldaten het woord nemende, sprak hij als volgt: „Wij, mannen van Sinope, zijn hier aangekomen met blijdschap in het hart, dat wij er het lijf hebben afgebracht, en onze wapens hebben behouden, want het was onmogelijk tegelijk geld of levensmiddelen mee te nemen, en tevens de vijanden

te bevechten. En thans, nadat wij in de Helleensche steden waren aangekomen, vonden wij in Trapezus een markt, en konden wij ons door koop de noodige levensmiddelen bezorgen, en voor den dienst, dien de Trapezuntiërs ons bewezen door ons gastvrijheid te verschaffen, deden wij hun een wederdienst, aangezien wij, indien een der vreemde stammen met hen bevriend was, dien stam niet lastig vielen. Maar hun vijanden, tegen wie zij ons zelf aanvoerden, hebben wij al het kwaad aangedaan waartoe wij in staat waren. Ondervraagt de Trapezuntiërs zelven, hoe wij voor hen geweest zijn: er zijn hier namelijk mannen, die de stad Trapezus ons uit vriendschap tot gidsen heeft medegegeven. In die plaatsen echter, waar wij bij aankomst geen markt vinden, hetzij het vreemd of wel Helleensch land is, maken wij, niet uit overmoed, maar uit nood, ons van de noodige levensmiddelen meester. De Kardoechen en Taochen en Chaldaeërs, hoewel geen onderdanen van den koning, hebben wij ons tot erge vijanden gemaakt, juist omdat wij den leeftocht wel met geweld moesten nemen, overal waar wij geen markt vonden; de Macronen daarentegen, die toch ook barbaren zijn, hebben wij, omdat zij ons naar vermogen levensmiddelen verschaften, als vrienden behandeld, en hebben hun niets met geweld ontnomen. En wat nu betreft de Cotyorieten, die gijlieden zegt, dat uwe onderdanen zijn, welnu, indien wij hun iets hebben afgenomen, dan zijn zij zelven er de schuld van; want zij zijn niet als vrienden tot ons gekomen, maar zij hebben de poorten gesloten en ons evenmin binnen hunne stad laten komen, als zij ons daarbuiten de gelegenheid tot het koopen van mondvoorraad hebben verschaft. Zij beweerden, dat uw stadhouder [1]) daarvan de schuld was. Indien gij verder beweert, dat wij met geweld ons in de stad hebben

[1]) *Harmost*, d.i. stedevoogd, stadhouder, meestal iemand, dien de Lacedaemoniërs tijdens hunne hegemonie in de steden zonden.

ingekwartierd, wij onzerzijds eischten, dat onze zieken in de huizen zouden worden opgenomen; en toen men nu de poorten niet opende, zijn wij door deze poort, die ons toegang gaf, binnengekomen in de stad, maar hebben overigens niets gewelddadigs gedaan. En nu worden onze zieken verpleegd in de huizen voor hun eigen rekening, en wij bewaken de poorten, opdat de kranken niet ten laste van uwen stadhouder komen, maar het ons vrijstaat ze te brengen, waarheen wij willen. Wij anderen, zooals gij ziet, overnachten in gelederen onder den blooten hemel, bereid om, indien iemand ons weldoet, hem eveneens wel te doen, maar, indien iemand ons slecht behandelt, ons te verweren. En wat betreft uwe bedreiging om met Corylas en zijne Paphlagoniërs een bondgenootschap tegen ons te sluiten, welnu, indien het niet anders kan, dan zullen wij tegen beiden vechten, want wij hebben reeds tegen talrijker scharen dan de uwe gestreden. Als het ons bevalt, kunnen wij ook wel zelf ons den Paphlagoniër tot vriend maken, want wij vernemen, dat hij begeerig is naar uwe stad en naar uwe aan zee gelegen plaatsen; wij zullen dus onzerzijds den Paphlagoniër in zijne plannen tegen u trachten te helpen."

Het bleek nu, dat de medeafgevaardigden van Hecatonymus ontstemd werden door hetgeen hun werd toegevoegd; één hunner trad vooruit en zeide, dat zij niet waren gekomen om oorlog te verklaren, maar veeleer om te kennen te geven, dat zij vrienden waren. „Indien gij," zoo vervolgde men, „tot ons naar Sinope komt, dan zullen wij u aldaar gastvrij ontvangen, en thans zullen wij aan de Cotyorieten gelasten u alles te geven, wat zij missen kunnen, want wij zien, dat alles waar is hetgeen gij zegt." — Daarop zonden de Cotyorieten geschenken van gastvriendschap, en de legerhoofden der Hellenen onthaalden de gezanten der Sinopiërs, en zij spraken tot elkander vele vriendschappelijke dingen, ook over de verdere reis, en over hetgeen elk van beide partijen noodig had.

VI.

Zoo eindigde dan deze dag, en op den volgenden verzamelden de strategen de soldaten, en zij besloten met hen en met de afgezanten der Sinopiërs te beraadslagen omtrent den verderen tocht. Want indien de reis te voet gedaan moest worden, dan schenen de Sinopiërs hun van dienst te kunnen zijn, immers zij kenden de plaatselijke gesteldheid van Paphlagonië; maar ook indien men zee wilde kiezen, scheen men de Sinopiërs noodig te hebben, want dezen alleen bleken in staat te zijn om de noodige schepen voor den tocht te leveren. Daarom riepen zij de gezanten op, beraadslaagden met hen en bezwoeren hen om als Hellenen met stamverwante Hellenen een goeden vriendschapsbond te sluiten, welgezind te zijn en den besten raad te geven, waartoe zij in staat waren.

Het eerst stond Hecatonymus op, en begon met zich te verontschuldigen omtrent hetgeen hij gezegd had over het sluiten van een bondgenootschap met den Paphlagoniër: dat hij zoo niet gesproken had met de bedoeling de Hellenen te beoorlogen, maar dat hij slechts had willen te kennen geven dat, terwijl het hun vrij stond met de barbaren vriendschap te sluiten, zij niettemin aan een bondgenootschap met de Hellenen de voorkeur zouden geven. En omdat men nu samen met hen wilde beraadslagen, bracht hij dan, onder aanroeping der goden, het volgende in het midden: „Indien ik u den besten raad geef dien ik weet, moge het mij goed gaan, zoo niet, dan moge mij het tegenovergestelde overkomen; hier immers schijnt het spreekwoord omtrent de heiligheid van den gegeven raad zijne toepassing te moeten vinden; want als het zal blijken, dat ik een goeden raad heb gegeven,

dan zullen velen uwer mij prijzen, maar in het tegenovergestelde geval zult gij mij vervloeken. Ik ben overtuigd, dat wij wel meer moeilijkheden zullen hebben, indien gij den waterweg kiest, want dan zullen wij voor de vaartuigen moeten zorgen. Indien gij daarentegen den tocht te voet wilt doen, dan zult gij zelven de moeilijkheden moeten overwinnen. Toch moet ik zeggen wat ik weet, want ik ben bekend met het land en de weerbaarheid der Paphlagoniërs. Dit land heeft alle twee, zoowel schoone vlakten als hooge bergen. — Ten eerste dan ken ik de eenige plaats, waarlangs men noodzakelijk den inval moet doen, namelijk daar, waar aan beide zijden van den weg de bergtoppen hoog zijn, die men met weinig manschappen kan bezetten en beheerschen; want wanneer deze bezet zijn, dan is geen krijgsmacht ter wereld in staat aldaar binnen te trekken. Deze plaats zal ik u wijzen, indien gij mij een der uwen meegeeft. — Voorts weet ik u vlakten aan te wijzen, en een ruiterij, die de barbaren zelf voor krijgshaftiger houden dan de geheele ruiterij des konings; aan des konings oproeping immers hebben deze ruiters geen gevolg gegeven, maar hun hoofd heeft grootere dingen in den zin. En al zoudt gij in staat zijn u van de bergtoppen meester te maken of ze vooruit te bezetten, en tot de vlakten doordringende deze ruiterij te overwinnen, zoowel als het voetvolk, dat honderdtwintigduizend man en nog meer telt, dan komt gij nog aan de rivieren, en wel vooreerst aan den Thermodon, die drie plethra breed is, en die op zich zelf al moeilijk genoeg is om door te trekken, zou ik meenen, nog des te meer, als er veel vijanden vóór en achter u zijn. In de tweede plaats hebt gij de Iris, die eveneens 3 plethra breed is; en ten derde komt gij aan den Halys, die niet minder dan twee stadiën breed is, en dien gij niet zonder vaartuigen kunt oversteken; en wie zal u die verschaffen? Evenzoo is de rivier Parthenius ook al ondoorwaadbaar, op welken stroom gij zult stooten, indien gij den Halys kunt overtrekken. Om een en ander

ben ik van oordeel, dat de doortocht door Paphlagonië voor u niet alleen zeer moeilijk, maar zelfs geheel onmogelijk is. Indien gij daarentegen de zee kiest, dan kunt gij van hier naar Sinope varen, en van Sinope op Heraclia. En te Heraclia kunt gij gemakkelijk verder, zoowel te voet als over zee, want er zijn daar schepen in overvloed."

Toen Hecatonymus had uitgesproken, begonnen sommigen der Hellenen argwaan te koesteren, dat hij aldus gesproken had uit vriendschap tot Corylas, want hij was zijn gastvriend. Anderen gingen verder, en verdachten hem van zich te hebben laten omkoopen om dien raad te geven, en er waren er eindelijk, die het er voor hielden, dat hij aldus gesproken had uit vrees, dat de Hellenen, te voet gaande, het land der Sinopiërs zouden plunderen. — Maar de Hellenen besloten thans den tocht over zee te maken. Daarna sprak Xenophon: „Mannen van Sinope! onze mannen hebben de reis gekozen, die gij hun aanraadt, en ziet hier wat het geval is: indien er schepen genoeg zullen zijn, zoodat wij niemand hier behoeven achter te laten, dan zullen wij varen; maar indien sommigen zouden moeten achter blijven en anderen varen, dan gaan wij niet scheep. Want wij weten dat overal, waar wij zullen overwinnen, wij er niet alleen het leven zullen afbrengen, maar ook ons levensmiddelen zullen kunnen verschaffen, terwijl wij daarentegen, als wij door de vijanden overwonnen worden, als krijgsgevangenen de slavernij te wachten hebben." De Sinopiërs, dit hoorende, verzochten hen nu gezanten tot hen te zenden, en de Hellenen vaardigden naar hen af Callimachus den Arcadiër, Ariston den Athener en Samolas den Achajer.

Dezen vertrokken naar Sinope, en in dien tusschentijd vestigde Xenophon er zijn aandacht op, dat de Hellenen vele zwaargewapenden en vele lichtgewapenden en boogschutters hadden, en vele ruiters, die door krijgsoefeningen weerbaar waren geworden en dat zij mitsdien een krijgsmacht vormden aan den Pontus, zooals niet dan met groote

kosten ware op de been te brengen. Derhalve scheen het hem een goed denkbeeld toe, aldaar een stad te stichten, en dus het grondgebied en de macht van Hellas te vermeerderen.

Die stad scheen hem toe een belangrijke plaats te kunnen worden, als hij rekening hield met de getalsterkte der Hellenen, en met de volken, die langs de Zwarte Zee woonden. Alvorens dus aan iemand der soldaten iets te zeggen, riep hij Silanus van Ambracia, die aan Cyrus tot waarzegger gediend had, en deed door dezen voor zich aan de goden offeren. Maar Silanus, vreezende dat het plan zou worden uitgevoerd, en dat het leger ergens zou achterblijven, verspreidt onder de soldaten het gerucht, dat Xenophon het leger in dit land wil doen blijven, en een stad wil stichten, en zoodoende zich zelven roemrijk en machtig wil maken. Silanus zelf wilde immers zoo spoedig mogelijk naar Hellas terug, want de 3000 darieken, die hij van Cyrus gekregen had, toen hij voor hem geofferd had, en toen het gebleken was, dat hij omtrent de bewuste tien dagen de waarheid had gezegd, had hij opgespaard [1]). Toen nu de soldaten dit vernamen, waren enkelen van gevoelen, dat 't het beste zou zijn in het land te blijven, maar de meesten keurden het plan af. Timasion van Dardanus en Thorax de Boeotiër zeiden nu tot eenige groothandelaars uit Heraclia en uit Sinope dat, indien zij er geen middel op wisten om aan het leger de soldij uit te betalen, zoodat zij met den noodigen levensvoorraad aan boord konden wegvaren, er gevaar bestond, dat een zoo talrijke legermacht aan den Pontus bleef; want (zoo zeiden zij), Xenophon is dit van plan en heeft ons uitgenoodigd om, wanneer de schepen zullen gekomen zijn, onverhoeds tot de soldaten te zeggen: „Krijgsmakkers, nu zien wij dat gij in den nood zit, en niet weet hoe gij u levensmiddelen zult verschaffen voor de zeereis, noch hoe gij,

---

[1]) Het laatste gedeelte van dezen volzin wordt door Hartman, Anal. Xen. blz. 87, voor onecht verklaard.

in het vaderland aangekomen, in staat zult zijn, eenig voordeel aan de uwen te bezorgen. Maar indien gij thans slechts wilt, zoo hebt gij de gelegenheid om een deel van het bewoonde land rondom de Zwarte Zee uit te kiezen en u daar te vestigen; en wie uwer dit niet mocht willen, kan huiswaarts reizen, terwijl diegenen onder u, die wèl met dit plan zijn ingenomen, hier kunnen blijven, en vaartuigen zijn ter uwer beschikking, zoodat gij u, van welke landstreek ook, plotseling kunt meester maken."

Toen nu de kooplieden dit vernamen, boodschapten zij het aan hunne stadgenooten, en Timasion van Dardanus gaf hun zijn stadgenoot Eurymachus en zijn krijgsmakker Thorax uit Boeotië mede, om een en ander te bevestigen. De Sinopiërs en de Heracliërs, dit hoorende, zonden tot Timasion en droegen hem op er voor te zorgen dat het leger zich inscheepte en wegvoer, waartoe zij hem de noodige gelden overmaakten. Timasion vernam dit met vreugde, deed de soldaten aantreden, en sprak aldus: ,,Kameraden, wij moeten er niet over denken te blijven, en niets boven Hellas te stellen. Ik verneem, dat sommigen door offers de goden raadplegen zonder er u iets van te zeggen, maar ik beloof u dat, indien gij de zeereis naar huis onderneemt, ik te beginnen met de nieuwe maan aan ieder uwer een gouden munt, zooals die door de stad Cyzicus wordt uitgegeven, tot maandelijksche soldij uit zal betalen. Ook zal ik u naar Troas voeren, dat mijn vaderland is, en hetwelk ik als balling heb moeten verlaten; mijn stad zal voor u openstaan, want zij zullen mij gaarne weer opnemen. En ik zal u op een plaats brengen, waar gij vele rijkdommen zult vinden, want ik ben bekend met Aeolis en met Phrygië en met Troas, en met het geheele rijk van Pharnabazus, gedeeltelijk, omdat ik vandaar afkomstig ben, gedeeltelijk, omdat ik er met Clearchus en met Dercylidas een veldtocht heb meegemaakt." — Nu stond Thorax de Boeotiër op, die altijd Xenophon's mededinger was geweest voor het opperbevelhebberschap, en

zeide dat, indien men de Zwarte Zee wilde verlaten, men zich nog altijd in de Chersonesus, een schoon en door de natuur rijk gezegend land, kon vestigen, terwijl degenen, die dit niet verkozen, naar hun vaderland konden vertrekken. Want het was belachelijk, zeide hij, dat, terwijl men in een Helleensch land [1]) het goed kon hebben, men het in den vreemde ging zoeken. En, zoo vervolgde hij, totdat gijlieden aldaar zult zijn aangekomen, beloof ik u uitbetaling uwer soldij even goed als Timasion." Dit zeide hij, wetende hetgeen de inwoners van Heraclia en Sinope hadden beloofd aan Timasion, en voor het geval de Hellenen zouden afvaren. Xenophon hoorde dit alles zwijgend aan, en nu stonden Philesius en Lycon de Achajers op, en zeiden, dat het ergerlijk was, dat Xenophon buiten de anderen om een plan vormde om in het land te blijven, daaromtrent de goden raadpleegde, en anderen tot zoodanig plan trachtte over te halen, maar niets daarvan in openbare beraadslaging bracht. Zoodoende werd Xenophon dan toch genoodzaakt op te staan, en het volgende te zeggen: „Mannen, zooals gij ziet, doe ik al mijn best om door offers de goden te raadplegen, zoowel in uw belang als in het mijne, opdat ik door woorden, gedachten en daden datgene moge bewerken, dat voor u en voor mij het best zal zijn. Zoo heb ik dan ook nu juist de goden geraadpleegd over de vraag, in hoever het beter zou zijn ulieden vooraf met de zaak in kennis te stellen en haar aan te vatten, of wel haar in het geheel nog niet te bespreken. Silanus de waarzegger antwoordde mij omtrent de hoofdzaak, dat het resultaat der offers gunstig was; want hij wist, dat ik daarin niet onervaren ben, omdat ik altijd de offers bijwoon. Verder zeide Silanus, dat er uit de offers bleek, dat men mij persoonlijk lagen legde, terwijl hij natuurlijk zeer goed wist, dat hij zelf van plan was mij bij u te gaan belasteren.

[1]) Nl. de Thracische Chersonesus.

Want hij verspreidde het gerucht, dat ik van plan was deze zaak door te zetten, zonder u van te voren overtuigd te hebben. En, wat mij betreft, als ik zag, dat gij in ongelegenheid waart, dan zou ik zien te bewerken, dat gij een stad bemachtigdet, en daarna ieder die wilde naar huis kon varen en wie anders wilde, dat ook kon doen, na zich eerst genoeg rijkdom te hebben verworven, om zelfs aan zijn nabestaanden eenig voordeel te bezorgen. Maar nu ik bemerk, dat de inwoners van Heraclia en Sinope u zelfs schepen toezenden om naar Hellas te varen, en dat zij aan de manschappen uitbetaling der soldij beloven, te beginnen met de nieuwe maan, nu moet ik zeggen, dat het een prachtige zaak is boven en behalve onze behouden terugreis nog soldij op den koop toe te krijgen, en daarom geef ik zelf mijn plan op, en wie uwer tot mij zijn gekomen en mij hebben geraden dit plan doortezetten, hun roep ik toe, dat ook zij er van moeten afzien. Want aldus zie ik de zaak nù in: zooals ik u allen te zamen aanschouw, kameraden, komt het mij voor, dat gij uwe eer gered hebt, en tevens rekenen kunt op den noodigen leeftocht; want tot het overwinnen behoort ook het zich toeeigenen van de goederen der overwonnenen. Wanneer daarentegen de krijgsmacht uiteenspat en verbrokkeld wordt, dan kan men evenmin rekenen op leeftocht als op een goed heenkomen. Nu ben ik het dus geheel met u eens, dat wij niet beter kunnen doen dan naar Hellas te reizen, en dat, indien een soldaat mocht gaan deserteeren, vóórdat het geheele leger in veiligheid is, hij als een misdadiger gevonnisd moet worden. Wie uwer dit alles met mij eens is, steke zijn hand op."

Allen staken nu de hand omhoog, maar Silanus begon te schreeuwen, en wilde gaan zeggen, dat het rechtmatig was dat iedereen kon heengaan, wie maar wilde. De soldaten lieten dit echter niet toe, maar bedreigden hem dat, indien zij hem zagen deserteeren, zij hem zouden terechtstellen. Toen nu de inwoners van Heraclia

bemerkten, dat tot de afvaart besloten was, en dat Xenophon zelf daarvoor zijn stem had verheven, zonden zij de beloofde schepen, maar, wat betreft de uitbetaling der soldij, die zij door bemiddeling van Timasion en Thorax aan de soldaten beloofd hadden, daarin schoten zij te kort en braken hun woord; en daarom vreesden beide bevelhebbers het leger, waaraan zij die beloften hadden overgebracht. Dientengevolge riepen zij de overige bevelhebbers, aan wien zij de zaak hadden medegedeeld, te zamen, en zij kwamen allen op behalve Neon uit Asine [1]), die onder het opperbevel van Chirisophus had gekommandeerd (Chirisophus zelf was nog niet aanwezig), en begaven zich tot Xenophon. Zij zeiden hem, dat zij berouw hadden van hun eerste besluit, en dat zij nu veeleer gezind waren om naar Phasis [2]) te varen, aangezien men nu toch schepen had, en zich van het land der Phasianen meester te maken. Het geval wilde, dat een kleinzoon van Aeëtas koning over deze laatsten was. Xenophon antwoordde hun, dat hij niets van deze dingen aan het leger zou zeggen, „maar gijlieden, vervolgde hij, verzamelt de manschappen, en zegt het hun zelf." Daarop geeft Timasion van Dardanos als zijn gevoelen te kennen, dat men beter zou doen met de manschappen niet bijeen te roepen, maar dat ieder eerst zijne lochagen moest trachten te overtuigen. Zij gingen uit elkaar, en deden dit.

---

[1]) Stad in Laconië, aan de Messenische golf.

[2]) Stad in Colchis, tegenwoordig Poti, vgl. Kiepert, blz. 88. Zie over Koning Aeëtas, Vollbrecht's uitg. II 85.

VII.

Het gerucht hiervan verspreidde zich onder de soldaten, en Neon zeide, dat Xenophon de overige bevelhebbers wederom tot een ander gevoelen had overgehaald, de soldaten misleidde, en hen toch naar Phasis zou voeren. De soldaten, dit vernemende, maakten zich kwaad en vormden samenscholingen en groepen, en het scheelde weinig of zij zouden weer dezelfde mishandelingen hebben gepleegd, als vroeger tegen de herauten der Colchiërs en de marktmeesters, toen zij allen, die zich niet naar het strand hadden kunnen redden, hadden gesteenigd [1]. Toen Xenophon dit bespeurde, besloot hij onmiddellijk de soldaten te doen aantreden, niet toe te laten, dat zij uit eigen beweging samenschoolden, en beval hij daarom den heraut eene vergadering bijeen te roepen. Zoodra de manschappen dezen hoorden, kwamen zij zeer nieuwsgierig bijeen. Xenophon wachtte zich wel de officieren te berispen, omdat zij tot hem gekomen waren, en sprak aldus:

„Ik hoor, mannen, dat sommigen mij belasteren alsof ik u wilde misleiden, en u naar Phasis voeren; welnu, in naam der goden, hoort mij aan! en indien u zal blijken dat ik iets kwaads in den zin heb, dan wil ik hier niet van de plaats vóórdat ik door u gestraft ben, maar indien het uitkomt, dat dezen mij belasterd hebben, handelt dan met hen zooals het behoort."

„Gij weet zeker wel waar de zon opgaat, en waar zij ondergaat, en dat, wanneer iemand naar Hellas wil reizen, hij zich westwaarts moet wenden, terwijl daarentegen,

---

[1]) Vgl. over dezen laatsten volzin de uitg. van Rehdantz, en Hartman, Anal. Xen. blz. 88—89.

wanneer iemand in het land der barbaren wil binnendringen, hij oostwaarts moet gaan. Is er nu iemand, die u zou kunnen wijs maken, dat de zon ondergaat dáár waar zij opkomt, en dat zij opkomt dáár, waar zij ondergaat? Evenzoo weet gij zeer goed, dat de noordewind uit de Zwarte Zee de zeevarenden naar Hellas voert, en de zuidewind daarentegen naar Phasis, en daarom pleegt gij te zeggen dat, wanneer de noordewind waait, er een gunstige wind blaast om naar Hellas te reizen. Wie zou u nu kunnen wijs maken, dat gij naar Hellas scheep moet gaan, wanneer de zuidewind waait? Maar neem aan, dat ik u zou inschepen terwijl er windstilte is; dan zou ik immers toch in alle geval voor mij zelven maar één schip noodig hebben, en voor u zouden er minstens wel honderd noodig zijn; hoe zou ik u derhalve kunnen dwingen, met mij tegen wil en dank scheep te gaan, of hoe zou ik zulks door bedrog kunnen bewerkstelligen? Doch ik zal nu eens veronderstellen, dat gij door mij bedrogen waart, en dat ik u als het ware betooverd had, en gij zoodoende in Phasis waart aangekomen. Welnu, wij komen in dat land aan, gij weet dan immers wel, dat gij niet in Hellas zijt; dan sta ik, die u bedrogen heb, alleen, terwijl gij, die door mij bedrogen zijt, bijna tienduizend man gewapenden sterk zijt. En hoe zou nu één man gemakkelijker kunnen gestraft worden dan iemand, die zulke voornemens had met zichzelf en met u? Maar de waarheid is, dat deze praatjes worden uitgestrooid door dwazen, of menschen die mij benijden, omdat ik door u geëerd word; en toch benijden zij mij ten onrechte, want wien hunner belet ik te spreken, indien hij iets goeds weet te zeggen, of te strijden, indien hij dat in uw en in zijn belang vindt, of te waken voor uw veiligheid? of wat belet ik soms iemand om andere bevelhebbers te kiezen? Ik laat het over, laat maar een ander aanvoeren, mits het blijke, dat hij goed voor u zij! — Thans heb ik naar mijn zin genoeg gezegd, doch als iemand uwer toch meent bedrogen te worden,

of een ander dan mij kan aanwijzen, die hem of de overigen zou misleid hebben, dat hij spreke. Indien gij echter genoeg van dit alles hebt, gaat dan toch niet uiteen, voordat gij gehoord hebt, welke zaak ik zie, dat in het leger ingang begint te vinden. En als dat zóó zal doorgaan, naar het zich thans laat aanzien, dan is het hoog tijd voor ons om maatregelen te beramen, opdat wij niet bij goden en menschen en bij vriend en vijand den naam krijgen van slechte en lafhartige mannen te zijn."

De soldaten, dit hoorende, verwonderden zich wat dit toch wel voor een zaak zou zijn, en verzochten Xenophon er mee voor den dag te komen, waarop deze hernam: „Gij herinnert u de streken wel, die in de bergen lagen, en die met de inwoners van Cerasus bevriend waren, en dat sommigen van hare bewoners naar beneden bij ons in het kamp kwamen om ons hun slachtvee en andere artikelen te verkoopen, terwijl ook, naar ik meen, eenigen van u wederkeerig zich bij hen ter markt begaven. Welnu, de lochaag Clearetus kwam hier achter en, wetende dat deze bewoonde post maar klein en zonder garnizoen was, ging hij er 's nachts op af om dit stadje uit te plunderen, zonder er ons iets van te zeggen. Hij was van plan om, indien hij het stadje had ingenomen, niet meer in het kamp terug te keeren, maar het schip te bestijgen, dat zijne tentgenooten aan het strand in gereedheid hielden, daarin de geplunderde goederen te laden, en vervolgens de Zwarte Zee uit te varen. Zijne tentgenooten, die zich in het schip bevonden, waren dit met hem eens, zooals ik nu, van achteren bezien, begrijp. Clearetus roept nu zooveel mannen samen als hij kan overreden, en voert hen tegen het stadje; terwijl hij op marsch is, breekt de dag aan, en de bewoners werpen en schieten uit hunne vesting op Clearetus en zijne krijgsmakkers, en dooden hem, en vele anderen; sommigen van de zijnen vluchten zelfs tot Cerasus. Dit geschiedde op den dag, waarop wij te voet hierheen uitrukten, en van degenen, die scheep

moesten gaan, waren nog eenigen te Cerasus, en dus nog niet uitgezeild. Hierna kwamen, zooals de Cerasuntiërs zeiden, drie van de oudsten uit het stadje, en verlangden onze overheid te spreken; en, daar zij ons niet aantroffen, zeiden zij tot de Cerasuntiërs, dat het hun bevreemdde dat wij tegen hen opgetrokken waren, en zij er de reden niet van begrepen; toen men hun antwoordde, dat die aanslag op eigen hand van enkelen was geschied, en niet was bevolen, verheugden zij zich en wilden hierheen varen, om ons het gebeurde te vertellen en om degenen, die dat verlangden, hunne dooden te laten begraven."

„Van de ontvluchte Hellenen waren er nog enkelen in Cerasus, en dezen, bespeurende, dat de barbaren weggingen en de richting bemerkende, waarin zij aftrokken, waagden het hen achterna te werpen met steenen, en spoorden ook de anderen daartoe aan, zoodat de drie genoemde mannen onder een regen van steenen bezweken. Nadat dit een en ander was voorgevallen, komen de inwoners van Cerasus tot ons en berichten ons het gebeurde; en wij legerhoofden, dit vernemende, werden er onaangenaam door getroffen, en beraadslaagden met de Cerasuntiërs over het ter aarde bestellen der gevallen Hellenen. Terwijl wij samen buiten het kamp zitten te praten, hooren wij opeens een luid geroep van „sla dood, sla dood, schiet neer," en onmiddellijk daarop zien wij een menigte mannen met steenen in de hand toeloopen, terwijl anderen bezig zijn steenen op te rapen. De inwoners van Cerasus, die gezien hadden wat er bij hen gebeurde, werden bevreesd, en zetten het op een loopen zeewaarts naar de schepen; en voorwaar, ook onder de onzen waren er, die den schrik op het lijf kregen. Ik ging op de onzen af, en vroeg wat er te doen was. Er waren onder onze mannen, die er zelven niets van begrepen, en toch steenen in de hand hadden; maar toen ik er eindelijk één vond die mij op de hoogte kon brengen, vertelde hij mij,

dat de marktmeesters het leger schandelijk behandelden. Onder deze bedrijven ziet een der onzen den marktmeester Zelarchus zeewaarts gaan, en roept hem achterna; en onze mannen, dit ziende, werpen zich op hem, alsof er een wild zwijn of wild hert verschenen ware; terwijl de Cerasuntiërs, die zagen dat zij op hem toe liepen, en meenden, dat men het op hen gemunt had, het hard op een loopen zetten, maar hun vaart niet konden stuiten en in de zee vielen. Ook eenigen der onzen vallen met hen in zee, en al wie niet zwemmen kon verdronk. En, let nu wel, deze menschen hadden niets misdreven, doch vreesden, dat zich van ons, evenals van honden, razernij had meester gemaakt! — Welnu, indien dit alles onloochenbare feiten zijn, ziet dan toe, hoedanig de toestand van het leger zal worden; want als dit zoo moet voortgaan, dan zal niet de meerderheid van u het in zijne macht hebben om oorlog te verklaren of vrede te sluiten, aan wien of met wien gij wilt, maar dan zal de eerste de beste, naar eigen willekeur, het leger voeren werwaarts hij wil. En, indien gezanten tot u komen om vrede te verzoeken of iets anders, dan zullen de eersten de besten hen dooden, en u beletten de woorden te hooren, die zij tot u hadden willen spreken. Voorts zullen de bevelhebbers, die gij met gemeen overleg zult kiezen, niets te zeggen hebben, maar zal de een of ander, die zich tot legerhoofd zal opwerken en gelieft te roepen: „sla dood, schiet neer," in staat zijn om een wettig gekozen officier en alle mogelijke minderen zonder vonnis te doen ombrengen, wanneer er slechts zijn, die naar hem willen luisteren, zooals ook nu geschied is. Bedenkt toch eens zelf, wat voor fraaie dingen deze eigengemaakte officieren onder u hebben aangericht. Zelarchus, de marktmeester, indien hij althans onrechtmatig gehandeld heeft, vaart ongestraft weg; en indien hij niets op zijn geweten heeft, dan moet men zeggen, dat hij het leger ontvlucht, uit vrees dat hij zonder vorm van proces zal ter dood

gebracht worden. Degenen, die de drie gezanten gesteenigd hebben, hebben er niets anders door gedaan gekregen, dan dat wij onder alle Hellenen de eenigen zijn, die niet dan met overmacht in Cerasus kunnen komen, en dat wij de lijken der verslagenen, die de moordenaars zelven hadden bevolen te begraven, zelfs niet onder bescherming van den vredestaf der herauten veilig ter aarde kunnen bestellen. Want wie, die zelf een herautenmoord op zijn geweten heeft, durft den rol van heraut op zich nemen? Daarom hebben wij de bewoners van Cerasus zelven moeten verzoeken de verslagenen te begraven. Indien gij nu dit alles juist vindt, dat dan ieder voor zijn eigen veiligheid zorge, en omzie naar een hooger gelegen plaats, waar hij het kamp kan opslaan. Maar, omgekeerd, indien gij met mij van oordeel zijt, dat zij, die deze dingen op hun geweten hebben, zich niet als menschen, maar als beesten hebben aangesteld, ziet dan toe dat gij er een einde aan maakt; want zoo niet, dan zeg ik u bij Zeus! hoe zullen wij na zulke goddelooze daden nog den moed hebben om aan de goden te offeren, of hoe zullen wij de vijanden bevechten, indien wij elkander onderling dooden? welke stad zal ons gastvrij ontvangen, wanneer iedereen zien kan, welk gemis aan tucht bij ons heerscht? wie zal ons de gelegenheid verschaffen om mondvoorraad in te koopen, wanneer wij omtrent de heiligste dingen gezondigd hebben? op wiens goedkeuring zullen wij nog kunnen rekenen, indien wij een dergelijk goddeloos bestaan blijven voortzetten? wij zouden immers zelf ook moeten erkennen dat anderen, die zulke daden bedreven, ellendelingen waren!"

Hierop stonden allen op en verklaarden dat zij, die in dezen de raddraaiers geweest waren, gestraft moesten worden, dat die tuchteloosheid voortaan geenszins moest worden toegelaten, en dat, wie dit toch deed, moest worden ter dood gebracht. Voorts, dat alle legerhoofden zich zouden hebben te verantwoorden, en zoo noodig gestraft

moesten worden, en dat ook een onderzoek zou worden ingesteld naar alle andere vergrijpen, na den dood van Cyrus gepleegd; en de lochagen werden in deze tot rechters aangewezen. Met goedkeuring van Xenophon en op raad der waarzeggers werd besloten, dat het leger gereinigd en ontzondigd zou worden, en aldus geschiedde.

VIII.

Men besliste, dat ook de strategen zich behoorden te verantwoorden wegens hun gedrag, en het bleek nu, dat Philesius en Xanthicles nog geld schuldig waren wegens scheepsvracht, en beiden werden veroordeeld om het te kort te zamen aan te zuiveren, tot een bedrag van twintig minen [1]), terwijl Sophaenetus werd veroordeeld om tien minen te betalen, daar hij, tot hoofdofficier gekozen zijnde, dienstplichten had verwaarloosd. Sommigen stelden ook Xenophon in staat van beschuldiging, zeggende, dat zij door hem geslagen waren, en bewerende dat hij dit uit overmoed gedaan had. Maar Xenophon stond op, en beval dengene, die dit het eerst gezegd had, er mee voor den dag te komen, waar en bij welke gelegenheid hij dan door hem was geslagen; waarop de man antwoordde: „Toen wij gevaar liepen van koude om te komen, en er zooveel sneeuw lag."

Xenophon hernam: „Welnu, indien ik u dan bij dat weer, toen de winter zoo was als gij zegt, en wij gebrek

---

[1]) Een mine bedroeg 100 drachmen, en was het 60ste deel van een talent. Het Attische talent was ongeveer = 2614 Ned. guldens, later in de 4e en 3e eeuw v. C. slechts f 2550, zelfs tot f 2400 gedaald. (v. d. Es).

aan leeftocht hadden, en niet eens wijn konden ruiken, toen velen, van al de vermoeienissen uitgeput, het aflegden, en de vijanden ons vervolgden, overmoedig behandeld heb, dan beken ik nog overmoediger dan de ezels te zijn; maar toch, vriendlief, zeg eens op, waarom heb ik u dan geslagen? vroeg ik u iets, en sloeg ik u, toen gij mij dit niet gaaft? of vroeg ik u iets terug? of stelde ik mij in de weer voor een of anderen lieveling? of mishandelde ik u in dronkenschap?" — Toen nu de man daarop niets wist te zeggen, vroeg hem Xenophon, of hij dienst deed als zwaargewapende.

„Neen," antwoordde de man. — „Dan als lichtgewapende?" vroeg Xenophon. „Ook dit niet", zeide hij, „maar ik bereed een muilezel, daartoe gekommandeerd door mijne tentgenooten, hoewel ik vrij man ben."

Toen herkende hem Xenophon, en vroeg hem: „zijt gij dan de man, die den zieken soldaat vervoerd hebt?" „Geraden," hernam de man, „en gij hebt mij daartoe gedwongen. En de bagage mijner tentmakkers hadt gij uiteengesmeten en verdeeld." „Jawel," zei Xenophon, „maar laat mij u uitleggen hoe het met die verdeeling is gegaan. Ik verdeelde die bagage onder de manschappen, met bevel mij later alles terug te bezorgen; alles kreeg ik ongeschonden terug, en heb het u weer ter hand gesteld, nadat gij mij den zieken man hadt aangewezen. Hoort nu verder, mannen (sprak hij) welk beloop de zaak had, het is de moeite waard. Een der manschappen was achter gebleven, omdat hij niet in staat was verder te marcheeren, en ik herkende hem als een der onzen. Toen dwong ik u den man te vervoeren, opdat hij niet zou omkomen, want indien ik mij goed herinner, zaten de vijanden ons op de hielen." De aanklager stemde dit toe. „Welnu," vervolgde Xenophon, „toen ik u vooruit had gezonden en met de manschappen der achterhoede volgde, betrap ik u, nadat ik u had ingehaald, op het graven van een sloot, om er den zieken man in te begraven, en

terwijl ik er bij ga staan, prijs ik u [1]). Maar toen wij er allen omheen stonden, buigt de man het been, en de omstanders roepen uit, dat er nog leven in is, doch gij zegt met de meeste onverschilligheid: „Laat hem leven zooveel hij wil, maar ik wil hem niet verder vervoeren." En toen, ja toen heb ik u geslagen, dat is volkomen waar, want het had voor mij al den schijn, dat gij zeer goed wist, dat de man nog leefde."

De aanklager verdedigde zich door te zeggen: „Eilieve, is de man er later te minder om gestorven, toen ik hem aan u toonde?" „Fraaie redeneering," hernam Xenophon, „wij allen moeten sterven, maar is dit een reden om de menschen levend te begraven?" — Hierop riepen de toehoorders uit, dat hij nog geen slaag genoeg gehad had, en Xenophon noodigde nu ook de overige ontevredenen uit er mee voor den dag te komen, om welke reden zij door hem geslagen waren, maar niemand stond op. Thans hernam hij zelf: „Kameraden, ik beken manschappen geslagen te hebben wegens gemis aan krijgstucht, mannen, die er tevreden mee waren door ons gered te worden, door ons die in slagorde marcheerden en vochten waar het noodig was, terwijl zij zelf zich veroorloofden de gelederen te verlaten en aan het plunderen te slaan, om meer buit te maken dan wij."

„Indien wij allen dit voorbeeld hadden gevolgd, dan waren wij ook allen omgekomen. Ook heb ik een soldaat, die zich lafhartig gedroeg en niet wilde opstaan, maar zich aan den vijand wilde overgeven, geslagen en genoodzaakt door te marcheeren; want bij de strenge vorst was ikzelf een tijdlang er bij neer gaan zitten, wachtende op anderen, die zich met mij reisvaardig maakten, en bemerkte toen dat ik niet dan met moeite kon opstaan en mijn beenen uitstrekken. Zoo had ik zelf ondervinding daarvan opgedaan, en als ik dus een ander zag, die zitten ging

[1]) Namelijk in de meening, dat de zieke den laatsten adem had uitgeblazen.

en slaperig was, dan dreef ik hem voort; want dit bracht het bloed in beweging en maakte de ledematen lenig; terwijl ik omgekeerd bemerkt had, dat het neerzitten en rustnemen het bloed deed stollen en de teenen deed bevriezen, aan welk euvel het u bekend is, dat velen uwer geleden hebben. En wanneer ik iemand zag achterblijven uit gemakzucht en daardoor u in de voorhoede en ons in de achterhoede verhinderen van door te marcheeren, sloeg ik hem met de vuist, opdat hij niet door de lans der vijanden doodelijk geslagen zou worden. En nu nog staat het hun, die op die manier door mij gered zijn, vrij, indien zij iets onrechtmatigs van mij te verduren hebben gehad, daarvoor mij te doen boeten. Maar, indien zij in 's vijands hand waren gevallen, zouden zij dan niet een veel grooter leed hebben ondervonden, waarvoor zij mij inderdaad met recht zouden kunnen straffen? De zaak, kameraden, is, dunkt mij, zeer eenvoudig. Indien ik iemand tot zijn heil getuchtigd heb, dan beweer ik, dat ik hetzelfde loon verdien, hetwelk ouders aan hun kinderen en leerlingen aan hun meesters verdienen; immers ook de heelmeesters branden en snijden hun patiënten om bestwil; omgekeerd, indien gij meent, dat ik uit overmoed gehandeld heb, bedenkt dan dat ik, door den bijstand der goden, nu meer goedsmoeds ben dan toen, en flinker gesteld ben en meer wijn drink, en toch niemand sla: want nù zie ik u allen in veilige haven. Maar wanneer er storm waait en de zee hoog gaat, ziet gij dan niet dat de man aan den voorsteven en de stuurman aan het roer hun matrozen aan voorsteven en achtersteven zelfs niet het minste gebaar vergeven kunnen? want bij zulk getij is de allerkleinste achteloosheid in staat om alles in gevaar te brengen. — Dat ik hen met recht geslagen heb, hebt gij immers zelven reeds beslist, want gij waart er bij tegenwoordig, niet met stemsteentjes, zooals in een proces, maar met het zwaard aan de heup, en indien gij gewild hadt, dan stond het u immers vrij om den

geslagenen te hulp te komen. Maar, waarlijk, gij zijt noch hun te hulp gekomen, en evenmin hebt gij mijne partij gekozen, door evenals ik degenen, die tegen de krijgstucht zondigden, te slaan. Zoodoende hebt gij aan de lafhartigen onder de manschappen de gelegenheid des te gemakkelijker gemaakt om zich onhebbelijk aan te stellen, en indien gij de waarheid in het aangezicht wilt zien, mij dunkt, dan zult gij wel inzien, dat degenen, die toen zich het lafhartigst gedroegen, ook nu het meeste praats hebben. Herinnert u het geval van Boïscus, den Thessaalschen vuistvechter [1]), die toen beweerde zoo ziek te zijn, dat hij geen schild meer kon dragen; en, naar ik verneem, heeft deze zelfde kerel nu onlangs velen onder de inwoners van Cotyora naakt uitgeschud. Indien gij dus uw verstand gebruikt, dan zult gij hem juist andersom behandelen dan men gewoonlijk de honden behandelt; want gevaarlijke honden legt men overdag vast, terwijl men ze 's nachts loslaat, maar, indien gij de zaak goed inziet, dan zult gij dezen man 's nachts vastleggen en des daags laten loopen."

„Ten slotte verwondert het mij," zoo besloot Xenophon, „dat uw geheugen zoo bijzonder goed is, indien ik één uwer naar uw beweren aanleiding tot haat heb gegeven, en dat gij dan uw mond wel weet open te doen, maar dat, indien ik één van u allen in dien harden winter heb bijgestaan, of 's vijands hand van hem afgeweerd, of hem geholpen heb, terwijl hij radeloos of ziek was, niemand uwer daar meer iets van weet, en evenmin iemand zich kan herinneren, dat ik een dapperen of braven soldaat geprezen of naar vermogen geëerd heb; en toch is het schoon en rechtvaardig en vroom en zoet, zich ontvangen weldaden meer te herinneren, dan geleden kwaad."

Bij deze woorden stonden zij op, en herinnerden zich dat alles weder; en zoo was dan de slotsom, dat allen tevreden waren.

[1]) Eigenlijk Woiscos, want de Gr. *b* ging reeds sedert de 4e eeuw v. C. in *w* over. Vgl. mijne Hist. Gramm. d. Hell. Sprache I blz. 26 vlg.

ZESDE BOEK.

I.

Onder deze bedrijven leefden sommigen door fourage aan te koopen op de markt, terwijl anderen op roof uitgingen in Paphlagonië. Doch de Paphlagoniërs bestalen telkens de Hellenen, die verspreid waren en trachtten des nachts de mannen, die diep in hun land gelegerd waren, te mishandelen; en dientengevolge onstond tusschen beiden een zeer vijandige verhouding. Corylas, die in dien tijd vorst van Paphlagonië was, zendt nu tot de Hellenen gezanten, met paarden en schoone kleedingstukken, en met de boodschap dat Corylas bereid was om een verbond van vriendschap met de Hellenen aan te gaan. De legerhoofden antwoordden aan de gezanten dat zij hieromtrent het leger zouden raadplegen, en bewezen hun gastvrijheid; zij riepen er ook van de andere mannen diegenen bij, die zij vonden, dat daarop het meest aanspraak hadden, en voorts offerden zij ossen, die zij geroofd hadden, en ander slachtvee. Zoo verschaften zij hun dan een voldoend gastmaal en, zich op stroo legerende, aten zij, terwijl zij dronken uit horens, die zij als bekers gebruikten, en welke zij op het land aantroffen. Nadat er nu plengoffers gedaan, en krijgsliederen gezongen waren, stonden het eerst de Thraciërs op, begonnen op de muziek der fluit een gewapenden krijgsdans, en sprongen daarbij lenig omhoog en schermden met hun messen; aan het eind steekt de een den ander dood, zooals allen dachten; maar de man valt slechts op een kunstige wijze

neer. De Paphlagoniërs schreeuwden het uit, en de overwinnaar berooft den ander van zijn wapenrusting, zijn krijgslied, dat den naam droeg van koning Sitalcas, daarbij aanheffende; andere Thraciërs dragen zijn tegenstander voor dood weg, en toch was hem geenerlei leed overkomen. — Hierna stonden de Aenianen en de Magnesiërs op, en begonnen evenzoo hunnen gewapenden krijgsdans, vruchtendans genaamd [1]). De manier van dansen was de volgende. De danser, zijn wapens naast zich leggende, gaat zaaien en met een span ossen den ploeg voeren, dikwijls omziende als iemand die vreest, en daarop komt een roover aan; als de zaaier hem ziet, komt hij hem tegemoet na de wapens weder opgevat te hebben, en gaat vóór het span ossen vechten op de muziek van de fluit; en ten slotte bindt de roover den zaaier, en voert de ossen weg: of wel het valt andersom uit en de zaaier overwint den roover, en rijdt heen, na hem met de handen achter op den rug naast de ossen te hebben gebonden. — Hierop kwam een Mysiër het strijdperk binnen, met beide handen een schild dragende, en danste, nu eens alsof twee strijders tegenover elkaar geschaard stonden, dan weer gebruikte hij de schilden alsof het tegen één enkele ging, en dan weder draaide hij zich in een kring en buitelde over het hoofd, zoodat het een fraai gezicht opleverde [2]). Ten slotte danste hij den Perzischen dans, en de schilden tegen elkander slaande, ging hij op zijn hurken zitten en stond weder op, en dit alles deed hij op de maat en op de muziek der fluit. — Daarna stonden de Mantineërs en sommige andere Arcadiërs op, zoo fraai mogelijk gewapend,

---

[1]) Dezen vruchtendans, Gr. *karpea*, vertaalt Dr. de Boer als „*oogstdans*" in zijn Woordenboek op Xenophons Anabasis, Tiel, 1893, dat ik den lezer aanbeveel.

[2]) Een dergelijken dans beschrijft Livingstone uit zijne zendelingreizen in Zuid-Afrika, zie de uitg. van Vollbrecht, Anhang, blz. 207. Over de zoogenaamde pyrriche of wapendans, dien de slavin uitvoert, vgl. men Christ, Metrik d. Griechen und Römer, 1879, blz. 386.

en gingen in wapendans op de fluit spelen en zingen, en dansten zooals in de optochten voor de goden. De Paphlagoniërs, dit ziende, verschrokken, omdat alle dansen gewapend werden uitgevoerd, en toen de Mysiër zag, dat zij verschrokken waren, overreedde hij een van de Arcadiërs, die eene danseres bezat, haar binnen te brengen. Hij tooide haar zoo fraai mogelijk, en gaf haar een licht schild. Daarop voerde zij behendig een wapendans uit. Nu ontstond er een daverend handgeklap, en de Paphlagoniërs vroegen, of bij de Arcadiërs de gewoonte was, dat ook de vrouwen meedansten. Zij antwoordden, dat het de vrouwen waren, die den koning uit het legerkamp hadden verdreven. En zoo kwam een einde aan dezen nacht.

Op den volgenden dag voerde men de gezanten der Paphlagoniërs naar het legerkamp, en de soldaten besloten met dit volk een vriendschapsverbond aan te gaan, en noch hun onrecht aan te doen, noch onrecht van hen te lijden. Hierna vertrokken de gezanten, en de Hellenen gingen scheep, zoodra de noodige geschikte vaartuigen waren aangekomen, en voeren een dag en een nacht met gunstigen wind, Paphlagonië ter linkerzijde hebbende. Op den volgenden dag kwamen zij te Sinope aan, en ankerden te Armene, de haven van Sinope. De Sinopiërs wonen in Paphlagonië, en zijn volkplanters van de Milesiërs. Dezen nu zonden aan de Hellenen gastgeschenken, namelijk drieduizend medimnen gerstebrood [1]) en vijftienhonderd vaten wijn. Daarheen kwam ook Chirisophus opdagen met een drieriemschip, en de soldaten verwachtten, dat hij tot hen kwam om hun iets te brengen; maar hij bracht hun niets, doch boodschapte hun, dat hij over hen tevreden was, evenals de vlootvoogd Anaxibius en de anderen, en dat Anaxibius hun beloofde dat, zoodra zij buiten de Zwarte Zee zouden gekomen zijn, hij hun soldij

---

[1]) Médimnos, maat voor droge waren; 1 attische med. = 52.5 Liter (de Boer, Woordenb. i.v.)

zou uitbetalen. In dit Armene nu bleven de soldaten vijf dagen, en toen het hun voorkwam, dat zij Hellas naderden, vonden zij het des te meer zaak iets te bezitten, om er mee thuis te komen. Zij waren van oordeel dat, wanneer zij één enkelen opperbevelhebber kozen, deze dan bij nacht en bij dag beter aan het leger zou te stade komen dan een veelhoofdig legerbestuur, dat indien iets geheim moest blijven, zulks beter stil gehouden kon worden, en dat, als iets spoedig moest geschieden, er minder kans was, dat men er te laat mede zou komen; immers was bij een eenhoofdig bestuur geen beraadslaging noodig, maar het goedvinden van één persoon was voldoende om tot een beslissing te geraken, terwijl, zooals het tot nu toe was gegaan, de bevelhebbers onderling alles steeds volgens meerderheid van stemmen hadden beslist. Toen zij nu dit bedacht hadden, wendden zij zich tot Xenophon en de lochagen, zich bij hem aanmeldende, zeiden dat het bovenstaande het gevoelen van het leger was; terwijl ieder hunner hem zijne goede gezindheid betuigde, overreedden zij hem aldus het opperbevelhebberschap te aanvaarden. Xenophon had er ook eensdeels wel lust in, van oordeel, dat hij zoodoende zoowel door zijne vrienden meer geëerd zou worden, als ook zijn aanzien in zijn vaderstad Athene zou worden verhoogd; misschien ook hoopte hij aan het leger van eenigen dienst te kunnen zijn. Deze gevoelens spoorden hem aan het uitsluitend bevelhebberschap te wenschen; maar als hij weer bedacht, dat de toekomst voor ieder mensch verborgen is, en dat er alzoo voor hem eenig gevaar bestond om ook zijn vroeger verworven goeden naam te verliezen, dan weifelde hij wat hem te doen stond. Toen hij dus over de beslissing aarzelde, meende hij niet beter te kunnen doen dan de goden te raadplegen; hij nam twee offerdieren en offerde ze aan koning Zeus, die hem door het orakel te Delphi was aanbevolen. En het kwam hem voor, dat hij wederom hetzelfde droomgezicht had van den god, hetwelk hij gezien had toen hij

begonnen was mede de zorg voor het leger op zich te nemen. Hij herinnerde zich dat, toen hij uit Ephesus optrok om aan Cyrus te worden voorgesteld, een arend aan zijn rechterhand zijn gekrijsch had doen hooren, in zittende houding, hetgeen de begeleidende waarzegger had gezegd, dat een gewichtig, buitengewoon en roemrijk voorteeken was, doch dat tevens op aanstaande gevaren wees, omdat andere vogels de gewoonte hadden vooral een zittenden arend aan te vallen; en voorts, dat het geen winstvoorspellend voorteeken was, aangezien de arend meer in de vlucht zijne levensmiddelen pleegt te bemachtigen. En zoo gaf de godheid hem, terwijl hij offerde, duidelijk te kennen, dat hij evenmin naar het oppergezag moest dingen, als dat hij dit bij keuze moest aannemen. Terwijl deze zaak dit verloop had, kwam het leger te zamen, en allen zeiden, dat men één enkel legerhoofd moest aanstellen.

Nadat dit besloten was, stelden de soldaten Xenophon als zoodanig voor, en toen het nu bleek, dat men hem bij stemming zoude kiezen, stond hij op en zeide het volgende: „Het verheugt mij, kameraden, dat ik door u geëerd word, daar ik toch maar een mensch ben, en ik ben er u dankbaar voor, en smeek de goden, dat ik voor u nog oorzaak van iets goeds moge worden; maar toch moet ik opmerken dat, indien ik door u word uitgeroepen als opperbevelhebber, terwijl er een Lacedaemoniër aanwezig is, dit niet in ons belang is, en dat gij ook daardoor des te minder iets zult verkrijgen, wanneer gij het een of ander van hen noodig hebt; ook geloof ik, dat voor mij die verkiezing niet geheel van gevaren ontbloot zou zijn. Want ik zie, dat de Lacedaemoniërs niet eerder hebben opgehouden mijne vaderstad Athene te beoorlogen, vóórdat zij zich onder de hegemonie [1]) van Sparta

---

[1]) *Hegemonie*, woordelijk: *leiding*, het bekleeden van de eerste plaats onder de staten van Griekenland.

heeft willen stellen; en nadat mijne stadgenooten dit hadden erkend, hebben de Lacedaemoniërs aanstonds den krijg gestaakt, en verder Athene niet belegerd. Indien ik nu, dit in het oog houdende, toch alles zou doen wat in mijn vermogen is om het aanzien der Lacedaemoniërs tegen te werken, dan begrijp ik, dat ik al te spoedig daarvoor gestraft zou worden. Wat betreft dat gij nu begrijpt, dat er minder gemakkelijk muiterij onder het leger zal uitbreken, indien er één opperbevelhebber is, dan bij een veelhoofdig krijgsgezag, weest overtuigd, dat ik geen oproerige zal worden, ook indien gij een ander tot opperbevelhebber kiest. Immers ben ik van oordeel, dat al wie in oorlogstijd zich tegen de overheid verzet, opstaat tegen zijn eigen behoud; indien gij mij kiest, zou het mij niet verwonderen, dat er onder u zullen gevonden worden, die zoowel u als mij gaan haten."

Nadat Xenophon had uitgesproken, stonden er nog veel meer op, die zeiden dat zij hem toch als opperbevelhebber hebben wilden, en Agasias, de Stymphaliër, zeide dat het belachelijk was, indien de zaak zoo stond, dat dan de Lacedaemoniërs zich boos zouden maken, hetgeen even bespottelijk zou zijn, als dat dischgenooten zouden overeenkomen, dat geen Lacedaemoniër voorzitter van de tafel werd [1]).

„Indien men van dit beginsel moest uitgaan, dan zouden mijne stamgenooten en ik ook geen lochagen kunnen wezen, omdat wij Arcadiërs zijn." Daarop gaven de soldaten door toejuiching te kennen, dat Agasias goed gesproken had, en Xenophon, bemerkende, dat er meer overreding noodig was, kwam weer te voorschijn en sprak: „Maar, kameraden, opdat gij dit goed moogt weten, bezweer ik het u bij al de goden en godinnen, dat, toen

---

[1]) Symposiarch, het hoofd van de tafel, de magister bibendi, die zoowel het aantal bekers dat ieder moest drinken, als het mengsel enz. regelde. — Vgl. over deze plaats nog Hartman, Anal. Xen. blz. 92.

ik uwe gezindheid jegens mij bemerkte, ik aan de goden geofferd heb om hen te raadplegen, of het beter was dat gij mij het oppergezag opdroegt en ik dit aannam; en zij hebben mij door middel van het offer zoo duidelijk geantwoord, dat zelfs een gewoon soldaat het zou begrijpen, dat ik mij van opperheerschappij onthouden moest."

De soldaten kozen nu Chirisophus. En deze nam, na die keuze, het woord: „Mannen, gij weet zeer goed, dat ook ik geen oproer zou gemaakt hebben, indien gij een ander hadt gekozen. Maar aan Xenophon hebt gij een dienst bewezen door hem niet te kiezen; immers nu reeds heeft Dexippus hem bij Anaxibius zoo hard hij kon verdacht gemaakt, hoewel ik hem zooveel mogelijk tot bedaren bracht. Hij beweerde te gelooven, dat Xenophon liever te zamen met den Dardaniër Timasion, die behoorde tot de legerafdeeling van Clearchus, het bewind wilde voeren, dan met hem zelven, ofschoon hij een Lacedaemoniër was. Maar, vervolgde Chirisophus, nu gij mij eenmaal gekozen hebt, zal ook ik trachten u zooveel goed te doen als ik kan; houdt gij u gereed tegen morgen om, indien dan de wind gunstig zal zijn, van wal te steken. De vaart zal naar Heraclia gericht zijn. Allen moeten trachten daarheen koers te zetten; over de andere dingen zullen wij beraadslagen, zoodra wij aldaar zijn aangeland."

II.

Den volgenden dag vandaar met een gunstigen wind van wal stekende, voeren zij twee dagen langs de kust, en daar voorbij varende zagen zij de kust van Iason, waar men zegt, dat het schip Argo voor anker heeft gelegen, en voorts de mondingen van verschillende rivieren, vooreerst namelijk van den Thermodon en van de Iris

en van den Halys, en daarna van den Parthenius [1]). Toen zij ook deze laatste monding voorbij gevaren waren, kwamen zij aan te Heraclia, een Helleensche stad, en een volkplanting van Megara, gelegen in het land der Mariandynen. Zij ankerden aan de Acherusische Chersonesus, alwaar volgens de legende Heracles den hond Cerberus uit de onderwereld gehaald heeft, waarvan nu nog de sporen zichtbaar zijn, ter diepte van meer dan twee stadiën. De Heracleoten zonden daar aan de Hellenen als gastgeschenken drieduizend schepels gerstemeel, tweeduizend vaten wijn, twintig ossen en 100 schapen. De vlakte van Heraclia wordt besproeid door de rivier Lycus, waarvan de breedte twee plethra bedraagt.

Nu kwamen de soldaten bijeen, en beraadslaagden of zij de verdere reis van de Zwarte Zee uit over land of over zee zouden maken; en Lycon de Achajer stond op en zeide: „Mannen, ik verwonder mij er over, dat de veldheeren niet trachten ons geld voor leeftocht te verschaffen: want het geschenk, dat wij van de Heracleoten hebben gekregen, zal nauwelijks voor drie dagen voldoende zijn, en er is geen streek, vanwaar wij ons den mondvoorraad kunnen halen. Daarom komt het mij voor, dat wij van de inwoners van Heraclia niet minder dan drieduizend goudstukken moeten eischen." Een ander zeide dat men niet minder dan tienduizend goudstukken moest vragen, en dat men aanstonds gezanten naar Heraclia moest zenden, terwijl wij hier gelegerd bleven, den uitslag hunner zending moest afwachten, en daarna beraadslagen. De soldaten droegen ten eerste Chirisophus, omdat deze tot bevelhebber was gekozen, en sommigen ook Xenophon, tot gezant voor: maar deze beiden verzetten zich met kracht tegen de opdracht, want zij waren eendrachtig van

---

[1]) De *Thermodon* heet nu *Thermet*, de *Iris* wordt thans *Jeschil-Yrmâk*, en de Halys wordt *Kyzyl-Yrmâk* „roode stroom" genaamd. Zie meer bijzonderheden bij Kiepert, t.a.p. blz. 89, enz.

oordeel, dat men een Helleensche stad niet moest dwingen tot iets, dat zij niet vrijwillig wilde geven. Toen nu beiden ongezind schenen, vaardigen zij Lycon den Achajer, Callimachus van Parrasia en Agasias van Stymphalus af. Dezen vertrokken en brachten den eisch der Hellenen over; en men zag, dat Lycon hieraan een bedreiging toevoegde, voor het geval de inwoners van Heraclia niet zouden gehoorzamen. Maar dezen antwoordden, na de gezanten gehoord te hebben, dat zij er over zouden beraadslagen; en aanstonds haalden zij hun vee en veldvruchten van de akkers binnen de stad, sloegen daar een markt op, sloten de poorten, en verschenen gewapend op de muren.

Maar nu beschuldigden zij, die oorzaak van deze ververwarring waren, de bevelhebbers, dat zij de zaak bedierven; de Arcadiërs en Achajers gingen elkander opstoken, en Callimachus van Parrasia en Lycon de Achajer stelden zich daarbij aan het hoofd. Zij wisten te vertellen, dat het een schande was dat een Athener, die aan het leger geenerlei kracht bijzette, over de Peloponnesiërs heerschte, dat zij zelven al de lasten moesten dragen, terwijl anderen de voordeelen genoten, en dat nog wel, terwijl zij zelven het behoud van het leger tot stand hadden gebracht; want het waren de Arcadiërs en Achajers, aan wien dit behoud te danken was, en het overig deel van het leger beteekende niets. Nu was het waar, dat meer dan de helft van het leger uit Arcadiërs en Achajers bestond. Indien dus deze laatsten verstandig wilden handelen, dan moesten zij zich vereenigen, hun eigen bevelhebbers kiezen, zelfstandig den tocht voortzetten, en trachten zich van het noodige tot levensonderhoud meester te maken." Aldus werd besloten, en de Arcadiërs en Achajers, die bij Chirisophus en Xenophon waren, verlieten hen en kozen onderling tien bevelhebbers. Dezen werden bij meerderheid van stemmen gekozen, om te doen wat zij goed vonden, en zoo werd het opperbevel van Chirisophus over het geheele leger

opgeheven, op den zesden of zevenden dag nadat hij gekozen was.

Toch wilde Xenophon te zamen met de achterblijvers de verdere reis maken, van oordeel, dat het zoodoende veiliger zou zijn, dan wanneer ieder den marsch afzonderlijk voortzette. Maar Neon overreedde hem niettemin op zijn eigen gelegenheid te reizen; hij had namelijk van Chirisophus vernomen dat Cleander, de stadhouder van Byzantium, had gezegd dat hij met drieriemschepen naar de haven van Calpe zou komen. En opdat nu niemand anders van die schepen zou gebruik maken, maar zij zelven en hunne soldaten met die vaartuigen zouden wegvaren, daarom raadde hij dit aan. Chirisophus, zoowel omdat hij onaangenaam gestemd was door het voorgevallene, als omdat hij dientengevolge een haat tegen de overige soldaten had opgevat, liet Xenophon over, te doen hetgeen hij verkoos. Xenophon zijnerzijds had wel lust om het overige deel des legers in den steek te laten en weg te varen, maar hij raadpleegde eerst door een offer den Leidsman Heracles, om te weten of het beter voor hem zou zijn met de achtergebleven soldaten af te marcheeren, dan wel hen te verlaten; en de godheid antwoordde hem door het offer, dat hij met het leger te zamen moest voorttrekken. Zoodoende verdeelde zich het leger in drie deelen, en wel vooreerst meer dan vijfenveertighonderd Arcadiërs en Achajers, allen zwaargewapenden, in de tweede plaats omstreeks veertienhonderd zwaargewapenden en zevenhonderd lichtgewapenden, onder aanvoering van Chirisophus, de laatstgenoemde troepen Thraciërs van Clearchus, en in de derde plaats de legerafdeeling onder aanvoering van Xenophon, bestaande uit zeventien-honderd zwaargewapenden, drie-honderd lichtgewapenden, en met omstreeks veertig ruiters, de eenigen die het leger had.

De Arcadiërs, die schepen van de inwoners van Heraclia gekregen hadden, voeren het eerst af, opdat zij de Bithyniërs plotseling zouden overvallen, en den grootst mogelijken

buit op hen zouden maken; en landdden aan de haven van Calpe, gelegen ongeveer midden in Thracië. Chirisophus zijnerzijds trok van Heraclia rechtuit te voet door het land, maar zoodra hij Thracië bereikt had, ging hij voort langs de kust, want hij was ziek geworden. Xenophon eindelijk begaf zich met schepen naar de grenzen van Thracië en het landgebied van Heraclia, en vervolgde vandaar uit de reis door het binnenland.

III.

Hooren wij nu verder hoe het met iedere legerafdeeling ging. De Arcadiërs, des nachts in de haven van Calpe aan land gegaan zijnde, rukten op tegen de eerste dorpen, die omstreeks 30 stadiën van zee gelegen waren. Bij het aanbreken van den morgenstond voerde ieder hoofdman zijne compagnie naar een dorp; en wanneer men met een groot dorp te doen had, voerden de strategen de afdeelingen twee aan twee. Ook bepaalden zij een heuvel, dien zij allen gezamenlijk moesten bezetten, en op een gegeven teeken bestormden zij dien plotseling, bemachtigden talrijke kudden vee en maakten veel krijgsgevangenen. Maar de Thraciërs, die op de vlucht geslagen waren, verzamelden zich weder, en vele lichtgewapenden onder hen wisten te ontsnappen aan de zwaargewapenden, die hen vervolgden; en nadat zij zich weer verzameld hadden, vielen zij het eerst de compagnie van Smicres, een der Arcadische strategen, aan, terwijl hij zich met veel geroofden buit naar de verzamelplaats begaf. De Hellenen bleven tegen hen vechten, telkens voortmarcheerende, maar bij het doortrekken van een aard-

kloof dreven de Thraciërs hen op de vlucht en doodden Smicres zelven en al de overigen; en van eene andere compagnie, namelijk van die van Hegesander, ontkwamen er maar acht, met Hegesander zelf. Nu verzamelden zich de andere lochagen, sommigen met den geroofden buit en anderen met ledige handen, maar de Thraciërs, na dit krijgsbedrijf gelukkig volbracht te hebben, riepen elkander aan, en in den daaropvolgenden nacht stelden zij zich krijgshaftig op. Zoodra de dag aanbrak, schaarden zij zich in een kring rondom den heuvel, dien de Hellenen bezet hadden, vele ruiters zoowel als lichtgewapenden, en steeds meerderen kwamen toeloopen.

Van dien kring uit bestookten zij op hun gemak de zwaargewapende Hellenen, want dezen hadden noch boogschutters, noch speerwerpers, noch ruiters. De vijanden, toeloopende en er op aan rijdende, wierpen met werpspietsen, en wanneer de zwaargewapenden hun te lijf gingen, wisten zij zich gemakkelijk te bergen; sommigen richtten hunne aanvallen op dit punt van den heuvel, en anderen weder op een ander punt. Van de Hellenen werden velen gewond, doch van de vijanden niemand, zoodat de Hellenen niet van de plaats konden, en het eindelijk zoover kwam, dat de Thraciërs hun zelfs den toevoer van drinkwater afsneden. Toen de nood op het hoogst was gestegen, begonnen zij over een wapenstilstand te onderhandelen; en hoewel de Thraciërs op de vordering der Hellenen geen gijzelaars wilden stellen, werden zij het toch omtrent de overige punten eens, en zoo mislukte dit. — Aldus ging het met de Arcadiërs.

Chirisophus op zijn beurt trok, zonder hinderpalen te ontmoeten, langs het strand en kwam aan de haven van Calpe. — Aan Xenophon eindelijk overkwam het volgende. Terwijl hij door het binnenland met zijne legerafdeeling voortmarcheerde, reden zijne ruiters vooruit, en dezen ontmoetten op hun rit eenige oude mannen, die op reis waren. Toen nu die oudjes bij Xenophon gebracht waren,

vroeg hij hun of zij ook iets gemerkt hadden van eene andere Helleensche legerafdeeling; zij vertelden hem toen alles wat volgens het voorafgaande met de Arcadiërs gebeurd was, en dat zij nu op den heuvel belegerd werden, en de Thraciërs hen omsingeld hielden. Hierop hield Xenophon deze lieden scherp in het oog, opdat zij hem tot gidsen zouden dienen waar het noodig was; en na schildwachten te hebben uitgezet, liet hij zijn volk aantreden en sprak hen als volgt toe: „Soldaten, van de Arcadiërs zijn sommigen gesneuveld, en de overigen worden op een heuvel belegerd. Als ik goed zie, dan zal er ook van ons niets terecht komen, indien de Arcadiërs omkomen, want de vijanden zijn talrijk, en overmoedig geworden. Daarom is het beste, dien mannen zonder verwijl te hulp te komen, opdat, indien zij nog in leven zijn, wij den strijd mèt hen voortzetten, en niet alleen achterblijven, en voortaan ook alleen in gevaar komen. Laat ons nu derhalve een legerplaats opslaan, nadat wij zoolang vooruitgetrokken zijn, dat het de tijd is voor het middagmaal; en zoolang wij op marsch zijn, moet Timasion met de ruiters vooruit gaan, om voor onze veiligheid te zorgen en moet hetgeen vóór ons is bespieden, opdat niets voor ons verborgen blijve."

Ook zond Xenophon van de lichtgewapenden eenigen der vlugsten vooruit, naar de vleugels en op de bergtoppen, opdat zij dadelijk zouden waarschuwen zoodra zij iets zagen; en beval hij alles wat brandbaar was in brand te steken, „want anders zullen wij geenszins aan het gevaar ontkomen (zeide hij), immers het is een lange weg om terug te keeren naar Heraclia, en een verre tocht om tot Chrysopolis door te marcheeren, en de vijanden zijn dicht bij; daarentegen is de weg naar Calpe, alwaar wij onderstellen, dat Chirisophus zich bevindt, indien deze althans nog in leven is, zeer kort. Maar dáár zijn ook geen schepen, waarmede wij zullen kunnen wegvaren, en indien wij er willen blijven, zouden wij zelfs niet voor

één dag voorraad van levensmiddelen vinden. En als de omsingelde troepen sneuvelen, is het minder goed alleen met de mannen van Chirisophus gevaren te doorstaan, dan, wanneer wij hèn redden, ons allen te vereenigen, en gemeenschappelijk behouden te worden. Wij moeten dus nu vastbesloten vooruit marcheeren, om òf met eere te sterven, òf het roemrijk werk te verrichten van deze Hellenen te redden. En de godheid zal het ook wel alzoo bestieren, die degenen, die zich verhoovaardigen wil, vernederen, maar ons, die ons werk met hulp der goden beginnen, tot grootere eer dan hen brengen wil. Gij moet mij dus volgen, en ter dege opletten, opdat gij de u gegeven bevelen kunt ten uitvoer brengen."

Met die woorden stelde Xenophon zich aan het hoofd, en de ruiters verspreidden zich, zoo ver als het veilig was, en staken alles in brand, en evenzoo gingen de lichtgewapenden langs de heuvels, en wierpen vuur in alles wat ontvlambaar was, en het gros des legers handelde op gelijke wijze met al hetgeen de voorhoede onverbrand had gelaten; zoodat het geheele landschap rood gekleurd was van den vuurgloed, en het den schijn had alsof het leger der Hellenen zeer talrijk was. Toen nu de ure daar was, legerden zij zich op een heuvel, zagen de vuren der vijanden, van wie zij omstreeks 40 stadiën verwijderd waren, en maakten zelven zooveel vuren aan, als maar eenigszins mogelijk was. En nadat zij in der haast gegeten hadden, werd de order gegeven, dat alle vuren moesten worden uitgedoofd. Gedurende den nacht werden wachten uitgezet, en legden de soldaten zich ter ruste, maar zoodra de dag was aangebroken, deden zij hun morgengebed, schaarden zich in gevechtscolonne, en trokken zoo snel mogelijk voorwaarts. Timasion en zijne ruiters, die met de gidsen vooruit reden, kwamen, voordat de overige troepen het bemerkten, aan den heuvel waar de Hellenen belegerd werden. Zij zagen echter evenmin het bevriende leger, als dat der vijanden, maar

wel eenige oude moedertjes en grijsaards, en eenige achtergelaten schapen en ossen; dit boodschapten de ruiters aan Xenophon en aan het leger. In het eerst verwonderden zich de soldaten en vroegen zich af wat dit zou beteekenen, maar toen vernamen zij van de op den heuvel achtergebleven oudjes, dat de Thraciërs des avonds waren afgetrokken, en dat bij het aanbreken van den morgenstond ook de Hellenen waren afgemarcheerd; maar zij wisten niet waarheen.

Daarop trok ook de legerafdeeling van Xenophon, na ontbeten te hebben, weder voorwaarts; zij pakten hunne bagage samen, en legden er zich op toe om zoo snel mogelijk zich met de anderen bij de haven van Calpe te vereenigen. Toen zij op weg waren, ontwaarden zij de voetsporen der Arcadiërs en Achajers, langs den weg, die naar Calpe voerde, en na hereenigd te zijn, zagen zij elkander met blijdschap weder, en omarmden elkaar als broeders. Daarop vroegen de Arcadiërs aan de soldaten van Xenophon, waarom zij de vuren hadden uitgedoofd: „want, zoo zeiden zij, toen wij de vuren niet meer zagen, dachten wij eerst dat gij des nachts de vijanden zoudt overvallen, en wij onderstelden dat zij, hiervoor bevreesd, waren weggetrokken; en inderdaad zijn zij omstreeks dien tijd heengegaan. Maar toen wij u niet zagen aankomen, en de tijd verliep, meenden wij, dat gij onze lotgevallen vernomen hadt, en met vrees vervuld op de vlucht waart geslagen in de richting van de zee, en besloten wij dus u niet in den steek te laten. Zoo zijn dan ook wij op onze schreden teruggekeerd.”

IV.

Op dien dag nu bivouakeerden zij op het strand nabij de haven: deze streek, die de haven van Calpe genoemd wordt, ligt in Aziatisch Thracië. Dit Thracië begint aan den mond der Zwarte Zee en strekt zich uit tot aan Heraclia, en ligt aldus aan de rechterhand, wanneer men die zee invaart. Een drieriemsvaartuig is, als men roeit, een groote dagreize onder weg, te rekenen van Byzantium tot aan Heraclia: en daartusschen ligt geene enkele bevriende of Helleensche stad, maar er wonen alleen de Bithyniërs, die tot den Thracischen volkstam behooren; men zegt, dat deze Thraciërs de gewoonte hebben de Hellenen, die zij gevangen nemen, hetzij dat dit uitgewekenen zijn of anderen, deerlijk te mishandelen [1]). De haven van Calpe dan ligt midden tusschen Heraclia en Byzantium in, en bestaat uit een in de zee vooruitspringend stuk land; daar, waar het door de zee bespoeld wordt, gaat het over in eene steil nederdalende rots [2]). De hoogte van deze rots is voor het minst 20 vademen, terwijl de breedte der landtong, waar zij in het vaste land overgaat, en die men haar hals of nek zou kunnen noemen, op zijn hoogst vier plethra [3]) is; en zoo groot is de oppervlakte dezer landtong, dat er wel tienduizend menschen op kunnen wonen.

Aan den voet van deze rots is een haven, waarvan de

---

[1]) Nog in onzen tijd (1854) hebben de bewoners dezer kust zich aan erge mishandeling van schipbreukelingen schuldig gemaakt (Vollbrecht, Anhang, blz. 207).

[2]) een z.g. rocher à pic.

[3]) 400 Helleensche voeten. (Zie boven).

oever zich westwaarts uitstrekt, en onder dat grondgebied een rijke bron van zoet water, die naar zee stroomt. Aan de zee wordt veel en fraai drijfhout gevonden, geschikt voor den scheepsbouw, en talrijk ander hout. Landwaarts strekt zich het gebergte tot een afstand van 20 stadiën uit, aardachtig en zonder steenen; het stuk langs de zee, meer dan 20 stadiën, levert veel en hoog hout. Het overige landschap is uitgestrekt en schoon, en talrijke fraaie dorpen zijn er op gebouwd; want dit land levert allerlei soort van vruchten op, als gerst en tarwe en alle mogelijke peulvruchten, en gierst en sesamkruid en vijgen in overvloed, en vele wijngaarden, die heerlijken wijn voortbrengen, en verder alle dergelijke dingen, met uitzondering van olijven. Zoo is dan het land [1]). Aan het strand dicht bij zee sloegen zij nu de tenten op, want zij wilden niet een kamp inrichten, om dat later tot eene stad te doen strekken, en zij kregen argwaan dat zij met een bepaalde bedoeling door hunne officieren daarheen geleid waren, en dat sommigen van plan waren er eene stad te stichten. Want de meerderheid der soldaten had niet uit geldgebrek zich voor dezen veldtocht laten aanwerven, maar uit belangstelling voor Cyrus, van wiens dapperheid zij gehoord hadden. Sommigen hadden krijgsgevangenen als slaven medegenomen, en anderen reeds bij voorbaat geld besteed. Eenigen hadden, toen zij uit het vaderland vertrokken, vader en moeder verlaten, en wederom anderen hunne kinderen, en zij gingen ten strijde in de hoop van met rijken buit beladen terug te keeren, daar zij hoorden, dat ook de anderen bij Cyrus goede zaken maakten. En zoo was het niet te verwonderen, dat de manschappen naar Hellas terug verlangden.

Op den tweeden dag, nadat de beide legerafdeelingen elkander hadden weergevonden, offerde Xenophon aan de goden om hen over een strooptocht te raadplegen, want

---

[1]) Een mat toevoegsel, misschien niet van de hand van Xenophon.

het was noodig op leeftocht uit te gaan, en ook was hij er op bedacht de dooden te begraven. Toen nu de uitslag van het offer gunstig was, onderwierpen zich ook de Arcadiërs aan zijn gezag, en begroeven de meeste dooden op de plaats, waar elk hunner gevallen was; want de lijken waren reeds vijf dagen oud, en men kon ze bijna niet meer opnemen; sommige dooden, die men op de wegen vond liggen, begroef men met de voorradige gelden zoo deftig mogelijk: en voor de gevallenen, waarvan men de lijken niet kon vinden, richtten zij een grooten grafheuvel op, en bedekten dien met kransen. Hierna keerden zij naar de legerplaats terug, gebruikten hun middagmaal, en legden zich ter ruste. Op den volgenden dag kwamen alle soldaten te zamen, en deze vergadering werd vooral tot stand gebracht door de bemoeiingen van de lochagen Agasias van Stymphalus en Hieronymus van Elea, en van de oudsten der Arcadiërs; hierin werd het besluit genomen dat, indien iemand in het vervolg bedenken zou het leger in tweeën te splitsen, hij met den dood zou gestraft worden, en voorts, dat ieder zijne vorige plaats in de gelederen zou innemen, en dat ook de vorige legerhoofden wederom het bevel zouden voeren. — Maar Chirisophus was reeds overleden ten gevolge van geneesmiddelen, die hij had ingenomen toen hij koorts had, en Neon van Asine nam zijn rang over.

Xenophon stond nu op, en sprak als volgt: „Soldaten, wij moeten nu, naar het schijnt, de verdere reis te voet doen; want schepen hebben wij niet, en wij moeten toch op marsch, want wij hebben geen leeftocht om het af te wachten. Wij zullen derhalve door offers de goden raadplegen, en gijlieden moet u, meer dan ooit, ten strijde gereed houden, want de vijanden hebben moed gevat." Hierop offerden de strategen, en als waarzegger was de Arcadiër Arexion er bij tegenwoordig, want Silanus van Ambracia was er met een schip, dat hij te Heraclia gehuurd had, van door gegaan. Toen zij door een offer nu de goden over den verderen tocht

raadpleegden, viel het ongunstig uit; en dien dag ging men niet op reis. Sommigen durfden zeggen, dat Xenophon van plan was die streek te gaan bewonen, en dat hij daarom den waarzegger had overreed te verklaren, dat het offer ongunstig was uitgevallen. Daarom liet eerstgenoemde aankondigen, dat den volgenden dag ieder die wilde bij het offeren kon tegenwoordig zijn, en herhaalde hij toen het offer, na een ieder, en ook dengene, die nog in het leger waarzegger was, te hebben uitgenoodigd dit bij te wonen. Velen kwamen toen kijken, maar nadat Xenophon tot driemaal toe geofferd had, viel telkens het offer ongunstig omtrent den aftocht uit. Hierop lieten de soldaten zich ontmoedigen, want de levensmiddelen, waarmede zij te Calpe gekomen waren, raakten op, en er was geen gelegenheid om zich die te verschaffen.

Nadat zij wederom waren bijeengekomen, hernam Xenophon: „Mannen, zooals gij ziet, vallen onze offers nog niet gunstig uit voor de reis, en ik zie dat gij gebrek hebt aan leeftocht; daarom geloof ik, dat het zaak is op dit punt een bijzonder offer te ontsteken." Iemand der aanwezigen stond toen op, en zeide: „Het is natuurlijk genoeg, dat het offer ongunstig uitvalt, want zooals ik van iemand, die gisteren met een vaartuig aankwam, vernam, zal Cleander, de harmost van Byzantium, tot ons komen met schepen en drieriemvaartuigen." Hierop besloten allen Cleander af te wachten. Maar ondertusschen was het noodzakelijk op leeftocht uit te gaan, en nu offerde Xenophon wederom ook voor dit doeleinde tot driemaal toe, en telkens viel het offer ongunstig uit. — Nu gingen de mannen reeds naar de tent van Xenophon, en zeiden dat zij gebrek aan levensmiddelen hadden. Hij echter antwoordde hun, dat hij geenszins van plan was hen op leeftocht uit te zenden, zoolang de offers niet gunstig uitvielen.

En zoo offerde hij dan wederom den volgenden dag, en bijna het geheele leger ging in een kring om de offers heenstaan, vanwege het groote belang, dat het in

de zaak stelde. Nu kwam echter het oogenblik, dat de offerdieren ontbraken om het offeren voort te zetten, en de legerhoofden stuurden de soldaten nog niet op levensmiddelen uit, maar riepen hen wel bijeen. Bij deze gelegenheid zeide Xenophon: „Misschien hebben de vijanden hunne strijdmacht reeds samengetrokken, en zal er gevochten moeten worden. Indien wij dus onze bagage in het versterkte legerkamp achterlaten, en voorwaarts rukken, als ten strijde toegerust, dan zullen wellicht de voorteekenen gunstig worden." De soldaten, dit hoorende, riepen uit, dat het volstrekt niet noodig was iets binnen de legerplaats te brengen, maar dat men zoo snel mogelijk moest offeren; schapen waren er in 't geheel niet, en daarom kocht men de trekdieren, die voor de wagens gespannen waren, op, en offerde die. Xenophon vroeg aan Cleanor, den Arcadiër, bereidwillig genoeg te zijn om te zeggen, of dit aanstoot aan de goden geven kon [1]). Maar men kon ook met dit offer geen gunstig resultaat verkrijgen.

Neon nu was een strateeg in de legerafdeeling van Chirisophus, en toen hij bemerkte, dat de soldaten erg onder het gebrek leden, wilde hij hun aangenaam zijn, en stelde zich dus in betrekking tot een zeker inwoner van Heraclia, die beweerde dat hij eenige dorpen in de buurt wist, waar levensmiddelen te krijgen waren. Neon deed hierop bekend maken, dat wie maar wilde op leeftocht kon uitgaan, terwijl er een gids bij zou zijn. Daarop trokken de krijgslieden uit, met lansen en lederen zakken en bundels en ander vaatwerk, ten getale van omstreeks tweeduizend man.

Toen men nu in die dorpen was aangekomen, en zich verspreidde om te gaan plunderen, werden zij het eerst overvallen door de ruiters van Pharnabazus; want dezen waren den Bithyniërs te hulp gekomen, van plan om met dezen de Hellenen te beletten Phrygië binnen te dringen.

---

[1]) De lezing dezer plaats is onzeker. Anderen vertalen: „om te offeren, alsof daaraan misschien iets gelegen was."

Deze ruiters nu doodden niet minder dan vijfhonderd der plunderende manschappen, en de overigen namen de vlucht naar het gebergte. Een der vluchtelingen berichtte dit aan het hoofdkwartier, en Xenophon, die er wederom niet in geslaagd was dien dag een gunstig offer te verkrijgen, nam nu een os van onder een wagen vandaan (want andere offerdieren waren er niet), offerde dien, kwam zijn landgenooten te hulp met alle manschappen, die niet ouder dan dertig jaren waren, en keerde, na zijne krijgsmakkers ontzet te hebben, met hen in de legerplaats terug. Het was reeds omstreeks zonsondergang, en de Hellenen namen hun avondmaaltijd in gedrukte gemoedsstemming, toen plotseling een troep Bithyniërs door de struiken drongen, op de schildwachten aanvielen, sommigen hunner nederhieuwen, en de overigen naar de legerplaats terugdreven. Toen er nu geschreeuw ontstond, liepen alle Hellenen te wapen, maar het scheen onveilig des nachts de legerplaats op te breken en de vijanden te achtervolgen, want de landstreek was boschrijk. Daarom overnachtten zij in hunne wapenrusting, en zetten een voldoend aantal schildwachten op den uitkijk.

V.

Nadat nu de nacht aldus was voorbijgegaan en de dag was aangebroken, voerden de legerhoofden hunne krijgsmacht naar de versterkte plaats, en de soldaten volgden hunne aanvoerders met wapens en bagage.

Nog vóór het uur van het ontbijt groeven zij een gracht, ter plaatse van den ingang der sterkte, en versperden die met palissaden, openingen voor drie poorten

latende. Nu kwam er een schip uit Heraclia aan met gerstemeel en offerdieren en wijn, en Xenophon, 's morgens vroeg opstaande, droeg een offer aan de goden op om een gelukkigen aftocht af te smeeken, en reeds het eerste offer werd met gelukkig gevolg bekroond. Toen de offers reeds waren afgeloopen, ontdekte de waarzegger Arexion uit Parrasia een geluk voorspellenden arend, en gaf daarom aan Xenophon den raad, vooruit te rukken. De soldaten gingen nu de gracht door en stelden de wapens aan rotten, en nadat zij hun ontbijt hadden genomen, werd het kommando uitgevaardigd dat men gewapend zou uittrekken, maar den legertrein en de krijgsgevangenen zou achterlaten. Allen trokken nu af, met uitzondering van Neon; want het scheen het beste dezen achter te laten, tot bewaking van het legerkamp. En zoo werden dan in het kamp achtergelaten allen, die boven de 45 jaren oud waren, maar de lochagen en de overige soldaten verlieten het, zich schamende, dat zij de overigen niet zouden volgen. Vóórdat men 15 stadiën ver gegaan was, stiet men reeds op dooden, en de achterhoede van het leger begroef al de lijken, die de voorhoede had opgenomen; en nadat men de eerste lijken begraven had, ging men daarmede op dezelfde wijze door, zoodat telkenmale de achterhoede de lijken begroef, die de voorhoede had opgenomen. Toen men nu op den weg was aangekomen, die tot de dorpen voerde, waar de lijken bij hoopen lagen, verzamelde men die en begroef ze alle.

Omstreeks het midden van den dag voerde men het leger buiten de dorpen, en bracht den leeftocht, dien men zag, binnen de phalanx. Plotseling zag men de vijanden van zekere heuvels aan den overkant afdalen, in slagorde geschaard en bestaande uit een sterke ruiterij en uit voetvolk. Want Spithridates en Rathines waren met deze krijgsmacht van Pharnabazus aangerukt. Toen nu de vijanden de Hellenen in het dal zagen, hielden zij halt op een afstand van hen van omstreeks vijftien stadiën.

Dadelijk offerde nu de ziener Arexion, en reeds in het begin vielen de offerteekenen gunstig uit. Nu zegt Xenophon: „Strategen, het komt mij voor, dat wij versterkingscompagnieën aan onze slagorde moeten toevoegen, die haar, waar 't noodig mocht zijn, te hulp komen, opdat de vijanden in verwarring gebracht worden en telkens op in slagorde geschaarde en versche troepen zullen stuiten." Allen beaamden dit. „En gijlieden," zoo vervolgde hij, „voert de aanvalskolonne tegen de vijanden, opdat wij niet in stilstand zijn, nu wij de vijanden vlak voor ons aanschouwen, en zij ons in de oogen zien. Ik zelf zal met de laatste compagnieën aanrukken, nadat ik die gerangschikt heb, zooals het voor u het beste is." Zoo gezegd, zoo gedaan; de officieren rukten langzaam den vijand tegemoet, en Xenophon nam onder zijne bevelen de achterste drie compagnieën der kolonne, omstreeks tweehonderd man sterk; de eerste dezer drie werd gekommandeerd door Samolas den Achajer, en moest aan den rechtervleugel volgen, met inachtneming van een tusschenruimte van een plethron. De tweede compagnie werd gekommandeerd door Pyrrhias den Arcadiër, en moest het centrum der aanvalskolonne bijstaan; terwijl de derde den linkervleugel moest bijstaan, en aangevoerd werd door den Athener Phrasias. Toen men voortrukte, stuitte men op een groote en ontoegankelijke bergkloof, en maakte halt in de onzekerheid, of men er door heen kon of niet. De manschappen riepen hunnen strategen en lochagen toe, naar het front op te marcheeren. Xenophon, benieuwd wat toch de hinderpaal was, die de kolonne deed halt houden, en de stemmen der manschappen hoorende, ijlde naar de plaats, en zoodra de officieren bijeen waren, zeide een hunner, Sophaenetus, de oudste in jaren, dat het de moeite der beraadslaging wel waard was, of deze bergkloof al of niet kon doorgetrokken worden. Doch Xenophon viel hem snel in de rede, en sprak: „Maar, kameraden, gij weet toch wel, dat ik nooit moedwillig u aan eenig gevaar blootstel, want ik

zie, dat gij op dit oogenblik geen krijgsroem van noode hebt, maar wel uw behoud. Nu staat de zaak aldus: zonder strijd komen wij hier niet vandaan; want indien wij de vijanden niet aanvallen, zullen zij, wanneer wij den aftocht blazen, ons achtervolgen en op het lijf vallen. Ziet dan toe wat beter is, dat wij met gevelde wapenen op den vijand aanvallen, óf wel, dat wij omkeeren, en zien dat hij ons in den rug aangrijpt! Gij weet toch dat het alles behalve fraai is voor den vijand op den loop te gaan, maar dat het aanvallen ook aan de lafhartigen moed schenkt. Ik voor mij zou liever met de helft van ons leger aanvallen, dan met het dubbele daarvan op de vlucht slaan; en ik ben overtuigd dat, als wij de vijanden aantasten, zelfs gij niet verwacht dat zij stand zullen houden, terwijl wij allen weten, dat indien *wij* aftrekken, zij wel den moed zullen vinden om ons te achtervolgen. Is het niet de moeite waard voor ons, die op het punt staan te strijden, de lastige bergkloof door te trekken, en zoo te maken, dat die achter ons ligt? Want ik zou willen dat alles voor de vijanden gemakkelijk gemaakt werd om hen tot den aftocht te bewegen, terwijl wij uit deze streek moeten leeren, dat wij ons alleen kunnen redden door een overwinning. Ook verwondert het mij, dat iemand deze bergkloof voor meer schrikverwekkend aanziet dan de andere, die wij doorgetrokken zijn. En hoe zullen wij dan verder deze vlakte doorkomen, zonder de ruiters te overwinnen? hoe zullen wij al die bergen overschrijden, indien op die ruiters nog zoo talrijke lichtgewapende volgen? en indien wij ons al zeewaarts kunnen redden, welk een kloof zal dan weer de Zwarte Zee opleveren? aldaar zullen wij noch schepen vinden, waarmede wij kunnen oversteken, noch levensmiddelen tot voedsel, en hoe eerder wij aldaar zullen aankomen, des te eerder zal ook de nood aan den man komen om op leeftocht uit te gaan. Is het dan niet beter, dat wij heden met een gevulde maag strijden, dan dat wij dit morgen met een ledige maag moeten doen?

Mannen, de voorteekenen, zoowel van de offers, als van de vogelvlucht en de ingewanden der geslachte dieren, zijn ons voorspoedig: welnu, laat ons den vijand aanvallen; daar hij ons in elk geval gezien heeft, zal hem de lust wel vergaan zich aan een maaltijd te vergasten, of zijn tenten op te slaan, waar hij wil!"

Nu kommandeerden de lochagen den aanval, en niemand sprak meer tegen; terwijl de officier, die de spits der kolonne aanvoerde, het bevel gaf, dat ieder man op de plaats waar hij zich bevond de bergkloof moest overtrekken; want het scheen, dat het leger zoodoende eerder aan den overkant zou komen, dan wanneer het met een smal front opmarcheeren en dan de brug overtrekken moest, die over de bergkloof geslagen was. En zoodra nu het leger den overkant bereikt had, sprak Xenophon, langs het front gaande: „Mannen, herinnert u hoevele veldslagen gij reeds met bijstand der goden gewonnen hebt, hoeveel zij te verduren hebben, die voor den vijand op den loop gaan, herinnert u eindelijk, dat wij voor de deuren van Hellas staan; volgt daarom de roepstem van Heracles den Leidsman, en wekt elkander bij name tot moed op; want het is schoon in zulke oogenblikken door mannelijke woorden elkander aan te vuren, en door daden van mannenmoed de herinnering aan zich levendig te houden!"

Aldus sprak hij, terwijl hij langs het front van den troep reed, en dadelijk daarop voerde hij de phalanx aan; hij rangschikte de lichtgewapenden op beide zijden daarvan en zoo rukte men tegen de vijanden op, terwijl het bevel werd gegeven de lansen op den rechter schouder over te brengen, totdat de trompet het teeken tot den aanval zou geven; waarop dan de lansen moesten geveld worden, en in orde van bataille opgemarcheerd, zonder dat de manschappen in den looppas mochten overgaan. Hierop ging het wachtwoord: „Zeus is onze redder, Heracles onze Leidsman" van mond tot mond door de gelederen. Intusschen hadden de vijanden een afwachtende houding

aangenomen, meenende dat het terrein de onzen wel zou tegenhouden; toen nu de Helleensche lichtgewapenden op korten afstand van hen genaderd waren, hieven zij hun krijgsgeschreeuw aan, en stormden, zonder het kommando af te wachten, op de vijanden in. Hierop stelden zich de vijandelijke ruiters en de drom der Bithyniërs te weer, en dreven de lichtgewapenden op de vlucht. Maar toen nu de phalanx kwam aanrukken in versnelden pas, de krijgstrompet zich deed hooren, en tegelijk de Hellenen hun krijgsgezang en krijgsgeschreeuw aanhieven en de lansen velden, doorstonden de vijanden den schok niet, maar gingen op de vlucht. Thans vervolgde hen Timasion met zijne ruiters, en zij doodden er zooveel zij konden, in aanmerking genomen hun gering aantal. De linkervleugel der vijanden geraakte aanstonds in verwarring, omdat dezen den aanval der Helleensche ruiters had te doorstaan, maar de rechtervleugel, die niet zooveel te lijden had, trok zich terug op een heuvel. Toen nu de Hellenen zagen dat de vijanden hen afwachtten, waren zij van oordeel, dat het gemakkelijk genoeg was, en zonder eenig gevaar, hen aan te vallen. Daarom hieven zij dadelijk hun krijgsgezang aan en vielen hun op het lijf, maar de vijanden wachtten hen niet af; waarop de lichtgewapende Hellenen hen vervolgden totdat ook de rechtervleugel der vijanden geheel was uiteengejaagd; doch slechts weinigen hunner sneuvelden, want de talrijke vijandelijke ruiterij joeg den Hellenen vrees aan. Toen dezen nu zagen dat de ruiterij van Pharnabazus nog stand hield, en dat de Bithynische ruiters zich bij hen gevoegd, zich op een heuvel geposteerd hadden en vandaar het gevecht aanschouwden, werden zij wel eenigszins ontmoedigd, maar besloten toch ook dezen met inspanning van alle krachten aan te vallen, opdat zij niet door de rust nieuwen moed zou krijgen. Zij verzamelen dus hunne gelederen, en rukken op den vijand aan. Hierop slaat deze op de vlucht en holt den heuvel af, alsof de Helleensche voetknechten ruiters waren. Een bergkloof bood

hem een schuilplaats aan, hetgeen de Hellenen niet wisten, zoodat zij hunne vervolging staakten, want de avond brak aan. Zij gingen nu terug naar de plaats, waar het eerste treffen had plaats gevonden, stelden aldaar een zegeteeken op, en rukten op de zee aan tegen zonsondergang. Thans waren zij omstreeks zestig stadiën van de legerplaats verwijderd.

VI.

De vijanden verzamelden nu hun bagage, en voerden die met hun vrouwen en kinderen en hun geld en goed zoo ver mogelijk landwaarts in. De Hellenen wachtten hunnerzijds Cleander met zijn drieriemschepen en verdere vaartuigen af, en iederen dag uitgaande met de lastdieren en de krijgsgevangenen, konden zij ongemoeid tarwe en gerst inzamelen, benevens wijn, boonen, gierst en vijgen; want het land leverde van alles op, met uitzondering van olijven; en wanneer de troep om uit te rusten in de legerplaats bleef, konden de manschappen aan 't plunderen gaan, en nam ieder voor zich wat hem voor de hand kwam, maar wanneer het geheele leger op leeftocht uitging, dan was wat ieder man afzonderlijk bemachtigde, niettemin gemeen goed van allen. Er was nu groote overvloed van alles; want van alle kanten werd leeftocht aangevoerd uit de Helleensche steden, en zij, die hier voorbij voeren, legden gaarne aan, toen zij hoorden, dat de Hellenen van plan waren hier een stad te bouwen, en dat er een haven zou aangelegd worden. Zelfs de vijanden, die in de nabijheid woonden, zonden reeds gezanten tot Xenophon, omdat zij gehoord hadden dat hij in deze streek eene stad wilde stichten, met de vraag, wat zij moesten doen om zijne

bondgenooten te worden. Xenophon verwees hen juist naar zijne soldaten, toen Cleander kwam aanzetten met twee drieriemschepen, maar zonder een enkel groot schip. De troep was juist buiten de legerplaats toen hij aankwam, en eenigen waren aan 't plunderen gegaan, de een op deze plaats, een ander op gene plaats van het gebergte, en zij hadden vele schapen bemachtigd. Vreezende, dat deze hun weer afgenomen zouden worden, spraken zij met Dexippus af, die met een vijfriemschip uit Trapezus er van door was gegaan, dat hij het vee voor hen bewaren zou, er zelf een gedeelte van zou achterhouden, maar het overige later aan hen zou teruggeven. Hierop drijft Dexippus terstond de manschappen, die hem omsingelen en die zeggen dat de buit gemeen goed was, weg, en zegt tot Cleander, dat die mannen voor eigen rekening willen pluderen. Cleander beveelt den plunderaar vóór zich te brengen, en Dexippus pakt één uit de bedoelde manschappen, en wil hem meenemen; maar Agasias komt er bij en stelt hem in vrijheid, want die man behoorde tot zijne compagnie. De andere soldaten, die er bij waren, trachtten Dexippus met steenen te werpen, en noemden hem een verrader. Ook velen van de matrozen der drieriemschepen werden bevreesd, en vluchtten naar zee, terwijl Cleander met hen op de vlucht wilde slaan. Xenophon echter en de andere bevelhebbers weerhielden hem hiervan, en zeiden tot Cleander dat de zaak niets te beteekenen had, maar dat het besluit van het geheele leger de oorzaak was, dat dit gebeurde. Doch Cleander, door Dexippus opgezet, en zelf verbitterd omdat hij bang was geworden, zeide dat hij van zins was heen te varen, en dat hij door herauten zou laten uitvaardigen, dat geen enkele stad de Hellenen moest opnemen, omdat zij als vijanden waren te beschouwen. Hierop kwam de zaak den Hellenen bedenkelijk voor, en zij verzochten hem aan zijn voornemen geen gevolg te geven. Hij antwoordde echter, dat hij hun niet anders ter wille zou zijn, of zij moesten den man, die het eerst

met steenen had geworpen, uitleveren, en evenzoo dengene, die den soldaat in vrijheid had gesteld. Maar Agasias, wiens uitlevering Cleander vroeg, was tot het laatst toe een trouw vriend van Xenophon, en juist daarom had hem Dexippus belasterd. Hierop liet men de soldaten aantreden, omdat men in verlegenheid was, zich er uit te redden; en eenigen hunner gaven weinig om Cleander, maar aan Xenophon kwam de zaak niet onbelangrijk voor. Hij stond dus op, en zeide: ,,Kameraden, mij komt de zaak voor niet zonder beteekenis te zijn, indien Cleander, naar hij zegt, in zulk eene stemming weg zal gaan; want de Helleensche steden zijn in de nabijheid, de Lacedaemoniërs staan aan het hoofd van Hellas, en ieder Lacedaemoniër heeft in elke stad macht genoeg om zijn wil door te zetten. Indien nu Cleander begint voor ons Byzantium gesloten te houden, en vervolgens aan de overige stedehouders doet aanzeggen ons niet binnen hunne muren op te nemen, als ontrouw geworden aan de Lacedaemoniërs en als mannen, die buiten de wet zijn, en indien daarenboven dat gerucht komt tot den vlootvoogd Anaxibius, dan zullen wij last krijgen, zoowel om te blijven als om af te varen; want tegenwoordig zijn de Lacedaemoniërs oppermachtig zoowel ter zee als te land. Toch moet het niet kunnen gebeuren, dat terwille van één enkelen of van een paar menschen, wij overigen niet naar Hellas zouden kunnen terugkeeren, en daarom moeten wij aan de bevelen der Lacedaemoniërs gehoorzamen; want de steden, wier burgers wij zijn, gehoorzamen hun. Welnu dan, ik zelf heb Dexippus tot Cleander hooren zeggen, dat Agasias deze dingen niet gedaan zou hebben, indien ik het hem niet bevolen had, en daarom spreek ik zoowel ulieden als Agasias van de tegen u ingebrachte beschuldiging vrij, indien Agasias beweert, dat ik hiervan de oorzaak ben; en indien het waar zou zijn dat ik schuldig ben aan steeniging of eenige andere gewelddadigheid, dan beken ik de doodstraf verdiend te hebben, en wil die

ondergaan. Ook zeg ik dat, indien iemand anders beschuldigd wordt, hij zich aan Cleander moet overgeven om geoordeeld te worden; want zóó alleen kunt gij zelven van de geschuldiging vrij worden gesproken. Zooals de zaak nu staat, zal het ons moeilijk vallen in Hellas lof en eer te verwerven, maar veeleer zullen wij niet met de overigen op één lijn gesteld doch van de Helleensche steden buitengesloten worden."

Hierna stond Agasias op, en sprak: „En ik, mannen, roep goden en godinnen tot getuigen, dat noch Xenophon noch iemand anders mij heeft geboden dezen man vrij te maken, maar toen ik zag, dat een flinke kerel mijner compagnie werd weggevoerd door Dexippus, dien gijlieden weet dat u verraden heeft, scheen mij dit verschrikkelijk toe: en ik beken, dat ik hem toen in vrijheid heb gesteld. Doch gij moet mij niet uitleveren. Zooals Xenophon zegt, zal ik mij liever zelven aan Cleander en diens oordeel onderwerpen, wat die ook met mij moge doen. Dus mannen, volgt mijn raad, en beoorloogt de Lacedaemoniërs niet om die reden, maar laat ieder zorgen dat hij zich daarheen redde, waarheen hij kan. Geeft mij slechts mannen mede, om naar Cleander te gaan en aan te vullen indien ik iets verzuimen mocht te zeggen, en laten zij in mijn belang spreken en handelen."

Het leger schonk hem verlof als begeleiders te kiezen wie hij wilde. Hij koos de strategen, en ging met hen, en met den door hem weggerukten soldaat, naar Cleander. De strategen zeiden toen:

„Cleander, het leger heeft ons tot u gezonden, met de boodschap om, als gij allen beschuldigt, zelf te onderzoeken, en met den schuldige te doen wat gij wilt, maar als gij één, twee of meerderen aanklaagt, dan wil het leger dat die zich zelf aan u uitleveren. Beschuldigt gij dus één van ons, veroordeel ons dan; als het een ander geldt, zeg het ons; niemand zal wegblijven die ons ten minste gehoorzaamt." Hierop kwam Agasias er bij, en

sprak: „Ik, Cleander, ben degene die den man, dien Dexippus voortleidde, in vrijheid heb gesteld, en die bevolen heb Dexippus te slaan; want ik weet, dat dit een dappere kerel is, maar dat Dexippus, die door het leger was uitgekozen om over het vijfriemschip het bevel te voeren, dat wij van de Trapezuntiërs hadden gevraagd, en om daarbij andere schepen aan te werven ten einde gered te worden, is weggeloopen en de soldaten heeft verraden, aan wie hij toch zijn lijfsbehoud te danken had. Wij hebben dus aan de Trapezuntiërs hun vijfriemschip afgenomen, en zijn door zijne schuld bij hen in een kwaad daglicht gekomen, en zelven zijn wij tengevolge daarvan in het verderf geraakt. Want hij heeft, evenals wij zelven, gehoord dat het moeilijk was te voet weg te gaan, de rivieren door te trekken, en zich aldus naar Hellas te redden. Zulk een man is hij, wien ik den soldaat ontrukt heb, en gij, Cleander, weet zeer goed dat, indien gij dien man hadt weggevoerd of iemand anders van uwe soldaten, ik niets van dit alles zou gedaan hebben; welnu, weet dan ook dat, indien gij mij nu ter dood laat brengen, gij wegens een slecht en lafhartig man als Dexippus den dood van een braaf soldaat als ik op uw geweten zult hebben."

Toen Cleander dit hoorde, zeide hij dat, indien Dexippus deze dingen gedaan had, hij hem niet kon prijzen. „Maar toch ben ik van oordeel," zoo vervolgde hij, „dat al zou Dexippus ook de grootste schurk wezen, hij daarom geen daden van geweld moest ondergaan, tenzij na daartoe veroordeeld te zijn, zooals ook gijzelven eischt. Gaat gijlieden dan nu heen, en laat Agasias hier achter; zoodra ik de zaak onderzocht heb, zal ik u doen roepen, en zult gij bij het proces tegenwoordig zijn. Ik stel noch het geheele leger, noch één enkelen, in staat van beschuldiging, omdat Agasias zelf bekent dezen man in vrijheid te hebben gesteld." De man, die in vrijheid gesteld was, zeide nu: „En ik, Cleander, moet u zeggen, al meent gij

ook dat ik wat kwaads op mijn geweten heb, en daarom vóór u ben gebracht, dat ik toch niemand geslagen heb, of gesteenigd, maar slechts gezegd heb dat de geroofde schapen gemeen goed waren. Want de soldaten hadden het besluit genomen, dat als iemand op eigen gelegenheid iets bemachtigde, wanneer het geheele leger op buit uitging, het geroofde niettemin gemeen goed zou zijn. Dit nu heb ik gezegd. En daarop heeft Dexippus mij gevangen genomen, en doen wegleiden met het doel, dat iedereen zijn mond zou houden, maar dat hij zelf zijn deel in het geroofde zou hebben, en dat de roovers van het goed, in strijd met het genomen besluit, dit zouden behouden." Cleander antwoordde hierop: „Blijf, indien gij dan zulk een flink man zijt, opdat wij ook over u kunnen beraadslagen."

Hierop nuttigden Cleander en de zijnen hun ontbijt, maar Xenophon bracht het leger bijeen, en raadde aan, mannen tot Cleander te zenden, ten einde de eischen van het leger omtrent de twee bedoelde personen kenbaar te maken. Alsnu werd besloten de strategen en lochagen, benevens Dracontius den Spartaan, en wie er meer geschikt voorkwam, tot Cleander te zenden, om hem te verzoeken zonder eenig voorbehoud de beide mannen vrij te laten. Toen nu Xenophon aan het kwartier van Cleander was aangekomen, sprak hij als volgt: „Gij hebt, Cleander, beide mannen in uw macht, en het leger had aan u overgelaten met hen te doen, en met ons allen, wat gij zoudt goedvinden. Maar thans verzoekt en smeekt het leger u beide mannen aan ons weer mee te geven, en hen niet ter dood te brengen; want vroeger hebben zij veel moeten doorstaan terwille van het leger. En dit beloven zij u, indien gij hun vrijheid wilt waarborgen, als gij hen wilt aanvoeren en zoo de goden hun gunstig willen zijn, u te toonen, dat zij ordelijke lieden zijn, in staat om zoowel hun aanvoerder te gehoorzamen, als met hulp der goden geen

vrees te koesteren voor hunne vijanden. Mitsdien verzoeken zij u bij hen te komen, hen onder uwe bevelen te stellen, en een proef met hen te nemen, zoowel met Dexippus als met alle overigen, hoedanig elk van hen is, en dan uw oordeel over ieder hunner kenbaar te maken." Toen Cleander dit vernam, zeide hij: „Welnu, bij de goden! ik zal u dadelijk mijn antwoord geven. Ik geef u beide mannen over, en zal ook ter uwer beschikking zijn; en indien de goden het geven willen, zal ik u naar Hellas terugvoeren. [1]) De taal, die gij nu voert, is een geheel andere, dan hetgeen ik van sommigen uwer vernam, dat gij namelijk voornemens zoudt zijn het leger van de Lacedaemoniërs afvallig te maken."

Alsnu vertrokken Xenophon met de zijnen en met de beide bedoelde mannen, en prezen Cleander; en deze raadpleegde de goden over de reis, was met Xenophon vriendschappelijk bijeen, en zij sloten een bond van gastvriendschap. Toen Cleander zag dat de Hellenen de hun gegeven bevelen stiptelijk nakwamen, begeerde hij des te meer hun aanvoerder te worden. Maar zie, na drie dagen offerens vielen de offers altijd ongunstig uit, en daarom riep hij de strategen bijeen, en sprak als volgt: „De offers vallen nadeelig uit voor mijn voornemen, doch gijlieden moet u daardoor niet laten ontmoedigen: want aan u immers is het gegeven, uwe manschappen huiswaarts te doen keeren. Trekt dus heen, en zoodra gij in Hellas zijt aangekomen, zullen wij u aldaar zoo gastvrij mogelijk ontvangen."

Nu besloten de soldaten aan Cleander de kudden vee, die gemeen goed van hen waren, ten geschenke te geven; maar nadat deze het geschenk aanvankelijk had aangenomen, gaf hij het hun later weder terug. De manschappen

---

[1]) Zie over deze, en andere plaatsen, in het 6de Boek, Hartman, Anal. Xen. blz. 91—97, waar verschillende twijfelachtige lezingen uitvoerig worden behandeld.

verdeelden thans onder elkander den leeftocht, dien zij bijeen gebracht hadden, en al het overige, en vingen toen de reis aan door het land der Bithyniërs. Maar omdat zij, den rechten weg gaande, niets tot leeftocht vonden, om daarmede in het bevriend land aan te komen, besloten zij gedurende één dag en nacht op hunne schreden terug te keeren. Door dit te doen vonden zij gelegenheid om veel vee en krijgsgevangenen te bemachtigen; en na zes dagen kwamen zij aan te Chrysopolis in Calchedonie [1]); aldaar bleven zij gedurende zeven dagen, en verkochten den gemaakten buit.

[1]) Tegenwoordig *Skutari*.

ZEVENDE BOEK.

I.

De daden der Hellenen op hun tocht met Cyrus tot aan den slag, de geschiedenis van hun terugtocht na den val van Cyrus tot aan den Pontus, de gebeurtenissen bij hun land- en zeereis van den Pontus tot Chrysopolis in Azië — dit alles werd in de vorige boeken verteld.[1])

Hierop zond Pharnabazus uit angst, dat het leger in zijn gebied zou vallen, een bode naar den vlootvoogd Anaxibius, die zich juist in Byzantium bevond, en liet hem verzoeken, het leger uit Azië over te zetten, met de belofte, dat hij alles voor hem zou doen wat noodig was. Anaxibius liet de strategen en lochagen van het leger naar Byzantium komen, en beloofde den soldaten soldij te zullen geven, indien zij overtrokken en niet in Azië bleven. De anderen antwoordden dat zij de zaak zouden overleggen, en hem dan het antwoord zouden geven. Xenophon echter zeide, dat hij reeds voornemens was het leger te verlaten, en weg wilde zeilen. Anaxibius eischte nu van hem, dat hij zich eerst met het leger moest laten overzetten, en dan afscheid zou nemen. Dit beloofde Xenophon te doen. — Ondertusschen liet de Thracische koning Seuthes aan Xenophon door eenen bode, Medosades, het voorstel doen mede te helpen aan den overtocht van het leger, met de belofte, dat deze hulp hem niet berouwen zoude. Xenophon antwoordde: ,,Het leger zal toch wel oversteken, daarom moet Seuthes noch aan mij, noch aan een ander iets

---

[1]) Zie de inhoudsopgave der vorige boeken.

betalen: nadat de overtocht volbracht is, zal ik vertrekken; hij kan echter met personen, die bij het leger blijven, en voor zijne doeleinden geschikt zijn, naar goedvinden in onderhandeling treden."

Hierop had de overtocht van het geheele leger naar Byzantium plaats. Anaxibius betaalde hun echter geen soldij, doch liet, met het plan hen te monsteren en ze dan dadelijk weg te zenden, door den heraut bekend maken, dat het leger met wapens en bagage uit moest trekken. De soldaten werden hierover boos, daar zij geen geld hadden, om zich op hun tocht van levensmiddelen te voorzien, en pakten dralend alles in. Xenophon, die met den harmost [1]) Cleander gastvriendschap gesloten had, ging naar hem heen, en daar hij plan had spoedig weg te zeilen, nam hij afscheid van hem. Cleander zeide echter: „Doe dat niet, anders zult gij de schuld krijgen: want reeds nu geven zekere personen u de schuld, dat het leger niet spoedig genoeg aftrekt." Xenophon antwoordde: „Daar ben ik de schuld niet van, de soldaten hebben geen lust om af te trekken, daar het hun aan levensmiddelen ontbreekt." „Niettemin," zeide Cleander, „raad ik u aan de stad te verlaten, alsof gij met het leger wilt aftrekken, en eerst wanneer het leger buiten de stad is, u uit de voeten te maken." „Laten wij dan," zeide Xenophon „naar Anaxibius gaan, en de zaak zoo met hem afspreken." Dit gebeurde. Anaxibius zeide dat hij zoo doen moest, dat zoo spoedig mogelijk het leger met alle bagage moest aftrekken, en dat hij bekend moest maken, dat ieder, die bij het monsteren en tellen niet tegenwoordig was, daarvoor verantwoordelijk werd gesteld. Hierop trokken eerst de strategen af, en daarna de anderen. Allen waren reeds buiten de stad, op een paar na, en Eteonicus stond aan de poort om, wanneer zij er allen uit waren, deze te sluiten en de grendels er voor te schuiven, toen Anaxibius

---

[1]) Harmost = Spartaansche stadhouder. (Zie boven).

de strategen en lochagen bij zich riep, en zeide: „In de Thracische dorpen moet gij u van levensmiddelen voorzien, want daar vindt men veel gierst, boekweit en andere graansoorten; marcheert daarmee naar de Chersonesus, waar Cyniscus u soldij zal uitbetalen." Eenige soldaten hadden dit waarschijnlijk gehoord, òf een van de lochagen vertelde dit onder het leger rond. De strategen onderzochten hierop of Seuthes een vijand of een vriend was, en of men over den Heiligen Berg, dan wel daar om heen midden door Thracië marcheeren moest.

Terwijl zij dit bespraken, grepen de soldaten naar de wapens, en renden naar de poorten, om weer in de stad te komen. Eteonicus en degenen, die bij hem waren, sloten op 't gezicht der naderende zwaargewapenden de poort, en schoven den grendel er voor. De soldaten sloegen er tegen, en riepen dat zij zeer onrechtvaardig behandeld werden, daar men hen uit de poort joeg en aan den vijand prijs gaf; en zij dreigden, als men hun niet vrijwillig open deed, de poorten te zullen inslaan. Een gedeelte van hen liep naar de zee, en klom aan den vooruitstekenden kant van den muur in de stad: en toen enkele soldaten, die zich nog binnen de stad bevonden, bemerkten wat bij de poorten gebeurde, hakten zij de grendels met bijlen aan stukken en openden de poorten, zoodat allen naar binnen drongen.

Toen Xenophon zag wat er gebeurde, en bang was dat de troepen zouden gaan plunderen, en daardoor aan de stad, aan hem en aan zichzelf onherstelbaar kwaad zouden berokkenen, liep hij mee en drong met de bende tegelijkertijd de stad binnen. Zoodra de Byzantijnen het leger met geweld binnen zagen dringen, vluchtten zij van de markt, eenigen gingen op de schepen, anderen naar huis, en die in hunne woningen waren, liepen naar buiten, verscheidenen lieten de drieriemschepen te water, om daarin te vluchten; allen beschouwden zich als verloren, alsof de stad veroverd was. Eteonicus vluchtte op de burcht; maar Anaxibius liep naar zee, liet zich in eene visschersboot

naar de bovenstad brengen, en terstond troepen uit Chalcedon komen, daar hij de bezetting van de burcht niet sterk genoeg vond om weerstand te bieden aan den aanval der troepen. Toen de soldaten Xenophon zagen, liepen zij in grooten getale op hem toe, en riepen: Nu, Xenophon, kunt ge een machtig man worden: „gij bezit een stad, drieriemschepen en geld, en al deze krijgslieden; wanneer ge wilt, kunt ge ons nu van voordeel zijn, en wij kunnen u thans machtig maken." Hij antwoordde hun: „Gij hebt gelijk, ik zal het doen. Is dit waarlijk uw wensch, stelt u dan zoo spoedig mogelijk in slagorde op." Zelf gaf hij dit bevel, en liet het evenzeer door de anderen uitroepen. Zij stelden toen zich zelf in slagorde; de hoplieten stonden binnen korten tijd in rijen van acht man diep, en de peltasten sloten zich aan beide vleugels aan. De streek, waar men zich het best in slagorde kan stellen, heet de Thracische, is zonder woningen en effen. Toen zij onder de wapenen stonden, riep Xenophon het leger samen en zeide:

„Dat gij boos zijt, soldaten, en door de misleiding gelooft hoogst onbillijk behandeld te worden, daarover verwonder ik mij niet. Maar wanneer wij onzen hartstocht bevredigen, ons op de hier aanwezige Lacedaemoniërs, wegens hun bedrog, wreken en de stad, die ons niets gedaan heeft, willen plunderen, overlegt dan bij uzelf, wat daarvan het gevolg zal zijn. Wij zijn dan de besliste vijanden der Lacedaemoniërs en van hunne bondgenooten; welken oorlog wij ons echter daardoor op den hals zouden halen, laat zich begrijpen, wanneer men zich slechts de laatste gebeurtenissen herinnert, waarvan wij ooggetuigen waren. Want in het begin van den oorlog, dien wij Atheners tegen de Lacedaemoniërs en hunne bondgenooten voerden, hadden wij gedeeltelijk op zee, gedeeltelijk op de werven, eene zeemacht van niet minder dan driehonderd galeien; in de stad waren groote geldsommen voorhanden; de jaarlijksche inkomsten van het land en van de buiten-

landsche bezittingen bedroegen niet minder dan duizend talenten; wij beheerschten alle eilanden, bezaten vele steden in Azië en Europa, behalve vele andere ook deze stad Byzantium, waar wij nu zijn; en toch werden wij geheel bedwongen, zooals u allen bekend is. Welk lot zouden wij nu wel te verwachten hebben, nu terwijl de Lacedaemoniërs met hunne oude vrienden samenspannen, en de Atheners en al hunne toenmalige bondgenooten zich bij hen aangesloten hebben; terwijl Tissaphernes en alle vreemde staten, die aan zee liggen, onze vijanden zijn, terwijl de koning in het oosten, tegen wien wij uittrokken, om hem de kroon en zoo mogelijk het leven te ontnemen, onze hevigste vijand is? Wie is, terwijl dit alles tegenover ons staat, onverstandig genoeg om voor ons nog eene overwinning te verwachten? Bij de goden! laten wij niet krankzinnig zijn, en ons niet een smadelijken dood op den hals halen, door vijandig te zijn aan ons vaderland, aan onze eigen vrienden en huisgenooten, daar zij allen in de steden wonen, die tegen ons te velde zouden trekken. En te recht zouden zij dit doen, wanneer wij de eerste Helleensche stad, waar wij aankwamen, verwoestten, terwijl wij toch geen enkele vreemde stad, ook na de overwinning hadden willen bezetten. Eer ik deze daad van ons zou zien, wenschte ik liever tienduizend vademen onder de aarde te zinken! Ik raad u derhalve aan: tracht uw recht te krijgen, maar als Hellenen moet ge hun gehoorzamen, die over de Hellenen gesteld zijn; als gij dat niet kunt, moet ge u toch niet, ook al ondergaat gij onrecht, aan de verbanning uit Hellas blootstellen. Nu stel ik dus voor aan Anaxibius door gezanten te laten zeggen, dat wij niet in de stad teruggekomen zijn om gewelddadigheden te plegen, maar om zoo mogelijk eene ondersteuning te krijgen, en wanneer ons dat niet gelukt, om ten minste te toonen, dat geen bedrog, doch alleen gehoorzaamheid ons deed aftrekken."

Dit werd besloten; men zond Hieronymus uit Elis als

spreker, den Arcadiër Eurylochus en den Achajer Philesius, om dit voorstel te doen. — Terwijl nu de soldaten nog wachtten, kwam de Thebaan Coeratadas, een man die niet door Hellas reisde, omdat hij verbannen was, doch slechts omdat hij een leger wenschte aan te voeren, tot welk doel hij bij elk volk, dat een aanvoerder noodig had, zijne diensten aanbood [1]). Ook nu kwam hij te voorschijn, en zeide dat hij bereid was hen naar de zoogenaamde Delta van Thracië te brengen, waar zij veel buit zouden kunnen maken; gedurende den marsch echter zou hij zorgen, dat zij overvloed van eten en drinken hadden. Met dit voorstel kwam tegelijkertijd het antwoord van Anaxibius, namelijk dat hunne gehoorzaamheid hun niet berouwen zou, hij zou het aan de overheden thuis berichten, en ook zelf hun naar zijn vermogen trachten te helpen. Hierop namen de soldaten Coeratadas tot aanvoerder, en marcheerden uit de stad. Hij verbond zich om den volgenden dag met offerdieren, met eenen ziener en met spijs en drank, bij het leger te zijn. Na hun aftocht liet Anaxibius de poorten sluiten en door een heraut bekend maken dat ieder soldaat, die zich nog in de stad bevond, als slaaf verkocht zou worden. Den volgenden dag kwam Coeratadas terug met de offerdieren en met een ziener; twintig mannen met brood volgden hem, nog twintig met wijn, drie met olie, één met knoflook zooveel hij slechts dragen kon, en één met uien. Dit alles liet hij nederleggen om verdeeld te worden, en offerde toen.

Xenophon liet echter Cleander roepen en verzocht hem verlof te krijgen om in Byzantium te komen, en vandaar met schepen te vertrekken. Cleander bracht het antwoord:

---

[1]) Coeratadas, eerst bevelhebber der Boeotiërs, was later gevangen genomen door de Atheners, maar ontvlucht naar Decelea. Hij trachtte nu een plaats als strateeg bij een leger te krijgen, (zie de uitg. der Anabasis door Vollbrecht en door Rehdantz.)

„Slechts met de uiterste moeite kon ik uw verzoek ingewilligd krijgen; want Anaxibius meende, dat het niet geraden was, de soldaten zoo dicht bij de stad en Xenophon binnen de muren te hebben, terwijl de Byzantijnen onrustig en oneenig onder elkander waren; doch gij moest (zeide hij) binnen komen, als gij met hem wildet vertrekken." Xenophon nam dus afscheid van het leger, en ging met Cleander de stad binnen.

Coeratadas was den eersten dag niet gelukkig bij 't offeren, en verdeelde ook niets onder de soldaten. Toen hij nu den volgenden dag voor het offerfeest bekranst aan het altaar stond bij de offerdieren, gingen de Dardaniër Timasion, de Asineër Neon en de Orchomeniër Cleanor naar hem toe, en zeiden dat hij niet moest offeren, omdat hij het leger niet kon aanvoeren, zonder van te voren levensmiddelen gegeven te hebben. Nu liet hij ze verdeelen. Daar het er echter nog ver van verwijderd was, dat iedere soldaat voor één dag genoeg zou hebben, zag hij van zijn veldheerschap af, en ging met de offerdieren weg.

II.

Neon van Asine, de Achajers Phryniscus, Philesius en Xanthicles, en de Dardaniër Timasion, die bij het leger bleven, rukten de Thracische dorpen bij Byzantium binnen en sloegen hier hunne legerplaatsen op. De aanvoerders waren oneenig; Cleanor en Phryniscus wilden de soldaten naar Seuthes brengen, die hen gewonnen had door aan den één een paard, aan den ander een vrouw ten geschenke te geven; Neon daarentegen wilde naar de Chersonesus gaan, in de meening dat hij aan 't hoofd van

het geheele leger zou komen, wanneer hij onder de Spartanen kwam; terwijl Timasion weder terug wilde gaan naar Azië, om naar zijn huis te komen. Dit zelfde wilden ook de soldaten. Zoo verstreek de tijd, vele krijgslieden verkochten hunne wapenen hier en daar op het land, en zochten te scheep een goed heenkomen; anderen weer raakten in de steden verstrooid.

Toen Anaxibius uit Byzantium voer, ontmoette hem in Cyzicus Aristarchus, die als stedehouder van Byzantium Cleander opvolgde; en het heette dat zijn opvolger als vlootvoogd, Polus, reeds den Hellespont naderde. Anaxibius gaf aan Aristarchus de opdracht, alle soldaten van Cyrus, die hij in Byzantium zou vinden achtergelaten, te verkoopen; Cleander had namelijk geen van hen allen verkocht, maar medelijden met de zieken gehad, en den bewoners opgedragen ze in hunne huizen op te nemen. Zoodra nu Aristarchus aan was gekomen, verkocht hij niet minder dan vierhonderd man. Anaxibius zeilde naar Parium, en zond volgens opdracht een boodschap van zijn komst aan Pharnabazus; toen deze echter hoorde dat Aristarchus als stedehouder naar Byzantium was gekomen, en Anaxibius geen vlootvoogd meer was, behandelde hij den laatstgenoemde met onverschilligheid, maar knoopte met Aristarchus soortgelijke onderhandelingen over het leger van Cyrus aan, als hij vroeger met Anaxibius gevoerd had.

Anaxibius liet nu Xenophon bij zich roepen, en gelastte hem met alle mogelijke middelen en zoo spoedig mogelijk naar het leger te varen, het bij elkaar te houden, en de verstrooiden, zooveel hij kon, weer te verzamelen; daarna moest hij ze naar Perinthus brengen, en zoo snel als doenlijk was naar Azië terugvoeren. Hij gaf hem een schip met dertig roeibanken mee, met een brief en een bode, die den Perinthiërs moest bevelen Xenophon ten snelste te paard naar het leger te brengen. Deze deed dat en kwam bij de soldaten aan; zij ontvingen hem met vreugde en volgden hem terstond gewillig,

ten einde met hem uit Thracië naar Azië over te steken.

Toen Seuthes vernam, dat hij terugkwam, stuurde hij Medosades over zee naar hem toe, met verzoek het leger bij hem te brengen; hij voegde hieraan alle beloften toe, waarmede hij dacht hem te zullen overhalen. Xenophon gaf ten antwoord dat daar niets van komen kon, waarop Medosades weer aftrok. Nadat de Hellenen in Perinthus waren aangekomen, scheidde Neon zich van hen af, en betrok met ongeveer achthonderd man een afzonderlijk legerkamp; het geheele overige leger bleef bij elkaar onder de muren van Perinthus.

Daarop onderhandelde Xenophon ten einde vaartuigen te krijgen, om de mannen spoedig over te zetten. Ondertusschen kwam, op aanstoken van Pharnabazus, Aristarchus, de stedehouder van Byzantium, met twee drieriemsvaartuigen aan, ontraadde aan de reeders hunne schepen af te staan, en begaf zich naar het kamp, waar hij aan de soldaten zeide dat zij niet naar Azië moesten oversteken. Xenophon zeide dat Anaxibius het bevel daartoe gegeven had, en hem met dat doel hierheen gezonden had; waarop Aristarchus hernam: „Anaxibius is geen vlootvoogd meer, en ik ben hier de stadhouder; als ik één man van u op zee ontmoet, dan laat ik hem verdrinken." — Met die woorden ging hij naar de stad terug. Den volgenden dag ontbood hij de strategen en lochagen, en toen dezen reeds dicht bij de muren waren, boodschapte iemand aan Xenophon, dat hij gevangen zou worden genomen als hij binnenkwam, en dat het in de stad slecht met hem zou afloopen, of wel dat hij aan Pharnabazus zou worden uitgeleverd. Dit hoorende liet Xenophon de anderen vooruitgaan, en zeide dat hij eerst een offer wilde brengen.

Hij begaf zich nu afzonderlijk, en raadpleegde door een offer de goden, of hij zou trachten het leger naar Seuthes te voeren. Want hij zag, dat het niet veilig was over te steken, omdat degeen, die het verhinderen zou, drieriemsvaartuigen bezat; evenmin wilde hij naar de Chersonesus

gaan, daar ingesloten worden, en het leger tot hongersnood brengen, omdat men daar gehoorzamen moest aan den stedehouder, en het niet mogelijk zou zijn levensmiddelen te krijgen.

Terwijl hij zich hiermede bezig hield, kwamen de strategen en lochagen van Aristarchus terug, met de boodschap, dat hij hun gelastte nu weg te gaan, maar des avonds terug te keeren; hierdoor werd het des te duidelijker dat hij een plan tegen hem beraamde. Xenophon, die nu vond dat de offerteekenen gunstig waren en de aftocht naar Seuthes veilig gebeuren kon, nam den lochaag Polycrates uit Athene mee, en van elk der strategen één man waarop ieder vertrouwde, en begaf zich des nachts naar het kamp van Seuthes, een afstand van zestig stadiën. Toen zij naderbij kwamen, troffen zij verlaten wachtvuren aan.

Eerst meende hij dus dat Seuthes ergens heen vertrokken was, maar toen hij gedruisch hoorde en teekens, die de mannen van Seuthes elkaar gaven, begreep hij dat de vuren vóór de nachtwake door Seuthes waren aangestoken, opdat men in het donker het aantal en de plaats der wachters niet zou kunnen zien, terwijl naderende personen niet ongezien konden blijven, maar bij het licht herkenbaar zouden zijn. Dit ziende zond hij den tolk, dien hij bij zich had, vooruit en liet hem aan Seuthes aankondigen, dat Xenophon er was, en een gesprek met hem verlangde.

Toen hij hunne vraag, of hij de Athener Xenophon uit het leger was, toestemmend had beantwoord, sprongen zij op, en ijlden voort; en spoedig daarop kwamen ongeveer tweehonderd lichtgewapenden, die Xenophon en zijn geleide ontvingen, en hem naar Seuthes brachten. Deze bevond zich op een toren, en was sterk bewaakt. Om den toren stonden de paarden gezadeld: want uit vrees voederde hij de paarden overdag, maar werd 's nachts met gezadelde paarden bewaakt. Reeds vroeger namelijk

verloor, naar men vertelt, zijn voorvader Teres, die in deze streek een sterk leger had staan, door de inwoners van deze landstreek vele manschappen en zijne bagage. Dit volk heet de Thyniërs, en zij zijn, volgens de beschrijving, des nachts de gevaarlijkste vijanden van allen.

Toen zij naderden, liet hij Xenophon met twee anderen, die hij naar verkiezing kon uitzoeken, binnenkomen. Dit gebeurde. Eerst omhelsden zij elkaar, en dronken met elkander, naar Thracische gewoonte, wijn uit hoornen bekers. Ook Medosades, dien Seuthes in alle voorkomende gevallen tot gezant gebruikte, was bij hem. Xenophon begon daarna aldus te spreken: „Gij zondt dezen Medosades eerst naar Calchedon tot mij, Seuthes, met verzoek den overtocht van het leger naar Azië te bevorderen, en ge beloofdet mij daarvoor erkentelijkheid te bewijzen, zooals deze Medosades, die hier staat, mij gezegd heeft." Tegelijkertijd vroeg Xenophon dezen laatste: „Is dat wat ik zeide niet volkomen waar?" Het werd bevestigd. — Xenophon ging voort: „Later, toen ik van Parium tot het leger teruggekeerd was, kwam Medosades weder met de belofte van u, dat gij, wanneer ik het leger tot u over liet loopen, mij niet alleen als vriend en broeder zoudt behandelen, maar mij ook de zeeplaatsen, die in uwe macht zijn, wildet afstaan." Daarop vroeg hij weder aan Medosades: „Hebt gij dat niet gezegd?" Ook dit werd toegestemd. „Welnu," ging Xenophon voort, „zeg dan aan Seuthes het antwoord, dat ik het eerst u in Calchedon gaf."

Medosades zeide: „Gij hebt geantwoord dat het leger naar Byzantium zoude oversteken, maar daarvoor mocht noch aan u, noch aan een ander iets worden betaald; gij zelf zoudt echter na den overtocht vertrekken; en het gebeurde zóó, als gij zeidet." Xenophon hernam: „Wat antwoordde ik u, toen gij naar Selybria kwaamt?" [1]) Medosades zeide: „Dat het zóó niet ging, maar dat gij

---

[1]) *Selymbria* of *Selybria*, thans *Silivri*. Zie Kiepert, blz. 328.

naar Perinthus zoudt marcheeren, en dan naar Azië zoudt overtrekken." „Nu kom ik echter," zeide Xenophon, met dezen Phryniscus, een strateeg, en met dezen Polycrates, een lochaag, en buiten staan mannen, die allen het grootste vertrouwen van hunnen veldheer genieten; alleen van den Lacedaemoniër Neon is er geen enkele bij. Wilt gij de zaak nog vertrouwelijker maken, laat dan ook dezen binnen roepen. Ga, Polycrates, en zeg hun mijn bevel, de wapens buiten te laten; laat gij ook uw zwaard achter, en kom dan terug."

Seuthes verzekerde hierop, dat hij tegen geen enkelen Athener wantrouwen koesterde; want hij wist dat zij zijne bloedverwanten waren, en beschouwde ze daarom als welwillende vrienden. Toen nu de bedoelde personen binnengekomen waren, vroeg Xenophon eerst aan Seuthes, waartoe hij het leger dacht te gebruiken. Hij antwoordde: „Maesades was mijn vader; hij heerschte over de Melanditen, Thyniërs en Tranipsen. Daar de staat der Odrysen echter in verval raakte, werd mijn vader uit dit land verdreven, en stierf aan eene ziekte. Ik werd als wees bij Medocus, den tegenwoordigen koning, opgevoed. Toen ik jongeling geworden was, kon ik mijn leven niet doorbrengen met altijd naar een vreemde tafel te kijken, en als dischgenoot smeekte ik voortdurend den koning mij een leger te geven zoo groot als mogelijk, gedeeltelijk om op hen, die ons hadden verdreven, wraak te nemen, en ook om niet langer gelijk een hond van zijn tafel te leven. Hij gaf mij hierop de manschappen en de paarden die gij zult zien, zoodra het dag is. Nu leef ik met mijne manschappen van hetgeen ik in mijn vaderlijk grondgebied buit maak. Wanneer gij echter mijne macht versterkt, dan hoop ik met behulp der goden mijn rijk gemakkelijk te heroveren: en dat is hetgeen ik u verzoek." „Bepaal dan," zeide Xenophon, „hoeveel gij, wanneer wij tot u komen, aan het leger, aan de lochagen en aan de strategen kunt geven, opdat dezen hiervan de tijding kunnen gaan

brengen." — Hij beloofde hierop aan elk gemeen soldaat een gouden munt van Cyzicus, aan een lochaag twee, en aan een strateeg vier, behalve dat zooveel land, als men slechts wenschte, eenige ossen, en eene zeeplaats, die door eene muur omringd was. „Wanneer wij echter," zeide Xenophon, „niettegenstaande onze pogingen, het leger er niet toe kunnen overhalen, omdat de vrees voor de Lacedaemoniërs het er van afhoudt, zult gij dan toch degenen, die tot u willen komen, in uw gebied opnemen?" „Zij zullen," antwoordde hij, „mijne broeders zijn, aan mijnen disch eten, en hun deel hebben van alles wat wij buit kunnen maken. U echter, Xenophon, zal ik mijne dochter geven, en als gij eene dochter hebt, dan zal ik haar volgens Thracische zeden koopen, en haar Bisanthe tot woonplaats geven, de schoonste stad, die ik aan zee bezit [1])."

III.

Dit gehoord hebbende vertrokken de afgezanten, na elkaar wederkeerig een handdruk gegeven te hebben, en bereikten het leger vóórdat de dag aangebroken was, waarna ieder den uitslag meedeelde aan hen, die hem afgezonden hadden. Toen het dag geworden was, liet Aristarchus de strategen en lochagen weer tot zich roepen; zij hielden het echter niet voor raadzaam tot hem te gaan, maar riepen het leger samen. Allen, behalve de soldaten van Neon, die ongeveer tien stadiën verwijderd waren,

[1]) Bisanthe wordt ook vermeld door Nepos, in zijn leven van Alcibiades, Hoofdstuk VII. Tegenwoordig heet de stad *Rodosto* (uit den Thracischen naam: *Rhaedestos*). Zie Kiepert, blz. 327.

verzamelden zich. Na de samenkomst stond Xenophon op, en sprak:

„Soldaten, Aristarchus belet ons te zeilen waarheen wij willen, daar hij drieriemschepen bezit, en het zou gevaarlijk zijn op transportschepen te gaan. Ook beveelt hij ons, met geweld over den Heiligen Berg de Chersonesus binnen te dringen. Wanneer wij, nadat wij over den berg zijn getrokken, daar aangekomen zijn, dan zal hij u, zooals hij zegt, niet meer verkoopen, evenals in Byzantium; en evenmin zal hij toelaten dat gij, evenals nu, het hoognoodige ontbeert. Dit zegt Aristarchus; Seuthes belooft echter, wanneer gij bij hem komt, u wèl te zullen doen. Overlegt dus, of gij hier daarover zult blijven beraadslagen, dan wel pas wanneer gij in eene streek aangekomen zijt, waar gij levensmiddelen vindt. Volgens mijne meening moeten wij, daar wij hier geen geld hebben om inkoopen te doen, en men ons zonder geld niet zal toestaan levensmiddelen te nemen, de dorpen binnenrukken, waar de zwakkere inwoners niet beletten kunnen, dat wij ons van proviand voorzien; dan kunt gij u van levensmiddelen voorzien, en ingelicht waartoe deze of gene uwe hulp verlangt, kiezen wat u 't voordeeligste toeschijnt. „Wie mijne meening toegedaan is, steke de hand op." — Allen deden dit. „Gaat nu heen," ging hij voort, „en maakt u gereed om, nadat ge het bevel ontvangen hebt, dadelijk uwen geleider te volgen."

Het leger trok nu onder aanvoering van Xenophon op. Wel is waar trachtte Neon en andere personen bij Aristarchus hen over te halen om om te keeren, doch zij kregen geen gehoor. Toen zij ongeveer dertig stadiën voortgerukt waren, kwam Seuthes hun tegemoet. Zoodra Xenophon hem zag, verzocht hij hem dichterbij te komen, om hem in tegenwoordigheid van zoo veel mogelijk getuigen mede te deelen, wat hij het voordeeligst vond. Seuthes kwam nader, en Xenophon sprak: „Wij marcheeren naar plaatsen heen, waar het leger zich van levensmiddelen

kan voorzien: daar willen wij het voorstel van u en dat van de Lacedaemoniërs aanhooren, en dan de keus doen, die ons het best schijnt. Als gij ons in eene streek brengt, waar wij ons rijkelijk van alles kunnen voorzien, zullen wij u als onze gastvrienden beschouwen." Seuthes antwoordde: „Ja, ik weet eene menigte dorpen, die in elkaars nabijheid liggen, en waar levensmiddelen van allerlei soort voorhanden zijn; zij zijn zoo ver van hier verwijderd, dat de marsch daarheen u een aangenaam ontbijt zal bezorgen." „Welnu, wees gij dan onze leidsman," sprak Xenophon. — Toen zij nu 's namiddags daar aankwamen, verzamelden zich de soldaten, en Seuthes hield de volgende toespraak:

„Ik wensch, soldaten, dat gij met mij een krijgstocht zult ondernemen, en beloof u maandelijks een gouden munt van Cyzicus, en aan de lochagen en strategen de gewone soldij; bovendien zal ik nog dengenen, die boven de anderen uitmunten, eene bijzondere belooning geven. Het land zal u van eten en drinken voorzien, evenals nu: den buit, dien gij maakt, moet gij, zooals billijk is, aan mij afdragen, opdat ik er de beschikking over hebbe, en uw loon kan uitbetalen. Wij kunnen zelf den vijand, die geslagen en gevlucht is, vervolgen en opzoeken, doch met uwe hulp moeten wij trachten te overwinnen, als iemand zich verzet."

Xenophon vroeg hem: „Hoe ver van de zee moet u het leger volgen?" „Niet meer dan zeven dagmarschen, maar veel minder." — Hierop werd iedereen veroorloofd zijn meening te zeggen. Velen verklaarden nu, dat zij Seuthes' voorwaarden alleszins aannemelijk vonden. „Het is winter," zeiden zij, „al wilde men ook, men zou niet naar huis kunnen zeilen, en in een bevriend land te leven was niet mogelijk, wanneer men de levensmiddelen moest koopen, maar op vijandelijken bodem te vertoeven en zich te voeden, was in gezelschap van Seuthes veiliger dan zonder hem; en ontvangen wij nog behalve dat soldij, dan moeten wij deze als winst beschouwen." — Hierop

zeide Xenophon: „Wanneer iemand van tegenovergestelde meening is, moet hij het zeggen; zoo niet, dan zal ik er over laten stemmen." Niemand had iets tegen te zeggen, het voorstel werd door stemming aangenomen, en Xenophon deelde terstond aan Seuthes hun besluit mede, met hem mee te trekken.

Hierop legerden zich de overige Hellenen, volgens hunne afdeelingen gerangschikt, in tenten, maar de strategen en lochagen vereenigde Seuthes in het naastbijliggende dorp aan tafel. Aan den ingang, toen zij aan den maaltijd wilden gaan, kwamen zij een zekeren Heraclides uit Maronea tegen: deze ging naar elkeen toe, die, volgens zijne meening, iets bij zich had om aan Seuthes te geven. Eerst wendde hij zich tot enkele personen uit Parium, die met het doel gekomen waren om met Medocus, koning van de Odrysen, een verbond te sluiten, en daarom zoowel voor hem zelf als voor zijne gemalin geschenken bij zich hadden [1]), en zeide tot hen: „Medocus woont op de bergen, twaalf dagreizen van de zee verwijderd, maar Seuthes zal, nadat hij dit leger bij 't zijne getrokken heeft, over het kustland heerschen. Als uw buurman kan hij u dan nuttig zijn, of nadeel berokkenen; weest dus verstandig, en geeft hem wat gij bij u hebt: dan maakt gij er een beter gebruik van dan door het aan Medocus te schenken, die hier ver af woont" — Op deze wijze overreedde hij hen. — Daarna wendde hij zich tot den Dardaniër Timasion, omdat hij gehoord had dat deze buitenlandsche drinkbekers en tapijten bezat, en zeide: „Het is een algemeen gebruik, dat de gasten, die door Seuthes genoodigd zijn, hem geschenken geven. Als Seuthes hier de macht in handen krijgt, dan is hij in staat, zoowel u naar uw huis terug te laten gaan, als u hier tot een rijk man te maken." Zoo sprak hij, en van ieder trachtte hij iets te krijgen voor Seuthes. Ook

---

[1]) Bij de Oostersche volken is het zede, geen machtig persoon zonder geschenken te naderen; waarover men de uitg. van Vollbrecht, blz. 208, vgl.

bij Xenophon kwam hij, en zeide: „Gij zijt in zulk een groote stad geboren, gij staat bij Seuthes in zulk een groot aanzien, en zoudt misschien in dit land vaste plaatsen wenschen te krijgen, zooals ook anderen van uwe landgenooten ten geschenke hebben gekregen: uwe waardigheid vordert, dat gij aan Seuthes prachtige geschenken geeft. Mijn raad is goed gemeend: want ik ben overtuigd, dat gij beter bij hem aangeschreven zult staan, naarmate uwe geschenken grooter zijn dan die der anderen." — Xenophon geraakte bij het hooren hiervan in verlegenheid, want sedert zijn overtocht van Parium had hij niets meer dan één slaaf, en eenig reisgeld.

Toen nu de voornaamste Thraciërs, die daar waren, de strategen en lochagen der Hellenen, en eenige afgezanten der steden, zich binnen verzameld hadden, zetten zij zich in een kring aan den maaltijd. Hierop werden voor alle gasten drievoeten, gevuld met stukken vleesch, waaromheen groote gezuurde brooden opgestapeld waren, binnengebracht [1]). Aan de gasten werden, volgens landsgebruik, de tafels het eerst voorgezet, en hiermee maakte Seuthes den aanvang, door de bij hem liggende brooden in kleinere stukken te breken, en ze naar zijn goedvinden onder de gasten te verdeelen. Met het vleesch deed hij evenzoo, en liet voor zich zelf slechts genoeg over, om te proeven. De anderen, voor wie de tafels stonden, deden evenzoo. Een zekere Arcadiër, Arystas genaamd, die een veelvraat was, nam, zonder zich om 't verdeelen te bekommeren, een brood, waaraan iemand drie dagen genoeg kon hebben, zette het vleesch op zijne knieën, en begon te eten. — Er werden horens, met wijn gevuld, rondgereikt, en ieder

---

[1]) Deze gewoonte, iemand vleesch en brood te geven, heerscht nu nog in het Oosten; bij de bewoners van den Kaukasus b.v. geldt het voor een schande, een stuk vleesch, dat iemand als gast wordt toegeworpen, niet op een geschikte wijze op te vangen. Zie over het gezuurde brood het werk van v. Hehn, Kulturpflanzen und Haustiere, blz. 456. (V).

nam er van; toen echter de schenker een horen aan Arystas bracht, zeide deze, bemerkende dat Xenophon niet meer at: „Geef het maar aan hem, die heeft tijd, ik nog niet." Seuthes, die zijne stem hoorde, vroeg den schenker, wat de man gezegd had. De schenker vertelde het, want hij verstond Grieksch, en er ontstond een algemeen gelach.

Onder het wijndrinken kwam een Thraciër, die een wit paard had, binnen, nam een vollen horen en zeide: „Ik drink u toe, Seuthes, en geef u dit paard ten geschenke; vervolg, daarop gezeten, wien gij maar wilt, gij zult hem inhalen, en trekt gij u terug, dan behoeft gij geen vijand te vreezen." Een ander bracht een jongen slaaf, en gaf hem op dezelfde wijze ten geschenke. Een derde bracht aan Seuthes kleederen voor zijne gemalin. Ook Timasion bood hem een zilveren schaal, en een tapijt, dat tien minen waarde had, aan. Een zekere Athener Gnesippus stond nu op, en zeide: „Het is een zeer loffelijke oude gewoonte, dat gegoede personen den koning eershalve een geschenk geven, en de koning aan hen, die niets hebben; zoo werd ik in staat gesteld u door een geschenk mijn eerbied te betuigen." — Xenophon was nog in tweestrijd, wat hij zou doen, want omdat hij een geëerde gast was, zat hij in den stoel die 't dichtst bij Seuthes stond. Heraclides gaf nu den schenker bevel aan Xenophon den hoorn te reiken. Deze, die al eenigszins onder den indruk van den wijn was, nam moedig den hoorn, stond op en zeide: „Wat mij betreft, Seuthes, ik geef mijzelf aan u, en deze mijne gezellen als getrouwe vrienden; geen van hen doet het gedwongen, maar allen willen mij nog in vriendschap tegenover u overtreffen. En nu zijn zij hier, niet om van u nog meer te verlangen, maar veeleer om voor u arbeid en gevaren te doorstaan. Door hen zult gij, met behulp der goden, gedeeltelijk door het terugkrijgen der bezittingen van uwen vader, gedeeltelijk door 't veroveren van nieuwe landen heerscher van

een uitgebreid gebied worden. Gij zult vele paarden, veel mannen en vrouwen bemachtigen, zonder dat gij ze als buit zult behoeven te nemen; want zij zullen vrijwillig komen, en u geschenken aanbieden."

Seuthes stond nu op, dronk met hem den beker uit, en wierp daarna het overschot op den grond. [1]) Hierop traden lieden binnen, die op fluiten en op trompetten van ongelooide ossenhuiden op de maat bliezen, — eene muziek, die op de tonen van de magadis geleek — alsof zij daarmee signalen gaven. Seuthes zelf verhief zich nu, zong met luider stem een krijgslied, en deed met veel vlugheid eenige sprongen, alsof hij voor 't schieten uit den weg ging. Ook kwamen er grappenmakers binnen.

Tegen zonsondergang stonden de Hellenen op, en zeiden: „Het is tijd de nachtposten uit te zetten, en het wachtwoord te geven. Seuthes, geef bevel, dat er in den nacht geen Thracische soldaat in de Helleensche legerplaats komt; want ook onze vijanden zijn Thraciërs, evenals gij onze bondgenooten." Toen zij weggingen stond Seuthes tegelijkertijd op, zonder dat hij ook maar eenigszins op een dronken man geleek, ging mee naar buiten, riep de strategen alleen bij zich, en zeide: „Mannen, de vijanden weten nog niets van ons verbond; wanneer wij ze dus aanvallen, eer zij toebereidselen tot de vlucht of tot verdediging maken, kunnen wij gemakkelijk een grooten buit maken aan goederen en menschen."

De strategen juichten dit toe, en verzochten hem, hen aan te voeren. Hij antwoordde: „Houdt u gereed en wacht op mij; op den juisten tijd zal ik tot u komen, en u,

---

[1]) Xenophon kon dus, naar het schijnt, den reusachtigen drinkhoorn niet uitdrinken, Seuthes komt daarbij te hulp. (vgl. de uitg. van Vollbrecht, blz. 208). — Over de hier vermelde *magadis* (een harpachtig snaren-instrument) vgl. men het bericht van Athenaeus in zijn onschatbaar werk „De Maaltijdgeleerden", 4e boek. Geen schrijver heeft zoovele kostbare fragmenten van oude schrijvers en dichters bewaard als deze Athenaeus.

vereenigd met mijne lichtgewapenden, met de hulp der goden aanvoeren." Xenophon zeide: „Overleg eerst of niet bij eenen nachtelijken tocht het Helleensche krijgsgebruik voordeeliger is; op onze dagmarschen namelijk vormt, naarmate de landstreek is, nu eens het zware, dan weder het lichte voetvolk, ook soms de ruiterij de voorhoede; 's nachts echter moeten volgens Helleensch krijgsgebruik de langzaamste troepen vooraan marcheeren. Want op deze wijze wordt het leger 't minst gemakkelijk gescheiden, en wordt 't het best gemerkt, wanneer zij van elkander afraken. Troepen, die van elkander gescheiden worden, botsen dikwijls tegen elkaar, en voegen elkaar wederzijds, omdat zij elkaar niet kennen, nadeel toe." Seuthes hernam toen: „Gij hebt gelijk, ik zal uwe gewoonte volgen, en u de ouderen, die deze streek 't best kennen, tot geleiders geven, terwijl ik mij zelf met de ruiterij achter het leger zal aansluiten; zoodra het noodig is, ben ik immers spoedig bij de hand." Als wachtwoord gaven zij volgens hunne bloedverwantschap Athenaea [1]). Na deze afspraak begaven zij zich ter ruste.

Tegen middernacht kwam Seuthes met geharnaste ruiterij en gewapende peltasten, en nadat hij de wegwijzers gegeven had, gingen de hoplieten vooruit, de peltasten volgden, en de ruiterij dekte de achterhoede. Toen de dag aangebroken was, reed Seuthes voor het front, en roemde de Helleensche inrichting. „Ik zelf," zeide hij, „ben dikwijls, wanneer ik des nachts ook slechts met weinig manschappen marcheerde, met de ruiterij van mijn voetvolk gescheiden geworden. Nu echter zien wij elkander bij dag, zooals 't behoort, allen te zamen. Blijft gijlieden nu hier en rust uit; ik wil slechts eenige inlichtingen inwinnen, en kom daarna terug." — Met deze woorden vertrok hij, en ging langs een bepaalden weg het gebergte

[1]) *Athenaea*, ionische en oudste attische vorm voor *Athene* (immers Seuthes beschouwde de Atheners als bloedverwanten, zie blz. 246).

over. Toen daar veel sneeuw lag, onderzocht hij of er ook voor- of achteruitgaande voetstappen van menschen te zien waren. Daar hij echter den weg onbegaan vond, kwam hij spoedig terug en zeide: „Soldaten, het zal goed gaan, als de goden willen, want wij kunnen den vijand onverhoeds aanvallen. Ik trek nu met de ruiterij vooruit, opdat geen enkele soldaat ontsnapt, en den vijand onze komst meedeelt. Volgt gijlieden ons, en als gij van ons af raakt, laat u dan door de sporen der paarden den weg wijzen. Als wij den berg overgetrokken zijn, zullen wij eene menigte rijke dorpen aantreffen." Tegen den middag had hij reeds de hoogte beklommen, en na een blik geworpen te hebben op de dorpen, die onder hem lagen, reed hij naar de zwaargewapenden, en zeide: „Ik zal mijne ruiters de vlakte, en de lichtgewapenden de dorpen laten binnenrukken; volgt ons ten spoedigste, om ons te verdedigen wanneer wij tegenstand ondervinden." Xenophon, dit hoorende, steeg van zijn paard, en op de vraag van Seuthes, waarom hij dat nu deed, terwijl men zulk een haast had, antwoordde hij: „Omdat ik weet, dat gij mij niet alléén noodig hebt; de hoplieten zullen sneller en gewilliger loopen, wanneer ik ze zelf óók te voet aanvoer." Hierop trok hij weg, en met hem Timasion, aan het hoofd van nagenoeg veertig Helleensche ruiters. Xenophon liet thans de dertigjarige soldaten uit de compagnieën samenkomen, omdat zij tot een snellen loop geschikt waren, en marcheerde haastig met hen naar voren; Cleanor echter voerde het overige gedeelte van 't leger aan. Toen zij de dorpen binnenrukten, kwam Seuthes met ongeveer dertig ruiters op hem toerijden, en zeide: „Het gebeurde juist zooals ik u zeide, Xenophon. De vijand werd door ons overvallen, maar de ruiterij zwerft nu zonder aanvoerder rond, de een hierheen, de ander daarheen achtervolgende, en ik vrees, dat de vijand zich ergens in grooten getale zal verzamelen en ons nadeel zal berokkenen; en toch moeten wij eenige bezetting laten in deze dorpen,

waarvan de bevolking zeer talrijk is." „Welnu," zeide Xenophon, „ik zal met mijne manschappen de hoogten bezetten, geef gij dan aan Cleanor bevel de slagorde op de vlakte, naar den kant der dorpen toe, uit te breiden." Dit werd gedaan, en men maakte samen ongeveer duizend slaven buit, benevens tweeduizend ossen en tienduizend stuk ander vee.

IV.

Daar legerden zij zich dus, en den volgenden dag liet Seuthes, om den anderen vrees in te boezemen en hun te toonen welk lot hun wachtte, wanneer zij zich niet onderwierpen, de dorpen alle tot op den grond toe afbranden, en geen huis staan; daarna trok hij verder. Hij zond Heraclides met den buit naar Perinthus, om daar verkocht te worden, en van dat geld den soldaten hunne soldij te geven. Zelf sloeg hij met de Hellenen zijne legerplaats in de Thynische vlakte op. De inwoners verlieten hunne woningen, en vluchtten op de bergen. Er lag veel sneeuw, en de koude was zoo hevig dat het water, hetwelk men voor het eten haalde, en de wijn in de vaten bevroor. Van vele Hellenen bevroren de neuzen en ooren. Nu werd het hun duidelijk waarom de Thraciërs hun hoofd en ooren met vossenhuiden bedekken, en waarom hunne onderkleederen niet alleen over de borst, maar tot over het dijbeen reiken, en zij te paard geen korte mantels dragen, maar een kleed dat tot aan de voeten hangt [1]). Seuthes zond eenige gevangenen

[1]) Ovidius in zijne Treurzangen V, 7,49 zegt van de Thraciërs:
„En zij verdrijven de koude door broeken, loshangend, en huiden,
't Ruwe gelaat is bedekt door een omheining van haar."

naar de bergen terug, en liet aan de vluchtelingen zeggen dat wanneer zij niet in hunne woningen terugkeerden en zich wilden onderwerpen, hij hunne dorpen en hun koren in brand zou steken, en ze van honger zou laten omkomen. Hierop kwamen de vrouwen, de kinderen en de oudsten naar de vlakte. De jongere mannen echter sloegen hunne legerplaats in de dorpen op, die bij het gebergte lagen. Toen dit Seuthes ter oore kwam, gaf hij Xenophon bevel hen dadelijk met de jongste zwaargewapenden te volgen. Zij braken des nachts op, en bereikten met het krieken van den dag de dorpen. Doordat de bergen nabij waren, vluchtte het grootste gedeelte der vijanden; die, welke in handen van Seuthes vielen, doodde hij meedoogenloos.

Een zekere Episthenes van Olynthus was op schoone knapen en jongelingen verzot, en werd een schoonen jongen man, met een licht schild gewapend, gewaar, die juist den jongelingsleeftijd scheen bereikt te hebben, en op het punt stond van te sterven. Hij liep naar Xenophon en smeekte hem den schoonen jongeling te helpen. Deze ging naar Seuthes en vroeg hem, den jongen man niet te dooden, en tegelijkertijd deelde hij hem iets mede van het karakter van Episthenes. Deze had namelijk eens eene compagnie aangeworven zonder op iets anders dan op schoonheid te letten, en hij had zich met deze menschen zeer flink gedragen. Seuthes vroeg hem: „Zoudt gij, Episthenes, wel in plaats van dezen jongeling willen sterven?" Hij stak den jongen zijn hals toe, en zeide: „Sla toe, wanneer de jongeling het beveelt, en mij daarvoor dankbaar is." Seuthes vroeg nu aan dezen: of hij den Helleen in plaats van hem zelf zou dooden? — De jongeling verzette zich daartegen, en smeekte hem beiden te laten leven. Nu omhelsde Episthenes hem, en zeide: „Thans moet gij met mij om den jongeling vechten, want ik laat hem niet los, Seuthes." Deze lachte, en liet het daarbij. — Hij vond het goed in deze streek bezetting te laten, opdat degenen, die op het gebergte waren, uit de dorpen geen levensmiddelen zouden

kunnen halen; zelf trok hij wat verder naar beneden, en sloeg zijne legerplaats op in de vlakte. Xenophon stelde zich echter met uitgelezen troepen in een dorp op, dat het hoogst gelegen was onder den berg, en de overige Hellenen kozen hunne legerplaats in zijne nabijheid, in het gebied van de zoogenaamde Bergthraciërs.

Weinige dagen later kwamen de Thraciërs van het gebergte af naar Seuthes, en onderhandelden met hem over vredesvoorwaarden en gijzelaars. Ook Xenophon ging naar hem toe, en maakte er hem opmerkzaam op, dat hij met zijne manschappen in eene gevaarlijke streek, en geheel in de nabijheid van den vijand, stond; hij moest liever (zeide hij) buiten het dorp op de eene of andere versterkte plaats kampeeren dan in huizen, waar men gevaar liep van om te komen. Seuthes sprak hem echter goeden moed in, en toonde hem de aanwezige gijzelaars. Ook verzochten eenige Thraciërs, die van de vijanden kwamen, welke zich op het gebergte bevonden, Xenophon, den wapenstilstand te bevorderen. Hij beloofde het, trachtte hen gerust te stellen, en verzekerde dat hun niets kwaads zou gebeuren, wanneer zij zich aan Seuthes onderwierpen. Zij waren evenwel alleen gekomen om te spionneeren.

Dit gebeurde bij dag. In den daarop volgenden nacht kwamen de Thyniërs van den berg af, en deden een aanval. De bewoners der huizen deden dienst als gidsen, het zou dan ook anders moeilijk zijn geweest in de duisternis de woningen in de dorpen te vinden, daar zij ter wille van het vee met groote palen omgeven waren. Zij kwamen voor alle deuren, en sommigen wierpen met spietsen, anderen sloegen met knodsen, die zij beweerden te dragen om de punten der lansen te breken; nog anderen legden vuur aan, en riepen Xenophon bij name, met het bevel zich buiten te laten dooden, of binnen verbrand te worden. De vlam sloeg reeds uit het dak, en Xenophon's manschappen, geharnast en voorzien van schilden, zwaarden

en helmen, waren binnen. Toen blies Silanus uit Macistus, een jongeling van achttien jaren, op de trompet, en tegelijkertijd stormden de soldaten ook uit de andere huizen met getrokken zwaarden. De Thraciërs vluchtten en wierpen, volgens hun gebruik, hun schild op den rug. Toen zij over de palen sprongen, werden eenigen van hen, die met hun schild daaraan bleven hangen, gevangen genomen, en anderen, die den uitgang niet meer konden vinden, sneuvelden. De Hellenen vervolgden den vijand tot buiten het dorp. Eenige Thyniërs keerden echter in de duisternis terug; van hunne donkere standplaats uit schoten zij bij het schijnsel van het vuur op de Hellenen, die rondom een brandend huis liepen; zoo werden Hieronymus, de lochagen Euodias en Theogenes van Locris verwond, doch niemand gedood; enkelen verloren hunne kleederen en gereedschappen bij den brand. Seuthes snelde ter hulp met zeven ruiters, de eersten die hij vond, en een Thracisch trompetter. Deze begreep wat er gaande was, en den geheelen tijd, dat de aanval duurde, blies hij voortdurend op de trompet, om op die wijze den vijand schrik in te boezemen. Bij zijne aankomst reikte Seuthes den Hellenen de hand, en zeide dat hij gemeend had vele dooden te zullen vinden. Xenophon verzocht hierop hem de gijzelaars over te leveren en stelde hem voor, samen den berg aan te vallen, of als hij dat niet wilde, er hem alleen heen te laten gaan.

Den volgenden dag leverde Seuthes de gijzelaars uit, grijsaards, die de aanzienlijkste van de bergbewoners waren. Hij kwam met een leger, waarvan het aantal reeds verdriedubbeld was. Vele Odrysen namelijk hadden zich op den roep, die van Seuthes was uitgegaan, bij hem aangesloten. De Thyniërs, die van de hoogte af die groote hoeveelheid peltasten, hoplieten en ruiters zagen, kwamen den berg af en smeekten om vrede. Zij beloofden in alles toe te zullen stemmen, en verzochten daarop een eed te mogen doen. Seuthes liet Xenophon roepen en deelde

hem hun voorstel mede, doch voegde er bij, dat hij zich tot niets verbond, als Xenophon zich over hun aanval wilde wreken. Deze antwoordde: „Wat mij betreft, vind ik ze ditmaal genoeg gestraft, daar zij van onafhankelijk volk slaven zullen worden." Ondertusschen gaf hij Seuthes den raad voortaan voor gijzelaars hen te nemen, die hij in staat achtte het meeste kwaad te doen, en de grijsaards naar huis te laten gaan. — Alle bewoners van het land stemden in dat verdrag toe.

V.

Hierop rukten zij tegen de Thraciërs op, die boven Byzantium wonen, in een land, Delta genoemd. Deze streek behoorde niet meer aan Maesades; het was het grondgebied van Teres, een koning van de Odrysen. Daar bevond zich ook Heraclides, met het geld opgebracht door den verkoop van den buit. Seuthes liet drie span muilezels te voorschijn brengen, want er waren niet meer, en verscheidene spannen ossen; daarna riep hij Xenophon en zeide hem dat hij er één voor zich zou nemen, en de rest moest verdeelen onder de strategen en lochagen. Xenophon antwoordde hem: „Ik zal mij tevreden stellen met een andermaal iets te krijgen; verdeel het maar onder de strategen en lochagen, die u met mij gevolgd zijn." — Timasion uit Dardanië, Cleanor van Orchomenus, en Phryniscus uit Achaje ontvingen daarop ieder een span muilezels; de lochagen verdeelden de ossen onder elkaar. Wat de soldij betrof, betaalde Seuthes slechts twintig dagen, hoewel er een maand verloopen was. Heraclides immers beweerde dat de verkoop niet meer geld had opgebracht.

Xenophon was hierover boos, en zeide tot hem: „Het schijnt mij toe, Heraclides, dat gij de belangen van Seuthes niet goed ter harte hebt genomen; anders zoudt gij geld genoeg gehad hebben om de volle soldij te kunnen betalen; gij hadt moeten leenen, als gij niet anders had gekund, en alles, tot uwe kleederen toe, moeten verkoopen." Heraclides nam dit zeer kwalijk, en vreesde uit de gunst van Seuthes te geraken; van dien dag af aan sprak hij tegen Seuthes zooveel mogelijk kwaad van Xenophon. De soldaten verweten nu aan Xenophon, dat zij hun geld niet kregen; en Seuthes was boos op hem, omdat hij uitdrukkelijk op de soldij zijner soldaten aandrong. Tot nu toe had Seuthes steeds beloofd dat, zoodra men aan zee kwam, hij hem Bisanthe, Ganos en Neontichos zou geven; maar van dit oogenblik af aan sprak hij er niet meer van. Dit was het gevolg van eene nieuwe kwaadsprekerij van Heraclides, die gezegd had dat 't niet raadzaam was steden toe te vertrouwen aan iemand, die een leger had.

Ondertusschen dacht Xenophon over de middelen na om den oorlog hooger op in 't land voort te zetten: maar Heraclides bracht de andere strategen bij Seuthes, en verzocht ze te verklaren, dat zij even goed als Xenophon het leger konden aanvoeren; hij beloofde hun binnen weinige dagen de geheele soldij van twee maanden te zullen geven, en trachtte hen over te halen om mee te marcheeren. Timasion antwoordde: „Wat mij aangaat, al bedroeg de soldij ook vijf mina's dan zou ik toch niet zonder Xenophon willen gaan." Phryniscus en Cleander gaven hetzelfde antwoord als Timasion.

Toen verweet Seuthes aan Heraclides, dat hij Xenophon niet geroepen had; en nu lieten zij hem alleen komen. Xenophon, die de schurkerij van Heraclides begrepen had, dat deze hem namelijk in een slecht daglicht wilde stellen tegenover de andere strategen, kwam nu in tegenwoordigheid van hen en van alle lochagen. En nadat allen overeengekomen waren gezamenlijk voort te trekken, marcheerde

men, met den Pontus ter rechterzijde, door het land der Melinophagische Thraciërs, en kwam zoo te Salmydessus aan [1]). Vele schepen, die den Pontus binnenzeilden, gingen aan den grond vastzitten en strandden, want de zee is hier vol ondiepten. De Thraciërs, die daar woonden, hadden de streek met palen afgedeeld, en ieder kreeg voor buit die schepen, welke aan zijn strand schipbreuk leden. Men beweert, dat vóór dien tijd vele Thraciërs met 't plunderen elkander doodden. Daar vond men vele bedden, koffers, vele geschreven boeken en talrijke andere voorwerpen, die de kapiteins in houten kisten meenemen. Nadat de streek onderworpen was, keerde men terug. Nu waren de troepen van Seuthes reeds talrijker dan die der Hellenen. Er waren immers van de bergen een grooter aantal Odrysen tot hem gekomen, en al degenen, die hij ten onder bracht, schaarden zich onder zijne bevelen. Men sloeg eene legerplaats op in eene vlakte, die boven Selybria ligt, op dertig stadiën ongeveer van de zee. Soldij liet zich nu niet meer zien, en de soldaten waren woedend op Xenophon, terwijl Seuthes van zijn kant hem niet meer met dezelfde hartelijkheid behandelde. Telkens als Xenophon hem wilde opzoeken, gaf hij voor drukke bezigheden te hebben.

[1]) Salmydessos is het tegenwoordige Midia. Deze streek was in de oudheid berucht wegens de vele schipbreuken, die aldaar plaats vonden. (Vollbrecht, t.a.p. blz. 208). De Melinophagen of „giersteters" was een Thracische volksstam, zie de Boer, Woordenboek blz. 198.

VI.

Ondertusschen kwamen, na verloop van twee maanden ongeveer, Charminus, een Spartaan, en Polynicus, door Thibron afgezonden. Zij deelden mede, dat de Lacedaemoniërs besloten hadden met Tissaphernes oorlog te voeren, en dat Thibron zich ingescheept had om de vijandelijkheden te beginnen; hij had het leger noodig, en beloofde dus aan ieder soldaat één dariek per maand, het dubbele aan de lochagen, en het vierdubbele aan de strategen. Zoodra de Lacedaemoniërs aangekomen waren, zeide Heraclides, die vernomen had, dat zij het leger kwamen halen, tot Seuthes: dat er iets heel moois gebeurd was. „De Lacedaemoniërs hebben 't leger noodig, en gij niet meer; als gij hun het leger teruggeeft, zult gij hun van dienst zijn; de Hellenen zullen u hunne soldij niet meer vragen, en uw gebied verlaten."

Nadat Seuthes deze woorden gehoord had, liet hij de afgezanten roepen. Zij zeggen, dat zij het leger komen halen, en Seuthes antwoordt dat hij het hun zal overgeven, en dat hij hun vriend en bondgenoot wil zijn. Hij noodigt hen tot een maaltijd, en onthaalde ze op de schitterendste wijze. Xenophon echter noodigde hij niet, noch een der andere officieren. De Lacedaemoniërs vroegen hem, wat Xenophon voor een man was; hij antwoordde, „dat het geen slecht mensch is, maar dat hij teveel van de soldaten houdt: dat brengt hem zelf dikwijls schade aan." De gezanten vroegen: „Is hij gezien bij zijne manschappen?" Heraclides antwoordde: „Ja, zeer gezien." — „Zal hij zich er dan niet tegen verzetten, dat wij het leger meenemen?" — „Roept de troepen samen," zeide Heraclides, „en belooft hun soldij, dan zullen zij zich om

hem niet bekommeren, maar u volgen." — „Maar hoe ze samen te roepen?" — „Morgen zullen wij u, zoodra het dag is, bij hen brengen," zeide Heraclides, „Ik ben er zeker van dat zij, zoodra zij u zien, tot u zullen komen, en u met open armen zullen ontvangen." Zoo eindigde deze dag.

Den volgenden morgen brengen Seuthes en Heraclides de Lacedaemoniërs naar het leger, dat zich verzamelt. De twee Lacedaemoniërs voerden het woord: „Sparta heeft besloten oorlog te voeren met Tissaphernes, die u onrechtvaardig behandeld heeft. Als gij u dus met ons verbindt, wreekt gij u op den vijand, en ieder van u zal een dariek per maand ontvangen, de strategen het dubbele, en de lochagen het vierdubbele." De soldaten hoorden hen met vreugde aan, en dadelijk stond een Arcadiër op om Xenophon te beschuldigen. Seuthes was daar ook; hij wilde weten wat er besloten zou worden, en stond zóó, dat hij alles kon hooren. Hij had zijn tolk bij zich, en daarenboven verstond hij zelf bijna ten volle Helleensch. De Arcadiër zeide: „Wij zouden ons reeds lang met u verbonden hebben, Lacedaemoniërs, als Xenophon ons niet gedwongen had hier te komen; wij hebben hier een harden winter doorgebracht met oorlogvoeren, en dag en nacht geen rust gehad, terwijl hij er van geniet, en Seuthes hem voornamelijk verrijkt heeft, maar ons onze soldij weigert. Wat mij betreft, al zag ik hem steenigen," voegde hij er bij, „en gestraft voor alle rampen, die hij ons op den hals heeft gehaald, zou ik tevreden zijn alsof ik soldij ontvangen had, en de vermoeienissen, die ik uitgestaan heb, niet meer betreuren." — Na hem stond een ander Helleen op, die op denzelfden toon spreekt, daarna een derde. Toen zeide Xenophon het volgende: „Iemand die mensch is, moet toch op alles voorbereid zijn, omdat ik mij door u juist van iets beschuldigd zie, dat ik in mijn binnenste als 't bewijs van mijn grootsten ijver beschouw. Ik was reeds op weg naar mijn vaderland, en,

bij Zeus! dat ik teruggekomen ben, was niet omdat ik van uwe welvaart gehoord had; 't was integendeel omdat men mij meegedeeld had in welk een treurigen toestand gij u bevondt; ik wilde u dus van dienst zijn, als ik kon. Ik kwam aan, en Seuthes hier zond mij talrijke afgezanten, en deed mij duizende beloften, opdat ik u zou overhalen hem te volgen; dit heb ik echter niet trachten te doen, zooals u allen bekend is. Ik heb u naar de haven gebracht, vanwaar ik dacht u het spoedigste naar Azië te kunnen overzetten; dat was hetgeen ik voor u het beste vond, en dat het meest met uwe wenschen overeenkwam. Aristarchus kwam echter met zijne drieriemschepen en belette ons den overtocht; ik liet u toen dadelijk samenroepen, zooals 't mijn plicht was, opdat wij konden beraadslagen over hetgeen wij moesten doen."

„Gij hebt gehoord dat Aristarchus er sterk op aandrong, dat gij naar de Chersonesus zoudt gaan; Seuthes zoekt u over te halen u bij hem aan te sluiten; welnu, gij hebt allen gezegd, dat gij met Seuthes wildet gaan, en hebt allen daarvoor gestemd. Welk onrecht heb ik u dus aangedaan door u ergens naar toe te brengen, waar gij allen verkoost heen te gaan? Sedert Seuthes is begonnen u de soldij te onthouden, zoudt gij, als ik dat goedgekeurd had, het recht hebben mij te beschuldigen en te haten. Maar nu hij, nadat hij eerst mijn beste vriend was, mijn ergste vijand is geworden, is het nu rechtvaardig, dat gij mij beschuldigt in plaats van Seuthes, gij die er de oorzaak van zijt, dat ik met hem gebroken heb? Misschien zult ge wel zeggen dat het gemakkelijk voor mij is, nu ik gekregen heb wat ú toekomt, tegenover Seuthes mooi weer te spelen [1]). Maar 't spreekt toch van zelf dat, als Seuthes mij betaald had, hij het niet had gedaan met het doel om dat te verliezen, en dan nog u te moeten

---

[1]) De Gr. tekst is ook hier eenigszins onduidelijk; vgl. daarover, en over andere plaatsen in het 7e Boek, Hartman, Anal. Xen. blz. 102—103.

betalen. Ik geloof eerder, dat als hij mij iets gegeven had, zijn doel zou geweest zijn door een kleinere som aan mij van de grootere aan u af te zijn. Zijt gij het met mij eens, dan kunt gij het geheele gewaande komplot tusschen ons beiden verijdelen, door van hem uw soldij op te eischen. Het is immers duidelijk dat Seuthes, als ik iets van hem ontvangen heb, het van mij rechtens terug zal vorderen, wanneer ik de belofte brak, tengevolge waarvan ik iets zou hebben ontvangen. Het scheelt er echter veel van, dat ik gekregen zou hebben, wat ù toekwam. Ik zweer het u bij alle goden en bij alle godinnen, dat ik nog niet eens gekregen heb hetgeen Seuthes mij in 't bijzonder persoonlijk beloofde. Hij is hier tegenwoordig, hij hoort mij, en hij is er getuige van als ik een valschen eed doe. Wat u nog veel meer verwonderen zal is dat ik u tevens zweer, ook niet ontvangen te hebben wat de andere strategen kregen, ja niet eens de betaling van de lochagen. Waarom heb ik dan aldus gehandeld? Ik geloofde, soldaten, dat hoe meer ik zijne armoede deelde, ik in betere dagen des te meer op zijne vriendschap zou kunnen rekenen. Nu ik hem in welvaart zie, leer ik zijn waren aard kennen."

„Maar," zult gij zeggen, „schaamt gij u niet, zoo belachelijk bedrogen te zijn geworden? Bij Zeus, dat zou het geval geweest zijn, als een vijand mij dat aangedaan had; maar onder vrienden schijnt het mij schandelijker toe te bedriegen, dan bedrogen te worden. Bovendien, als er voorzorgsmaatregelen te nemen zijn tegenover vrienden, dan hebt gij ze genomen, zonder hem een enkel rechtmatig voorwendsel te laten om u te onthouden hetgeen hij u beloofd heeft. Wij hebben hem geen enkel onrecht aangedaan; wij hebben noch slofheid, noch vrees getoond, waarheen hij ons ook geleid heeft."

„Maar," zal een ander weer zeggen, „gij hadt uw handgeld moeten eischen, dan zou er geen bedrog mogelijk zijn geweest, al wilde hij ook. Luistert, wat ik u daarop

antwoord, en wat ik in tegenwoordigheid van Seuthes nooit gezegd zoude hebben, als gij niet zoo onbedachtzame, of jegens mij hoogst ondankbare lieden waart. Herinnert u toch eens uit welken toestand ik u verlost heb, toen ik u naar Seuthes bracht. Aristarchus de Lacedaemoniër had de poorten van Perinthus gesloten om u te verhinderen er binnen te trekken: gij moest uwe legerplaats buiten de stad onder den blooten hemel opslaan. 't Was midden in den winter, gij kondt niet veel levensmiddelen koopen, omdat gij geen geld hadt. Gij waart genoodzaakt in Thracië te blijven; de drieriemvaartuigen waren gereed om u den overtocht te belemmeren; wij waren dus in een vijandelijk land, waar een talrijke ruiterij en een groot aantal lichtgewapenden ons opwachtten. Wij hadden hoplieten, dat is waar; door met kracht de dorpen aan te vallen hadden wij misschien koren kunnen bemachtigen, evenwel in kleine hoeveelheden; maar den vijand te vervolgen, hem gevangen te nemen of vee buit te maken, was onmogelijk, want ik vond bij u geen ruiterij en geen geoefende peltasten."

„Wanneer ik u dus, toen gij in zulk een treurigen toestand verkeerdet, zonder eenige soldij te eischen, Seuthes als bondgenoot gegeven heb, hem die ruiters en peltasten had, hetgeen u ontbrak, gelooft gij dan, dat ik uwe belangen slecht heb behartigd? Toen gij met zijne troepen vereenigt waart, hebt ge veel meer koren in de dorpen gevonden, doordat de Thraciërs zich genoodzaakt zagen, spoediger te vluchten: gij hebt uw aandeel in het vee en in de slaven gehad. Wij hebben geen vijanden meer gezien, toen de ruiterij van Seuthes zich bij ons gevoegd had, terwijl zij ons vóór dien tijd met hunne ruiters en peltasten vervolgden, en ons verhinderden, door ons voortdurend in kleine troepjes te scheiden, ons vele levensmiddelen te verschaffen. Als degene, die u deze veiligheid bezorgd heeft, u niet de soldij betaalde, die hij u beloofd had, vindt gij dat dan zulk een groot

ongeluk, en gelooft gij daarom, dat gij mij het leven ontnemen moet?"

„En hoe trekt gij u nu terug? Hebt gij niet hetgeen gij ontvangen hebt van Seuthes op zij kunnen leggen, omdat gij een winter in overvloed hebt doorgebracht? Gij hebt ten koste van den vijand geleefd; en ondanks dat alles is er geen enkel soldaat van de uwen gesneuveld, hebt gij geen enkel levend man verloren. Maar bovendien, draagt gij niet den roem weg van een grooten krijgstocht tegen de barbaren van Azië, en van de Thraciërs in Europa, met wie gij in oorlog waart, overwonnen te hebben? Ja, ik heb gelijk als ik zeg: voor de grieven, die gij tegen mij hebt, moest gij eigenlijk de goden danken, evenals voor weldaden."

„Zoo staan uwe zaken. Nu zullen wij, bij de Joden! ook eens de mijne beschouwen. Op 't oogenblik toen ik mij voor het eerst inscheepte om naar mijn vaderland terug te keeren, ging ik heen, overladen met uwe loftuitingen; en door u gaven ook de andere Hellenen mij een roemrijken naam; ik genoot het vertrouwen der Lacedaemoniërs; anders zouden zij mij niet wederom als afgezant naar u gezonden hebben. Nu ga ik weg, belasterd door u bij deze zelfde Lacedaemoniërs, en door uw toedoen gehaat bij Seuthes, bij wien ik hoopte, doordat ik hem met uwe onderneming diensten bewees, een gelukkige toevlucht te zullen vinden, voor mij zoowel als voor mijne kinderen, als ik vader werd. En gij, voor wie ik mij zoovele vijanden heb gemaakt, veel machtiger dan ik, voor wie ik ook thans niet ophoud zooveel mogelijk goeds te beramen — gij velt dit oordeel over mij! Ik ben in uwe macht, ik ontvlucht niet en tracht niet te ontsnappen; maar als gij wilt ten uitvoer brengen wat gij gezegd hebt, weet dan dat, gij een man zult dooden, die zoo dikwijls over u gewaakt heeft; die zoovele vermoeienissen met u doorstaan heeft, en zoovele gevaren, hetzij het zijne plicht was of niet; die, door de gunst der goden, met u zoovele

zegeteekenen bij de barbaren heeft opgericht; een man, die zooveel hij kon zich inspande, opdat gij van geen enkelen Helleen de vijand zoudt worden! — Gij kunt nu, zonder iets te vreezen, heengaan waar gij wilt, te land of ter zee. En als alles dan naar wensch gaat, wanneer gij u inscheept voor het land, waarheen gij reeds zoo lang wenscht te gaan, wanneer het invloedrijkste volk uwe hulp vraagt, wanneer men u soldij geeft, wanneer de Lacedaemoniërs, die thans de machtigsten zijn, u komen opzoeken, dan vindt gij dat het best gekozen oogenblik om mij zoo spoedig mogelijk ter dood te brengen? In 't gevaar hebt gij anders over mij gedacht, gij vergeetachtige mannen! Toen noemdet gij mij uwen vader, toen zwoert gij, dat gij altijd aan mij zoudt denken als aan een weldoener. Degenen, die u komen halen, zijn niet zoo onrechtvaardig. Neen, ik durf er voor instaan, dat gij hun niet meer zoo goed zult toeschijnen, wanneer zij zien hoe gij tegenover mij zijt." — Toen hij dit gezegd had, hield hij op met spreken.

Charminus van Lacedaemon stond toen op, en zeide: „Wat mij betreft, soldaten, ik geloof niet, dat gij gelijk hebt, door u zoo boos over dien man te maken. Ik kan ten zijnen gunste getuigen. Toen Polynicus en ik aan Seuthes gevraagd hebben wat voor een man Xenophon was, wist hij hem niets ten laste te leggen, dan dat hij te veel van de soldaten hield; waardoor hij zich zelf, zoowel bij ons Lacedaemoniërs als bij hem, nadeel berokkende."

Eurylochus van Lusi, een Arcadiër, stond daarna op, en zeide: „Het schijnt mij toe, Lacedaemoniërs, dat gij, doordat gij nu onze hoofden zijt, moet maken, dat Seuthes ons betaalt, hetzij vrijwillig, hetzij gedwongen, gij moet ons niet eerder meenemen." — Polycrates van Athene sprak ook ten gunste van Xenophon. „Ik zie daar, zeide hij, Heraclides tegenwoordig. Hij heeft den buit gekregen, die de vrucht was van onze vermoeienissen, hij heeft dien verkocht, en heeft het geld daarvan noch aan Seuthes

noch aan ons afgedragen; zelf heeft hij het gestolen en er zijn voordeel mee gedaan. Als wij dus goed willen handelen, moeten wij hem gevangen nemen. „Die man," voegde hij er bij, „is niet uit Thracië; hij is een Helleen, en benadeelt de Hellenen." Op die woorden sloeg Heraclides de schrik om 't hart. Hij ging naar Seuthes toe en zeide tot hem: „Als wij verstandig zijn, dan moeten wij ten spoedigste eene plaats verlaten, waar deze mannen meesters zijn." Zoo gezegd, zoo gedaan. Zij sprongen te paard, en galoppeerden naar hun kamp. Van daar uit zond Seuthes Abrozelmes, zijn tolk, naar Xenophon en verzocht hem in zijn dienst te blijven met duizend hoplieten, terwijl hij zich verbond hem al de zeeplaatsen, en alles wat hij verder beloofd had, te geven. Hij voegde er als geheim bij, dat hij Polynicus had hooren zeggen dat, wanneer Xenophon in handen der Lacedaemoniërs viel, Thibron hem zeker zou laten dooden. Ook vele andere personen lieten Xenophon weten dat hij belasterd werd, en op zijne hoede moest zijn. Toen deze dit hoorde, nam hij twee slachtoffers en offerde aan koning Zeus, om te weten of hij beter deed bij Seuthes te blijven, op de voorwaarden, die deze aanbood, dan wel met het leger te vertrekken. De goden bevalen hem toen te vertrekken.

VII.

Hierop zocht Seuthes meer vooruit in de vlakte een legerplaats; de Hellenen echter betrokken de dorpen, vanwaar zij, na veel levensmiddelen verzameld te hebben, zeewaarts wilden marcheeren. Deze dorpen waren door Seuthes aan Medosades gegeven. Laatstgenoemde werd

boos, ziende dat de Hellenen alles namen wat er in de dorpen te vinden was; hij nam toen ongeveer dertig paarden, en den aanzienlijksten man onder de Odrysen, die van hunne bergen gekomen waren, en zich bij Seuthes gevoegd hadden. Hij trok daarmee vooruit, en riep Xenophon uit de legerplaats der Hellenen. Xenophon nam eenige lochagen en andere hiertoe geschikte personen mee en naderde Medosades. Toen zeide deze tegen hem: „Gij doet ons onrecht, Xenophon, dat gij onze dorpen verwoest. Wij deelen u dus mede, ik uit naam van Seuthes, en deze man uit naam van Medocus, koning van Opper-Thracië, dat gij onze landstreek moet verlaten; zoo niet, dan zullen wij ons dat niet laten welgevallen, en als gij ons land blijft verwoesten, zullen wij u als vijanden afweren."

Nadat Xenophon hem aangehoord had, zeide hij: „Gij zegt ons daar dingen, waarop het moeilijk is te antwoorden; ik zal 't toch doen, opdat die jonge man hoore, wie gij zijt, en wie wij zijn. Vóórdat wij uwe vrienden werden, trokken wij dit land door zooals wij wilden; wij plunderden en staken in brand, als wij daar lust in hadden. En toen gij tot ons kwaamt als afgezant, hebt gij te midden van ons uwe legerplaats opgeslagen, zonder iets van den vijand te vreezen te hebben. Gij daarentegen kondt in deze streken niet binnendringen, of als gij 't deedt, dan was het alsof gij u in een land van sterkere vijanden bevondt, en gij moest uwe paarden steeds gezadeld houden. Nu gij onze vrienden zijt en, dank zij ons, deze streek bezit, jaagt gij ons uit een land, waarover gij door onze hulp meester zijt geworden. Gij weet het immers zelf zeer goed, de vijanden waren niet in staat er ons uit te zetten. En niet met geschenken, niet door ons goed te behandelen en onze diensten te erkennen, wilt gij er ons uitjagen; gij wilt, als gij dat kunt doen, ons zelfs verhinderen eene legerplaats op te slaan. Schaamt gij u niet zoo te spreken, voor de goden en voor dezen jongen man, die u thans rijk ziet, u die, voordat gij onze

vriend waart, van roof leefdet, zooals gij ons hebt bekend? Maar waarom zegt gij mij dat? Ik beveel hier niet meer, doch gij hebt u aan de Lacedaemoniërs overgeleverd om het leger weg te voeren, en gij hebt mijn raad niet gevraagd, bewonderenswaardige mannen die gij zijt! Immers evenals ik mij bij hen gehaat maakte door het leger naar ù te brengen, zoo deed ik nu een genoegen aan de Spartanen, met hun het leger over te geven."

Toen de Odrysiër deze woorden gehoord had, zeide hij: „Wat mij betreft, Medosades, ik zou onder de aarde willen zinken van schaamte, dat ik dat gehoord heb. Als ik dit van te voren had geweten, had ik u niet vergezeld: ik ga heen. Koning Medocus zou niet goedvinden, dat wij onze weldoeners verjoegen." — Toen sprong hij te paard, en vertrok in galop, gevolgd door de andere ruiters, met uitzondering van vier of vijf. Medosades echter was verdrietig dat zijne landen verwoest werden, en verzocht Xenophon de twee Lacedaemoniërs te roepen. Xenophon nam de bekwaamste mannen mee, en ging Charminus en Polynicus opzoeken; hij zeide hun, dat Medosades hen liet halen, en stelde hun voor, zooals men het hem reeds gedaan had, zich uit het land terug te trekken. „Ik denk," zeide hij, „dat gij voor het leger de soldij zult krijgen, die het hebben moet, als gij zegt dat het leger u verzocht heeft, goedschiks of kwaadschiks, betaling van Seuthes te krijgen; dat als dit in orde is, het leger er gaarne in toestemt u te volgen; dat deze vraag u billijk toeschijnt, en dat gij u verbonden hebt te vertrekken, zoodra men de soldaten rechtvaardig heeft behandeld."

Toen de Lacedaemoniërs deze toespraak aangehoord hadden, beloofden zij den raad van Xenophon te zullen opvolgen, en er nog krachtiger woorden aan toe te zullen voegen. Hierop vertrokken zij, gevolgd door al degenen, die voor deze gelegenheid het meest geschikt waren. En zoodra zij aangekomen waren, nam Charminus het woord: „Als gij ons iets te zeggen hebt, Medosades, spreek dan;

anders wenschten wij ù gaarne te spreken." Medosades antwoordt op een zeer onderdanigen toon: „Seuthes en ik verzoeken u vriendelijk dit land, dat met ons bevriend is geworden, geen nadeel te doen; als gij de bewoners kwaad doet, dan doet gij 't ons, want zij behooren tot de onzen." — „Welnu," zeiden de Lacedaemoniërs, wij zullen ons verwijderen, als de soldij betaald is aan degenen, die u in deze zaak geholpen hebben; anders komen wij hun te hulp, en zullen degenen straffen, die hun onrecht aangedaan hebben, met schending van de eeden. Als gij ook tot die mannen behoort, zullen wij met u beginnen, ten einde het onrecht te herstellen." Xenophon voegde er bij: „Wilt gij, Medosades, omdat gij zegt, dat de bewoners van dit land uwe vrienden zijn, hen in deze zaak laten beslissen, en hen vragen, wie van beiden, gij òf wij, het land moeten verlaten?" — Medosades wilde dit niet; maar hij stelde aan de Lacedaemoniërs voor òf Seuthes op te gaan zoeken, en hem over de soldij te spreken, daar hij overtuigd was, dat zij Seuthes zouden overreden, òf ten minste Xenophon met hem te zenden, wiens voorstel hij beloofde te zullen ondersteunen. Ondertusschen verzocht hij de dorpen niet te verbranden.

Men zond dus Xenophon, en met hem degenen, die men 't geschiktst achtte in deze zaak. Toen zij aangekomen waren, zeide eerstgenoemde tot Seuthes: „Ik heb u niets te vragen, Seuthes, al kom ik bij u, maar ik wilde u doen begrijpen, als ik kan, dat gij ongelijk hebt gehad met boos op mij te zijn, toen ik in naam der soldaten hunne soldij eischte, die gij hun toch uit eigen beweging beloofd hadt. Ik geloofde, dat het niet minder in uw belang was die te geven, dan in het hunne haar te ontvangen. Ik heb nagegaan dat na de goden zij het zijn, die u koning hebben gemaakt over een groot land en een talrijk volk, zoodat het niet verborgen kan blijven, als gij iets slechts of iets goeds doet. Als ik was hetgeen gij zijt, zou ik in uwe plaats de menschen, die mij een dienst bewezen

hadden, niet zonder belooning weg hebben gezonden, en 't zou voor mij iets groots zijn den lof in te oogsten van zesduizend mannen, en het allergrootste, niemand aan mijn woord te laten twijfelen. Ik zie immers dat het woord der trouweloozen ijdel, zonder kracht en waarde is, terwijl het woord van hen, die klaarblijkelijk de waarheid nastreven, hen niet minder naar het doel voert, dat zij najagen, dan het geweld van anderen. Als zij iemand tot zijn plicht willen terugbrengen, dan bereiken zij dat doel, zooals mij ook de ondervinding leert, door eene bedreiging evenzeer als anderen door eene straf, en wanneer zulke mannen iets beloven, geldt dat evenzeer als bij anderen, die dadelijk geven."

„Herinner u, wat gij ons vooruit betaald hebt, toen gij ons tot bondgenooten naamt; gij weet dat het niets was. Het vertrouwen in de waarheid uwer woorden heeft een groot aantal mannen zich onder uwe bevelen doen stellen, en u een rijk helpen stichten, dat niet dertig talenten waard is, de som, die deze soldaten van u ontvangen moeten, maar oneindig veel meer. Welnu, dit vertrouwen, dat u een koninkrijk aangebracht heeft, wilt gij dus voor deze som verkoopen! Denk toch eens aan het belang, dat gij hechttet aan de verovering van deze streek, die gij nu onderworpen hebt. Ik ben overtuigd, dat gij haar toen liever wildet bezitten, dan eene veel grootere som gelds. Het schijnt mij toe, dat het voor u veel meer nadeel zou zijn, en een veel grootere smet op u zou werpen, wanneer gij deze streek niet kondt behouden, dan wanneer gij haar nooit bezeten hadt, evenals het veel ongelukkiger is arm te worden, wanneer men rijk geweest is, dan nooit rijkdom bezeten te hebben. Zoo is het ook veel pijnlijker wanneer men eenvoudig burger wordt, na koning geweest te zijn, dan nooit een koninkrijk beheerscht te hebben."

„Gij weet dat de volken, die op 't oogenblik in uwe macht zijn, niet door genegenheid, maar door nood

gedrongen zich aan uw bewind overgaven, en dat zij zouden beproeven hunne vrijheid terug te krijgen, als zij niet door vrees beheerscht werden. Maar gelooft gij niet dat, zij u nog meer zouden vreezen, en dat zij nog meer aan u zouden hechten, als zij zagen, dat de soldaten bij u wilden blijven, zoodra gij hun 't bevel daartoe gaaft, en gereed waren terug te komen, zoodra het noodig mocht zijn, en dat andere troepen, die veel goeds van u gehoord hebben, u toe zouden stroomen? Dit ware toch beter dan dat zij de slechte meening van u hadden, dat geene andere troepen, uit wantrouwen wegens 't voorgevallene, tot u zouden willen komen, en dat de soldaten reeds meer op hunnen kant zijn dan op den uwen? Zij hebben zich niet aan u onderworpen, omdat wij hen in troepenmacht overtroffen, maar omdat het hun aan aanvoerders ontbrak. Nu is het dus te vreezen, dat zij tot hoofden zullen nemen diegenen, die grieven tegen u meenen te hebben, of wel de Lacedaemoniërs, die nog machtiger zijn, vooral als de soldaten beloven met meer ijver hen te dienen, die hunne betaling bewerkt hebben, en als de Lacedaemoniërs in alles toestemmen, omdat zij het nut van 't leger voor zich inzien. Dat de Thraciërs, die aan u onderworpen zijn, veel liever tegen u zouden oprukken dan met u, ondergaat geen twijfel; want als gij overwinnaar zijt, wacht hen de slavernij; wordt gij overwonnen, de vrijheid."

„Als gij even over 't land nadenkt, dat in uwe macht gekomen is, gelooft ge dan niet, dat het aan die streek minder schade zal berokkenen wanneer de soldaten, nadat zij soldij hebben ontvangen, zich kalm terugtrekken, dan wanneer zij er wonen evenals in een vijandig land, en gij genoodzaakt zijt een ander en talrijker leger tegen hen uit te zenden, dat toch ook levensmiddelen noodig heeft? Wat het geld betreft, gelooft gij, dat het u meer zal kosten, wanneer ge ons dadelijk betaalt wat wij hebben moeten, dan wanneer gij het ons schuldig blijft, en daarenboven genoodzaakt zijt een grooter aantal te bekostigen?"

*

„Maar Heraclides vindt, naar hij mij te kennen gaf, dat het eene groote som is. Ja, doch het valt u toch nù veel gemakkelijker die te heffen of te betalen, dan vroeger, vóórdat wij bij u kwamen, het tiende ervan. Want het is niet de grootte van eene som gelds, die haar aanzienlijk of gering maakt, maar de middelen van hem, die betaalt of ontvangt. En uwe jaarlijksche inkomsten overtreffen thans alles wat gij eertijds hebt bezeten."

„Ik heb nu als vriend tot u gesproken, Seuthes, opdat gij u de goederen waardig moogt toonen, die de goden u gegeven hebben, en ik niet in de achting van de soldaten moge dalen. Want, weet het wel, als ik op 't oogenblik een vijand benadeelen wilde, zou ik het niet kunnen met dit leger, en als ik u thans ter hulp wilde komen, zou ik er evenmin toe in staat zijn. Zoo is het leger tegen mij ontstemd. Intusschen neem ik u tot getuige, Seuthes, evenals de goden, die alles weten, dat ik niets van u ontvangen heb voor de diensten, die de soldaten u bewezen hebben, en dat ik niet alleen u niets gevraagd heb van hetgeen hun persoonlijk toekwam, maar ook zelf hetgeen gij mij beloofd hadt niet heb opgeëischt. Ik zweer u nog, dat ik hetgeen gij mij zoudt gegeven hebben niet zou hebben aangenomen, als de soldaten niet terzelfder tijd hun aandeel hadden ontvangen. Ik zou 't als een schande beschouwd hebben mijne belangen te behartigen en de hunne te verwaarloozen, des te meer, daar zij mij zooveel eer hebben bewezen. Laat Heraclides maar denken dat alles beuzelarij was, als hij zich slechts op allerlei manieren geld kon verschaffen. Maar ik, Seuthes, geloof, dat er voor een man, en vooral voor een vorst, geen rijkdommen kostbaarder en schitterender zijn dan deugd, rechtvaardigheid en edelmoedigheid: hij, die deze deugden bezit, is rijk, en heeft talrijke vrienden; hij is rijk daarenboven, omdat vele mannen zijn vriendschap begeeren. Als 't hem goed gaat, zijn er menschen, die zich met hem verheugen; wordt hij

ongelukkig, dan ontbreekt het hem niet aan hulp. Indien mijne daden u niet hebben kunnen overtuigen dat ik uw oprechte vriend was, en mijne woorden het u niet hebben kunnen aantoonen, denk dan in elk geval aan hetgeen de soldaten u gezegd hebben. Gij waart er bij en hebt gehoord wat zij hebben gezegd, die een smet op mij wilden werpen. Zij beschuldigden mij bij de Lacedaemoniërs, dat ik meer aan u dan aan de Lacedaemoniërs gehecht was; zij verweten mij dat ik uwe belangen boven de hunne verkoos; zij zeiden zelfs, dat ik van u geschenken had gekregen. Zou men mij beschuldigd hebben dat ik geschenken van u ontvangen had, wanneer men gezien had, dat ik u slecht gezind was, en wanneer men niet verondersteld had, dat ik u met te veel ijver ondersteunde? Ik voor mij geloof dat alle menschen welwillend moeten zijn jegens hem, van wien zij geschenken ontvangen. Gij hebt mij, voordat ik u eenigen dienst bewezen had, zeer goed ontvangen; uwe blikken, uw stem, uw gaven waren die van een gastheer; gij hieldt niet op met mij beloften te doen: nu gij echter volbracht hebt wat gij wildet, en nu gij door mij zeer machtig zijt geworden, kunt gij 't thans over u verkrijgen mij in de oogen der soldaten zoo onteerd te zien? En toch vertrouw ik, dat gij hen zult betalen: de tijd zal uw leermeester zijn, daar twijfel ik niet aan; gij zult 't niet kunnen dulden dat zij, die u een dienst hebben bewezen, uwe aanklagers worden. Ik vraag u dus dat gij, door de soldaten te betalen, mij bij hen weer in hetzelfde aanzien brengt dat ik genoot, toen gij mij in uw dienst naamt."

Toen Seuthes deze woorden hoorde, verwenschte hij dengene, die oorzaak was, dat hij de soldij niet sinds lang betaald had, en iedereen begreep reeds, dat hij Heraclides meende. „Bij mij," zeide hij, „is het nooit opgekomen achter te houden, wat ik schuldig was; ik zal dus betalen." Toen antwoordde Xenophon: „Daar gij er

nu in toestemt te betalen, verzoek u ik het mij te laten doen, en niet toe te laten dat ik door uwe schuld thans in een andere verhouding tot het leger sta, dan toen wij het eerst bij u kwamen." Seuthes zeide: „Door mij zult gij de achting der soldaten niet verliezen, en als gij bij mij blijft met slechts duizend hoplieten, zal ik u al de plaatsen geven en ook overigens alles, wat ik u beloofd heb." Xenophon hernam: „Dat kan ik zóó niet aannemen: stuur ons dadelijk weg". — „Toch," zeide Seuthes, „weet ik dat het voor u veiliger is te blijven dan te vertrekken." „Ik ben u dankbaar," sprak Xenophon, „voor uwe voorkomendheid, maar 't is mij onmogelijk te blijven; wees echter verzekerd, dat, waar ik in aanzien ben, dit ook voor u voordeelen zal afwerpen." Seuthes antwoordde: „Ik heb geen geld, of liever gezegd ik heb zeer weinig, maar zal 't toch geven; het is slechts een talent, bovendien heb ik zeshonderd ossen, ongeveer vier duizend schapen en honderdtwintig slaven, neem ze, evenals de gijzelaars van hen, die u aangevallen hebben, en vertrek dan." Xenophon hernam al lachende: „En als dit alles niet voldoende is voor de soldij, aan wien, vraag ik u, zal dan het talent toekomen? Moet ik mij niet voor de steenen wachten, gij weet immers, dat het voor mij gevaarlijk is te vertrekken? Gij hebt de bedreigingen van de manschappen gehoord." — Hij bleef dus 't overige deel van den dag aldaar.

Den volgenden dag gaf Seuthes aan de gezanten, wat hij beloofd had, en zond ook veedrijvers mede. De soldaten zeiden ondertusschen dat Xenophon slechts naar Seuthes was gegaan om bij hem te blijven, en om zelf te ontvangen wat hij hem beloofd had. Toen zij hem zagen aankomen, liepen zij zeer verheugd naar hem toe. Xenophon zag Charminus en Polynicus naderen, en zeide tot hen: „Ziet hier wat gij voor 't leger behouden hebt; ik geef het u over, verkoopt het en betaalt den soldaten hunne soldij." Dezen namen toen alles in ontvangst, lieten het

door buitverkoopers [1]) van de hand doen, en haalden zich vele verwijten op den hals. Xenophon hield zich op een afstand, maar maakte openlijk aanstalten om naar zijn land terug te keeren, want het besluit, waardoor hij uit Athene verbannen werd, was nog niet uitgevaardigd. [2]) De soldaten, die hem het meest genegen waren, smeekten hem niet te vertrekken, voordat hij het leger meegenomen en aan Thibron had overgedragen.

VII.

Zij voeren daarop naar Lampsacus over. Hier trof Xenophon den ziener Euclides uit Phlius aan, den zoon van Cleagoras, die de muurschilderijen gemaakt heeft, welke men in het Lyceum vindt. Deze wenschte hem geluk met zijn behouden terugkeer, en vroeg hem hoeveel goud hij had. Xenophon zwoer hem dat hij niet eens zooveel had om naar zijn land terug te keeren, of hij moest zijn paard, en alles wat hij nog bezat, verkoopen. Euclides wilde hem echter niet gelooven. De Lampsaceners zonden geschenken van gastvriendschap aan Xenophon, en deze offerde aan Apollo, terwijl hij Euclides bij zich hield. Toen laatstgenoemde de ingewanden onderzocht had, zeide hij tot Xenophon: „Ik ben nu overtuigd, dat gij geen geld hebt, maar ik ben er zeker van dat, als gij

---

[1]) De buitverkoopers of laphyropolen waren lieden die den geheelen buit opkochten, om dien later bij gedeelten weder te verkoopen. Zie de Boer, Woordenboek, blz. 167.

[2]) Zie Inleiding blz. 5. Over de wijze van verbanning in het oude Athene vgl. men de handboeken van Schoemann, Gilbert, van den Es, enz.

het ooit zoudt kunnen krijgen, en u iets in de weg zou staan, en als het niet iets anders was, dan zoudt gij het zelf zijn." Xenophon gaf dit toe. Euclides ging voort: „De moeilijkheid komt van Zeus Milichius, hebt gij hem reeds zooals vroeger geofferd? Te Athene had ik de gewoonte voor u offers, en wel volledige brandoffers, te brengen." Xenophon antwoordde dat hij sedert zijn vertrek niet meer aan die godheid geofferd had. Euclides raadde hem dit te doen, en voegde er bij, dat alles dan beter zou gaan. Den volgenden morgen begaf Xenophon zich naar Ophrynium, offerde en verbrandde aldaar varkens met huid en haar volgens het volksgebruik [1]), en de voorteekenen waren gunstig. Den zelfden dag kwamen Bion en Nausiclides met het geld voor het leger, zij sloten gastvriendschap met Xenophon, en daar hij zich te Lampsacus van zijn paard voor vijftig darieken ontdaan had, vermoedden zij, dat hij het uit nood verkocht had en kochten het terug, omdat zij gehoord hadden dat hij veel van dat dier hield; zij gaven 't hem dus weer, en wilden den prijs er niet voor terug hebben.

Vandaar marcheerden zij door de Trojaansche vlakte, men trok de Ida over, en kwam eerst te Antandrus aan; daarna trok men langs de kust van Mysië, tot aan de vlakte van Thebe. Vandaar kwam men door Atramytium en Cytonium, langs Atarneus, de vlakte van den Caïcus binnen, en kwam eindelijk te Pergamus in Mysië. [2])

Xenophon werd gastvrij ontvangen door Hellas, de vrouw van Gongylus van Eretrië, en moeder van Gorgion en Gongylus. Zij waarschuwde hem dat Asidates, een Perzisch

---

[1]) Een brandoffer van het geheele dier, niet van enkele uitgelezen stukken, zooals meestal gebeurde. Zeus Milichius is de zachte, vriendelijke Zeus, ter eere van wien het Diasiafeest te Athene gevierd werd. Zie naar aanleiding van den naam Milichius nog de studie van Pappadimitracópoulos, in het tijdschrift „Hellas" II blz. 251.

[2]) Het beroemde Pérgamos, nu Berghama (zie Vollbrecht t.a.p. blz. 208). Het hier vermelde Thebe lag in de vlakte van Troas.

vorst, zich in de vlakte bevond, en zeide, dat als hij 's nachts met driehonderd man uitging, hij hem, zijne vrouw, zijne kinderen en zijne schatten zou kunnen oplichten; en dat hij zeer rijk was. Zij gaf hem tot gidsen haren neef en Daphnagoras, die in hooge achting bij haar stond. Xenophon offerde met hen. De ziener Basias van Elis, die de plechtigheid bijwoonde, zeide, dat de ingewanden gunstig waren, en dat de Pers gevangen genomen zoude worden. Xenophon ging dus, nadat hij gegeten had, op weg en nam de lochagen mede, die hem het meest getrouw en genegen waren, ten einde hun een voordeel te verschaffen. Nog ongeveer zeshonderd mannen wilden met geweld hem volgen, maar de aanvoerders dreven ze terug, opdat zij den buit, dien zij reeds gereed waanden, niet zouden behoeven te verdeelen. Men kwam tegen middernacht aan en liet in de omstreken van den toren de slaven vluchten, en andere kostbaarheden verloren gaan, omdat zij alleen Asidates en al wat hem toebehoorde wilden gevangen nemen. Men belegerde den toren, maar daar het moeilijk was dien in te nemen, omdat hij groot, hoog was, voorzien van voormuren en verdedigd door een groot aantal dappere soldaten, beproefde men er door heen te graven. De muur was acht tichelsteenen dik; toch was er 's morgens eene opening in gemaakt; doch zoodra men iemand er voor zag, stiet een der belegerden hem met een buitengewoon lange spiets in het dijbeen. En bovendien maakten de pijlen het naderen zeer gevaarlijk. Op het geschreeuw en de vuurseinen der soldaten in den toren kwam een zekere Itamenes om hen met zijne troepen te verdedigen, en daarna kwamen van Comanië Assyrische hoplieten en Hyrcanische ruiters, die de koning betaalde, ongeveer tachtig in getal, en bij de achthonderd peltasten; eindelijk ook nog ruiters van Parthenium, van Apollonia, en van de naburige plaatsen.

Het was tijd om aan den terugtocht te denken: men nam alles wat er van ossen en klein vee te krijgen was,

evenals de slaven, in het midden, en trok terug; niet dat men zoozeer op den buit gesteld was, maar de terugtocht zou op eene vlucht geleken hebben, als men met leege handen weggegaan was, hetgeen den overmoed der vijanden en de ontmoediging der Hellenen zou hebben voltooid. Men trok nu dus terug als soldaten die hun eigendom verdedigen. Gongylus bemerkte dat de Hellenen in kleinen getale waren en door talrijke vijanden achtervolgd werden, en ging, ondanks het smeeken van zijne moeder, met zijne troepen er op uit om deel te nemen aan 't gevecht. Ook Procles, die van Damaratus afstamde, rukte te hulp met troepen uit Halisarne en Teuthrania. Toen de troepen van Xenophon door pijlen en werpsteenen zeer in 't nauw gebracht waren, vormden zij een cirkel om met hunne schilden de pijlen te weren, en trokken met groote moeite den Carcasus over. Bijna de helft was gewond, onder anderen ook Agasias van Stymphalus, een der lochagen, die altijd moedig tegen den vijand gevochten had. Eindelijk waren de Hellenen buiten gevaar, met tweehonderd gevangenen en zooveel vee, als noodig was voor de offeranden.

Den volgenden dag liet Xenophon, nadat hij geofferd had, het leger des nachts zoover mogelijk Lydië binnenrukken, opdat de vijand niet zou vreezen wegens de nabijheid der Hellenen, maar zorgeloos worden zou. Toen Asidates hoorde, dat Xenophon op nieuw geofferd had, en deze hem met het geheele leger zou aanvallen, sloeg hij zijne legerplaats op in de aangrenzende dorpen, bij de muren van Parthenium. Hier troffen hem de mannen van Xenophon, die hem, zijne vrouw en kinderen, zijne paarden, kortom alles gevangen namen, wat hij bezat. Het eerste deel van de voorspelling van het offer was dus uitgekomen. — Vandaar trokken de Hellenen zich op Pergamus terug, en Xenophon had zich niet over de godheid te beklagen, want de Lacedaemoniërs, de strategen en lochagen en de soldaten kwamen overeen hem uit den buit te laten kiezen van de paarden, van de spannen

en van al het overige, zoodat hij zelfs in staat was aan anderen wat mee te geven.

Ondertusschen kwam Thibron aan, die 't bevel over het leger nam, het bij de overige Helleensche troepen voegde, en oorlog ging voeren tegen Tissaphernes en tegen Pharnabazus [1]).

Hier volgen de namen der stadhouders, die door den koning aangesteld waren over de landen, waardoor ons leger getrokken was: in Lydië, Artimas; in Phrygië, Artacamas; in Lycaonië en Cappadocië, Mithridates; in Cilicië, Syennesis; in Phoenicië en Arabië, Dernes; in Syrië en Assyrië, Belesis; in Babylonië, Rhoparas; in Medië, Arbacas; bij de Phasianen en Hesperiten, Tiribazus; — de Kardoechen, Chalyben, Chaldaeërs, Macronen, Colchiërs, Mossynoeciërs en Tibareners waren echter onafhankelijke volken [2]). In Paphlagonië, Corylas; in Bithynië, Pharnabazus; en in Europeesch Thracië, Seuthes.

De lengte van den geheelen weg, dien de Hellenen op hunnen heen- en terugweg aflegden, bedroeg in marschen tweehonderd vijftien, in parasangen elfhonderd vijf en vijftig, in stadiën vierendertigduizend zeshonderd vijftig; de geheele veldtocht duurde één jaar en drie maanden.

---

[1]) Het nu volgende stuk is waarschijnlijk van later hand, en in de tekstuitgave van Cobet niet opgenomen (zie echter Naber, in de Mnemosyne van 1893, blz. 350).

[2]) De Hesperiten en de Coetiërs worden overigens in de Anabasis niet vermeld. (Zie uitvoeriger daarover Vollbrecht, t.a.p. blz. 208).